

Budsjettnemnda for jordbruket
10.04.2014

Utredning nr. 3

**Resultatkontroll for gjennomføring av
landbrukspolitikken**

Innhold

I OVERSIKTSDEL

1	INNLEDNING.....	1
2	PRODUKSJONGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING.....	3
2.1	Areal og arealutvikling.....	3
2.1.1	Areal og arealutvikling.....	3
2.1.2	Leiejord.....	9
2.2	Strukturutvikling i noen produksjoner.....	11
2.3	Bruk av utmarksbeite.....	28
3	PRODUKSJON OG MATVAREFORBRUK.....	31
3.1	Oversikt over samlede produserte mengder.....	31
3.2	Økologisk jordbruk.....	37
3.3	Import og eksport.....	45
3.4	Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel.....	55
3.5	Norsk andel av kraftfôrforbruket.....	57
4	TRYGG MAT, DYREVELFERD, DYRE- OG PLANTEHELSE.....	59
4.1	Trygg mat.....	59
4.1.1	Zoonoser.....	59
4.1.2	Rester av plantevernmidler i næringsmidler.....	62
4.1.3	Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr.....	64
4.2	Dyrehelse og dyrevelferd.....	66
4.3	Tap av dyr på utmarksbeite.....	74
4.3.1	Sau på utmarksbeite.....	74
4.3.2	Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak.....	77
4.4	Plantehelse.....	78
5	DISTRIKTSPOLITIKK OG SYSSELSETTING.....	80
5.1	Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal.....	80
5.1.1	Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler.....	80
5.1.2	Jordbruksbedrifter og areal i de ulike kommuneklasser.....	82
5.1.3	Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler.....	87
5.2	Utviklingen i noen produksjoner.....	89
5.3	Sysselsetting.....	94
5.4	Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket.....	95
5.4.1	Landsdelsnivå.....	96
5.4.2	Kommuneklasser.....	98
5.4.3	Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.....	100
5.4.4	Utvikling annen arbeidshjelp.....	100
5.5	Alder på bruker.....	102
5.6	Landbrukseiendommer.....	103
5.7	Bygdeutvikling.....	105
5.8	Tilleggsnæringer.....	108
6	MILJØ- OG RESSURSVERN.....	113

6.1	Miljøprogram i jordbruket	114
6.2	Kulturlandskapet og bruken av arealene	117
6.2.1	Kulturlandskap og gjengroing	120
6.3	Miljøindikatorer	121
6.3.1	Kulturminner og kulturmiljøer	121
6.3.2	Biologisk mangfold	121
6.4	Forurensing fra landbruket	122
6.4.1	Klimagasser i landbruket	123
6.4.2	Avrenning til vann	124
6.4.3	Jordarbeiding, erosjon og intensitet	129
6.4.4	Gjødselforbruk	132
6.4.5	Plantevernmidler	134
6.4.6	Innsamling av landbruksplast	135
7	INNTEKTER, ØKONOMISKE FORHOLD OG LEVEKÅR	137
7.1	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper	137
7.2	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene	137
7.2.1	Inntekt etter område	138
7.2.2	Inntekt etter produksjon	140
7.2.3	Inntekt etter bruksstørrelse	140
7.3	Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske	141
7.4	Alminnelig inntekt	145
7.5	Levekår	150
7.5.1	Næringsinntekt og jordbruksfradrag	150
7.5.2	Helse og arbeidsmiljø	155
7.5.3	Velferd og avløsning	157
7.6	Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk	158
7.7	Lønnsutvikling etter næring	160
8	BRUKEN AV INNSATSFAKTORER I JORDBRUKET – KOSTNADSUTVIKLINGEN	162
8.1	Ikke - varige innsatsfaktorer	162
8.1.1	Verdier og indekser	162
8.1.2	Kraftfôrpriser	163
8.2	Varige innsatsfaktorer	165
8.3	Priser på jordleie	167
8.4	Renter og gjeld	169
8.5	Tap på utlån i landbruket	170
8.6	Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon	171
9	PRISER	172
9.1	Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket	173
9.2	Poteter og grønnsaker	175
9.3	Melk og melkeprodukter	176
9.4	Storfekjøtt	179
9.5	Sau- og lammekjøtt	180
9.6	Svinekjøtt	181
9.7	Egg	182
10	LIKESTILLING	183

10.1	Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn	183
10.2	Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser.....	185
10.3	Driftsformer	188
10.3.1	Inndeling	188
10.3.2	Driftsform og produksjon	189
10.4	Arbeidsforbruk og utdanning.....	189
10.5	Personinntekt fra jordbruket og andre næringer	191
11	INTERNASJONALE FORHOLD OG RAMMEVILKÅR.....	195
11.1	OECDs støtteberegninger for jordbruket.....	195
11.2	Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene	199

1 Innledning

«Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken» er en årlig utredning og publisering fra Budsjettnemnda for jordbruket. Resultatkontrollen ble første gang lagt fram som utredning til jordbruksforhandlingene i 1994. Resultatkontrollen skal omfatte en sammenstilling av data som belyser utviklingen i jordbruket i relasjon til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Bakgrunnen er St.prp. nr. 8 (1992–1993) der det het at det bør: «... legges opp til en mer omfattende resultatkontroll knyttet opp til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Her vil vektleggingen være avhengig av hvordan Stortinget vil prioritere de ulike mål for landbrukspolitikken framover».

Oppgaven med å skaffe materialet til resultatkontrollen ble ifølge St.prp. nr. 82 (1992–1993) «Jordbruksoppgjøret 1993», gitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Under protokollen fra forhandlingsmøtet mellom Staten og Norges Bondelag 8. mai 1993 er følgende angitt:

«Partene forutsetter videre at Budsjettnemnda for jordbruket til hvert jordbruksoppgjør utarbeider et materiale som grunnlag for resultatkontroll ut fra de mål og retningslinjer som Stortinget fastlegger Jfr. St.prp. nr. 8 (1992–93) side 33–34 og Innst. S. nr. 92 (1992–93) side 30–31 og 47. Materialet skal angi utviklingen på sentrale områder som priser, kostnader, inntekter, investeringer, bruk av innsatsfaktorer, arealbruk, produksjon, miljø og ressursvern, distriktspolitikk, sysselsetting, likestilling mm.»

Meld. St. nr. 9 (2011–2012) sier om mål- og resultatstyring:

«Som en oppfølging av Riksrevisjonens undersøkelse av måloppnåelse og styring i jordbruket, jf. Dokument 3:12 (2009–2010), vil departementet videreutvikle mål- og resultatstyring som utgangspunkt for en forbedret framstilling av måloppnåelse og resultatrapportering på det landbruks- og matpolitiske området. Måloppnåelsen vil bli vurdert ut fra et sett med resultatindikatorer. Resultatindikatorer er nødvendig for å etterprøve måloppnåelse og styrke koblingen mellom resultatinformasjon og mål. Det finnes et betydelig statistikk- og informasjonsgrunnlag for jordbruket, der mye blir innhentet i forbindelse med jordbruksoppgjøret. Det er imidlertid et forbedringspotensial i hvordan resultater presenteres og kobles mot de overordnede målene i landbruks- og matpolitikken. Videreutvikling og forbedring av resultatindikatorer vil derfor i betydelig grad bygge på en systematisering og strukturering av den informasjon som innhentes allerede i dag.

Angående Resultatkontrollen har nemnda hatt som utgangspunkt at den bør være enkel og oversiktlig, det vil si at den bør ha et rimelig antall indikatorer og ikke være for detaljert i geografisk oppdeling. På den andre siden har nemnda sett at det både i den politiske behandlingen og den administrative oppfølgingen av landbrukspolitikken også kan være behov for en detaljert resultatkontroll. Spesielt når det gjelder geografisk inndeling har nemnda sett den administrative inndeling, det vil si fylkesinndelingen, som viktig. Dette skyldes at den politiske og administrative behandling og oppfølging lokalt ofte skjer på dette nivå. Når fylkesinndelingen nyttes, får en imidlertid mange tall, og oversikten tapes lett. Nemnda har på denne bakgrunn valgt å dele resultatkontrollen i en oversiktsdel (Del I) og en detaljert del (Del II). I oversiktsdelen er det gjennomgående gitt landstall og landsdelstall og i noen grad fylkestall. I den detaljerte delen presenteres ytterligere detaljer, hovedsakelig fylkestall ved siden av landsdelstall. Denne delen inneholder bare tabeller uten forklarende tekst, og fra og med 2010 legges denne delen kun ut på internett. Den kan finnes på:

http://www.nilf.no/publikasjoner/Publikasjoner_som_NILF_utgir-Innhold

Distriktpolitikken står sentralt. Nemnda har derfor valgt å presentere utviklingen i antall jordbruksbedrifter og i sysselsettingen også for kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.

Det aller meste av tallmaterialet er innhentet fra Statistisk sentralbyrå, men Statens landbruksforvaltning og landbruksorganisasjonene er også viktige kilder. Data om inntektsutvikling på driftsgranskingsbrukene hentes fra NILF. I årets resultatkontroll er det i de fleste tabeller tatt med tall for årene 1999 og 2010, som er årene for de fullstendige landbrukstillingene, i tillegg til beregna totalpopulasjon for 2012 og foreløpige tall for beregnet totalpopulasjon i 2013 for å få belyst utviklingen. Tall for 2005 er også tatt inn i enkelte tabeller.

2 Produksjonsgrunnlag og strukturutvikling

Norge har 1,6 dekar fulldyrket jord per innbygger. Litt over 3 prosent av landarealet er jordbruksareal. I Meld. St. 9 (2011–2012) legges det vekt på jordvern. Det heter at «Regjeringen mener at det med landets begrensede areal for matproduksjon, er viktig med et sterkt jordvern og en politikk som utnytter jordbruksarealene. Regjeringen vil ta i bruk virkemidler i plan- og bygningsloven for å sikre dyrka mark for framtidige generasjoner.»

I dette kapitlet er det gitt en oversikt over areal, arealbruk og de ulike husdyrproduksjonene.

2.1 Areal og arealutvikling

I dette kapitlet ser vi nærmere på jordbruksarealet og hvordan det fordeler seg mellom fylker og landsdeler, og hvordan utviklingen har vært. Noen tall for omdisponering av areal og leiejord er også presentert.

2.1.1 Areal og arealutvikling

Arealtallene fra 1999 og 2010 er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine fullstendige landbrukstillinger, mens vi for 2005, 2012 og 2013 har brukt tall fra Statistisk Sentralbyrå sin beregnede totalpopulasjon for jordbruksbedrifter.

Tabell 2.1 viser Norges totale landareal og jordbruksareal i hvert enkelt fylke. I 2013 var det en litt større arealnedgang, 1 prosent, enn de siste årene. Dette skyldes sannsynligvis at den vanskelige og sene våren medførte at areal ikke ble tilsådd og derfor ikke var berettiget arealtilskudd. Vestfold, Østfold og Akershus/Oslo har størst andel dyrket landareal. Tabellen viser at Hedmark nå er det eneste fylket som har over 1 mill. dekar jordbruksareal i drift.

Tabell 2.1 Norges totale landareal og jordbruksareal i drift. 2013*. Km² = 1000 daa

	Jordbruksareal i		
	Totalt landareal	drift*	Andel dyrket, %
Østfold	3 889	730	18,8
Akershus og Oslo	5 005	772	15,4
Hedmark	26 086	1 040	4,0
Oppland	23 784	997	4,2
Buskerud	13 797	507	3,7
Vestfold	2 148	409	19,0
Østlandet	74 709	4 455	6,0
Telemark	13 853	242	1,8
Aust-Agder	8 315	111	1,3
Vest-Agder	6 679	182	2,7
Agder og Telemark	28 847	535	1,9
Rogaland	8 589	997	11,6
Hordaland	14 523	401	2,8
Sogn og Fjordane	17 674	428	2,4
Møre og Romsdal	14 570	535	3,7
Vestlandet	46 767	1 364	2,9
Sør-Trøndelag	17 833	733	4,1
Nord-Trøndelag	20 779	860	4,1
Trøndelag	38 612	1 593	4,1
Nordland	36 091	553	1,5
Troms	24 869	241	1,0
Finmark	45 762	93	0,2
Nord-Norge	106 722	887	1,8
Hele landet, 2013*	304 246	9 832	3,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Statistisk årbok 2013 og beregna totalpopulasjon 2013.

Tabell 2.2 og tabell 2.3, med tilsvarende tabeller på http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket, viser fordelingen av jordbruksareal i de ulike landsdeler og fylker. I 1999 regnet en med at bruk som søker produksjonstilskudd hadde 70 000 dekar som ikke var i drift, mens i 2013 var det 80100 dekar. Åpen åker og hage utgjorde 34 prosent av jordbruksarealet i drift på landsbasis i 2013, men er svært ulikt fordelt mellom fylker og landsdeler. Fylkene rundt Oslofjorden, Østfold, Vestfold og Akershus/Oslo har fra 79 til 84 prosent av arealet i åpen åker og hage. Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og fylkene i Nord-Norge har fra 2 til 6 prosent åpen åker og hage og tilsvarende mer eng og beiteareal. På landsbasis viser arealet av åker og hage en nedgang på 16 prosent etter 1999. Fulldyrket eng og beite har hatt en noe mindre nedgang i samme periode (3 prosent), mens annen eng og beite har økt med 16 prosent.

Nye digitale markslagskart

Det totalt registrerte jordbruksarealet nådde et maksimum i 1998. Fra 2005 til 2013 har det registrerte arealet gått ned med 5,0 prosent. Fra 2005 har nytt digitalt kartgrunnlag vært tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstillegg. Basert på kommunene som har godkjent kartgrunnlag viser tall fra SLF at det nye kartverket i perioden 2005–2013 innebar en reduksjon i arealet på ca. 3,0 prosent. En kan ikke si om nedgangen skyldes mer nøyaktige målinger eller om tidligere nedgang ikke har blitt fanget opp før det nye kartverket ble tatt i bruk. Annen arealnedgang, dvs. utenom nytt kartverk, har vært på ca. 2 prosent i samme periode.

Tabell 2.2 Jordbruksarealet i Nord-Norge, Sør-Norge og landet. 1000 dekar¹⁾

		1999	2005	2010	2012	2013*
Sør-Norge	Åker og hage	3 933	3 772	3 509	3 415	3 323
	Fulldyrka eng og beite	4 120	4 098	4 041	4 016	4 029
	Fulldyrka i alt	8 053	7 870	7 550	7 430	7 352
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	2,02	1,90	1,72	1,65	1,61
	Annen eng og beite	1 371	1 521	1 591	1 601	1 593
	Jordbruksareal i drift i alt	9 424	9 391	9 141	9 031	8 945
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,37	2,27	2,08	2,00	1,95
Jordbruksareal ute av drift ²⁾	59	54	58	66	71	
Nord-Norge	Åker og hage	62	32	27	20	20
	Fulldyrka eng og beite	757	760	724	713	706
	Fulldyrka i alt	819	792	752	733	726
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	1,77	1,71	1,61	1,56	1,53
	Annen eng og beite	140	171	168	165	160
	Jordbruksareal i drift i alt	958	964	919	898	887
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,07	2,08	1,97	1,91	1,87
Jordbruksareal ute av drift ²⁾	11	10	9	13	9	
Hele Landet	Åker og hage	3 995	3 804	3 536	3 434	3 343
	Fulldyrka eng og beite	4 877	4 858	4 765	4 729	4 736
	Fulldyrka i alt	8 872	8 662	8 301	8 163	8 078
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	2,00	1,88	1,71	1,64	1,60
	Annen eng og beite	1 511	1 692	1 758	1 765	1 753
	Jordbruksareal i drift i alt	10 382	10 365	10 060	9 929	9 832
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,34	2,25	2,07	1,99	1,95
Jordbruksareal ute av drift ²⁾	70	64	67	79	80	

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene

2) Areal på bruk som søker produksjonstilskudd

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.3 viser årlig prosentvis endring for totalt jordbruksareal, fulldyrket areal og eng og beite for landsdelene. Fra 1999 til 2010 er det kun Rogaland som har økt jordbruksarealet, og slik er det fra 2010 til 2012 også, men i 2013 gikk totalt areal ned i alle regioner. For årene 1999–2010 skyldes arealøkningen bl.a. at Ølen kommune ble overført fra Hordaland til Rogaland. I de andre landsdelene er det en svak reduksjon i denne perioden. Østlandet og Trøndelag har den største andelen av fulldyrket areal i 2010. Andelen av eng og beite er størst på Vestlandet, Rogaland og Nord-Norge. På landsbasis har andelen av eng og beite økt fra 62 prosent i 1999 til 65 prosent fra 2010-2012, og 66 prosent i 2013. Andelen fulldyrket jord på landsbasis har blitt redusert fra 85 prosent i 1999 til 83 prosent i 2010 og 82 prosent i 2013.

Tabell 2.3 Totalt jordbruksareal i drift fordelt på landsdeler. 1000 dekar¹⁾

		1999	2005	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-13
Østlandet	Totalt areal	4 658	4 647	4 534	4 489	4 455	0,2	-0,2	-0,6
	Fulldyrket areal	4 351	4 281	4 149	4 106	4 077	0,0	-0,4	-0,6
	% fulldyrket	93	92	92	91	92			
	Eng og beite	1 598	1 701	1 788	1 804	1 837	2,1	1,0	0,9
	% eng og beite	34	37	39	40	41			
Agder og Telemark	Totalt areal	585	568	552	538	535	0,5	-0,5	-1,0
	Fulldyrket areal	501	477	457	444	441	0,1	-0,8	-1,2
	% fulldyrket	86	84	83	83	82			
	Eng og beite	428	431	434	428	433	1,6	0,1	-0,1
	% eng og beite	73	76	79	80	81			
Rogaland ²⁾	Totalt areal	968	1 007	1 001	1 003	997	1,3	0,3	-0,1
	Fulldyrket areal	568	577	543	540	535	0,4	-0,4	-0,5
	% fulldyrket	59	57	54	54	54			
	Eng og beite	862	933	940	954	955	2,1	0,8	0,5
	% eng og beite	89	93	94	95	96			
Vestlandet	Totalt areal	1 564	1 498	1 433	1 391	1 364	0,3	-0,8	-1,6
	Fulldyrket areal	1 113	1 034	961	915	889	-0,3	-1,3	-2,5
	% fulldyrket	71	69	67	66	65	□		
	Eng og beite	1 502	1 445	1 388	1 350	1 326	0,7	-0,7	-1,5
	% eng og beite	96	96	97	97	97			
Trøndelag	Totalt areal	1 650	1 671	1 620	1 611	1 593	0,5	-0,2	-0,5
	Fulldyrket areal	1 520	1 502	1 440	1 424	1 410	0,1	-0,5	-0,7
	% fulldyrket	92	90	89	88	89			
	Eng og beite	1 102	1 109	1 081	1 080	1 071	1,6	-0,2	-0,3
	% eng og beite	67	66	67	67	67			
Nord-Norge	Totalt areal	958	974	919	898	887	1,1	-0,4	-1,2
	Fulldyrket areal	819	792	752	733	726	0,5	-0,8	-1,1
	% fulldyrket	85	81	82	82	82			
	Eng og beite	896	932	892	878	867	1,4	0,0	-0,9
	% eng og beite	94	96	97	98	98			

<i>Hele</i>	<i>Totalt areal</i>	<i>10 382</i>	<i>10 365</i>	<i>10 060</i>	<i>9 929</i>	<i>9 832</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,8</i>
<i>Landet</i>	<i>Fulldyrket areal</i>	<i>8 872</i>	<i>8 662</i>	<i>8 301</i>	<i>8 163</i>	<i>8 078</i>	<i>0,1</i>	<i>-0,6</i>	<i>-0,9</i>
	<i>% fulldyrket</i>	<i>85</i>	<i>84</i>	<i>83</i>	<i>82</i>	<i>82</i>			
	<i>Eng og beite</i>	<i>6 388</i>	<i>6 550</i>	<i>6 524</i>	<i>6 494</i>	<i>6 489</i>	<i>1,5</i>	<i>0,2</i>	<i>-0,2</i>
	<i>% eng og beite</i>	<i>62</i>	<i>63</i>	<i>65</i>	<i>65</i>	<i>66</i>			

* Foreløpige tall

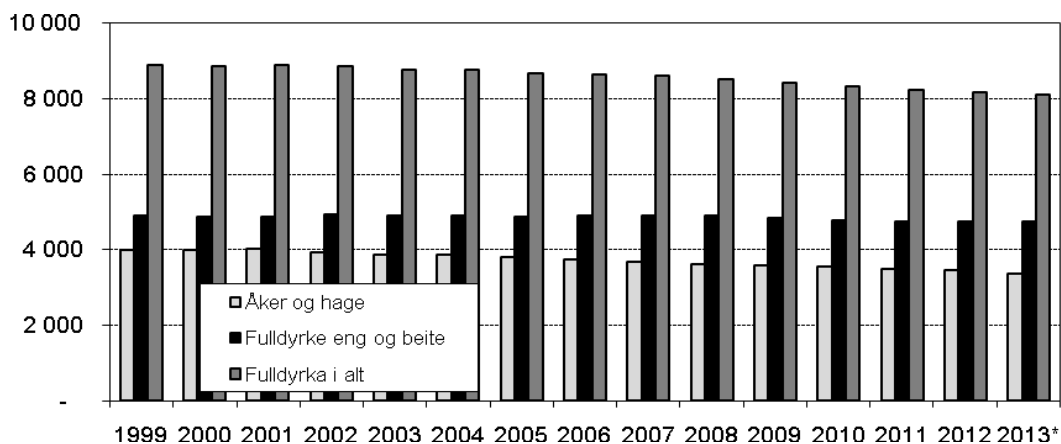
- 1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene
- 2) Per 01.01.02 gikk Ølen kommune over fra Hordaland til Rogaland fylke, så det utgjør noe av endringen både i Rogaland og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, beregnetotalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Figur 2.1 viser en oversikt over arealet av åker og hage, fulldyrka eng og beite samt fulldyrka i alt på landsbasis hvert år fra og med 1999 til og med 2013. Den viser blant annet at arealet av fulldyrka eng og beite er større enn samlet areal av åker og hage, og denne differansen har blitt større med årene. Det totale fulldyrka arealet var størst i 1999, men etter 2001 har det gått jevnt nedover hvert år. Nedgangen er på totalt 8,7 prosent fra 2001 til 2013. Mye av denne reduksjonen tilskrives innføringen av nytt digitalt kartverk som har medført en nedjustering av det registrerte arealet, jfr. tidligere omtale. I det totale jordbruksarealet inngår i tillegg overflatedyrket eng og innmarksbeite. Slikt areal utgjør om lag 22 prosent av totalarealet i slutten av perioden, mens andelen var 15 prosent i 1999.

Figur 2.1 Åker og hage, fulldyrka eng og beite og fulldyrka i alt. Hele landet. 1000 dekar

* Foreløpig tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tallene for nydyrking uten tilskudd er revidert ut fra den fullstendige landbrukstillingen i 1999 og viste et nydyrka areal på totalt 95 232 dekar i perioden 1994 til 1998. Fra 2002 til 2009 var det en jevn økning i areal godkjent til nydyrking, fra ca. 6 000 dekar i 2003 til ca. 15 200 dekar i 2009. Fra 2009 til 2010 var det en stor økning, til 19 900 dekar godkjent, mens det i 2011 ble godkjent nydyrking av 15 900 dekar, og 13 400 dekar i 2012. Den store økningen i 2010 kan skyldes diskusjon om restriksjoner på nydyrking av myr.

Hedmark var fylket med mest nydyrking i 2012, med 2 100 dekar. Av arealet som ble godkjent for nydyrking i 2012 lå 54 prosent i fylkene Hedmark, Oppland, Rogaland og Nord-Trøndelag, og disse fire fylkene hadde 40 prosent av alt jordbruksareal i drift i 2012.

Hvert år går noe jordbruksareal over til andre formål, for eksempel til industri, boligområder og samferdsel. I perioden 1994–2003 ble det per år i gjennomsnitt omdisponert 11 400 dekar dyrka jord til andre formål enn landbruk. Det nasjonale jordvernmålet var etter 2004 at årlig omdisponering skulle halveres, til 5 700 dekar innen 2010. Men i alle år f.o.m 2005 har over 6 000 dekar dyrka jord blitt omdisponert, og i 2012 var arealet 7 000 dekar, og 6000 dekar i 2013. I tillegg blir også en del dyrkbar jord omdisponert hvert år. Dette har variert fra 2 200 til 10 200 dekar per år de siste årene. I 2012 ble 4 600 dekar dyrkbar jord omdisponert til andre formål enn landbruk, og i 2013 var det 4 000 dekar. Tabell 2.4 viser hvor mye dyrka og dyrkbart areal som hvert år har blitt omdisponert til andre formål enn landbruk. Det må påpekes at rapportering på grunnlag av KOSTRA-systemet ga underrapportering fra 2005, men dette har gradvis blitt bedre. Dette medfører at nedgangen i omdisponert areal etter 2005 ikke er reell, men skyldes mangelfull rapportering etter at rapporteringsrutinene ble lagt om fra 2005.

Tabell 2.4 Omdisponert areal til andre formål enn landbruk. Avrundet til hele 100 dekar

	I alt	Dyrkar areal	Dyrkbart areal
1994	14 400	9 500	4 900
1995	18 000	10 300	7 700
1996	19 300	9 700	9 600
1997	19 200	10 300	9 000
1998	15 200	10 100	5 100
1999	16 600	13 000	3 600
2000	12 800	10 600	2 200
2001	17 700	13 300	4 400
2002	23 000	14 200	8 800
2003	20 100	13 500	6 600
2004	21 800	11 700	10 200
2005	17 600	7 400	10 200
2006	13 700	7 600	6 000
2007	15 100	8 500	6 600
2008	14 900	7 900	7 000
2009	13 000	8 300	4 700
2010	12 200	6 700	5 600
2011	10 500	6 600	3 900
2012	11 600	7 000	4 600
2013*	10 000	6 000	4 000

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, KOSTRA.

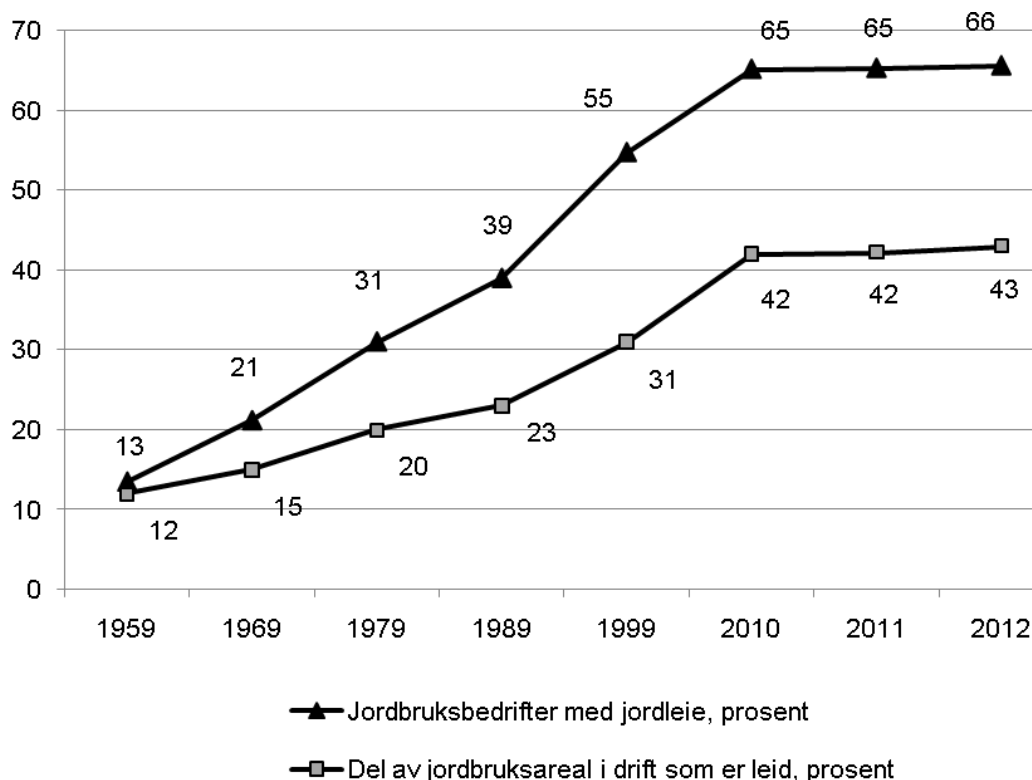
Når det gjelder de ulike fylkene, så er det Sør-Trøndelag som har omdisponert mest areal i 2013, med ca 1 350 dekar. I Oppland og Rogaland er det omdisponert ca 900 dekar i hvert fylke. Mest dyrkajord er omdisponert i Rogaland (totalt ca 700 dekar), mens Sør-Trøndelag har omdisponert mest dyrkbar jord (ca 850 dekar).

I tillegg til tallene i Tabell 2.4 blir det også hvert år omdisponert litt areal til landbruk, både til bebyggelse (f.eks. nye driftsbygninger) og til skogplanting. Omdisponering til annet landbruksformål var i 2012 totalt 579 dekar, og 237 dekar i 2013. I 2005 var det omdisponert 337 dekar til skogbruksformål, og i 2012 og 2013 hhv 429 og 517 dekar. I perioden mellom 2005 og 2013 har omdisponert til skogbruk variert fra 321 til 2 166 dekar per år.

Arealendringene kan skyldes flere forhold. I etterkant av omleggingen av virkemiddelsystemet fra pristilskudd til produksjonsuavhengige tilskuddordninger på 90-tallet, ble det registrert et større areal i drift enn tidligere i produksjonstilskuddsstatistikken.

2.1.2 Leiejord

Bruk av leiejord er svært viktig for mange av jordbruksbedriftene. Både andel bruk med leiejord og andel leid jord av dyrket areal har økt. Figur 2.2 viser andel bruk med leiejord og andel av jordbruksarealet som er leid fra 1959 til 2012.

Figur 2.2 Andel jordbruksbedrifter med leiejord og andel leiejord totalt. 1959–2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1959, 1969, 1979, 1989, 1999 og 2010, og beregnatotalpopulasjon i 2011 og 2012.

I 2012 hadde 66 prosent av jordbruksbedriftene jordleie, og 43 prosent av jordbruksarealet i drift er leid areal.

Andelen jordbruksbedrifter med jordleie og andel leid jordbruksareal varierer mellom fylkene som tabell 2.5 viser. En ser at de tre nord-norske fylkene har størst andel jordbruksbedrifter med jordleie, hvor over 80 prosent har jordleie. For jordbruksareal i drift som er leid er det størst andel i Aust-Agder, hvor 60prosent av arealet er leiejord.

Tabell 2.5 Andel jordbruksbedrifter med jordleie og andel leieareal. Fylkesvise tall 2012

<i>Fylker</i>	Prosent	
	Jordbruksbedrifter med jordleie	Jordbruksareal i drift som er leid
Østfold	55	42
Akershus/Oslo	59	42
Hedmark	69	44
Oppland	65	38
Buskerud	63	46
Vestfold	56	50
Telemark	64	56
Aust-Agder	74	60
Vest-Agder	75	56
Rogaland	56	34
Hordaland	64	44
Sogn og Fjordane	65	39
Møre og Romsdal	76	49
Sør-Trøndelag	69	43
Nord-Trøndelag	63	34
Nordland	80	49
Troms	87	59
Finmark	82	50

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon.

Også antall leieforhold per jordbruksbedrift varierer mye. Tabell 2.6 viser fylkesvis fordeling av antall jordbruksbedrifter med jordleie og prosentvis fordeling av antall leieforhold. På landsbasis har 43 prosent av bedriftene med jordleie 2–4 leieforhold, og 30 prosent har ett leieforhold. Det er flest leieforhold per jordbruksbedrift i Telemark, Agderfylkene og i de tre nordligste fylkene.

Tabell 2.6 Jordbruksbedrifter med jordleie inndelt etter antall leieforhold. Fylkesvise tall 2012

Antall leieforhold	Jordbruks- bedrifter med jordleie	Prosentvis fordeling etter antall leieforhold			
		1	2-4	5-9	10 ≥
Østfold	1 324	41	41	13	5
Akershus/Oslo	1 358	38	39	18	5
Hedmark	2 449	24	41	25	9
Oppland	3 217	31	49	17	3
Buskerud	1 462	29	41	23	7
Vestfold	875	34	38	19	8
Telemark	982	27	40	22	11
Aust-Agder	517	20	34	29	16
Vest-Agder	863	19	37	30	15
Rogaland	2 587	43	44	11	2
Hordaland	2 102	33	46	17	5
Sogn og Fjordane	2 059	36	47	15	2
Møre og Romsdal	2 190	21	46	25	8
Sør-Trøndelag	2 123	27	46	21	6
Nord-Trøndelag	2 154	32	49	17	2
Nordland	1 947	19	39	26	16
Troms	919	12	34	34	20
Finmark	278	15	35	34	17
<i>Hele landet</i>	<i>29 406</i>	<i>30</i>	<i>43</i>	<i>20</i>	<i>7</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon.

2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner

Fra og med 2004 ble begrepet *driftsenhet* byttet ut med *jordbruksbedrift*. Denne endringen var en følge av regelendringene for å være tilskuddsberettiget. Med de nye reglene er det ikke så enkelt å presentere driftsenheter på samme måte som før. Samdrifter i melkesektoren skapte presentasjonsproblemer en del år, og etter hvert som vi har fått mange varianter av juridiske foretak har det blitt enda mer komplisert. Dette skyldes at samme «gårdsbruk» eller «gårdbruker» i tradisjonell tankegang kan inngå med produksjon på flere tilskuddssøknader ved at virksomheten er organisert i, eller eieren deltar i, flere selskaper (foretak). For eksempel kan en tenke seg at kornproduksjonen skjer i et enkeltpersonforetak mens et veksthus er organisert som en annen selskapsform. Etter denne overgangen kan for eksempel 3 tidligere driftsenheter bli 1 jordbruksbedrift, men de kan også bli 4.

Det er skjedd omfattende endringer i antall og størrelse av jordbruksbedriftene og i sammensetningen av produksjonene de seneste årene. Nedenfor er det vist størrelsesfordeling for alle jordbruksbedrifter, og noen forskjellige produksjoner. En jordbruksbedrift kan være representert med flere produksjoner. En kan derfor ikke summere jordbruksbedriftene med de ulike produksjonene og komme fram til et riktig tall for totalt antall jordbruksbedrifter.

Tabell 2.7 viser utviklingen av det totale antall jordbruksbedrifter. Det er nedgang i antall for de mindre jordbruksbedriftene og en økning for de større. De aller minste jordbruksbedriftene har sterkest prosentvis årlig nedgang frem til 2010. I perioden etter 2010 er det gruppene over 500 dekar som har økt, og det er størst økning i gruppen over 800 dekar. I 1999 var 2 prosent av jordbruksbedriftene i gruppene over 500 dekar, og i 2013 var tilsvarende andel 9 prosent. Jordbruksbedrifter i gruppen under 100 dekar ble redusert fra 44 til 31 prosent i samme periode, og dekar per jordbruksbedrift har økt fra 147 til 226 dekar.

At antall dekar per jordbruksbedrift øker gjennom hele perioden har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av drift, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie.

Tabell 2.7 Antall jordbruksbedrifter etter jordbruksareal i drift, jordbruksareal i drift og leid jordbruksareal

Jordbruksareal i drift. Daa	1999	2005	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
< 100	31 237	16 552	14 359	13 949	13 479	-6,6	-6,8	-2,1
%	44	31	31	31	31			
100-199	22 286	16 764	13 440	12 504	12 006	-1,3	-4,5	-3,7
%	32	32	29	28	28			
200-299	10 367	10 186	8 444	7 952	7 654	2,7	-1,8	-3,2
%	15	19	18	18	18			
300-499	5 273	6 817	6 857	6 674	6 534	4,9	2,4	-1,6
%	7	13	15	15	15			
500-799	1 287	2 013	2 490	2 568	2 645	6,1	6,2	2,0
%	2	4	5	6	6			
≥ 800	290	671	1 034	1 147	1 207	7,3	12,3	5,3
%	0	1	2	3	3			
Alle jordbr.bedrifter	70 740	53 003	46 624	44 794	43 525	-3,3	-3,7	-2,3
Areal, 1000 daa	10 382	10 354	10 060	9 929	9 832	0,5	-0,3	-0,8
Daa/jordbruksbedrift	147	195	216	222	226	3,9	3,6	1,5
J.bedr. < 5 daa	729	1 455	2 071	1835	1754	-0,1	10,0	-5,4
Leid areal, 1000 daa	3 239	3 963	4 185	4 267		3,4	2,4	
Leid areal, %	31	38	42	43				
Leid areal, daa/j.bedr.	46	75	90	95		6,9	6,3	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.7 viser videre at antall jordbruksbedrifter med mindre enn 5 dekar økte frem til 2010, men er redusert etter det. Jordbruksbedrifter med mindre enn 5 dekar utgjorde 1,0 prosent av alle jordbruksbedrifter i 1999, 4,4 prosent i 2010 og 4,0 prosent i 2013. Videre viser tabell 2.7 at både totalt leid areal og leid areal per jordbruksbedrift har økt fra 1999 til 2012. Variasjonen mellom fylkene er imidlertid betydelig, og det er i Agder-fylkene, Telemark og Troms vi finner størst andel leid jord – alle med over 55 prosent. Minst andel leiejord er det i Rogaland, med 33,6 prosent.

Fra og med 2002 ble reglene for å kunne søke produksjonstilskudd endret, jfr. Forskrift om produksjonstilskudd i jordbruket. Flere selskapsformer ble da tilskuddsberettiget, blant annet aksjeselskaper, ansvarlige selskaper og stiftelser. Tabell 2.8 viser hvor mange prosent av søkerne som ikke var enkeltpersonforetak i 1999, 2005, 2010 og 2013.

Tabell 2.8 Fylkesvis andel av tilskuddssøkerne som ikke er enkeltpersonforetak. Prosent

Fylke	1999	2005	2010	2013*	Antall i 2013
Østfold	0,7	3,0	3,8	3,5	79
Akershus og Oslo	0,7	2,7	3,2	3,7	80
Hedmark	0,8	3,3	4,3	4,2	143
Oppland	1,6	7,1	7,9	5,8	280
Buskerud	0,4	3,2	4,4	3,9	88
Vestfold	0,4	2,5	3,4	4,4	64
Telemark	0,7	2,5	3,3	3,7	55
Aust-Agder	0,9	3,2	4,2	4,3	29
Vest-Agder	0,6	3,6	5,4	4,9	54
Rogaland	1,0	5,7	8,2	7,5	331
Hordaland	0,9	4,0	5,2	4,5	142
Sogn og Fjordane	0,8	3,6	5,7	4,9	149
Møre og Romsdal	1,0	4,8	7,2	6,4	176
Sør-Trøndelag	1,2	4,0	5,8	5,0	148
Nord-Trøndelag	1,6	6,3	7,9	6,7	222
Nordland	0,7	4,2	6,5	6,1	139
Troms	0,7	2,9	4,6	3,5	35
Finnmark	0,5	4,3	6,9	7,4	24
Hele landet	0,9	4,4	5,9	5,2	
Antall	630	2 216	2 681	2 238	2 238

* Foreløpige tall

Kilde: SLF sin tilskuddsstatistikk per 31.07.13.

Det er 1 608 flere upersonlige søkere i 2013 enn det var i 1999, og for landet som helhet har andelen upersonlige søkere økt fra 0,9 prosent til 5,2 prosent i samme periode. Etter 1999 økte både antallet og andelen upersonlige søkere fram til 2008, men har deretter blitt redusert. De tre siste årene er det Rogaland som har hatt flest søkere med andre selskapsformer, mens det i alle år til og med 2010 var flest i Oppland. Østfold og Troms har minst andel av søkere med andre selskapsformer.

Tabell 2.9 viser endringer i antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster. Antall jordbruksbedrifter med korn har hatt en nedgang på 47 prosent fra 1999 til 2013. Fra 1999 til 2010 ble totalt antall jordbruksbedrifter redusert med 38 prosent, samtidig som kornarealet per jordbruksbedrift økte fra 150 dekar til 227 dekar. Jordbruksbedriftene over 500 dekar har stort sett økt gjennom hele perioden både relativt sett og i antall. Fra 2010 til 2013 har antallet bruk med korn og oljevekster blitt 13 prosent færre, og det er kun den største arealgruppen som har økt i antall. Gjennomsnittlig størrelse per bruk i 2013 er 246,7 dekar.

Tabell 2.9 Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster etter areal av korn og oljevekster

Arealgruppe, Dekar	1999	2005	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
< 100	10 165	5 937	4 149	3 630	3 306	-6,8	-7,8	-7,3
%	46	35	31	29	28			
100-199	6 170	5 005	4 034	3 722	3 448	-2,1	-3,8	-5,1
%	28	30	30	30	29			
200-299	2 793	2 603	2 142	2 033	1 905	-0,2	-2,4	-3,8
%	13	16	16	16	16			
300-499	2 026	2 119	1 953	1 845	1 754	1,9	-0,3	-3,5
%	9	13	14	15	15			
500-799	609	808	856	871	851	5,2	3,1	-0,2
%	3	5	6	7	7			
≥ 800	146	298	399	431	448	8,3	9,6	3,9
%	1	2	3	3	4			
Antall j.bedr.	21 909	16 770	13 533	12 532	11 712	-4,0	-4,3	-4,7
1 000 daa	3 282	3 252	3 071	2 997	2 889	-0,5	-0,6	-2,0
Daa/j.bedr.	149,8	193,9	226,9	239,2	246,7	3,7	3,8	2,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se tabeller

på: http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Meld. St. 9 (2011-2012) tar opp at de klimatiske forhold begrenser arealene som er egnet til matkornproduksjon, og framholder at «Kornarealene, og spesielt matkornarealene, er en viktig faktor for Norges matsikkerhet og selyforsyningsgrad. Med landets begrensede areal for matproduksjon er det viktig med et sterkt jordvern og en politikk som utnytter jordbruksarealet.» Det er rug og særlig hvete som dyrkes til matkorn i videre utstrekning. Andelen som går til mat eller fôr, varierer mellom år, og i leveringssesongen 2010/2011 ble 55,7 prosent av hveten og 48,0 prosent av solgt mengde rug avregnet som matkvalitet. Tilsvarende andeler i leveringssesongen 2011/12 var 14,2 prosent for hvete og 29,6 prosent for rug. Dyrkinga av hvete og rug er konsentrert til Østlandet, og særlig fylkene rundt Oslofjorden og Hedmark. Fylkene Østfold, Vestfold, Akershus/Oslo og Hedmark

stod i 2012 for over 81 prosent av hvete- og rugarealet. Totalt ble det dyrket hvete og rug på 683 900 dekar i 2012 (foreløpige tall), herav 19 700 dekar høsthvete, 649 400 dekar vårhvete og 14 800 dekar rug. I 2011 var totalarealet 791 700 dekar.

Tabell 2.10 og tabell 2.11 viser antall jordbruksbedrifter og arealet av poteter og grønnsaker på friland. Det har vært størst prosentvis årlig nedgang for de minste jordbruksbedriftene. Antall jordbruksbedrifter med poteter på arealer under 100 dekar har gått ned i hele perioden fra 1999. Fra 2010 til 2013 har det blitt 11 flere bruk i de to største arealgruppene. Totalt sett har antall jordbruksbedrifter med poteter avtatt med 73 prosent fra 1999 til 2010, og videre med 23 prosent fra 2010 til 2013.

Potetarealet har også hatt en markert nedgang, med 11 prosent i perioden 1999 til 2010, og videre med 5 prosent fra 2010 til 2013. Potetarealet per jordbruksbedrift har dermed økt betydelig, og fra 1999 til 2010 er det mer enn tredoblet. I 2010 var potetarealet per jordbruksbedrift på 47,4 dekar, mens det var 58,9 dekar i 2013.

Mange av jordbruksbedriftene som har under 10 dekar poteter dyrker i stor grad til eget bruk. Hvis en ser bort fra enheter som har under 10 dekar poteter så var gjennomsnittet på 55,6 dekar per jordbruksbedrift i 1999, og dette økte til 111,9 dekar i 2013.

Tabell 2.10 Antall jordbruksbedrifter med poteter etter potetareal

Arealgruppe, Dekar	1999	2005	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
< 10	7 831	3 198	1 512	1 139	1 033	-13,8	-13,9	-11,9
%	76	65	54	50	48			
10-49	1 420	811	468	417	384	-6,3	-9,6	-6,4
%	14	16	17	18	18			
50-99	657	482	352	303	301	-2,0	-5,5	-5,1
%	6	10	13	13	14			
100-199	276	315	310	271	259	3,3	1,1	-5,8
%	3	6	11	12	12			
200-299	61	87	83	86	85	13,6	3,0	0,4
%	1	2	3	4	4			
≥ 300	15	36	70	75	78	3,2	14,9	4,2
%	0	1	2	3	4			
Antall j.bedr.	10 260	4 929	2 795	2 291	2 140	-12,1	-11,1	-8,5
Antall daa	148 522	137 344	132 399	126 681	126 071	-2,4	-1,0	-1,6
Daa/j.bedr., alle	14,5	27,9	47,4	55,3	58,9	11,0	11,4	7,5
Daa/j.bedr., > 10 ¹⁾	55,6	75,9	100,7	107,8	111,9		5,5	3,6

* Foreløpige tall

1) Jordbruksbedrifter som har under 10 dekar potet er ikke tatt med i beregningen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Arealet med grønnsaker på friland (Tabell 2.11) økte fra 1999 til 2010 med 18 prosent til 71 200 dekar. Deretter er arealet omtrent uendret til 2013. Samtidig har antall jordbruksbedrifter gått ned med 51 prosent fra 1999 til 2010, og videre med 17 prosent til 2013. Det mest markerte trekk er at antall produsenter med under 50 dekar har avtatt sterkt i hele perioden. I 1999 hadde 82 prosent av grønnsaksbrukene under 50 dekar, mens vi i 2013 finner 59 prosent av brukene i disse størrelsesgruppene. Alle størrelsesgrupper over 50 dekar har økt sin relative andel i perioden 1999 til 2013, selv om enkelte grupper har redusert antallet jordbruksbedrifter enkelte år. Dette har gitt en økning i gjennomsnittlig grønnsakareal per jordbruksbedrift fra 28,3 dekar i 1999 til 82,2 dekar i 2013. Grønnsaker på friland er inkludert kålrot til mat og erter og bønner til konserverindustrien.

Tabell 2.11 Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland etter grønnsakareal

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
< 10	964	527	333	293	268	-15,3	-9,2	-4,2
%	45	35	32	32	31			
10-49	784	581	313	262	240	-4,0	-8,0	-5,8
%	37	38	30	28	28			
50-99	249	227	211	187	169	2,9	-1,5	-3,9
%	12	15	20	20	20			
100-199	98	129	115	106	106	5,0	1,5	-2,7
%	5	9	11	11	12			
≥ 200	28	50	72	77	78	12,0	9,0	2,3
%	1	3	7	8	9			
Antall j.bedr.	2 123	1 514	1 044	925	861	-10,6	-6,2	-4,0
Antall daa	60 187	68 635	71 220	71 248	70 797	0,5	1,5	0,0
Daa/j.bedr.	28,3	45,3	68,2	77,0	80,2	12,5	8,3	4,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.12 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal. Tabellen omfatter alt engareal, dvs. sum fulldyrka og overflatedyrka/innmarksbeite, med andre ord alle eiendommer som dyrker grovfôr. Antall jordbruksbedrifter har blitt redusert med 36 prosent fra 1999 til 2010, mens arealet har økt med 2 prosent i samme periode. Andelen jordbruksbedrifter med over 100 dekar engareal har økt fra å utgjøre 48 prosent i 1999 til å være 66 prosent i årene 2010 til 2013.

Antall jordbruksbedrifter med over 500 dekar engareal var 144 i 1999 og dette økte til 1 811 i 2013. Engareal per jordbruksbedrift var på 114,1 dekar i 1999, dette økte til 183,4 dekar i 2010, og videre til 192,2 dekar i 2013.

Tabell 2.12 Antall jordbruksbedrifter med engareal etter størrelsen på engarealet

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
< 99	28 940	14 587	12 1338	11 949	11 597	-6,0	-7,6	-1,5
%	52	36	34	35	34			
100-199	18 626	13 783	10 794	10 107	9 705	0,7	-4,8	-3,5
%	33	34	30	29	29			
200-299	6 489	7 753	6 672	6 239	6 046	8,9	0,3	-3,2
%	12	19	19	18	18			
300-499	1 805	3 894	4 568	4 577	4 586	15,1	8,8	0,1
%	3	10	13	13	14			
500-799	131	614	1 168	1 344	1 459	11,8	22,0	7,7
%	0	2	3	4	4			
≥ 800	13	75	241	314	352	3,7	30,4	13,5
%	0	0	1	1	1			
Antall j.bedr.	56 004	40 706	35 581	34 530	33 745	-2,8	-4,0	-1,8
1000 daa	6 388	6 550	6 524	6 494	6 489	1,5	0,2	-0,2
Daa/j.bedr.	114,1	160,9	183,4	188,1	192,3	4,5	4,4	1,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.13 viser struktursammensetningen på jordbruksbedrifter med melkeku fra 1999 til 2013. Antall jordbruksbedrifter med melkekyr er redusert med 58 prosent i denne perioden, samtidig som antall melkekyr har blitt redusert med 27 prosent. Fra 2010 til 2013 har antall jordbruksbedrifter gått ned med 1 656, som tilsvarer 15 prosent, mens antall melkekyr per jordbruksbedrift gikk opp med 2,6 kyr i denne perioden. Året 2012 er første år det er registrert mindre enn 10 000 jordbruksbedrifter med melkekyr.

Det har vært en kraftig reduksjon i antall jordbruksbedrifter i de minste størrelsesgruppene. Antall jordbruksbedrifter som har under 20 kyr er redusert med 67 prosent fra 1999 til 2010, og videre med 25 prosent fra 2010 til 2013. I 1999 hadde 15 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeku over 20 melkekyr, mens i 2010 utgjorde denne størrelsesgruppa 43 prosent og i 2013 var andelen økt til 50 prosent. Størrelsesgruppen 40-69 kyr økte fra 153 jordbruksbedrifter i 1999 til 1 149 i 2013.

Tabell 2.13 Antall jordbruksbedrifter med melkeku etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- Størrelse	1999	2005	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
< 10	6 047	2 749	1 262	1 036	948	-6,3	-13,3	-9,1
%	27	17	11	10	10			
10-19	13 180	8 937	5 166	4 173	3 809	-1,1	-8,2	-9,4
%	58	56	46	42	40			
20-39	3 264	3 799	3 736	3 446	3 370	2,4	1,2	-3,4
%	14	24	34	35	36			
40-69	153	361	853	1 088	1 149	1,1	16,9	10,4
%	1	2	8	11	12			
≥ 70	15	44	163	214	198	0,0	24,2	6,7
%	0	0	1	2	2			
Antall j.bedr.	22 659	15 890	11 130	9 957	9 474	-2,5	-6,3	-5,2
1 000 melkekyr	313	265	238	233	228	-0,8	-2,4	-1,5
Melkekyr per j.bedr.	13,8	16,7	21,4	23,4	24,1	1,7	4,1	4,0

* Foreløpige tall

1) Samdrifter er med som én jordbruksbedrift (se også **Feil! Fant ikke referanse-kilden.**)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.14 gir en fylkesvis oversikt over registrerte samdrifter i 2002, 2006, 2010 og 2013, og antall eiendommer som er med i samdriftene i 2013. Antall samdrifter økte frem til 2008, da var det totalt 2 066 samdrifter, men antallet har i ettertid blitt redusert hvert år. Oppland var fram til 2009 det fylket med flest samdrifter, men i årene etter det har Rogaland hatt flest. De fleste samdriftene består av 2 eiendommer, og i 2013 var det registrert 658 slike samdrifter. I 2013 har Statens landbruksforvaltning registrert 1 264 samdrifter totalt, og disse utgjør 13,3 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeproduksjon og består av 3 650 eiendommer i 2013, mot 5 087 eiendommer i 2008.

Tabell 2.14 Antall samdrifter i melkeproduksjon og fordelingen av eiendommer som inngår

	2002	2006	2010	2013	Antall samdrifter fordelt på antall eiendommer per samdrift				Antall eiendommer i samdrift
					2	3	4	≥ 5	2013
Østfold	11	18	23	21	18	2	1	0	46
Akershus	5	12	16	17	14	2	0	1	39
Hedmark	36	78	70	58	29	15	8	6	165
Oppland	223	370	294	177	94	29	23	31	531
Buskerud	10	27	28	21	6	4	7	4	72
Vestfold	7	11	12	12	8	2	1	1	31
Telemark	12	15	10	11	8	1	2	0	27
Østlandet	304	531	453	317	177	55	42	43	911
Aust-Agder	9	11	8	5	3	2	0	0	12
Vest-Agder	13	42	35	25	17	4	3	1	63
Rogaland	111	296	315	263	134	68	41	20	738
Agder og Rogaland	133	349	358	293	154	74	44	21	813
Hordaland	54	114	98	74	42	12	10	10	210
Sogn og Fjordane	60	137	139	103	49	23	12	19	315
Møre og Romsdal	72	163	159	128	65	27	14	22	381
Vestlandet	186	414	396	305	156	62	36	51	906
Sør- Trøndelag	64	140	137	96	38	23	19	16	301
Nord- Trøndelag	130	216	228	173	88	41	22	22	498
Trøndelag	194	356	365	269	126	64	41	38	799
Nordland	45	86	90	61	32	16	7	6	174
Troms	9	10	11	6	5	0	0	1	15
Finnmark	2	10	12	13	8	4	1	0	32
Nord-Norge	56	106	113	80	45	20	8	7	221
Hele landet	873	1 756	1 685	1 264	658	275	171	160	3 650

Kilde: Statens landbruksforvaltning

I jordbruksoppkjøret 2008 ble avtalepartene enige om å innføre mulighet til kvoteleie, og dette ble første gang innført fra og med kvoteåret 2009. SLF har tall på bortleid mengde i hvert fylke, mens leieprisen er fullstendig markedsstyrt, og det eksisterer ikke noe sentralt register over avtalte priser. Det er to større etablerte omsetningskanaler som bistår ved kvoteleie, og det er www.melkekvoter.no og www.melkebors.no. Disse har i utgangspunktet landsdekkende aktivitet. Fra www.melkekvoter.no har vi fått opplysninger om leiepriser de har formidlet, og deres mengde dekker 0,9 prosent av totalt leid kvote i landet. I flere fylker mangler vi dessverre prisopplysninger, etter som ingen av de to aktørene har tall derifra.

Leiepris på kvote i 2013 var 46 øre per liter i landsgjennomsnitt (regnet ut fra et begrenset materiale). Oppland og Rogaland er de fylkene hvor det er mest leie av kvote, med hhv. 29,1 og 26,8 mill. liter. Totalt for landet var nærmere 149 mill. liter kumelkkvoter bortleid i 2012, noe som er en økning med 43 mill. liter fra 2011. Oppland er det fylket hvor det er størst andel jordbruksbedrifter som både leier og leier ut kvote. For landet som

helhet har 16,9 prosent av jordbruksbedriftene bortleie av kvote, mens 19,1 prosent av melkebøndene leier kvote. Gjennomsnittlig utleid og innleid kvote er størst i Østfold, med 103 200 liter per bruk. For landet som helhet var gjennomsnittlig bortleide kvote 85 400 liter per jordbruksbedrift, mens gjennomsnittlig innleid kvote var 75 700 liter per jordbruksbedrift.

Tabell 2.15 Leie av melkekvoter. Fylkesvis gjennomsnittspris, utleid og leid mengde. 2013

Fylke	Gjennomsnittlig leiepris, kr/liter	Mengde utleid, 1000 Liter	% av eiendommer med kvote som har utleie	Gjennomsnittlig utleie, liter/j.bedr.	% av eiendommer med kvote som har leie	Gjennomsnittlig leie, liter/j.bedr.
Østfold		0	0,0	0	0,0	0
Akershus og Oslo		263	2,7	65 825	3,4	52 660
Hedmark	0,55	1 690	3,4	84 523	4,9	58 292
Oppland	0,50	6 144	7,6	63 341	8,6	56 367
Buskerud		244	1,8	61 096	1,8	61 096
Vestfold		371	2,6	185 367	5,3	92 684
Telemark		48	0,9	48 415	1,8	24 208
Aust-Agder		155	2,0	77 601	2,0	77 601
Vest-Agder		500	4,4	41 683	2,9	62 524
Rogaland		6 527	4,8	94 592	5,8	77 700
Hordaland		1 287	3,7	55 958	3,1	67 739
Sogn og Fjordane	0,30	1 579	2,7	60 722	2,3	71 763
Møre og Romsdal	0,33	1 992	3,0	73 782	2,8	76 620
Sør-Trøndelag	0,25	2 355	3,2	81 223	3,0	87 239
Nord-Trøndelag	0,51	3 048	3,3	95 265	4,4	70 895
Nordland	0,50	2 974	5,5	76 248	7,2	58 307
Troms		133	0,8	66 714	0,8	66 714
Finmark		252	1,7	125 818	1,7	125 818
Landet	0,46	29 564	4,0	75 612	4,5	67 344

Kilde: www.melkekvoter.no og SLF

Prisen ved salg av kumelkkvotet til staten har til og med 2012 vært kr 3,50 per liter, men ble i 2013 redusert til kr 2,50 per liter. Prisreduksjonen var sannsynligvis en medvirkende årsak til økt kvotesalg i 2012. Fra 2012 ble det også åpnet for delsalg av melkekvoter, og om lag 10 prosent av selgerne valgte å selge bare deler av kumelkkvoten.

Tabell 2.16 viser fylkesvis oversikt over antallet kvoteselgere og hvor mange liter de totalt har solgt i 1997, 2004, 2012 og 2013. Tallene gjelder kumelk, og tabellen viser også totaltall for hele perioden.

I 2012 valgte 436 bruk å selge kvoten, og 271 bruk i 2013. Prisen ved salg av kumelkkvotet til staten ble redusert fra kr 3,50 per liter til kr 2,50 per liter fra 2013. Dette ble kjent i god tid før fristen for å melde inn kvotesalg i 2012, og har sannsynligvis vært en medvirkende årsak til at mange valgte å selge melkekvoten i 2012 fremfor å vente til 2013.

Fra 2012 ble det også åpnet for delsalg av melkekvoter. Om lag 9 prosent av selgerne valgte å selge deler av kumelkkvoten i 2013 mot 10 prosent i 2012. På landsbasis valgte

24 melkeprodusenter å selge deler av kvoten, og totalt ble ca 1,7 mill. liter solgt ved delsalg.

Sør-Trøndelag hadde flest kvoteselgere i 2013, men det var i Telemark at relativt flest foretak solgte kvote i 2013 (9 %). Totalt for perioden har 10 266 foretak solgt kvoten, og det er total solgt 682 mill. liter.

Tabell 2.16 Salg av melkekvote ku. Antall kvoteselgere og solgt mengde. Utvalgte år og 1997–2013

Fylke	1997		2004		2012		2013		Hele perioden	
	Ant.	1000 liter	Ant.	1000 liter	Ant.	1000 liter	Ant.	1000 liter	Ant.	1000 liter
Østfold	19	1 200	5	600	9	997	2	159	229	19 212
Oslo og Akershus	18	1 000	2	200	7	893	6	768	248	21 573
Hedmark	27	1 300	22	1 600	16	1 128	11	1 037	487	33 586
Oppland	55	2 400	36	2 000	28	1 987	17	1 790	793	47 259
Buskerud	9	300	17	1 100	27	2 300	12	893	341	22 447
Vestfold	6	400	4	400	3	287	1	125	106	9 325
Telemark	25	1 100	5	300	7	691	10	834	210	11 804
Aust-Agder	18	600	3	200	5	309	3	253	178	9 542
Vest-Agder	15	600	6	300	6	264	3	220	353	18 888
Rogaland	70	4 700	29	2 600	42	3 672	31	2 569	1 211	92 001
Hordaland	37	1 500	34	2 100	34	2 842	16	1 139	789	43 867
Sogn og Fjordane	74	2 500	17	800	39	2 816	23	1 383	865	41 807
Møre og Romsdal	108	5 500	33	2 100	63	5 782	33	3 297	1 297	87 916
Sør-Trøndelag	74	4 000	39	2 700	60	5 856	42	3 645	1 109	77 756
Nord-Trøndelag	23	1 200	28	1 900	40	4 199	34	3 313	888	67 002
Nordland	37	1 900	21	1 500	29	2 349	16	1 439	756	48 142
Troms	21	1 200	15	1 300	17	1 517	8	795	308	22 322
Finmark	5	300	3	200	4	392	3	361	97	7 686
Landet	641	32 000	319	21 800	436	38 282	271	24 019	10 266	682 214

Kilde: Statens landbruksforvaltning

En konsekvens av at det har blitt stadig færre melkebønder, og at flere av disse har kjøpt mer kvote, er vist i tabell 2.17. Tabellen viser gjennomsnittlig kvote for kumelk i de ulike fylker enkelte år, og vi ser at gjennomsnittskvotene har økt betydelig. Samdrifter er her regnet som én enhet, noe som også bidrar til å øke gjennomsnittet. Økningen fra 1998 til 2013 var på 97 200 liter per jordbruksbedrift, noe som tilsvarer nærmere 133 prosent økning. Troms har minst økning, mens Telemark har opplevd størst økning av gjennomsnittskvoten i denne perioden.

Gjennomsnittlig kvote økte imidlertid lite fra 2012 til 2013 sammenlignet med tidligere år. Årsaken til det kan være at forholdstallet for melk ble justert ned fra 1,07 i 2012 til 1,03 i 2013.

Tabell 2.17 Fylkesvis oversikt over gjennomsnittlig disponibel kvote på kumelk. 1998, 2004, 2012 og 2013. Liter

Fylke	1998	2004	2012	2013	% endring 1998–2013
Østfold	97 500	130 000	246 200	247 221	153,5
Oslo/ Akershus	95 100	129 200	213 200	212 170	123,1
Hedmark	79 500	99 100	166 200	162 865	105,0
Oppland	67 000	85 800	146 600	147 262	119,7
Buskerud	64 600	83 600	163 200	162 553	151,8
Vestfold	97 900	139 200	249 500	247 451	152,6
Telemark	53 000	70 800	138 800	139 557	163,5
Aust-Agder	57 900	79 300	142 600	142 392	146,0
Vest-Agder	58 700	75 100	141 000	137 425	134,1
Rogaland	90 500	113 600	207 500	208 008	129,8
Hordaland	59 000	74 300	137 900	140 535	138,3
Sogn og Fjordane	57 000	69 500	123 000	123 039	116,0
Møre og Romsdal	71 700	93 200	174 800	179 566	150,5
Sør-Trøndelag	74 500	93 100	177 700	180 546	142,2
Nord-Trøndelag	81 600	105 000	192 100	193 149	136,8
Nordland	69 900	88 500	164 000	165 991	137,3
Troms	76 300	94 300	154 300	153 782	101,6
Finmark	91 900	103 100	201 600	202 752	120,5
Landet	73 200	93 200	169 400	170 396	132,6

Kilde: Statens landbruksforvaltning

I tillegg til at Statens landbruksforvaltning organiserer kjøp og salg av kvoter, er det også to private omsetningskanaler. Disse har til sammen ca 20 prosent av det private markedet for omsetning i 2013. Markedsandelen for disse omsetningskanalene varierer mellom fylker, og det ble omsatt ca 1,9 mill. liter med en gjennomsnittspris på kr 4,56 per liter. I forhold til 2012 er dette en prisnedgang. Høyest pris i 2013 var i Hedmark, med kr 6,06 kroner per liter, og lavest pris var i Møre og Romsdal med 3,30 kroner per liter.

Den totale mengden som ble solgt privat i 2013 var på 9,7 mill. liter kumelk, en nedgang på 2,4 mill. liter fra året før. Mengden som ble solgt privat utgjorde 40 prosent av den totale mengden solgt 8 (iflg. Tabell 2.16).

Tabell 2.18 omhandler strukturen i melkekvote i de ulike landsdelene, og i landet som helhet. De to nederste linjene i tabellen viser hvilken andel av jordbruksbedriftene og kvotene som befinner seg i de ulike intervallene. En jordbruksbedrift kan benytte flere innleide kvoter.

I februar 2014 var det totalt 9 825 jordbruksbedrifter med kvote, og disse hadde totalt en melkekvote på 1 673 970 000 liter. I mars 2013 var det 459 flere jordbruksbedrifter med kvote, og total kvote var 68 mill. liter større. På landsbasis er den største gruppen (30,8 %) av jordbruksbedriftene i størrelsesorden 100–159 000 liter. I 2011 var den største andelen (34,6 %) i gruppen 40–99 000 liter. Andelen jordbruksbedrifter i gruppen over 240 000 liter økte fra 13,7 prosent i 2011 til 19,3 prosent i 2014. Andelen av kvote som blir produsert i den største gruppen økte fra 34,6 prosent til 43,7 prosent i samme periode.

Tabell 2.18 Fordeling av antall jordbruksbedrifter og kvote i de ulike landsdeler etter kvotestørrelse. 2013

Landsdel	Melkekvote, 1000 liter					Sum
	< 40	40-99	100-159	160-239	≥ 240	
<i>Østlandet</i>						
Antall	105	736	739	442	436	2 458
1 000 liter kvote	2 223	55 139	92 790	85 631	171 137	406 920
<i>Agder/Telemark</i>						
Antall	33	178	141	61	70	483
1 000 liter kvote	875	12 340	17 555	11 792	24 550	67 113
<i>Rogaland</i>						
Antall	48	258	394	337	406	1 443
1 000 liter kvote	926	19 521	50 349	65 918	163 439	300 155
<i>Vestlandet</i>						
Antall	123	945	707	349	361	2 485
1 000 liter kvote	3 445	68 978	89 179	66 518	140 026	368 146
<i>Trøndelag</i>						
Antall	43	362	644	409	430	1 888
1 000 liter kvote	806	28 290	82 455	78 777	162 818	353 146
<i>Nord-Norge</i>						
Antall	38	224	397	211	198	1 068
1 000 liter kvote	729	17 202	50 370	40 598	69 592	178 490
<i>Landet</i>						
Antall	390	2 703	3 022	1 809	1 901	9 825
1 000 liter kvote	9 004	201 471	382 697	349 234	731 564	1 673 970
Andel av antall	4,0	27,5	30,8	18,4	19,3	
Andel av kvote	0,5	12,0	22,9	20,9	43,7	

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Tabell 2.19 viser antall jordbruksbedrifter med ammekyr etter besetningsstørrelse. Gjennom hele perioden har det vært flest jordbruksbedrifter med under 10 ammekyr, men andelen er stadig synkende, fra 78 prosent i denne gruppen i 1999 til 45 prosent i 2013. Det var flest jordbruksbedrifter med ammekue i 2000 (6 108 jordbruksbedrifter), og etterpå har antallet blitt jevnt redusert. Antallet jordbruksbedrifter med ammekugikk ned med 5 prosent fra 1999 til 2010, og fra 2010 til 2013 ble antallet videre redusert med 3,7 prosent. Fra 1999 til 2010 har antall ammekyr økt med 90 prosent, noe som medfører at gjennomsnittet økte med ca 7 kyr per jordbruksbedrift. De tre siste årene har gjennomsnittstørrelsen fortsatt å øke, og i 2013 hadde jordbruksbedriftene 14,8 ammekyr i gjennomsnitt, mot 13,4 i 2010.

Tabell 2.19 Antall jordbruksbedrifter med ammeku etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2012	2013*	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-13
< 10	4 266	3 097	2 572	2 375	2 235	-4,5	-2,6
%	78	59	49	47	45		
10-19	872	1 385	1 479	1 482	1 507	4,9	0,1
%	16	26	28	29	30		
20-39	284	630	903	962	984	11,1	2,1
%	5	12	17	19	20		
40-69	35	113	227	246	252	18,5	2,7
%	1	2	4	5	5		
≥ 70	7	9	22	34	33	11,0	15,6
%	0	0	0	1	1		
Antall jordbr.bedr.	5 464	5 234	5 203	5 099	5 011	-0,4	-0,7
1 000 ammekyr	37	56	70	73	74	6,0	1,6
Ammekyr per jordbr.bedr.	6,7	10,6	13,4	14,4	14,8	6,5	2,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den fullstendige jordbrukstellingen i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.20 viser strukturutviklingen i saueholdet fra 1999 til 2013. Fra 1999 til 2010 ble antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau redusert med 35 prosent, og antall vinterfôra sauer ble samtidig redusert med 3,4 prosent. Fra 2010 til 2013 ble antall jordbruksbedrifter redusert med 3 prosent og antall sau ble redusert med 2 prosent.

Antall sau per jordbruksbedrift har økt fra 42,1 i 1999 til 62,4 i 2010 og 63,1 i 2013. I 1999 hadde 30 prosent av disse jordbruksbedrifter over 50 vinterfôra sauer, mens denne andelen var økt til 47 prosent i 2010, og videre til 48 prosent i 2013. Fra 2010 til 2013 er det kun bruksstørrelsene over 200 vinterfôra sauer som har økt i antall og andel.

Tabell 2.20 Antall jordbruksbedrifter med vinterføra sau etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
< 50	15	9 892	7 785	7 720	7 584	-3,9	-6,2	-0,9
%	70	57	53	53	53			
50-99	5 223	5 095	4 357	4 196	4 096	2,2	-1,6	-2,0
%	23	29	29	29	29			
100-199	1 587	2 127	2 185	2 162	2 159	3,8	2,9	-0,4
%	7	12	15	15	15			
200-299	101	246	337	351	365	3,4	11,6	2,7
%	0	1	2	2	3			
≥ 300	11	40	115	118	125	-0,9	23,8	2,8
%	0	0	1	1	1			
Antall jordbr.bedr.	22 70	17 400	14 779	14 547	14 329	-2,4	-3,8	-1,0
1 000 sau	955	955	923	906	905	0,6	-0,3	-0,6
Sauer per j.bedr.	42,1	54,9	62,4	62,3	63,1	3,1	3,7	0,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.21 til tabell 2.23 viser sammensetningen av de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene smågris-, egg- og kyllingproduksjon, fra 1999 til 2013. Antall jordbruksbedrifter med purker (inkludert ungpurker) har avtatt med 60 prosent fra 1999 til 2010, mens antall purker samtidig har blitt redusert med 3 prosent. Fra 2010 til 2013 har 223 jordbruksbedrifter sluttet med purker, noe som gir en nedgang på 15 prosent i perioden.

Gjennomsnittsstørrelsen på besetningene har økt betydelig, fra 27 purker per besetning i 1999, til 65 purker i 2010 og videre til 77 purker i 2013. Fra 2010 til 2013 er det kun gruppen med over 150 purker som har hatt øking i antall bruk. Den relative andelen jordbruksbedrifter med over 30 purker har gått fra 32 prosent i 1999 til 64 prosent i 2010, og utgjorde 68 prosent i 2013.

Tabell 2.21 Antall jordbruksbedrifter med purker, inkludert ungpurker, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
< 30	2 501	1 015	531	418	393	-5,7	-13,1	-9,5
%	68	48	36	33	32			
30-59	864	600	420	379	344	3,8	-6,3	-6,4
%	24	28	29	29	28			
60-99	220	290	262	236	235	8,2	1,6	-3,6
%	6	14	18	18	19			
100-149	54	124	131	115	125	12,9	8,4	-1,6
%	1	6	9	9	10			
≥ 150	37	80	116	137	140	12,9	10,9	6,5
%	1	4	8	11	11			
Antall jordbr.bedr.	3 676	2 109	1 460	1 285	1 237	-3,5	-8,1	-5,4
1 000 purker	97	99	95	94	95	1,5	-0,2	0,1
Purker per j.bedr.	26,5	46,8	65,1	73,2	77,0	5,1	8,5	5,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Antall jordbruksbedrifter med høner er redusert med 55 prosent i tidsrommet 1999 til 2010, og videre redusert med 5 prosent fra 2010 til 2013 (tabell 2.22). Antall høner økte derimot med 24 prosent fra 1999 til 2010, og videre med 5 prosent fra 2010 til 2013.

Fra 1999 til 2010 har jordbruksbedrifter i alle størrelsesgrupper med mindre enn 5 000 høner blitt redusert. I 1999 hadde 96 prosent av alle jordbruksbedrifter mindre enn 5 000 høner, mens disse bedriftene utgjorde 74 prosent i 2013.

Når en ser bort fra bedrifter med under fem hundre høner, så har antall høner økt fra 2 615 per jordbruksbedrift i 1999 til 5 975 i 2010 og videre til 7 355 i 2013.

Tabell 2.22 Antall jordbruksbedrifter med verpehøner, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
< 100	2 712	1 615	1 138	1 229	1 339	-2,9	-7,6	5,6
%	67	64	62	68	69			
100-999	321	146	71	48	42	-10,7	-12,8	-16,1
%	8	6	4	3	2			
1 000-1 999	398	159	62	12	13	-3,9	-15,6	-40,6
%	10	6	3	1	1			
2 000-4999	477	303	134	29	35	-2,7	-10,9	-36,1
%	12	12	7	2	2			
5 000-7 999	116	269	398	451	469	13,4	11,9	5,6
%	3	11	22	25	24			
≥ 8 000	40	36	44	40	40	2,3	0,9	-3,1
%	1	1	2	2	2			
Antall jordbr.bedr.	4 064	2 528	1 847	1 809	1 938	-3,7	-6,9	1,6
1 000 høner	3 181	2 415	3 953	4 019	4 189	-0,8	2,0	2,0
Høner per j.bedr. ¹⁾	2 615	4 067	5 975	7 367	7 355	3,4	7,8	7,2

* Foreløpige tall

1) Jordbruksbedrifter som har under 500 høner er ikke tatt med i denne beregningen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 2.23 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med slaktekylling, og her er gruppestørrelsene målt etter antall slaktede kyllinger. Denne tabellen er forskjellig i forhold til de andre tabellene, med at den mangler tall eldre enn 2001. Dette skyldes at Statistisk sentralbyrå ikke har opplysninger om antall slaktekyllinger før 2001. Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling har variert en del i perioden 2001 til 2010, men i hovedsak har det vært en reduksjon blant de minste brukene og en økning blant de største. Det totale antall bruk var i grove trekk økende fra 2001 til 2009, men har gått litt opp og ned etter det.

I 2001 utgjorde størrelsesgruppene med over 100 000 slaktekyllinger 9 prosent av alle jordbruksbedrifter, mens de i 2010 utgjorde 62 prosent, og i 2013 64 prosent. Totalt for perioden 2001 til 2013 økte antallet jordbruksbedrifter med 15 prosent, og antallet slaktekyllinger med 85 prosent. Antall kyllinger i gjennomsnittsbesetningen har økt fra 62 200 til 100 500 kyllinger fra 2001 til 2013, dvs. med 62 prosent.

Tabell 2.23 Antall jordbruksbedrifter med slaktekyllinger etter antall slakt

Antall slakta kyllinger	2001	2003	2010	2012	2013*	Årlig %-vis endring	
						01-10	10-13
< 25 000	90	61	44	54	54	-7,6	7,1
%	18	13	8	9	9		
25 000-49 999	103	82	35	45	41	-11,3	5,4
%	20	17	6	7	7		
50 000-74 999	165	104	49	52	45	-12,6	-2,8
%	32	22	9	8	8		
75 000-99 999	108	158	89	77	71	-2,1	-7,3
%	21	33	15	12	12		
100 000-149 999	27	56	337	367	351	32,4	1,4
%	5	12	59	59	60		
≥ 150 000	18	21	21	28	24	1,7	4,6
%	4	4	4	4	4		
Antall jordbr.bedr.	511	482	575	623	586	1,3	0,6
1 000 kyllinger	31 774	35 242	56 496	63 260	58 881	6,6	1,4
1 000 kyllinger per j.bedr.	62	73	98	102	100	5,2	0,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

2.3 Bruk av utmarksbeite

Beitedyr på utmarksbeite er en sentral faktor for å bevare særpreget i jordbrukets kulturlandskap. Basert på tall fra Statens Landbruksforvaltning, viser tabell 2.24 statistikk over beitedyr på utmarksbeite. Etter en nedgang i beitedyr i alt i 2011 og 2012 tyder foreløpige tall for 2013 på en liten økning igjen. Det er særlig endring i antall sau og lam som gjør at totaltallene varierer. Totalt var det 4 prosent færre dyr på utmarksbeite i 2013 enn i 1999. Antall storfe på utmarksbeite har økt hvert år fra 2007. I 2013 var det 3 prosent flere storfe på utmarksbeite enn i 1999.. Antall sau og lam er redusert med 5 prosent fra 1999. Den største prosentvise reduksjonen er på geit, med 28 prosent færre dyr på utmarksbeite enn i 1999. Antall hester på utmarksbeite har økt med 2 500, eller 38 prosent, fra 1999.

Tabell 2.24 Beitedyr på utmarksbeite

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester > 1 år
1999	2 315 600	236 500	2 000 700	71 900	6 600
2005	2 404 800	238 700	2 091 800	66 500	7 900
2008	2 190 200	223 400	1 900 200	57 500	9 100
2010	2 255 100	228 000	1 960 200	57 500	9 400
2011	2 238 500	231 700	1 941 400	56 100	9 300
2012	2 195 300	237 000	1 895 200	54 000	9 100
2013*	2 212 700	243 200	1 908 300	52 100	9 100

* Foreløpig tall

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Andel beitedyr i alt har variert litt i perioden, men stort sett vært i underkant av 70 prosent av samlet antall dyr. De foreløpige tallene for 2013 tyder på en liten økning fra året før (Tabell 2.25). Det er bare gruppen storfe som har en markert økning av andelen beitedyr fra 1999 til 2013. I 2013 var det 5,7 prosentpoeng større andel storfe som var på utmarksbeite enn i 1999. Geit og kje hadde et markert fall i andel dyr på beite fra 2005 til 2013. Andelen hester på beite har vært på omtrent samme nivå hele perioden.

Tabell 2.25 Andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester ¹⁾
1999	67,3	22,9	86,9	91,9	25,8
2005	70,1	25,6	87,2	91,5	27,0
2008	67,8	25,1	85,0	82,8	26,5
2010	68,8	26,1	85,1	85,4	25,9
2011	68,7	26,9	84,6	83,6	25,6
2012	68,9	27,5	85,3	82,3	25,1
2013*	69,1	28,6	84,7	81,3	26,6

* Foreløpig tall

1) Tall på hester i alt er både over og under 1 år, tall hester på beite er over 1 år

Kilde: Statens landbruksforvaltning og statistisk sentralbyrå.

Seterdrift har vært en tradisjon i store deler av landet, og aktiv seterdrift er fremdeles vanlig i flere områder. Tabell 2.26 nedenfor viser at det de siste årene har vært en reduksjon i antall jordbruksbedrifter med seterdrift. Men sett i forhold til det totale antallet jordbruksbedrifter med melkekyr – og geiter, så økte andelen frem til 2009, og har siden holdt seg stabil på 14 prosent. Andelen med fellesdrift viser en reduksjon fra 46 prosent i 1999 til 37 prosent i 2012.

Fra og med 2005 ble tilskudd til seter og setring fjernet som en nasjonal ordning, og overført til de regionale miljøprogrammene. Overføringen til fylkesvise ordninger medfører at fylkene har ulike tilskuddsordninger, og dette gjør at tallene f.o.m. 2005 er noe usikre med tanke på sammenligning med tidligere år.

Tabell 2.26 Antall og andel jordbruksbedrifter med seter, og andel med fellesdrift

	1995	1999	2010	2011	2012
Totalt antall jordbruksbedrifter med seter ¹⁾	2 608	2 721	1 579	1 505	1 430
Andel jordbruksbedrifter med seter, % ²⁾	10	12	14	14	14
Antall med seterdrift alene	1 618	1 466	991	937	907
Andel jordbruksbedrifter med seterdrift alene, % ²⁾	6	6	9	9	9
Antall med 2 eller flere sammen om seterdrift	990	1 255	588	588	523
Andel med fellesseter av alle med seter, %	38	46	37	38	37

1) Noen har både enkelt- og fellesseter

2) I forhold til alle jordbruksbedrifter med melkekyr og melkegeiter

Kilde: Statens landbruksforvaltning tom 2003. Statistisk sentralbyrå etterpå.

3 Produksjon og matvareforbruk

Norge har et begrenset areal med dyrka jord. Klimatiske forhold legger samtidig begrensninger på avlingsutbyttet. Dette bidrar til at en betydelig del av matvarebehovet blir dekket med import. Blant annet dekkes alt sukker og en stor del av frukt- og grønnsaksforbruket av import. Totalt utgjør norsk produksjon 46 prosent av det totale innenlandske matvareforbruket i dag, regnet på energibasis.

Dette kapitlet viser tilgangen på matvarer gjennom produksjon og import, og tar også opp matvareforbruk, eksport av jordbruksprodukter og selvforsyningsgrad. Til slutt er det et kapittel om norsk andel av kraftfôrforbruket.

3.1 Oversikt over samlede produserte mengder

Melding til Stortinget nr 9 (2011–2012) har «landbruk over hele landet» som ett av 4 overordnede mål med landbruks- og matpolitikken. Det heter videre at: *«Landbruket spiller en viktig rolle for bosetting og sysselsetting i store deler av landet, og bidrar til verdiskaping gjennom produksjon av varer, tjenester og fellesgoder... For å øke produksjonen av mat fra norsk landbruk må ressursene tas i bruk der de finnes, gjennom et landbruk over hele landet.»*

Tabellene 3.1a–h illustrerer hvordan utviklingen i den norske jordbruksproduksjonen fordeler seg mellom regionene. «Årlig prosentvis endring» er en indikator som er svært følsom for spesielle utslag i start- og sluttår for perioden. Den må derfor leses med en viss forsiktighet, spesielt for produksjoner som påvirkes av værforholdene i de enkelte år, som korn og potet.

Tabell 3.1a viser 15 prosent lavere kornproduksjon i 2011 enn i 2010 for landet som helhet. I 2012 gikk produksjonen noe opp igjen, men var fremdeles 10 prosent under 2010-nivå. På Vestlandet gikk kornproduksjonen betydelig ned det siste året, men der betyr kornproduksjon lite. Agder og Telemark hadde den største prosentvise økningen fra 2011 til 2012. Den totale kornproduksjonen ble redusert med 12,4 mill. kg fra 1999 til 2010, og videre med 121 mill. kg fra 2010 til 2012.

Tabell 3.1a Produksjon av korn fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2011	2012	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-12
Østlandet	1 006,7	941,6	1 004,9	836,8	864,1	0,2	0,0	-7,3
Agder/Telemark	45,7	32,2	33,1	19,8	27,5	3,6	-2,9	-8,8
Rogaland	14,8	17,4	16,7	8,8	9,4	1,7	1,1	-24,9
Vestlandet	8,5	5,2	2,3	6,5	4,8	2,3	-11,4	45,5
Trøndelag	140,9	181,8	148,0	154,2	178,3	0,0	0,4	9,8
Nord-Norge	1,5	0,6	0,8	0,6	0,7		-5,7	-6,7
<i>Landet</i>	<i>1 218,1</i>	<i>1 178,8</i>	<i>1 205,7</i>	<i>1 026,7</i>	<i>1 084,7</i>	<i>0,3</i>	<i>-0,1</i>	<i>-5,1</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 3.1b viser hvordan produksjonen av potet har utviklet seg etter 1999. Fra 1999 til 2010 hadde alle landsdeler reduksjon i potetavling, og Vestlandet og Nord-Norge den største reduksjonen. Produksjonen av potet gikk ned med 34,9 mill. kg fra 2010 til 2012, og 2012 var et dårlig år for potetproduksjon på Østlandet og i Nord-Norge. I 2013 gikk produksjonen opp igjen, men var fremdeles ca 4 prosent under 2010-nivå. Østlandet har i hele perioden hatt i overkant av 70 prosent av potetproduksjonen i landet.

Tabell 3.1b Produksjon av potet fordelt på regioner. Mill. kg.

	1999	2006	2010	2012	2013*	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-13
Østlandet	273,9	275,9	250,7	212,5	232,5	-0,9	-0,8	-2,5
Agder/Telemark	13,0	13,3	11,1	12,7	14,7	-6,1	-1,5	9,9
Rogaland	23,7	24,2	20,5	20,1	16,7	-4,8	-1,3	-6,6
Vestlandet	11,6	8,8	6,6	8,5	7,0	-3,4	-4,9	2,0
Trøndelag	47,9	44,0	38,8	40,2	40,4	-2,4	-1,9	1,3
Nord-Norge	10,3	12,0	5,4	4,2	9,0	-2,4	-5,7	18,4
<i>Landet</i>	<i>380,2</i>	<i>378,2</i>	<i>333,2</i>	<i>298,2</i>	<i>320,3</i>	<i>-1,8</i>	<i>-1,2</i>	<i>-1,3</i>

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 3.1c viser at den totale melkeproduksjonen økte med nesten 2 prosent fra 2010 til 2012, til 1 531,2 mill. liter, mens det var en nedgang på 0,4 prosent til 2013. Lokal foredling av kumelk er ikke inkludert, da dette utgjør en svært liten andel av totalproduksjonen. I perioden 1999–2010 hadde alle landsdeler bortsett fra Rogaland en reduksjon i melkeproduksjonen. Fra 2010 til 2013 økte melkeproduksjonen i alle landsdeler med unntak av Nord-Norge. Den største prosentvise økningen var på Østlandet, og Østlandet har også størst melkeproduksjon totalt sett, og landsdelen stod i 2013 for ca 25 prosent av totalproduksjonen av melk i landet.

Tabell 3.1c Produksjon av kumelk fordelt på regioner. Mill. liter¹⁾

	1999	2006	2010	2012	2013	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-13
Østlandet	407,0	361,0	367,8	373,6	378,1	-1,0	-0,9	0,9
Agder/Telemark	65,8	58,9	58,1	58,4	59,3	-1,1	-1,1	0,7
Rogaland	269,2	279,1	278,4	286,9	282,8	-1,6	0,3	0,5
Vestlandet	385,1	327,4	325,0	329,1	326,4	-0,9	-1,5	0,1
Trøndelag	347,9	316,5	320,8	327,3	324,1	-1,1	-0,7	0,3
Nord-Norge	172,4	157,6	155,9	155,9	154,3	-0,9	-0,9	-0,3
Landet	1 647,3	1 500,4	1 506,0	1 531,2	1 525,0	-1,1	-0,8	0,4

1) Fra og med 2010 er ikke gårdssmør tatt med som tidligere år

Kilde: Tine og Q-meieriene (i Gausdal og på Jæren).

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 3.1d–f viser utviklingen i kjøttproduksjonen i de ulike regioner. Fra 2012 til 2013 var det en økning på 7,3 prosent (5,7 mill. kg) i produksjonen av storfekjøtt. Etter en nedgang i 2011 og 2012 er storfekjøttproduksjonen i 2013 igjen på samme nivå som i 2010. Produksjonen av svinekjøtt gikk ned med 3,1 prosent (4 mill. kg) det siste året, etter en oppgang de siste to årene. Mengde saue- og lammekjøtt gikk opp med 3,4 prosent (0,8 mill. kg) det siste året.

Den totale produksjonsmengden av storfekjøtt var i 2013 på 83,7 mill. kg, en økning fra 78,0 mill. kg i 2012. En viktig årsak til økningen er at innslagspunktet for overproduksjonsavgift på melk ble endret i 2013. Dette førte til økt slakting av kyr sammenlignet med året før. Fra 2010 til 2013 var den største årlige nedgangen i Nord-Norge, mens den største økningen var på Østlandet. Alle landsdeler har redusert mengden produsert storfekjøtt etter 1999.

I 1999 produserte Østlandet 27 prosent av den totale mengden storfekjøtt, og i 2013 er andelen økt til 29 prosent. Vestlandet har redusert sin andel av produksjonen fra 21 til 19 prosent i samme periode.

Tabell 3.1d Produksjon av storfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2012	2013	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-13
Østlandet	25,8	23,7	23,3	22,6	24,4	3,1	-0,9	1,6
Agder/Telemark	4,7	4,3	4,1	3,7	4,2	3,8	-1,3	1,4
Rogaland	15,7	14,6	14,4	13,2	14,4	3,2	-0,8	0,0
Vestlandet	20,4	17,6	16,1	14,6	15,6	0,4	-2,1	-1,1
Trøndelag	19,8	18,4	17,1	16,0	16,8	2,8	-1,3	-0,6
Nord-Norge	9	8,6	8,6	7,9	8,2	2,2	-0,4	-1,3
<i>Landet</i>	<i>95,4</i>	<i>87,2</i>	<i>83,5</i>	<i>78,0</i>	<i>83,7</i>	<i>2,4</i>	<i>-1,2</i>	<i>0,1</i>

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Svinekjøttproduksjonen (tabell 3.1e) var i 2013 på 127,5 mill. kg, og det er en nedgang på 4 mill. kg fra 2012. Svinekjøttproduksjonen har vært stabil eller gått ned i alle landsdeler fra 2012 til 2013. Østlandet sto for 41 prosent av den totale produksjonen i 2013, mot 45 prosent i 1999. Det er i hovedsak i Rogaland svineproduksjonen har økt, med en andel på 23 prosent i 1999, og 30 prosent i 2012. Nord-Norges andel har økt fra 3 prosent i 1999 til 6 prosent i 2013.

Tabell 3.1e Produksjon av svinekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2012	2013	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-13
Østlandet	48,8	49,5	52,3	53,0	51,6	2,9	0,6	-0,7
Agder/Telemark	4,0	3,5	3,6	3,6	3,6	1,1	-0,9	-0,4
Rogaland	24,5	31,0	37,1	39,4	38,1	4,5	3,8	1,3
Vestlandet	6,1	6,0	6,4	6,7	6,7	-4,3	0,5	2,4
Trøndelag	20,1	20,5	21,9	21,0	19,8	2,3	0,8	-4,9
Nord-Norge	4,9	5,5	7,4	7,8	7,8	7,6	3,9	2,2
<i>Landet</i>	<i>108,4</i>	<i>115,9</i>	<i>128,8</i>	<i>131,6</i>	<i>127,5</i>	<i>2,6</i>	<i>1,6</i>	<i>-0,5</i>

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning

For fylkesvis fordeling, se

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Produksjonen av saue- og lammekjøtt (tabell 3.1f) var i 2013 på 23,6 mill. kg, en økning på 0,8 mill. kg fra 2012. Alle landsdeler hadde en liten økning i mengde produsert kjøtt det siste året, men fra 2010 til 2013 har det vært en reduksjon i alle regioner unntatt Trøndelag.

Produksjonen av sauekjøtt har vært nokså stabil når det gjelder fordeling mellom landsdeler, selv om Rogaland har økt og Vestlandet har redusert sin andel noe. Østlandet står for 24 prosent av saue- og lammekjøttproduksjonen i 2013, og Vestlandet har 23 prosent.

Tabell 3.1f Produksjon av saue- og lammekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2012	2013	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-13
Østlandet	5,6	6,2	5,8	5,4	5,7	0,7	0,4	-0,7
Agder/Telemark	1,7	1,6	1,5	1,3	1,3	2,7	-1,2	-4,7
Rogaland	4,0	5,0	5,3	4,9	5,1	0,2	2,5	-1,3
Vestlandet	6,0	5,6	5,6	5,4	5,4	-1,4	-0,6	-1,2
Trøndelag	2,1	2,3	2,3	2,3	2,5	0,3	0,9	2,6
Nord-Norge	3,2	3,8	3,9	3,5	3,6	-0,7	2,0	-3,1
<i>Landet</i>	<i>22,6</i>	<i>24,6</i>	<i>24,4</i>	<i>22,8</i>	<i>23,6</i>	<i>-0,0</i>	<i>0,7</i>	<i>-1,2</i>

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 3.1g viser en total økning i produksjonen av fjørfekjøtt på over 130 prosent fra 1999 til 2010. Fra 2010 til 2013 har det på landsbasis vært en årlig økning på 7 prosent i fjørfekjøttproduksjonen. Rogaland har hatt den største økningen, med 10,3 prosent årlig øking i perioden. Fra 2012 til 2013 har produksjonen økt med 12,9 mill. kilo på landsbasis.

Det er på fjørfekjøtt den største forskyvingen mellom landsdeler har skjedd. I Nord-Norge produseres det ikke fjørfekjøtt, og på Vestlandet og i Agder og Telemark er det også liten produksjon. I 1999 produserte Østlandet 66 prosent av den totale mengden fjørfekjøtt i landet, og i 2013 er andelen redusert til 48 prosent. Det er i hovedsak i Trøndelag fjørfeproduksjonen har økt, med en andel på 15 prosent i 1999, og 31 prosent i 2013. Rogaland har økt andelen produsert fjørfekjøtt fra 13 prosent i 1999 til 19 prosent i 2013.

Tabell 3.1g Produksjon av fjørfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2012	2013	Årlig %-vis endring		
						89-99	99-10	10-13
Østlandet	24,0	35,4	40,0	42,8	49,5	6,5	4,7	7,4
Agder/ Telemark	0,9	0,9	1,0	1,1	1,3	2,1	1,2	8,1
Rogaland	4,8	9,5	14,8	16,2	19,9	7,0	10,8	10,3
Vestlandet	1,3	1,2	0,9	0,8	0,9	0,0	-2,7	0,3
Trøndelag	5,5	15,4	28,1	30,4	32,4	8,3	16,0	4,9
Nord-Norge	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
Landet	36,5	62,5	84,9	91,2	104,1	6,3	8,0	7,0

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning

For fylkesvis fordeling, se

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Eggproduksjonen (tabell 3.1h) har totalt sett økt med 5,5 mill. kilo fra 2010 til 2013. Trøndelag har økt produksjonen mest etter 2010, med 13,9 prosent årlig økning. Nord-Norge er den eneste regionen hvor eggproduksjonen har gått ned etter 2010. Også fra 1999 til 2010 hadde Trøndelag den største produksjonsøkningen, mens kun Agder/Telemark reduserte eggproduksjonen i den perioden.

I 1999 sto Østlandet for 43 prosent av den totale produksjonen av egg i landet, og i 2013 er andelen redusert til 36 prosent. I Trøndelag har andelen gått opp fra 9 til 20 prosent i samme periode.

Tabell 3.1h Produksjon av egg fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2006	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
Østlandet	20,3	19,6	22,2	21,7	23,1	0,8	0,8	1,3
Agder/Telemark	4,4	4,0	3,5	3,5	3,9	-2,6	-2,1	4,3
Rogaland	12,0	15,2	17,4	17,6	17,5	-1,6	3,4	0,2
Vestlandet	5,0	4,9	5,6	5,4	5,5	-4,4	1,2	-0,9
Trøndelag	4,2	5,5	8,6	11,7	12,8	1,6	6,9	13,9
Nord-Norge	1,9	1,5	2,1	1,9	2,2	-2,5	1,1	1,1
Landet	47,7	50,7	59,5	61,8	65,0	-0,9	2,0	3,0

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

3.2 Økologisk jordbruk

I 1991 innførte norske myndigheter en tilskuddsordning for jordbruksareal som drives økologisk. Ordningen omfatter både areal som er under omlegging til økologisk drift, og det arealet som allerede er omlagt. Debio er kontroll- og godkjenningssinstans. Myndighetene har en klar målsetning om økt produksjon og forbruk av økologiske jordbruksprodukter her i landet, og tallfestingen på dette har stadig blitt utvidet. I Meld. St. 9 (2011–2012) heter det: «Regjeringen har som mål at 15 pst. av matproduksjonen og matforbruket skal være økologisk i 2020. Målsettingen innebærer at 15 pst. av det samlede norske jordbruksarealet og det samlede husdyrholdet, skal være økologisk. Videre innebærer det at 15 pst. av det totale norske forbruket, målt i omsetningsverdi, skal være økologisk. Det legges vekt på at økningen i forbruk skal skje på basis av norske varer for de produkter det er forutsetning for å produsere i Norge»

Tabell 3.2a og Tabell 3.2b viser hvordan det økologisk drevne jordbruksarealet har vokst i årene etter 1991. I 2013 var den økologiske andelen av det totale jordbruksarealet på 4,8 prosent, eller 5,3 prosent dersom vi også inkluderer arealet som er under omlegging. Dette er en nedgang i andel fra 2012.

Tabell 3.2a Økologiske jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal

	1991	1999	2010	2012	2013	Endring siste år, %
Antall jordbr.bedrifter med øk. drift ¹⁾	423	1 762	2 805	2 590	2 447	-5,5
Fulldyrka eng	9 629	95 930	278 459	296 753	275 313	-7,2
Overflatedyrka eng	942	7 320	11 715	11 927	11 572	-3,0
Gjødsla beite	2 023	22 497	79 027	80 359	79 864	-0,6
Grønnfôr og silovekster	2 021	9 574	12 991	14 394	15 190	5,5
Korn og erter til modning	1 741	8 611	70 008	79 462	68 862	-12,0
Potet	598	1 472	1 620	1 163	1 163	0,0
Andre vekster	980	3 195	10 507	12 626	13 199	8,2
Grøngjødsla areal og brakkmark	211	911	7 637	6 926	7 462	7,7
Godkjent øk. jordbr. areal i alt, daa	18 145	149 510	471 964	501 955	472 625	-5,8
Økologisk areal i % av jordbr. areal i drift	0,2	1,4	4,7	5,1	4,8	
Jordbruksareal under omlegging, daa	6 288	38 225	101 955	50 639	44 375	-12,4

1) Omfatter alle jordbruksbedrifter som er godkjent for tilskudd og/eller merke

Kilde: SLF og Debio

Tabell 3.2b Andel økologiske jordbruksbedrifter av alle foretak og andel økologisk jordbruksareal i forhold til konvensjonell bruk per vekst

	1999	2010	2012	2013
Andel jordbr.bedr. med økologisk drift av alle bruk	2,5	6,1	5,8	5,6
Fulldyrka eng	2,0	5,8	6,3	5,8
Overflatedyrka eng og gjødsla beite	2,0	5,2	5,2	5,2
Grønnfôr og silovekster	3,1	10,8	13,7	12,5
Korn og oljevekster	0,3	2,3	2,7	2,4
Potet	1,0	1,2	0,9	0,9

Kilde: SLF og Debio

Tabell 3.3a viser utviklingen av økologisk husdyrhold fra 1991 til 2013, og vi ser at alle dyreslag hadde en økning fra 1999 til 2010. Etter 2010 har antallet økologiske dyr vært litt mer varierende. Kyllingproduksjonen var svært liten i utgangspunktet, og har derfor hatt den største prosentvise økningen. Fra 2010 til 2013 hadde annet storfe den største årlige økningen med 5,7 prosent. Slaktegriser hadde en betydelig nedgang fra 2010 til 2012, mens det var en oppgang igjen til 2013.

Tabell 3.3a Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Antall dyr¹⁾

	1991	1999	2010	2012	2013	Årlig % - vis endring	
						99-10	10-13
Storfe	957	7 424	27 211	29 511	31 454	12,5	4,9
Melkeku ²⁾	237	2 998	8 764	9 097	9 830	10,2	3,9
Ammeku	87	680	3 232	3 624	3 660	15,2	4,2
Annet storfe	633	3 746	15 215	16 790	17 964	13,6	5,7
Sau	3 007	18 393	48 941	47 332	49 059	9,3	0,1
Geit	209	1 052	1 426	1 295	1 301	2,8	-3,0
Svin			3 287	2 313	2 744		-5,8
Slaktegris	53	282	2 460	1 279	1 643	21,8	-12,6
Verpehøner	1 697	27 228	153 319	151 095	169 449	17,0	3,4
Kyllinger	10	91	145 372	141 054	149 355	95,5	0,9

1) I 1991 var telledatoen 1/7, øvrige år 31/12

2) Godkjent for melk og kjøtt

Kilde: SLF og Debio.

Tabell 3.3b viser hvor stor andel de økologiske dyrene utgjør av den totalt husdyrbestanden i landet. Størst andel økologiske dyr finnes blant ammekyr, der 5,4 pro-sent av dyrene er økologiske i 2013. Slaktegris har den minste andelen økologisk, kun 0,1 prosent. Fra 2012 til 2013 har de fleste dyreslag økt andelen økologiske dyr, mens for slaktegris og kylling er andelen uforandret. Ammeku det eneste dyreslaget hvor andelen har gått ned det siste året.

Tabell 3.3b Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Andel økologiske dyr av totalt antall husdyr

	1991	1999	2010	2012	2013
Storfe	0,1	0,7	3,1	3,5	3,7
Melkeku	0,1	0,9	3,6	3,8	4,1
Ammeku	0,9	2,3	5,3	5,5	5,4
Annet storfe	0,1	0,5	2,7	3,1	3,3
Sau	0,3	1,7	4,6	4,5	4,7
Geit	0,3	1,5	2,4	2,2	2,3
Slaktegris	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1
Verpehøner	0,0	0,9	3,8	3,9	4,1
Kyllinger	0,0	0,0	0,3	0,2	0,2

Kilde: SLF og Debio.

Økologisk slakt utgjør fortsatt en liten andel av total kjøttproduksjon i Norge. Fra 2010 til 2011 sank andelen økologisk kjøttproduksjon fra 0,88 prosent i 2010 til 0,86 prosent i 2011, og var uendret til 2012. I 2013 økte andelen til 0,93 prosent.

I 2013 ble det totalt innveid 2 164 tonn økologisk kjøtt av storfe, sau/lam, gris og geit, noe som er en økning på 180 tonn fra året før. Tallene som her presenteres om økologisk slakt er hentet fra Statens Landbruksforvaltning, som har tall for totalt innveid mengde både fra kjøttssamvirket og alle andre private slakterier. Når det gjelder den mengde kjøtt som videre er anvendt som økologisk kjøtt, så har SLF bare tall fra de tre største aktørene (Nortura, Fatland og Grøstadgris). I 2013 hadde disse 3 en markedsandel på 81 prosent.

I 2013 ble 30 prosent av totalt slaktet økologisk kjøtt omsatt videre som økologisk vare. I 2012 ble 27 prosent solgt som økologisk, og det var en reduksjon fra 2011 da andelen var 37 prosent. Det er stort sett storfe og lam som produseres økologisk. Kraftfôrbasert kjøttproduksjon har mindre omfang.

Tabell 3.5 viser at den totale tilførselen av økologisk storfekjøtt har økt med 3,6 prosent per år fra 2010 til 2013, og økningen kom det siste året. Mengde økologisk storfekjøtt var økende til og med 2009, men har i ettertid vært synkende fram til 2012. Trøndelagsfylkene har størst produksjon av økologisk storfekjøtt, og disse to fylkene stod for 36 prosent av totalt økologisk storfeslakt i 2013, mot 38 prosent i 2012. Hedmark, Vestfold og Østfold har også en betydelig produksjon av økologisk storfekjøtt.

Mengde økologisk storfekjøtt som ble videresolgt som økologisk ble redusert med nærmere 200 tonn fra 2011 til 2012, noe som tilsvarte en reduksjon på over 51 prosent. I 2013 gikk mengden opp igjen med 76 tonn. Av det økologiske storfekjøttet ble 21 prosent anvendt videre som økologisk vare i 2013, mot 17 prosent i 2012 og 34 prosent i 2011.

Tabell 3.4 Tilførsel og salg av økologisk storfekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2012	2013	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-13
Tilførsel	265,7	915,3	1 113,3	1 103,8	1 236,8	13,9	3,6
Andel økol. av totalt tilført	0,3	1,0	1,3	1,4	1,5		
Solgt som økologisk ¹⁾		155,6	455,6	186,0	261,9	32,5	-16,8
Andel solgt ²⁾		17	41	17	21		
Andel solgt av alt storfekjøtt		0,2	0,5	0,2	0,3		

1) SLF har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Tabell 3.5 viser at økologisk sau- og lammekjøtt hadde en jevnt økende tilførsel fra 1999 til 2010, men en reduksjon fra 2010 til 2012, og en økning igjen til 2013. Fra 2011 til 2012 ble tilførselen redusert med ca 3 prosent, og fra 2012 til 2013 var det en tilsvarende økning. Lammekjøtt utgjør ca 80 prosent av total sauekjøttmengde, og Oppland, Buskerud, Sogn og Fjordane og Nord-Trøndelag er de fylkene der det produseres mest økologisk lammekjøtt. Disse fire fylkene stod for 49 prosent av den totale økologiske produksjonen i 2013, mot 47 prosent i 2011 og 2012. Til sammenligning utgjorde de fire fylkenes totale produksjon av lammekjøtt 30 prosent av den totale norske lammekjøttproduksjonen.

Salget av økologisk sau- og lammekjøtt ble redusert med 75,3 tonn fra 2011 til 2012, noe som tilsvarer over 55 prosent nedgang, mens til 2013 var det en økning på 11 tonn solgt kjøtt. I 2013 ble 13 prosent av det økologiske sau- og lammekjøttet solgt videre som økologisk kjøtt, mot 12 prosent i 2012.

Tabell 3.5 Tilførsel og salg av økologisk lamme- og sauekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2012	2013	Årlig %- vis endring	
						99-10	10-13
Tilførsel	213,0	385,4	566,3	526,3	545,8	9,4	-1,7
Andel økol. av totalt tilført	0,9	1,6	2,4	2,3	2,3		
Solgt som økologisk ¹⁾		92,5	152,6	61,5	72,5		-22,0
Andel solgt ²⁾		24	27	11,7	13,3		
Andel solgt av alt sauekjøtt		0,5	0,6	0,3	0,3		

1) SLF har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt er vist i tabell 3.6. Tilførselen ble redusert fra 1999 til 2002. Deretter har det vært en del svingninger i produksjonen. Variasjonene frem til 2009 skyldes blant annet at både Debio og Nortura hadde en stor satsning, og at produksjonen hos Grøstadgris AS har variert stort mellom år. Disse forholdene er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen.

Tilførselen av økologisk svinekjøtt var størst i 2010, og ble så redusert til 2011 og 2012, men hadde en oppgang på 28 tonn det siste året. Økologisk svinekjøtt hadde en salgsøkning på 62 prosent fra 2011 til 2012 (73,9 tonn), og videre en økning på 4,5 tonn til 2013. Denne salgsøkningen sammen med redusert produksjon, førte til at andelen økologisk svinekjøtt som ble videresolgt som økologisk vare økte fra 30 prosent i 2010 til 55 prosent i 2012, og 52 prosent i 2013.

Hedmark har den største produksjonen av økologisk gris i landet, og står for 47 prosent av den norske økologiske produksjonen. Til sammenligning står fylket for 13 prosent av den totale norske svinekjøttproduksjonen.

Tabell 3.6 Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2012	2013	Årlig %- vis endring	
						99-10	10-13
Total tilførsel	26,7	97,7	397,9	353,0	381,0	27,9	-1,4
Andel økol. av totalt tilført	0,02	0,08	0,31	0,27	0,30		
Solgt som økologisk ¹⁾		88,9	118,1	192,7	197,2		18,6
Andel solgt ²⁾		91	30	55	52		
Andel solgt av alt svinekjøtt		0,0	0,1	0,1	0,2		

1) SLF har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Ifølge Statens Landbruksforvaltning var total tilførselen av økologisk geitekjøtt i 1999 på 1,5 tonn. I 2010 og 2012 var mengden 2,2 tonn, mens i 2013 var det 4 tonn innveid slakt av geit.

Data for økologisk melk i Tabell 3.7 omfatter bare den melka som leveres som økologisk til merpris, og dekker dermed ikke hele den faktiske produksjonen. Q-meieriene mottar ikke noe økologisk melk, så det er kun tall fra TINE når det gjelder økomelk. I 2013 ble 47 prosent av den økologiske melken produsert på Østlandet, mot 45 prosent i 2012. Nord-Norge hadde 2 prosent av produksjonen i 2012 og økte til 3 prosent i 2013. Tabell 3.7 viser sum innveid og anvendt mengde økologisk melk, og vi ser at mengden innveid økte jevnt i hele perioden 1999 til 2013. Totalt ble det innveid 54,5 mill. liter økologisk melk i 2013 hos TINE Råvare, noe som er en økning på 0,6 mill. liter fra 2012.

Kvantum anvendt melk (her målt som mengde videresolgt som økologisk melk fra Tine Råvare) økte med 2,8 mill. liter fra 2012 til 2013. Andelen videresolgt som økologisk var på 72 prosent i 2007, men på grunn av produksjonsøkning samtidig som at salget av økologisk melk har gått ned, har andelen vært lavere de siste årene. Fra 2010 til 2013 har igjen andelen solgt som økologisk økt noe, og var på 43 prosent i 2013. TINE Råvare leverer økologisk melk både til TINE-anleggene og til andre meierier/bedrifter for videreforedling.

Tabell 3.7 Innveid og anvendt økologisk melk¹⁾. 1000 liter

	1999	2001	2010	2012	2013	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-13
Innveid	11 703	14 856	46 542	53 927	54 499	13,4	5,4
Andel økol. av totalt innveid	0,7	1,0	3,1	3,5	3,6		
Anvendt som økologisk	2 515	5 958	17 534	20 492	23 325	19,3	10,0
Andel anvendt	21,0	40,1	37,7	38,0	42,8		
Andel solgt av all melk	0,2	0,4	1,2	1,3	1,5		

1) All melk anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Av økologiske fjørfeprodukter er det hovedsakelig egg som omsettes, men det er også en viss produksjon av kalkun og kylling. I 2013 var det 3 godkjente økologiske produsenter av slaktekylling og 1 godkjent produsent av kalkun. I 2013 ble det innveid totalt 130 tonn økologisk kalkunkjøtt, og 83 tonn kylling. For kalkun var dette en økning på 45 tonn fra året før, mens kylling hadde en økning på 6,4 tonn. Økologisk fjørfekjøtt utgjør 0,21 prosent av den totale produksjonen av fjørfekjøtt i 2013, mot 0,18 prosent i 2012.

Tabell 3.8 viser innveid og solgt mengde økologiske egg. Til og med 2005 er det tall fra Prior og Nordgården som inngår her, men i 2006 kjøpte Prior BA opp Nordgården AS, slik at det f.o.m. da bare ble én aktør av betydning som mottok og solgte økologiske egg. Prior gikk så inn i Nortura i 2006, og i 2007 startet Arne Magnussen med økologiske egg. Jonas H. Meling AS startet eggpakkeri med økologiske egg i 2008, og Toten Eggpakkeri i 2009, og alle disse er tatt inn i SLF sin statistikk over økologiske egg etter hvert. Cardinal Food Ski AS kjøpte Arne Magnussen AS i 2009.

Statens Landbruksforvaltning mangler tall for direktesalg fra gård, men dette utgjør heller ikke så mye. Mengde innveid egg var i hovedsak økende fram til 2009, men etter det har det vært litt varierende. Etter en nedgang på 15 prosent fra 2010 til 2012, var det en oppgang på 9 prosent det siste året. Antall tonn solgt som økologisk har økt jevnt i alle år. Det siste året økte omsetningen med 482 tonn. Andelen økologiske egg som selges som økologiske har økt hvert år etter 2009, og var i 2013 oppe på 85 prosent. Andelen vil aldri bli 100 prosent, da det skjer en viss utsortering på størrelse og kvalitet.

Økologisk eggproduksjon utgjør 3,8 prosent av total eggproduksjon i Norge.

Tabell 3.8 Innveid og anvendt mengde økologiske egg. Tonn

	2000	2003	2010	2012	2013	Årlig %-vis	
						00-10	10-13
Innveid	300	448	2414	2 046	2 290	23,2	-1,7
Andel økol. av totalt innveid		0,9	4,1	3,3	3,5		
Solgt som økologisk	192	358	1 281	1 471	1 953	20,9	15,1
Andel solgt	64	80	53	72	85		
Andel solgt av alle egg		0,8	2,2	2,4	3,0		

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Tabell 3.9 viser utviklingen i mengde økologisk korn levert til mølle, og vi ser at total kornmengde i 2013/2014 hittil er betydelig mindre enn årene før. Høsten 2013 var den dårligste på fire år for økologisk korn. Per januar 2014 var det levert 8 493 tonn, og dette er 17 prosent lavere enn på samme tid året før. Produksjon av korn til eget såkorn og til eget fôr er ikke med. Fra og med 2002/2003 har vi tatt med tall for økologiske erter, og oljefrø f.o.m. 2005/2006.

Den totale kornavlinga i 2013 var også langt dårligere enn gjennomsnittet de siste fem årene, men produksjonsnedgangen var enda større for økologisk korn, og derfor har andelen av økologisk korn gått ned. Bygg og havre utgjør normalt mellom 75 og 85 prosent av den totale økologiske avlinga. De to siste årene har mye av den konvensjonelle hveteavlingen holdt mathvetekvalitet, og det har gjort at andelen økologisk mathvete har vært spesielt lav denne perioden.

Tabell 3.9 Økologisk korn levert mølle. Tonn, og prosent av totalt innveid mengde

	1996/	1999/	2010/	2012/	2013/	Årlig %-vis endring	
	1997	2000	2011	2013	2014*	96/97-10/11	10/11- 13/14
Hvete	54,9	295,8	1 643,0	1 212,8	600,9	27,6	-28,5
Rug	40,4	43,6	294,0	50,5	249,7	15,2	-5,3
Bygg	52,8	88,5	4 103,0	4 602,5	3 575,4	36,5	-4,5
Havre	76,8	284,4	5 884,0	5 430,4	3 743,9	36,4	-14,0
Erter			402,0	207,5	144,5		-28,9
Oljefrø			199,0	212,6	179,0		-3,5
Sum korn	225	712	12 525,0	11 716,2	8 493,3	33,4	-12,1
% av totalt		0,1	1,1	1,2	1,0		

* Foreløpige tall

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Produksjon og omsatte mengder av økologiske grønnsaker, poteter og frukt er ikke med i registreringene. Våren 2012 startet Statens landbruksforvaltning med nye registreringer av omsetningen av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker, frukt og bær. I samarbeid med de store grossistene og Økern Torvhall ble priser til produsent og mengder omsatt fra grossist registrert. I en oppstartsfasen vil det alltid være utfordringer rundt forståelse av hva som skal rapporteres for de ulike kulturene, slik at pris- og mengderapporteringene foreløpig kan ha visse svakheter. Tabell 3.10 viser omsetningen av norsk frukt og grønt i 2013.

Tabell 3.10 Omsetning av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker og frukt¹⁾ sesong 2013

Kultur	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk
Poteter,	324	0,8
Veksthusvarer		
Agurk	114	0,8
Tomat	39	0,7
Tomat, cherry 250 g, 1000 pk	49	4,5
Rapidsalat, 1000 stk	1 202	38,2
Frilandsvarer		
Kepaløk	66	0,8
Rødløk	40	1,8
Rødbeter	44	16,8
Hvitkål	50	0,7
Kålrot	136	1,8
Gulrot	1 111	5,8
Isbergsalat, 1000 stk	72	0,8
Frukt		
Epler	43	0,6
Plommer	6	0,6

1) Måleenhet er tonn, dersom ikke annet er oppgitt

Kilde: SLF og Økern Torvhall

Tabell 3.10 viser at poteter er den største enkeltkulturen målt i salgsvolum, når vi ser på norskproduserte økologiske kulturer. Andelen økologiske poteter av den norske totalproduksjonen økte med 0,2 prosentpoeng fra året før. For et flertall av grønnsaksslagene var andelen økologisk av totalomsetningen av det enkelte produktet meget liten. Cherrytomater og gulrot utmerket seg med en litt høyere andel økologisk enn de fleste av produktene. Økologisk rapidsalat og rødbete utgjorde imidlertid hhv. 38 og 17 prosent av det totale salget av hvert av disse produktene i 2013. Det er ikke overraskende, i og med at en stor del av produksjonen av rødbete og rapidsalat dyrkes økologisk, og dekker både det konvensjonelle og det økologiske markedet.

Volummessig var gulrot den største norske økologiske grønnsakskulturen på friland i 2013, mens det var kålrot i 2012. Salget av økologisk gulrot økte i 2013, og produksjonen dekket ikke etterspørselen. I veksthus er det økologisk rapidsalat som utmerker seg, med over 1 million omsatte hoder i 2012, og salget økte til over 1,2 mill. hoder i 2013.

Når det gjelder økologisk frukt, så omsettes en god del utenom fruktlagrene og grossistene, så tallene i Tabell 3.10 er nok for lave. En del økologiske epler kunne heller ikke omsettes som økologiske i konsummarkedet, både pga. endrede kvalitetskrav knyttet til størrelse, og at grossistene ønsker et begrenset antall varelinjer. Produksjonen av økologiske epler har økt over år, og gikk betydelig opp fra 2012 til 2013.

Det er også en viss produksjon av økologiske jordbær, bringebær og blåbær i Norge, men det meste av dette selges direkte fra gård eller til butikker og mindre grossister. For økologiske bær har det vært vanskelig å få innpass i de store kjedene.

Salget av økologiske varer ble i 2008 og deler av 2009 noe preget av finanskrisen. Fra 2010 til 2011 var det en omsetningsøkning for økologiske poteter, grønnsaker og frukt både målt i verdi og volum, og denne veksten fortsatte i 2012 og 2013. Årsaker til økningen i det økologiske segmentet det siste året er blant annet prisreduksjon, sortimentsstyring og produktutvikling, og i mindre grad kampanjer sammenlignet med året før. Det er utviklet nye og bedre forbrukerpakninger, som i større grad synliggjør at produktet er økologisk.

Omsetning av økologiske matvarer gjennom dagligvarehandelen økte med 16 prosent det siste året, og var på 1,35 mrd. kroner i 2013. Den største varegruppen var meieriprodukter, men omsetningen av økologiske grønnsaker var omtrent like stor.

Omsetning av økologiske grønnsaker og poteter var i 2013 på 271 mill. kroner, mens tilsvarende tall for 2012 var 211 mill. kroner. Omsetningen av frukt, bær og nøtter (frisk frukt og bær, syltetøy, tørket og hermetisk frukt, nøtter) ble på 63 mill. kroner i dagligvarehandelen i 2012, og dette økte til 93 mill. kroner i 2013. Økologiske produkter inngår i prinsippet i oversikten over samlet produksjon i kapittel 3.1.

3.3 Import og eksport

Tallene for import og eksport av matvarer i tabellene nedenfor er hentet fra Statistisk sentralbyrås statistikk «Utenrikshandel». Utenrikshandelen med landbruksvarer er regulert gjennom ulike nasjonale markedstiltak som begrenser importen og fremmer eksporten. Omfanget av utenrikshandelen er igjen avhengig av handelsbalansen i verdensmarkedet på de ulike landbruksvarene samt internasjonale handelsavtaler. Norge har gjennom EØS-avtalen forpliktet seg til samhandel med EU på ulike landbruksvarer. I tillegg har Norge forpliktelser i forhold til WTO-avtalen som blant annet regulerer forhold som markedsadgang, eksportstøtte og samlet støtte til jordbruket.

Import- og eksporttallene omfatter ikke varer i direkte transitt. Eksporten av varer til skip, luftfartøyer eller oljeplattformer registrert i Norge i utenriksfart, er ikke med. Likeså er grensehandel og andre varer som privatpersoner tar med inn i landet ikke registrert. Alle kjøringene er gjennomført basert på en datafil som skiller importen mellom ulike land. I praksis innebærer dette at handelsstatistikken på enkelte varenummer er konfidensiell og vil derfor ikke fremkomme import- og eksportstatistikken. Dette utgjør en svært liten andel av handelsvolumet.

Samtlige tabeller nedenfor angir tall for de tre siste årene, samt i 5-års intervaller med start i 1990. I de tabeller der handelsstatistikken skiller mellom land, omfatter landene i tabellen de tre landene som det ble import mest varer fra og de tre landene som det ble eksport mest varer til i 2013. I de tilfeller der «—» er angitt i tabellen, er ikke dataene tilgjengelig. Imidlertid skal totalsummen i disse tabellene være korrekt. Hvis ikke annet er nevnt angis import og eksporttall i mill. kg.

Tabell 3.11 Handel med kjøtt (1990–2013 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013*
Import:								
Svinekjøtt	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	3,0	2,6	5,0
Spekk	0,9	1,1	1,4	1,4	0,9	0,7	1,0	0,7
Storfekjøtt	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	10,7	18,0	14,2
Sau- og lammekjøtt	0,3	0,7	0,9	0,7	1,3	1,5	2,7	3,2
Fjørfe	0,3	1,1	0,3	1,4	0,8	0,9	2,5	2,2
Annet kjøtt	1,0	1,2	1,3	3,7	2,1	2,5	2,8	2,7
Sum	5,9	12,6	9,4	19,6	13,9	19,4	29,6	27,9
- Herav kvoteimport ¹⁾	-	-	-	2,9	5,5	3,7	8,3	8,5
Eksport:								
Svinekjøtt	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	4,7	5,7	6,9
Spekk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,2	0,3	0,2
Storfekjøtt	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,8	0,9	0,9
Sau- og lammekjøtt	1,8	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,1
Fjørfe	0,1	0,1	0,2	0,6	1,7	1,3	0,8	0,8
Annet kjøtt (inkl. spekk)	0,8	1,5	1,3	3,1	1,0	0,4	0,5	0,6
Sum	12,0	3,1	5,0	9,0	9,4	7,5	8,3	9,5
Nettoimport	-6,0	9,5	4,4	10,7	4,5	11,8	21,3	18,4

* Foreløpige tall.

¹⁾ Statens landbruksforvaltning. Årlige tilsendte filer. WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.12 viser de tre landene som Norge importerte mest storfekjøtt fra i 2013, samt de tre landene som Norge eksporterte mest storfekjøtt til i 2013. Importen av storfekjøtt gikk ned med 21 prosent fra 2012 til 2013, mens eksporten var uendret. Tyskland er det landet som eksporterte mest storfekjøtt til Norge i 2013. Når det gjelder eksport av storfekjøtt fra Norge i 2012 gikk om lag 81 prosent til Ukraina.

Tabell 3.12 Handel med storfekjøtt fordelt på land (1990–2013 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013*
Import fra:								
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	5,1	11,6	8,1
Namibia	0,0	0,0	0,6	1,1	1,6	2,7	2,6	1,7
Botswana	0,1	0,1	0,9	1,6	1,6	0,4	0,4	1,6
Andre land	1,0	2,8	1,8	4,8	2,4	2,4	3,5	2,8
Sum	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	10,7	18,0	14,2
-Herav kvoteimport ¹⁾				1,1	1,6	1,6	5,3	5,7
Eksport til:								
Ukraina	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,7	0,7	0,8
Danmark	0,0	0,3	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Nederland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Andre land	7,5	0,8	1,7	1,2	0,1	0,0	0,2	0,1
Sum	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,8	0,9	0,9
Nettoimport	-6,5	1,7	1,1	6,1	5,0	9,9	17,1	13,2

* = Foreløpige tall

1) Statens landbruksforvaltning. Årlige tilsendte filer. WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Av tabell 3.13 ser vi at handelen av svinekjøtt varierer en del fra år til år. I 2013 ble det importert 5,0 mill. kg noe som innebærer en økning på om lag 94 prosent sammenliknet med importvolumet i 2012. Tyskland var det landet som eksporterte mest svinekjøtt til Norge i 2013. I 2013 ble det eksportert mer svinekjøtt enn det ble importert. Av den totale eksporten av svinekjøtt i 2013 på 6,9 mill. kg, ble 69 prosent eksportert til Ukraina, Danmark og Hongkong.

Tabell 3.13 Handel med svin fordelt på land (1990–2013 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013*
Import fra:								
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,7	0,2	1,6
Danmark	0,9	1,0	0,9	1,9	1,0	0,9	0,6	0,8
Finland	0,0	1,4	0,8	0,4	0,5	0,2	0,1	0,8
Andre	1,4	3,2	0,7	2,4	1,3	1,3	1,7	1,7
Sum	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	3,0	2,6	5,0
Eksport til:								
Ukraina	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0	1,6	2,3	2,9
Danmark	0,2	0,1	0,2	0,6	1,1	0,8	1,0	1,0
Hongkong/Kina	0,0	0,0	0,0	0,1	0,5	0,9	0,9	0,9
Andre	1,4	0,3	1,2	2,5	1,9	1,4	1,6	2,1
Sum	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	4,7	5,7	6,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.14 viser importen av antall levende dyr i perioden 1990 til og med 2013. Importen av levende storfe, svin, sauer og geiter har vært forholdsvis beskjeden de siste årene. Antall hester har ligget på 1 400 til 2 000 dyr per år. I 2013 gikk import av høns/fjørfe opp med 28 prosent. Når det gjelder eksport av levende dyr har dette vært moderat på hele 2000-tallet. I 2013 ble det eksportert 438 hester, 326 svin, 96 storfe, 34 sauer og 0 geiter og høns/fjørfe.

Tabell 3.14 Import av levende dyr. Antall dyr (1990-2013 i stk.)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013*
Hester, esler, o.l.	547	878	1 559	1 873	1 539	1 511	1 597	1 475
Storfe	0	276	48	0	0	1	0	30
Svin	0	55	0	49	0	1	20	0
Sauer	0	0	2	39	49	39	17	12
Geiter	0	38	16	53	0	0	0	0
Høns og annet fjørfe ¹⁾	5 509	140 896	151 610	138 907	22 672	48 814	22 360	28 674

* Foreløpige tall

1) Ikke fasan og struts tilhørende kapittel 01.06 i tolltariffen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.15 viser at importen av egg og eggprodukter gikk ned fra 1,5 mill. kg i 2012 til 0,5 mill. kg i 2013. Normalt importeres mesteparten av egg som «egg med skall», men i 2013 ble det importert om lag like store volumer av klekkeegg og egg med skall. Eksporten var 0,2 mill. kg i 2013 (reduksjon var på 46 %). Både importen og eksporten varierer noe fra år til år, men volumene er relativt moderate.

Tabell 3.15 Handel med egg og eggprodukter (1990–2013 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013*
Import:								
Egg, med skall	0,8	0,2	0,3	0,6	0,1	1,4	1,2	0,2
Klekkkeegg	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2
Tørket m.m.	0,0	0,7	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0
Sum	0,8	0,9	0,4	0,8	0,3	1,7	1,5	0,5
Eksport:								
Egg, med skall	0,3	0,6	0,4	0,2	0,3	0,1	0,3	0,1
Klekkkeegg	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tørket m.m.	1,0	1,5	0,4	0,2	0,1	0,2	0,0	0,1
Sum	1,3	2,1	0,8	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2
Nettoimport	-0,5	-1,2	-0,4	0,4	-0,2	1,4	1,1	0,3

* Foreløpige tall

Tabell 3.16 viser tilnærmet 100 prosent av egg i 2013 kom fra de tre landene Sverige, Danmark og Tysland. Så å si all eggeeksporten (99 prosent) gikk til Sverige og Danmark i 2013.

Tabell 3.16 Handel med egg/eggprodukter fordelt på land (1990–2013 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013*
Import fra:								
Sverige	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2	0,7	1,2	0,4
Danmark	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4	0,2	0,0
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Andre	0,4	0,8	0,0	0,5	0,0	0,6	0,0	0,0
Sum	0,8	0,9	0,4	0,8	0,3	1,7	1,5	0,5
Eksport til:								
Sverige	0,9	1,6	0,4	0,1	0,3	0,0	0,2	0,1
Danmark	0,1	0,4	0,3	0,2	0,1	0,3	0,1	0,1
Island	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Andre	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum	1,3	2,1	0,8	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.17 viser at eksporten av meieriprodukter tidvis har vært betydelig større enn importen av meierivarer, noe som endret seg de siste årene. I 2013 ble det imidlertid eksportert et relativt stort volum av Myse til Danmark (11,5 mill. kg), som gjør at eksporten av meierivarer er større enn importen (målt i kg).

Årsaken til økningen er at TINE har nå bygget to store tørkeanlegg for å produsere pulver. Det pulveret som ikke omsettes i Norge, selges på det internasjonale markedet, fortrinnsvis til matindustrien. Siden Tine ikke har en egen omsetningskanal til industrielle produkter (kun konsum), har de inngått en avtale med Arla (i Danmark). MAO er det pulver som klassifiseres som myse som eksporteres og ikke «ren myse». I perioden fra 1990 til 2013 økte importen med 669 prosent, mens eksporten i samme periode har gått ned med 21 prosent. Med unntak av eksportert myse i 2013, har hovedvekten av norsk handel av meierivarer vært ost og ostemasse.

Tabell 3.17 Handel med meieriprodukter (1990–2013 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013*
Import:								
Konsentrert	0,0	0,1	0,0	0,3	0,5	0,5	0,6	0,6
Melk og fløte	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0
Myse	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,3	0,4
Ost og ostemasse	2,2	2,4	3,2	7,4	9,6	10,9	11,4	11,6
Smør og melkefett	0,1	0,0	0,2	0,4	0,1	2,1	2,1	0,4
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,4	1,0	5,1	6,4	5,3	6,8
Sum	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	20,1	19,7	19,9
Eksport:								
Konsentrert	1,1	0,2	1,1	0,1	0,0	0,3	1,5	2,9
Melk og fløte	0,0	0,0	0,1	0,4	3,1	4,6	2,7	2,5
Myse	0,0	0,1	0,0	0,1	0,7	0,5	0,9	12,1
Ost og ostemasse	26,6	23,1	19,4	18,2	13,5	10,9	11,4	11,6
Smør og melkefett	12,4	4,4	3,8	1,6	2,2	0,5	0,0	0,0
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	20,0	18,4	31,6
Nettoimport	-37,5	-24,9	-20,3	-11,0	-4,1	0,1	1,3	-11,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.18 viser import og eksport av meieriprodukter fordelt på ulike land. Tabellen omfatter de tre landene som Norge har importert og eksportert mest fra og til i 2013. Av tabellen ser vi at det er Danmark som eksporterte mest til Norge, etterfulgt av Tyskland og Frankrike. Når det gjelder eksport dominerer eksport av ost til USA, men i 2013 utgjorde myseeksporten til Danmark betydelig mer enn eksporten av ost til USA..

Tabell 3.18 Handel med meieriprodukter fordelt på land (1990–2013 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012*	2013*
Import fra:								
Danmark	1,3	1,8	2,0	3,8	4,5	5,1	5,1	4,9
Tyskland	0,2	0,2	0,1	2,4	4,1	4,9	3,7	2,5
Frankrike	0,7	0,8	1,0	1,3	1,8	2,1	3,0	2,4
Andre land	0,4	0,3	1,0	2,0	5,2	8,0	7,8	10,0
Sum	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	20,1	19,7	19,9
Eksport til:								
Danmark	1,4	0,2	0,5	2,1	1,0	1,7	0,1	12,6
USA	7,3	7,1	8,6	7,6	7,1	6,7	6,7	6,6
Tyskland	0,9	1,3	1,1	0,8	2,5	2,8	3,0	3,3
Andre land	30,5	19,3	14,3	9,9	9,0	8,7	8,6	9,1
Sum	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	20,0	18,4	31,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.19 viser handel med friske grønnsaker¹ og konserverte grønnsaker². Hovedvekten av det som importeres, er fremdeles friske grønnsaker. I 2013 var importen av friske grønnsaker på 127,8 mill. kg. I tillegg ble det importert av 66,2 mill. kg konserverte grønnsaker. Ytterligere 77,2 mill. kg grønnsaker ble importert som dyrefôr i 2013 (ikke angitt i tabellen). Tomater er den største grønnsakssorten som blir importert, etterfulgt av paprika og løk. 68 prosent av de friske grønnsakene blir importert fra Spania og Nederland, mens 45 prosent av de konserverte grønnsakene blir importert fra Italia, USA og Kina. Eksporten av grønnsaker fra Norge er beskjeden. I 2013 var eksporten av friske og konserverte grønnsaker på til sammen 1,4 mill. kg.

Tabell 3.19 Handel med grønnsaker etter sort (1990–2013 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013*
<i>Friske grønnsaker:</i>								
Annen kål	4,6	5,2	4,6	3,4	3,4	2,5	2,9	3,6
Belgfrukter	0,1	0,1	0,3	0,8	1,5	1,9	1,9	2,0
Blomkål	3,4	3,5	3,6	4,2	5,2	5,6	5,8	5,8
Broccoli	0,7	2,2	4,4	5,4	6,8	7,6	7,5	7,6
Gulrot	2,7	3,0	2,0	4,6	5,2	6,9	8,7	7,5
Løk/purre	0,7	5,2	7,0	6,4	14,6	13,1	14,8	16,0
Paprika	4,0	5,1	8,2	11,6	14,6	15,9	16,7	17,7
Salat	0,8	2,9	6,7	9,5	12,8	12,3	12,4	13,3
Slangeagurk	4,9	5,1	4,5	6,4	6,4	7,3	8,5	9,0
Sopp	1,0	2,5	2,8	4,7	6,2	6,8	7,3	7,5
Tomater	8,7	11,5	13,1	19,7	21,5	23,9	23,3	24,8
Øvrig friske	2,1	3,0	4,9	6,3	9,3	10,5	11,3	12,9
Sum friske grønnsaker	33,8	49,1	61,9	82,8	107,5	114,4	121,1	127,8
Konserverte grønnsaker	26,5	38,8	54,6	54,0	88,9	86,0	65,2	66,2
Sum import grønnsaker	60,3	87,9	116,5	136,9	196,4	200,4	186,3	194,0
Sum eksport	5,9	2,6	1,1	1,6	1,5	1,3	1,3	1,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

¹ Friske grønnsaker omfatter samtlige varenummer i tolltariffens kapittel 0702 tom 0709

² Konserverte grønnsaker omfatter varenummer i tolltariffens kapittel 0710 tom 0714, samt varenummer i tolltariffens kapittel 2001 tom 2006. Konserverte grønnsaker omfatter imidlertid ikke «poteter eller de varenummere der anvendelsen er oppgitt som «til dyrefôr».

Tabell 3.20 gir en oversikt over handel med frukt og bær (ekskl. det som anvendes til dyrefôr). Import av frukt og bær var på 456,7 mill. kg i 2013. Av dette utgjorde bær 5,4 prosent, 72,6 prosent var frisk frukt, mens 22,1 prosent var konserverte frukt og bær³. Eksporten av frukt og bær utgjorde om lag 4,3 mill. kg i 2013, noe som er en økning på 0,9 prosent fra 2012. Både importen og eksporten av frukt og bær vil variere mellom år som følge av variasjonen i den norske produksjonen.

Tabell 3.20 Handel med frukt og bær (1990–2013 i mill. kg)

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013*
Bananer	48,5	59,6	59,9	73,2	78,5	78,2	76,9	81,3
Druer	19,1	18,5	24,3	31,6	32,2	31,2	31,6	31,8
Epler	41,5	37,2	42,1	50,6	52,2	51,5	51,3	50,1
Meloner	5,0	6,6	11,8	18,4	24,6	24,6	26,1	28,8
Pærer	10,3	13,2	15,6	22,6	21,2	20,6	19,2	17,4
Sitrusfrukter	63,0	61,1	62,9	63,5	74,2	71,6	71,9	75,1
Steinfrukter	5,3	5,4	10,5	14,8	13,7	15,1	17,2	16,7
Andre frukter ¹	9,5	7,7	10,0	18,4	25,6	27,2	27,5	30,2
Sum frisk frukt	202,3	209,2	237,0	293,2	322,1	320,0	321,7	331,5
Konserverte frukt og bær	45,9	50,6	56,6	72,9	91,0	94,5	97,2	100,8
Sum frukt	248,2	259,8	293,6	366,1	413,1	414,5	419,0	432,3
Bær	3,1	5,2	5,8	10,2	13,8	16,6	20,8	24,4
Sum frukt og bær	251,3	264,9	299,5	376,3	426,9	431,2	439,8	456,7
Eksport, frukt og bær	2,6	3,1	2,7	4,1	5,0	4,6	4,3	4,3

1) Omfatter varenummer under kapittel 0801, 08.02 og 08.04 i tolltariffen (nøtter, dadler, m.m.)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

³ Konserverte frukt og bær omfatter varenummer under tolltariffens kapittel 0811 tom 0814, samt 2006 tom 2009, ekskl. det som spesifikt er angitt som «til dyrefôr»

Tabell 3.21 viser import og eksport av RÅK-varer fordelt på varegrupper⁴. RÅK-importen var på ca. 821 mill. kg i 2013, noe som innebærer en økning på 6,3 prosent fra 2012. Av den totale RÅK-importen i 2013 utgjorde dyrefôr 46 prosent. Bakervarer er den største gruppen av importvarer i 2013 målt i kg. Eksporten av RÅK-varer økte med 4,1 prosent fra 2012 til 2013. Eksporten av råk-varer er lav sammenlignet med importen.

Tabell 3.21 Handel med RÅK-varer (1995–2013 i mill. kg)

Varegrupper	1995	2000	2005	2010	2011	2012*	2013*
Import:							
Bakervarer	32,9	52,3	83,7	107,4	110,8	115,1	115,7
Deiger/korn/blandinger/pasta	15,3	24,0	24,0	53,9	55,0	59,8	62,4
Iskrem/yoghurt	3,2	3,3	3,2	6,9	8,2	6,9	7,0
Sjokolade og sukkervarer	31,1	34,9	42,6	48,1	47,9	48,9	51,3
Supper og sauser	5,2	11,8	19,5	28,6	29,0	31,1	31,3
Tilberedte næringsmidler	6,9	12,7	17,2	22,6	25,1	25,4	27,9
Dyrefôr	4,8	0,6	20,5	268,6	295,4	356,9	375,1
Annet	35,8	47,3	90,4	101,9	119,9	128,8	150,8
Sum	135,0	186,9	321,7	638,0	691,2	772,8	821,4
Eksport:							
Bakervarer	12,9	8,7	9,1	8,8	8,2	7,9	8,0
Iskrem	2,7	2,8	2,8	0,7	0,6	0,3	0,2
Sjokolade og sukkervarer	11,9	11,4	11,7	8,5	6,3	7,5	7,8
Supper og sauser	3,9	5,3	4,6	3,1	2,9	2,1	2,0
Tilberedte næringsmidler	0,5	0,8	2,8	4,0	3,6	1,9	7,4
Dyrefôr	3,0	1,5	1,3	3,5	4,2	4,7	1,9
Annet	9,2	21,3	41,8	11,5	13,0	15,8	14,5
Sum	44,1	51,8	74,1	40,1	38,9	40,1	41,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

⁴ NILF har i år overført enkelte varenummer (herunder kornblandinger og deiger) fra gruppen «bakervarer» til gruppen «andre». Tallene er justert bakover i tid. Gruppen «andre» omfatter gjær, margarin, kasein, deksterin, øl, syltetøy, drikkevarer og mais/sukkermais. Selve tallmaterialet bygger på filer tilsendt fra SSB.

Tabell 3.22 viser fordelingen av import og eksporten (i mill. kg.) av RÅK-varene etter land. Sverige, Tyskland og Nederland var våre viktigste handelspartnere av RÅK-varer i 2013 når man ser bort fra fôreksporten fra Brasil (368 mill. kg). Av RÅK eksporten går over 50 prosent til Sverige (21,5 mill. kr i 2013).

Tabell 3.22 Handel med RÅK-varer fordelt på land (1995–2013 i mill. kg)

	1995	2000	2005	2010	2011	2012*	2013*
Import fra:							
Brasil	0,0	0,0	17,3	261,8	283,9	355,0	368,5
Sverige	33,8	46,2	62,1	86,9	101,1	107,5	131,1
Tyskland	11,9	16,5	46,8	44,1	53,3	49,2	55,2
Nederland	18,1	23,8	37,5	33,6	41,4	41,2	39,9
Andre	71,2	100,3	158,0	211,5	211,5	219,9	226,6
Sum	135,0	186,9	321,7	638,0	691,2	772,8	821,4
Eksport til:							
Sverige	20,9	31,1	51,9	23,6	22,6	23,8	21,5
Danmark	5,6	8,4	9,3	5,1	4,5	4,7	5,5
Storbritannia	3,7	1,0	1,1	0,9	0,8	0,7	2,5
Finland	2,9	2,9	3,2	2,6	2,3	2,5	2,2
Øvrige	11,0	8,5	8,6	8,0	8,6	8,4	10,1
Sum	44,1	51,8	74,1	40,1	38,9	40,1	41,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.23 viser verdien av norsk import av snittblomster i perioden 1998 til 2013. Til og med 2007 inngår roser som ble importert i perioden november til mars i «snittblomster ellers» -gruppen. På grunn av nye tollnummer har det blitt mulig å skille ut roser som importeres i det angitte tidspunktet (i tilfeller der roser inngår i bukett med andre blomster, er disse angitt under gruppen «snittblomster ellers»). Roser utgjør 62 prosent av importverdien på snittblomster i 2013. Importverdien av snittblomster økte med om lag 8 prosent fra 2012 til 2013.

Tabell 3.23 Handel med snittblomster i mill. kr

	1998	2000	2005	2010	2011	2012*	2013
Friske roser importert 1. apr.– 31. okt.	32,3	28,6	38,5	132,4	155,9	175,2	198,8
Friske roser importert 1. nov.– 31. mars	-	-	-	110,5	129,3	142,9	150,7
Sum friske roser	32,3	28,6	38,5	242,9	285,2	318,1	349,5
Snittblomster ellers	209,6	208,7	241,2	187,1	193,8	203,4	214,3
Sum	241,9	237,4	279,7	429,9	479,0	521,5	563,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Månedstatistikk over utenrikshandelen.

For detaljerte opplysninger om tabellen «*Import av varer fordelt på landgrupper, i mill. kr og mill. kg, samt % - vis andel import fra landgruppe innenfor hovedkapittel i tolltariffen, samt prosentvis endring i verdi fra 2000–2013*», henviser vi til http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket. I tabellen fremkommer import iht. tolltariffens kapittel 1 til 24 i (med unntak av kapittel 13). Tabellen skiller mellom import fra GSP-land⁵, MUL-land⁶, G+-land⁷, EU27-land, FHA-land⁸ og andre land⁹. I de tilfeller der ett land «kvalifiserer» til flere av de nevnte inndelingene, er landet plassert i kun en gruppe.¹⁰

Importoversikten viser importert verdi (mill. kr) og mengde (mill. kg) for år 2000, 2010 samt de to siste årene. I tabellen er det også angitt hvor stor prosentandel som importeres fra de ulike gruppene land (volum og verdi) i 2013, samt prosentvis utvikling i verdi fra 2000 til 2013.

Tabellen viser at den totale importverdien har økt med 152 prosent fra 2000 til 2013 (dvs. fra 20,7 mrd. kr til 52,1 mrd. kr.). I kg. har importen økt med 65,1 prosent i perioden.

Av den totalimporten i 2013, ble 64,3 prosent (målt i kr) importert fra EU27 (i kg var andelen fra EU27 på 58,0 %). Til sammenligning var andelen av importen (målt i kr i 2013) på hhv. 16,3 prosent (GSP), 11,7 prosent (FHA), 1,1 prosent (MUL), 0,5 prosent (G+) og 6,1 prosent (andre).

Sammenligner man importandelen for de ulike landgruppene, etter importverdi, for årene 2000 og 2013, har importandelen fra FHA, G+ og MUL vært uendret, mens Andelen fra GSP-land har økt (fra 12 % til 16 %), andelen fra EU27 har økt (fra 58 % til 64 %), mens andelen fra Andre-land har gått ned (fra 16 % til 6 %).

3.4 Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden er her definert som hvor stor andel av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis, som kommer fra norsk produksjon (forbruk minus import dividert på forbruk). Selvforsyningsgraden gir derfor først og fremst et bilde på hjemmemarkedsandelen målt som energi.

Selvforsyningsgraden påvirkes av produksjonsforhold (vær), priser, kvalitetskrav, internasjonale handelsavtaler m.m. Den sier lite om mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon i en eventuell krisesituasjon. Blant annet gir den ikke et fullstendig bilde av mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon, fordi den ikke tar hensyn til det som eksporteres og fordi den ikke ser på muligheten til å legge om produksjon og forbruk mot produkter som kan gi større matvaredekning.

⁵ GSP-Land; «Land eller område som omfattes av Norges ordning med tollpreferanser for varer fra utviklingsland» iht. landkodeinndeling angitt i tolltariffen 2013.

⁶ Mul-land; «Som for GSP-land, men kjennetegner land og områder som betegnes som de minst utviklede land», iht. landkodeinndeling angitt i tolltariffen 2013.

⁷ G+-land; «Lavere mellominntektsland med under 75 millioner innbyggere som tilstås mer gunstig tollbehandling enn ordinære GSP-land», iht. landkodeinndeling angitt i tolltariffen 2013.

⁸ FHA-land; «Land som Norge eller EFTA har inngått frihandelsavtaler med, herunder EU/EFTA/EØS», iht. landkodeinndeling angitt i tolltariffen 2013.

⁹ Øvrige land som ikke er definert som GSP/MUL/G+/EU27/FHL.

¹⁰ Rangeringsrekkefølge er 1) MUL, 2) G+, 3) GSP, 4) EU27, 5) FHA 6) Andre land (f.eks. er Botswana oppført i tolltariffen både som GSP og FHA-land. I tabell 3.22 er Botswana klassifisert under GSP-land og ikke FHA-land, i og med at GSP rangert før FHA).

Når evnen til å dekke matvarebehovet med norsk produksjon (selvforsynings-evnen) skal vurderes, bør det derfor i tillegg tas hensyn til matvareeksporten og mulighetene for produksjons- og forbruksomlegging. For øvrig vil en krisesituasjon ofte også medføre endringer i produksjonspotensialet på grunn av risikoen for redusert tilgang på maskiner og redskaper, reservedeler, drivstoff, gjødsel og andre driftsmidler.

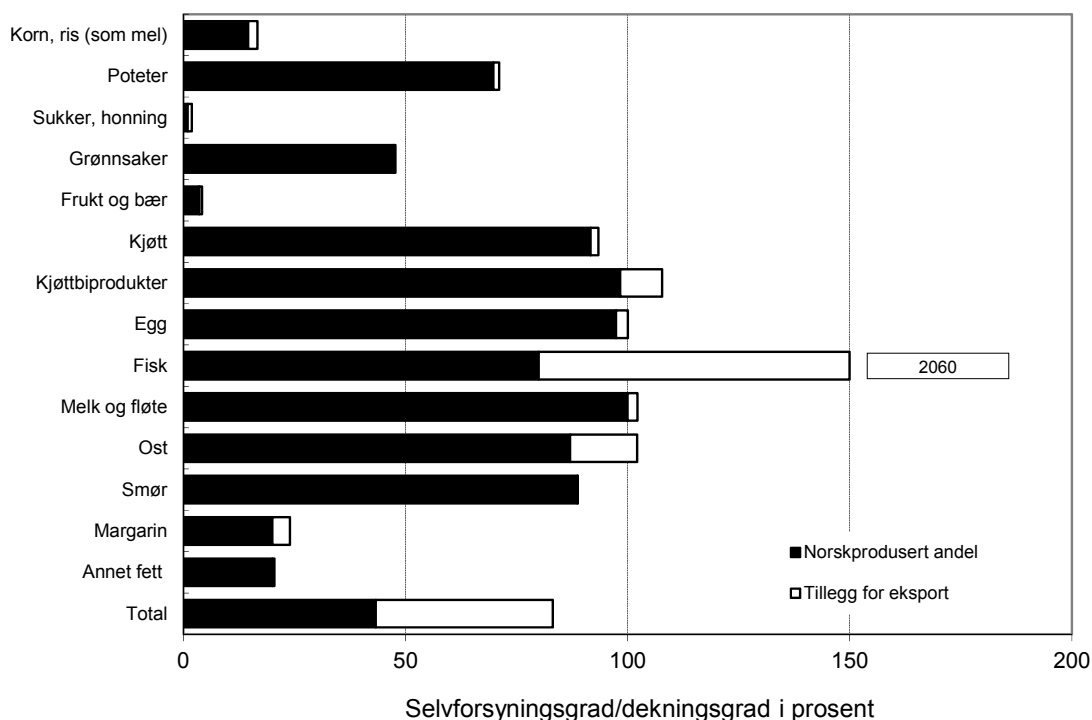
Tabell 3.24 viser den norskproduserte andel av matvareforbruket (på engrosnivå) på energibasis (selvforsyningsgraden) for varegrupper og totalt. Selvforsynings-graden i 2013 er beregnet til å være 46 prosent. Dersom man ser på hvor stor andel av matforbruket som er produsert i norsk jordbruk er dette beregnet til 45 prosent. Korrigerer man i tillegg for fôrimporten, er selvforsyningsgraden beregnet til 37 prosent. De største årlige endringene i selvforsyningsgraden skyldes normalt endringer i norskprodusert andel matkorn som følge av størrelsen på avlingene og kvaliteten på kornet.

Tabell 3.24 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis. prosent

	1979	1989	1999	2009	2011	2012*	2013**	% 2013
Korn som mel/bakervarer/ris	13	23	33	34	32	15	24	27,7
Poteter, friske	93	99	70	73	61	48	56	1,7
Potetprodukter	67	93	87	89	88	87	88	2,0
Potetmel ¹⁾	75	84	100	98	92	83	90	0,5
Sukker, honning, sukkervarer	2	3	1	0	1	1	1	11,1
Grønnsaker	72	73	75	48	46	47	47	1,6
Frukt og bær	29	27	6	4	3	4	4	4,1
Kjøtt	92	97	97	96	94	92	93	14,6
Kjøttbiprodukter	86	96	98	98	98	98	98	0,7
Egg	100	100	97	99	96	97	98	1,4
Fisk	94	88	73	80	80	80	80	1,7
Helmelk	100	100	100	100	100	100	100	1,2
Lettmelk	..	100	100	100	100	100	100	2,2
Skummet melk	100	100	100	100	100	100	100	1,0
Yoghurt	99	98	89	89	90	1,0
Konserverte melkeprodukter	86	100	99	99	99	99	99	3,3
Fløte, inklusive rømme	100	100	100	100	100	100	100	2,7
Ost	97	97	95	89	87	87	88	6,0
Smør	92	100	99	97	87	89	92	2,5
Margarin	44	40	20	20	20	20	20	6,2
Annet fett	60	20	22	20	20	20	20	3,5
Erter, nøtter og kakao	0	0	0	0	0	0	0	5,5
Norskprodusert i alt (selvforsyningsgrad)	49	50	47	48	48	43	46	
Produsert i norsk jordbruk	41	44	46	48	47	43	45	
Produsert i norsk jordbruk på norsk fôr	35	36	..	43	41	35	37	

* Foreløpige tall **Anslag. 1) Omregnet til friske poteter f.o.m. 1999. Kilde: Beregnet av NILF for Helsedirektoratet.

Figur 3.1 viser den norskproduserte andelen av matvareforbruket (målt i energi) korrigert for eksport av norskproduserte matvarer, dvs. dekningsgraden. Tallene for 2012 viser en total dekningsgrad på 83 prosent. Det er knyttet stor usikkerhet til energiinnholdet i fiskeberegningen.

Figur 3.1 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis korrigert for eksport. Dekningsgrad 2012

3.5 Norsk andel av kraftfôrforbruket

En del av det som produseres i norsk jordbruk, og som i Tabell 3.24 inngår i selvforsyningsgraden, er basert på importert fôr og fôrstoffer. Tabell 3.25 viser norskprodusert andel av råvareforbruket i kraftfôr til husdyr.

Tabell 3.25 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent

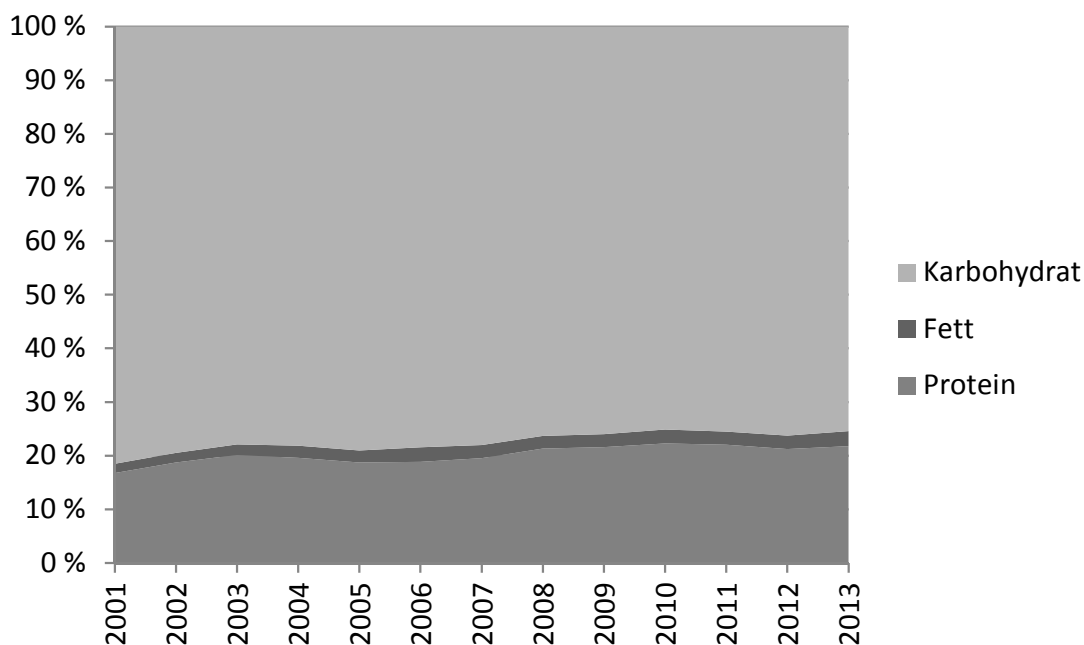
	1997	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Karbohydrat	77	82	89	77	78	68	65
Fett	100	87	62	50	52	41	46
Protein	49	37	16	17	6	7	8
Totalt	73	75	76	65	62	55	50
Innkj. kraftfôr, 1000 tonn	1 715	1 581	1 697	1 817	1 822	1 944	1 963

Kilde: Statens landbruksforvaltning / Statens kornforretning.

Summen av norskprodusert karbohydrater, fett og protein var på 983 331 tonn i 2013, mens det totale innkjøpte volumet var 1 963 362 tonn i 2013 (inkl. vitaminer/mineraler). Noe som innebærer at den norskproduserte andelen utgjør om lag 50 prosent. Av den totale produksjonen av karbohydrater på 1,42 mill. tonn, er den norskproduserte andelen av karbohydrater 65 prosent (målt i vekt). Produksjonen av fett var 53 tusen tonn i 2013, der den norskproduserte andelen utgjorde 46 prosent. Forbruket av protein var 409 tusen tonn. Andelen av proteiner som er norskprodusert har gått mye ned over tid, fra 49 prosent i 1997 til 8 prosent i 2013. I 2003 ble det innført forbud mot kjøttbeinmel og i 2010 forbud mot fiskemel. Samtidig har det vært avlingssvikt på oljevekster, samt at prisforhold har redusert forbruket. Videre skyldes den lave norskproduserte andelen at soyamel er basert på importert råstoff. I 2011 kunne SLF opplyse at 84 prosent av vitaminer/mineraler var norskprodusert, men statistikken tidligere ikke muliggjorde inndeling på land. Den totale mengden av vitaminer/mineraler var om lag 84 500 tonn i 2013.

Avlingsutslaget av varierende værforhold forklarer deler av variasjonen i andelen norskprodusert karbohydratråstoffer i kraftfôret mellom år. Dessuten kan værforholdene gi utslag på kvaliteten på matkornet og dermed hvor mye av matkornet som avregnes som fôrkorn.

Figur 3.2 viser sammensetningen av råvareforbruk av kraftfôr til husdyr i Norge for perioden 2001 til 2012. Forbruket omfatter fett, protein og karbohydrater (ikke vitaminer), der proteinandelen i perioden er økt noe, mens andelen karbohydrater er gått noe ned.

Figur 3.2 *Sammensetningen av råvareforbruk av kraftfôr til husdyr i Norge for perioden 2001 til 2013*

Kilde: Statens landbruksforvaltning

4 Trygg mat, dyrevelferd, dyre- og plante- helse

Både trygg mat, god dyrevelferd og god dyre- og plantehelse er viktige mål for landbrukspolitikken. Meld. St. nr. 9 (2011–2012) setter trygg mat inn i en vid sammenheng og sier: «Matsikkerhet, i tråd med FN sin definisjon, videreføres som et overordnet mål i norsk landbruks- og matpolitikk. All mat som omsettes i Norge skal være trygg. Nok og trygg mat skal danne grunnlag for at befolkningen kan sette sammen et fullgodt kosthold.», og det sies videre: «God dyrevelferd er et mål i seg selv og befolkningen forventer at dyrene skal ha det godt. Oppmerksomheten i samfunnet er stor og det stilles høye etiske krav til behandlingen av dyr.» I tillegg nevnes det at «God plante- og dyrehelse og god hygiene er viktig for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon».

4.1 Trygg mat

Mat og vann har alltid vært potensielle kilder til sykdom og helseskade. Regelverk og restriksjoner har som målsetting at mat ikke skal bidra til sykdom, skade eller annen ulempe. Trygg mat er ikke et entydig begrep. Det vil i alle fall legge vekt på helseaspektet, men begrepet vil også kunne ha et videre innhold og omfatte svært forskjellige elementer som ernæring, bestråling, emballasje, markedsføring, dyrehelse og -velferd, genmodifisering og handelshindringer¹¹.

Ifølge matloven (Lov av 19. desember 2004 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv.), så har virksomhet og enhver annen plikt til å varsle Mattilsynet ved grunn til mistanke om smittsom dyresykdom som kan gi vesentlige samfunnsmessige konsekvenser.

4.1.1 Zoonoser

Dette kapitlet tar opp deler av problematikken angående sykdommer som er overførbare mellom dyr og mennesker, zoonoser. Det er Mattilsynet som har ansvaret for å overvåke og kontrollere dyresykdommer, og for visse zoonoser finnes egne overvåkingsprogram. Veterinærinstituttet gir i samarbeid med Nasjonalt folkehelseinstitutt og Mattilsynet ut en oversikt over tilstanden hvert år, utarbeidet i henhold til EUs zoonosedirektiv og som en del av rapporteringssystemet i EU. Tabell 4.1 gir en oversikt over forekomst av zoonoser i Norge.

Ved undersøkelse av listeriose, ble det i 2012 funnet to positive prøver i mat, og det var i importerte fiskeprodukter. Også for salmonellose ble det funnet én positiv prøve, dette var i en kjøttkrappørve. For E.coli ble det tatt fire prøver fra dyr på grunn av utredning av sykdom hos mennesker. Det ble ikke funnet noen direkte link mellom

¹¹ Nærmere behandling av ulike tolkninger er gitt i rapporten:

Veggeland F. og S. Berge. 2001. *Trygg mat – begreper, erfaringer og strategier*. NILF-notat 2001-4

prøvene og tilfellene hos mennesker. Det pågår ingen aktiv overvåking av matvarer for VTEC (verotoksinproduserende E. coli).

Tabell 4.1 Forekomst av zoonoser i norske næringsmidler

	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver
	2000		2005		2011		2012	
Campylobacteriose	101	8,9	938	6,0	Ikke tilgjengelige data ¹⁾			
Salmonellose ²⁾	19 984	0,0	17 197	0,0	6 829	0,0	9 035	0,0
Listeriose	718	0,6	2 483	0,2	163 ³⁾	2,7	112 ⁴⁾	1,8
Infeksj. med E. coli	4 050	0	59	0,0	48		0	
Brucellose	1 062	0	ukjent	0,0	Alle prøver negative			

1) Det gjøres ingen systematiske undersøkelser av mat, men alle slaktekyllingflokker som slaktes i perioden mai-oktober, testes fire dager før slakt. Tiltak gjøres på slakteriet dersom disse er positive.

2) De norske prøvene inkluderer også prøver av utenlandsk frukt og grønnsaker.

3) Av dette var 93 prøver av importerte fiskeprodukter, mens resten var av norsk villfisk.

4) Av dette var 92 prøver av importerte fiskeprodukter, mens resten var av norsk villfisk.

Kilde: Norsk zoonosesenter. Zoonoserapporten 2012.

Av ikke matbåren smitte i Norge kan nevnes at ubehandlet drikkevann er identifisert som smittetilstand både for salmonellose og for campylobacteriose. Direkte berøring med hund og katt eller andre dyr, også fugler, anses som en sannsynlig smittevei for flere sykdommer.

Tabell 4.2 viser antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker. Ifølge Mattilsynet forårsaker smittestoffer i maten i Norge lite sykdom sammenlignet med andre land. Det norske «Meldingssystem for smittsomme sykdommer» (MSIS) ble implementert i hele landet i 1975, og Nasjonalt folkehelseinstitutt er ansvarlig for dette systemet. Hovedhensikten med MSIS er overvåking av smittsomme sykdommer for å følge smittesituasjonen, oppdage trender og avdekke utbrudd, slik at forebyggende tiltak raskt kan settes i verk. I henhold til smittevernloven er alle laboratorier som analyserer prøver fra mennesker samt leger, pålagt å rapportere tilfeller av visse sykdommer (59 sykdommer per juli 2012) til Folkehelseinstituttet.

Tabell 4.2 Antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker

Sykdom	2006	2007	2011	2012
Campylobacteriose	2 588	2 836	3 005	2 933
Infeksjon med E. coli	51	26	47	75
Listeriose	27	50	21	30
Salmonellose	1 805	1 649	1 290	1 371
Shigellose	138	148	163	77
Yersiniose	86	71	60	43
Totalt	4 695	4 780	4 586	4 529

Kilde: Zoonoserapporten 2012 og Folkehelseinstituttet.

Det registreres årlig 2 500–3 000 tilfeller av campylobacteriose, men det faktiske antallet av personer som rammes er betydelig høyere på grunn av generell underdiagnostisering. I 2012 hadde 48 prosent av tilfellene fått smitten i utlandet. Campylobacter er internasjonalt satt i forbindelse med fjørfe, som antas å være hovedsmitekilden. Det synes ikke å være en like klar sammenheng i Norge, hvor både husdyr og ville fugler og dyr anses som friske smittebærere. Fjørfekjøtt kjøpt rått, samt konsum av grillmat og ubehandlet drikkevann, og yrkesmessig kontakt med dyr er identifisert som viktige risikofaktorer.

Norge hadde et større utbrudd av listeria i 2007, hvor smitekilden var økologisk mykost fra et småskalameieri, og 5 personer døde da av sykdommen. Det er for det meste eldre eller personer med en underliggende sykdom som blir smittet. I 2011 døde 4 personer på grunn av listeria, og i 2012 var det 5 dødsfall av samme årsak.

Omlag 80 prosent av de som blir smittet av salmonellose får smitten i utlandet. Det norske Overvåknings- og kontrollprogrammet for salmonella har dokumentert at salmonella meget sjelden påvises i norskprodusert kjøtt, og aldri i norskproduserte egg.

Norge har offisiell fristatus etter EØS-avtalen når det gjelder storfetuberkulose. Det var rapportert to tilfeller av tuberkulose hos mennesker i 2012, og begge var smittet i utlandet.

Brucellose hos dyr anses som utryddet i Norge. Det ble rapportert om fire tilfeller av brucellose hos mennesker i 2012. Tre var smittet i utlandet og en hadde ukjent smittested.

Trikiner ble i 2012 ikke påvist hos slaktede svin eller hester. Det ble heller ikke rapportert om trikinose hos mennesker. Det ble ikke gjort positive funn av ekinokokker i slaktede dyr, eller i 614 kontrollerte rødrever, men det ble påvist to tilfeller hos mennesker.

Rabies er tidligere sporadisk påvist på Svalbard, og i 2012 ble det tatt prøver av 119 polarrever og fem reinsdyr. Av disse var én polarrev positiv. En rødrev og en katt fra fastlands-Norge ble også undersøkt, og prøvene var negative.

En studie ble i 2008 satt i gang for å kartlegge forekomsten av bakterien som forårsaker Q-feber. Da ble prøver fra storfe undersøkt, mens det i 2009 ble undersøkt prøver fra småfe. I 2010 ble både storfe, sauer, griser og alpakaer undersøkt, mens det i 2011 kun ble tatt prøver av tankmelk. Alle de 3 289 prøvene i 2011 var negative, og det har alle tidligere resultater også vært. I 2012 ble både storfe, sauer, griser, alpakaer og lamaer undersøkt, og alle prøver var negative. Q-feber rammer først og fremst drøvtyggere, men også mennesker og kjæledyr som katt, kanin og fugler kan bli syke. Q-

feber ble en meldingspliktig sykdom for mennesker i 2012, ingen tilfeller rapportert dette året.

Kjøttbransjen¹² har utarbeidet egne beredskapsplaner for munn- og klauvsjuka, miltbrann og salmonella. Dette er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen. Kugalskap (Bovin spongiform encefalopati, BSE) er ikke påvist i Norge, og i 2012 ble totalt 18 343 storfe undersøkt etter faste kriterier. Ingen tilfeller av BSE ble påvist. Smitteveiene er ikke helt klarlagt, men overføring av sykdommen settes i forbindelse med nedsatt temperatur ved varmebehandling av animalsk materiale til fôr i Storbritannia¹³. Fra 1. juli 2011 vedtok EU sin faste komité for matkjeden og dyrehelse å trappe ned BSE-overvåkingen av friske storfe i EØS-området.

Flåttbårne sykdommer er også en type zoonose. De smitter via blodsugere som flått og mygg og kan forårsake alvorlige sykdommer både hos dyr og mennesker. De viktigste sykdommene som kan overføres med flåttbitt i Skandinavia er borreliose og anaplasmose. I 2002 ble det rapportert om 111 tilfeller av borreliose i Norge, i 2008 hadde tallet økt til 345 tilfeller. I perioden 2009-2012 har antallet variert mellom 250 og 300 tilfeller¹⁴.

4.1.2 Rester av plantevernmidler i næringsmidler¹⁵

Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler (2010–2014) ble vedtatt av Landbruks- og matdepartementet 18. september 2009. Hovedmål-settingene og mange av tiltakene i den nye handlingsplanen er videreført fra tidligere handlingsplaner. Planen fokuserer imidlertid sterkere på kunnskaper og holdninger hos brukerne, med særlig fokus på integrert plantevern og økologisk produksjon.

Mattilsynet gjennomfører hvert år ulike overvåkings- og kartleggingsprogram. Overvåkingsprogrammet for rester av plantevernmidler har de senere år omfattet uttak av ca. 1 500 prøver av et bredt spekter av ulike slag frisk frukt, grønnsaker, korn og barnemat samt en del prosesserte næringsmidler. Prøveuttaket omfatter vareslag som er viktige i det daglige kostholdet, men også varer som konsumeres mer sporadisk.

Godkjent bruk av plantevernmidler kan føre til rester i vegetabiliske og animalske produkter, men restnivået skal ikke overskride de grenseverdier som er fastsatt i gjeldende forskrifter¹⁶. I følge forskriften fikk alle plantevernmidler som ikke hadde en spesifikk grenseverdi fra før, en nedre grense på 0,01–0,05 mg/kg. Grenseverdien er høyeste nivå av plantevernmiddelrester som er tillatt i mat og fôr. Ved fastsettelse av grenseverdier tas det utgangspunkt i rester som vil forekomme ved riktig bruk av plantevernmidlet.

Vareslagene som velges ut til analyse styres av en nasjonal treårsplan, samt av EUs koordinerte overvåkingsprogram. Målet er at prøveuttaket skal gjenspeile det norske kostholdet. I 2012 ble 1 415 prøver analysert, av disse var 35 prosent norskprodusert, mens 65 prosent var importerte næringsmidler. I 26 prøver (1,8 prosent) ble det påvist funn av plantevernmidler over grenseverdi. Hele 20 av disse prøvene var i næringsmidler importert fra land utenfor EU.

Det ble undersøkt for 315 forskjellige virksomme stoffer, og det ble påvist rester av 164 ulike plantevernmidler og nedbrytningsprodukter. Av totalt 625 analyserte prøver av

¹² Kilde: *Kjøttets tilstand 2011*. Årlig rapport fra Animalia. Utgitt første gang i 2000

¹³ Veterinærinstituttets nettsider: Faktaark 1/2001 02.02. *Bovin Spongiform Encephalopati (BSE)* gir oversikt over utbredelse, diagnose, smitte, kontroll og bekjempelse og zoonotiske aspekter

¹⁴ Kilde ang. borreliose: www.fhi.no

¹⁵ Både tekst og tall i dette kapitlet er hentet fra Mattilsynet, den årlige rapporten Rester av plantevernmidler i næringsmidler

¹⁶ Forskrift 18. august 2009 nr 1117 om rester av plantevernmidler i næringsmidler og fôrvarer

frisk frukt og bær var 25,6 prosent av samlet prøveuttak uten påvisbare rester av plantevernmidler (tabell 4.3). Gjeldende grenseverdier ble overskredet i 1,6 prosent av prøvene. Rester under grenseverdien ble påvist i 72,8 prosent av prøvene, og oftere i importvarer enn i norskproduserte varer.

Av grønnsaker ble det tatt 508 prøver. Her var 65 prosent av prøvene uten påvisbare rester av plantevernmidler, noe som er en langt større andel enn i frukt og bær. Rester under grenseverdien ble påvist i 32,5 prosent av prøvene, og grensene ble overskredet i 2,4 prosent av tilfellene.

Av matkorn og ris ble det undersøkt 77 prøver, hvorav 42 importprøver. Her var det fire ganger så mange funn av plantevernrester i de importerte varene enn i de norskproduserte. Det ble påvist rester over grenseverdien i en prøve av ris fra India.

Det ble tatt ut 88 prøver av varer som var merket økologisk dyrket, hvorav 33 var norskproduserte. Det ble påvist rester av plantevernmidler under grenseverdiene i en prøve av slangeagurk fra Spania.

Tabell 4.3 Rester av plantevernmidler over og under grenseverdi (%) 2012

	Prosent rester over grenseverdi			Prosent rester under grenseverdi			Sum ant. prøver
	Norsk	Import	Totalt	Norsk	Import	Totalt	
Frisk frukt, grønnsaker og animalske produkter	0,5	2,7	1,9	36,4	62,6	53,2	1 168
Herav: frukt og bær	0,7	1,9	1,6	70,0	73,4	72,8	625
Herav: grønnsaker	0,4	4,8	2,4	19,2	48,9	32,5	508
Matkorn og ris	0,0	2,4	1,3	5,7	23,8	15,6	77
Økologiske varer	0,0	0,0	0,0	0,0	1,8	1,1	88

Kilde: Mattilsynet. Rester av plantevernmidler i næringsmidler 2012.

For barnemat ble det i 2012 tatt prøver av 36 varepartier med grøt, drikker, middagsretter, søtetter og snacks. Det er ikke påvist rester av plantevernmidler i barnemat på det norske markedet siden 2007.

I 2012 ble det satt i gang et Nordisk prosjekt kalt «Superfood and berries» for å se etter rester i «nye» typer prøvemateriale. Det ble fokusert på importerte produkter, og helst importert fra tredjeland. Det ble tatt ut 20 prøver i prosjektet, og i tillegg ble det tatt ut 20 prøver av rosiner. Det ble påvist rester i totalt 17 prøver, seks av prøvene i prosjektet «superfood and berries» og 11 av rosinprøvene. Det var 78 påvisninger av plantevernmiddelrester, fordelt på 17 prøver. Det ble ikke påvist rester av plantevernmidler over grenseverdi etter at det var tatt hensyn til analyseusikkerhet og prosesseringsfaktor.

Tabell 4.4 viser utviklingen i rester av plantevernmidler i norske produkter i perioden 2007 til 2012. Årsaken til varierende andel funn mellom år kan skyldes ulike produkter tatt ut til testing, tilfeldig variasjon og økt søkespekter.

Tabell 4.4 Rester av plantevernmidler 2007-2012, prosent

		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Frisk frukt og bær	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7
	under grenseverdi	58,7	56,4	63,8	66,3	68,1	70,0
Grønnsaker	over grenseverdi	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
	under grenseverdi	12,4	16,7	16,6	18,8	19,9	19,2
Matkorn og ris	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	68,6	16,7	14,3	10,0	14,0	5,7
Økologiske varer	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	0,0	11,1	0,0	2,0	0,0	0,0

Kilde: Mattilsynet. Rester av plantevernmidler i næringsmidler 2012

4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Overvåkning av fremmedstoffer i levende dyr og slakt startet i 1985 og har siden blitt utvidet til å omfatte småfe, fjørfe og rein i tillegg til storfe og gris. Tabell 4.5 viser restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr. I 2005 ble det funnet overskridelser av grenseverdier på et helt annet nivå enn tidligere år. I alle tilfeller er det kadmiumverdien som er for høy. Dette må derfor ses som et direkte resultat av importen av råstoff til mineraltilskudd som var sterkt forurenset med kadmium fra Kina tidlig i 2005.

Som tabellen viser, ble det funnet totalt 23 positive prøver fra levende storfe med for høy verdi av Gruppe A-stoffer i 2012, mens tilsvarende tall i 2011 var 14. Thyrostatikumet 2-thiouracil ble funnet i prøver fra 20 storfe i 2012, og en av prøvene var over grenseverdiene. Årsaksforholdet i dette tilfellet er ikke undersøkt, men erfaringsmessig påvises stoffet i sammenheng med bl.a. fôr av korsblomst-familien.

Den forurensningen som ble funnet i kjøtt var spor av tungmetallet kadmium. Funnene ble gjort i 1 nyreprøve fra storfe og 15 prøver fra småfe, og resultatene var over grenseverdiene. Til sammenligning ble det påvist overskridende verdier fra 39 av 72 prøver fra viltlevende dyr (elg, rådyr, reinsdyr og hjort).

Forklaring av de ulike gruppene:

Gruppe A - Forbudte stoffer (vekstfremmende stoffer og veterinære legemidler som det ikke kan settes grenseverdier for):

Gruppe B1 og B2 - Veterinærmedisinske preparater

1. Antibakterielle stoff (inkl. sulfonamider, fluoroquinoloner)
2. Andre veterinærmedisinske preparater

Gruppe B3 – Forurensinger (miljøgifter og andre uønskede stoff)

Tabell 4.5 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr
Gruppe A – Forbudte stoffer, levende dyr

	2005		2010		2011		2012	
	Ant. ¹⁾	Pos. ²⁾	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	359	0	349	26	346	14	329	23
Svin	28	0	23	0	19	2	16	1
Småfe	-	-	-	-	-	-	-	-
Fjørfe			35	0	29	0	28	0

Gruppe A – Forbudte stoffer, kjøtt

	2005		2010		2011		2012	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	318	0	406	18	419	11	404	14
Svin	132	0	255	2	281	0	300	3
Småfe	80	0	97	2	114	2	119	8
Fjørfe			235	0	185	0	181	0

Gruppe B1 og B2 – Veterinærmedisinske preparater, kjøtt

	2005		2010		2011		2012	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	155	0	387	0	384	0	370	0
Svin	110	0	366	0	385	0	397	0
Småfe	141	0	387	0	388	0	400	0
Fjørfe			215	0	180	0	173	0

Gruppe B3 – Forurensninger, kjøtt

	2005		2010		2011		2012	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	148	29	69	3	74	3	74	1
Svin	122	35	62	0	67	0	68	0
Småfe	87	14	72	10	77	18	71	15
Fjørfe			49	0	44	0	36	0

1) Ant.: antall prøver

2) Pos.: antall prøver som overstiger tillatt grenseverdi

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2013.

I Norge har vi fortsatt nedfôring etter radioaktivitet i dyr som har vært på utmarksbeite, som en følge av ulykken i Tsjernobyl i 1986. Mattilsynet utfører målinger og gir pålegg om nedfôringsperioder i de utsatte områdene. Det er seks fylker som er berørt av ordningen: Hedmark, Oppland, Buskerud, Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag og Nordland. Dersom radioaktivitetsnivået er for høyt får bonden et pålegg om å fôre dyrene med annen mat, f.eks. kraftfôr eller gress fra innmarksbeite.

I tillegg kan dyrene føres med cesiumbinderen Giesesalt (kalles også berlinerblått), som binder til seg det radioaktive stoffet og deretter blir skilt ut av kroppen.

Tabell 4.6 viser antall dyr som er nedfôret, antall saker, og beløp som er utbetalt i erstatning. Det var en markant nedgang i antall sau som måtte nedføres fra 2011 til 2012. Oppland mottok 49 prosent av erstatningsutbetalingene i 2012.

Tabell 4.6 Radioaktivitet – antall dyr, antall saker og erstatninger per år

År	Antall dyr nedfôret	Kr utbetalt erstatning	Antall saker
2004	12 323	993 000	135
2005	16 592	1 281 900	179
2006	39 037	3 678 400	364
2007	10 761	739 600	121
2008	11 756	1 262 500	244
2009	17 948	2 107 800	324
2010	19 917	2 246 200	321
2011	12 766	1 465 051	250
2012	1 914	490 000	196

Kilde: SLF

I 2006 var det en stor økning i antall saker. Økningen skyldes hovedsakelig at dette var et meget bra år for sopp. Soppen inneholder større mengder radioaktivt Cesium enn grønne planter, og beitedyr som spiser sopp får et høyere innhold av radioaktivitet. Gode soppår gir derfor utslag på denne statistikken. Halveringstiden for radioaktivt Cesium er 30 år, og radioaktivitetsnivået i Norge går gradvis ned. Men i enkelte år er det økning i radioaktivitetsmålingene, og dermed flere dyr som må nedføres før slakting.

4.2 Dyrehelse og dyrevelferd¹⁷

I Meld. St. nr. 9 (2011–2012) står det blant annet at: «*Dyrevelferden vurderes samlet sett som god i Norge. I internasjonal sammenheng er norsk regelverk for dyrevelferd på et høyt nivå. Til tross for dette er det fremdeles noen utfordringer knyttet til dyrevelferd i landbruksproduksjon. Det er bl.a. rapportert stigende tapstall for både sau og rein på beite, og det er en rekke utfordringer knyttet til driftsformer og infrastruktur i norsk husdyrproduksjon*».

Det er et stadig økende antall dyr som holdes i løsdrift, og det er et krav i regelverket om at alt storfe skal gå i løsdrift fra 2024, jfr. Forskrift om hold av storfe. Dette gir kyrne mulighet for bevegelse og sosial adferd, og er således en positiv utvikling i tråd med vurderingene som ligger til grunn. Mattilsynet kan dispensere fra bestemmelsene i forskriften og sette vilkår for dispensasjonen.

Hold av verpehøns i tradisjonelle bur ble forbudt fra og med 1. januar 2012. Status på området er at næringen har omstilt seg for å tilfredsstille de nye kravene. Dette er

¹⁷ Tekst, tall og figurer i dette kapitlet er hentet fra Animalia, rapporten «Kjøttets tilstand» og Mattilsynets årsrapport

positivt. Mattilsynet har også hatt en restriktiv holdning til dispensasjoner i denne forbindelse.

Blant dyrevelferdsutfordringene i norske dyrehold ser Mattilsynet blant annet på hold av slaktekylling, hvor det er avdekket dyrevelferdsmessig utfordringer i produksjonen. Ekstensiv drift med hold av dyr utendørs har også lenge vært vurdert som en risikofaktor for dyrevelferden. Slikt dyrehold blir ofte oppfattet som en lettvint måte å holde dyr på, og i mange tilfeller får dyrene dermed for dårlig stell og for lite tilsyn.

Tapstall for beitedyr viser at det fortsatt er betydelige utfordringer med velferd for sau på beite¹⁸. Mattilsynet har gjennomført et tilsynsprosjekt i norsk sauehold i regionene Nordland, Trøndelag/Møre og Romsdal, Hordaland/Sogn og Fjordane og Hedmark/Oppland¹⁹. Hensikten med tilsynsprosjektet var å forbedre dyrevelferden for sau på utmarksbeite. Konklusjonen i prosjektet er at det ses i liten grad sammenheng mellom stellfaktorer som røkter/eier kan påvirke og dårlig velferd / tap på utmarksbeite, og velferdsutfordringene på utmarksbeite er ikke blitt mindre siden prosjektstart i 2007. Prosjektgruppa anbefalte at Mattilsynet må prioritere tilsyn med velferd for sau på utmarksbeite i framtida.

Tabell 4.7 viser utviklingen i antall tilsyn Mattilsynet har hatt med dyrehelse og dyrevern i perioden 2008–2013. Det var en økning i antall tilsyn fram til 2008, men etter det har antallet tilsyn blitt noe redusert.

Tabell 4.7 Antall tilsyn etter lov om dyrevelferd, utført av Mattilsynet

År	2008	2009	2010	2012	2013
Ant. tilsyn dyrevern	16 868	9 713	10 049	9 932	10 627

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2013.

Ifølge Animalia er norsk husdyrhelse generelt meget god. Spesielt i forhold til alvorlig smittsomme sykdommer er situasjonen unik i internasjonal sammenheng. Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) har listeført mer enn 100 rapportpliktige infeksjonssykdommer, og av disse er færre enn 10 blitt funnet i Norge de siste 10 årene. Norge er etter OIEs siste kategorisering et av svært få land som er plassert i kategorien med lavest risiko for BSE (kugalskap). Denne kategorien er beskrevet som neglisjerbar risiko for BSE.

Sammenlignet med andre land har Norge et omfattende system, Anistat, for registrering av smittsomme dyresykdommer. I Norge registreres og bekjempes en rekke smittsomme dyresykdommer andre land velger å leve med.

Kvaliteten på registeret er avhengig av at Mattilsynet (tidligere Statens dyrehelsetilsyn) lokalt rapporterer alle sykdomstilfeller og kontaktbesetninger som også båndlegges, og på samme måte rapporterer opphevelsene når grunnlaget for restriksjoner er borte. Det har i perioder vært noe etterslep med registrering og utmelding av mindre alvorlige smittsomme sykdommer.

Den siste restriksjonen i enkeltbesetning på grunn av BVD (Bovin virusdiaré) er opphevet. For ringorm hos storfe og smittsom grisehoste står vi foran en tilsvarende situasjon der vi etter nasjonale saneringsprogrammer nå kan erklære oss fri for sykdommene.

¹⁸ Se også kapittel 4.3 Tap av dyr på utmarksbeite

¹⁹ Mattilsynets tilsynsprosjekt 2007-2010, Velferd for beitedyr

De siste årene har likevel vært preget av et endret trusselbilde i forhold til smittsomme sykdommer. Det har vært et økende antall salmonellapozitive storfebesetninger, med 10 nye tilfeller i 2011.

Fotråte ble i 2008 påvist i Norge for første gang siden 1948, og har i noen sauebesetninger medført alvorlige sykdomsangrep. Alvorlig fotråte har tidligere bare forekommet i Rogaland, hvor 11 nye tilfeller ble påvist i 2012 og tre nye tilfeller i 2013. I 2013 ble imidlertid sykdommen også påvist i Aust-Agder. Det ble da undersøkt totalt 346 besetninger, hvorav en stor andel (280 besetninger) i Aust-Agder. Det ble påvist 14 tilfeller av ondarta fotråte i Aust-Agder. Totalt er det nå 105 tilfeller i Rogaland, og 119 på landsbasis siden 2008.

Alle besetninger med ondarta fotråte er i gang med eller har fullført sanering. Saneringsprogrammene for ondarta fotråte er revidert og nye versjoner ble godkjent av Mattilsynet i august 2013.

Drøyt to år etter at blåtungevirus ble funnet hos fire storfebesetninger på Sørlandet ble Norge igjen erklært fritt for denne sykdommen i april 2011.

Svineinfluensa av typen H1N1/09 (såkalt pandemisk influensa) ble høsten 2009 påvist hos nærmere 100 norske besetninger fordelt over hele landet²⁰. Klassisk influensa hos svin er fortsatt ikke påvist i Norge. Prøver tatt av Mattilsynet gjennom overvåkingsprogrammet for virussjukdommer hos gris, viser at det har vært en svak økning i andelen besetninger hvor det påvises antistoffer mot influensa H1N1/09. Totalt ble det i 2012 undersøkt 4 961 prøver fra 746 besetninger og 50,7 prosent var positive. Til sammenligning var 48 prosent positive i 2011 og 41 prosent i 2010. Dette tyder på at viruset nå er etablert i den norske svinepopulasjonen, selv om undersøkelser tyder på at smittede besetninger i de fleste tilfeller relativt raskt kvitter seg med aktiv smitte.

I juni 2013 ble det påvist Multiresistente gule stafylokokker (MRSA) i en stor svinebesetning med kombinert produksjon på Østlandet²¹. Det var solgt smågris til en rekke slaktegris produsenter og til én kombinert besetning i Vestfold. Denne MRSA-typen var ikke tidligere påvist i Norge, men er utbredt i en rekke andre europeiske land. Utredningsarbeidet viste at utenlandske røktere i indeksbesetningen var bærere av den samme bakterien, og det ble konkludert med at utbruddet hadde sammenheng med smitte fra mennesker.

Skrapesyke har to typer - klassisk skrapesyke og atypisk (Nor98) som håndteres ulikt med hensyn til båndlegging. Klassisk skrapesyke bekjempes med sanering av besetningen hvor sykdommen påvises. Alt etter graden av kontakt med andre besetninger, så varierer tiltakene i kontaktbesetninger fra sanering på samme måte som i indeksbesetningen, til båndlegging i fem til syv år. Det siste tilfellet av klassisk skrapesyke var i 2009. Det tilfellet alene genererte 56 båndlagte kontaktbesetninger. Når det gjelder Nor98 er tiltakene langt mindre inngripende. Besetningene med påvist Nor98 båndlegges for to år (ingen sanering) og det er bare unntaksvis at kontaktbesetninger blir pålagt restriksjoner.

Tabell 4.8 Tabell 4.8 viser antall båndlagte besetninger på grunn av smittsomme husdyrsykdommer i 2012. Nye båndlagte besetninger inkluderer både primærbesetninger og kontaktbesetninger.

Skrapesyke har to typer - klassisk skrapesyke og atypisk (Nor98) som håndteres ulikt med hensyn til båndlegging. Klassisk skrapesyke bekjempes med sanering av besetningen hvor sykdommen påvises. Alt etter graden av kontakt med andre besetninger, så varierer tiltakene i kontaktbesetninger fra sanering på samme måte som i

²⁰ Helsetjenesten for svin, årsrapporter 2009-2012

²¹ Mattilsynets årsrapport 2013

indeksbesetningen, til båndlegging i fem til syv år. Det siste tilfellet av klassisk skrapesyke var i 2009. Det tilfellet alene genererte 56 båndlagte kontaktbesetninger. Når det gjelder Nor98 er tiltakene langt mindre inngripende. Besetningene med påvist Nor98 båndlegges for to år (ingen sanering) og det er bare unntaksvis at kontaktbesetninger blir pålagt restriksjoner.

Tabell 4.8 Antall båndlagte besetninger på grunn av smittsomme husdyrsykdommer 2012

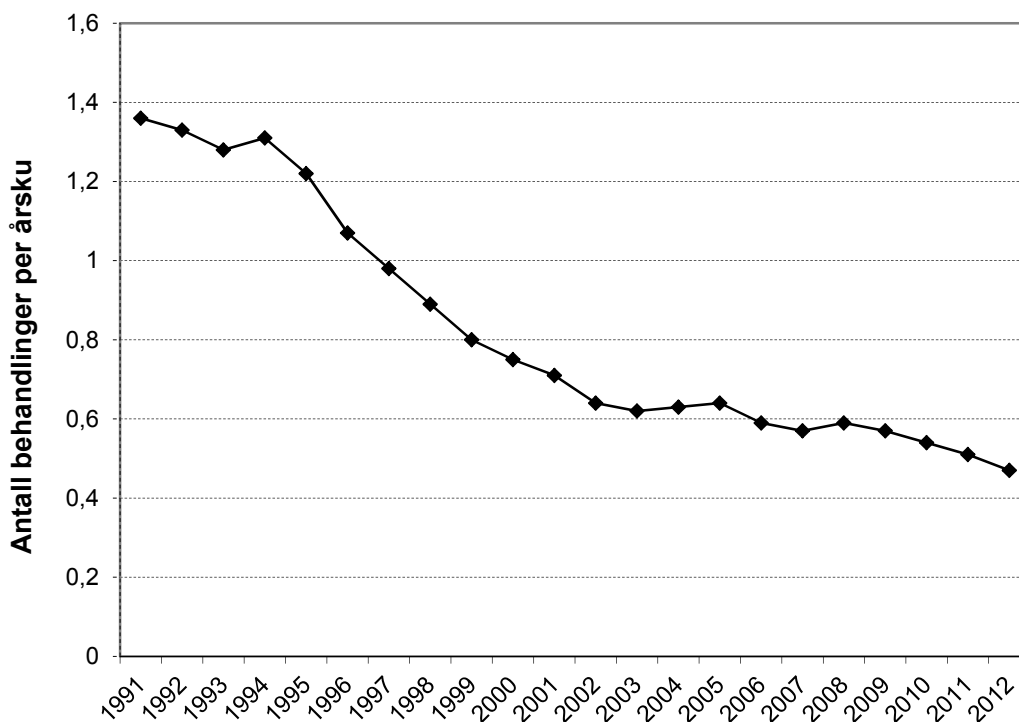
Dyreart	Sykdom	Nye båndlagte 2012	Totalt antall båndlagte 31.12.2012
Storfe	Paratuberkulose	0	1
	Ringorm (soppinfeksjon i huden)	5	7
	Salmonellose	3	3
Svin	Salmonellainfeksjoner	1	1
	Influenza*	0	2
Sau	Skrapesyke	6	63
	Paratuberkulose	1	3
	Fotråte	3	12
	Salmonellose	1	1

*Tradisjonell influensa som gir sykdom hos gris

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2013. Ang. skrapesyke – Mattilsynet.

Når det gjelder produksjonssykdommer har det over flere år vært en markant nedgang i antall sykdomsforekomster.

Det totale antallet sykdomsbehandlinger per årsku per år var 0,47 i 2012 (Figur 4.1). Siden 1994 har antall sykdomsbehandlinger per årsku sunket jevnt.

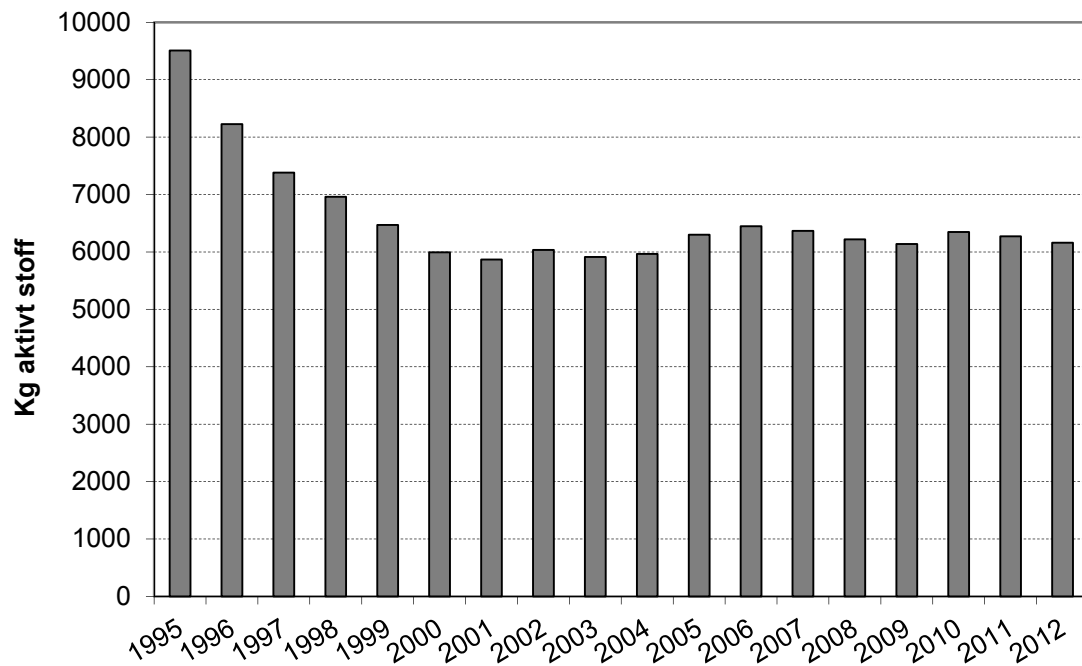

Figur 4.1 Sykdomsbehandlinger på melkeku, totalt antall behandlinger per melkeku per år

Kilde: Helsetjenesten for Storfe, Årsrapport fra helsekortordninga 2012.

Figur 4.2 viser totalsalg av veterinære antibiotika til terapeutisk bruk på landdyr i perioden 1995–2012. I 2012 var forbruket på 6 161 kg, og salget er redusert med 36 prosent i perioden. For preparater som nesten utelukkende benyttes til produksjonsdyr (landdyr) er reduksjonen i denne perioden på 38 prosent, mens salget av veterinære antibakterielle preparater som brukes kun til kjæledyr, har økt med 17 prosent (fra 467 til 545 kg).

Nedgangen i antibiotikaforbruket til produksjonsdyr og endringene i forskrivningsmønsteret skyldes først og fremst at husdyrnæringen i andre halvdel av 1990-tallet gjennomførte systematiske kampanjer for å redusere forbruket av antibiotika til dyr samt for riktig bruk av antibiotika.

Figur 4.2 Salg av veterinære antibiotika i Norge (antall kg aktivt stoff, beregnet på husdyr, fra legemiddelgrossist til alle apotek)

Kilde: Veterinærinstituttet: Norm/Norm-Vet 2012.

Tabell 4.9 og tabell 4.13 viser Mattilsynets tall for hvor mange dyr som døde under transport og oppstalling i perioden 2001 til 2007, 2011 og 2012 for storfe, småfe, gris og fjørfe. I 2008 og 2009 var det (ifølge Animalia) så store avvik mellom det antall dyr Mattilsynet oppgir å ha kontrollert og det antall dyr bransjen mener er slaktet, at det ikke lar seg gjøre å føre etterrettelig statistikk på området. Mattilsynet og kjøttbransjen ble i 2010 enige om en ny måte å telle dyrene som dør under transport og oppstalling, og fra 2010 blir dyrene kategorisert inn i klassifiseringssystemet som alle slakterier bruker. Denne tellemåten gir etter myndighetene og bransjen sitt syn mer korrekte tall. Tidligere tellemåter var beheftet med mye usikkerhet og måtte korrigeres på ulike vis, hvert år. Siden tellemetoden er forskjellig kan ikke tallene fra og med 2010 sammenlignes direkte med tall for tidligere år.

Tabell 4.9 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, storfe

År	Totalt antall dyr transportert	Antall dyr døde under transport og oppstalling	
		Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	344 562	28	0,008
2002	346 697	45	0,013
2003	336 953	13	0,007
2004	335 816	15	0,004
2005	312 368	21	0,007
2006	296 837	22	0,007
2007	349 247	24	0,007
2011	305 433	23	0,007
2012	294 444	12	0,004

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2008 og Kjøttets tilstand 2013.

Tabell 4.10 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, småfe

År	Totalt antall dyr transportert	Antall dyr døde under transport og oppstalling	
		Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 182 982	261	0,022
2002	1 167 706	226	0,019
2003	1 235 809	234	0,019
2004	1 299 880	223	0,017
2005	1 205 817	228	0,019
2006	1 206 076	313	0,026
2007	1 130 917	166	0,015
2011	1 198 053	282	0,024
2012	1 147 541	315	0,028

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2008 og Kjøttets tilstand 2013.

Tabell 4.11 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, gris

År	Totalt antall dyr transportert	Antall dyr døde under transport og oppstalling	
		Antall dyr døde under transport og oppstalling	Prosent
2001	1 335 954	489	0,037
2002	1 339 865	619	0,046
2003	1 345 243	509	0,038
2004	1 550 206	589	0,038
2005	1 480 049	590	0,040
2006	1 369 562	634	0,046
2007	1 471 326	580	0,039
2011	1 585 837	683	0,043
2012	1 606 330	536	0,034

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2008 og Kjøttets tilstand 2013.

Klassifiseringssystemet gjelder ikke for fjørfe, her hentes tallene inn gjennom direkte dialog med slakteriene og det lokale Mattilsynet. Tabell 4.12 og Tabell 4.13 viser tall for transportdødelighet for slaktekylling og verpehøner. I begge gruppene var det høye tall for dødelighet i 2009. Noe av forklaringen på dette var den spesielt kalde vinteren i 2009. En del av produsentene begrenset nok ventilasjonen for å spare på fyringsutgiftene, og dette medførte kronisk hjertesvikt og dermed nedsatt kondisjon. En ble oppmerksom på sammenhengen mellom ventilasjon og antall døde dyr. Det ble derfor satt mer fokus på ventilasjon, og det har medført en betydelig forbedring. Langtransport i sterk kulde gjorde også forholdene vanskelig i 2009.

I perioden 2010 til 2012 har tallene gått ned for hvert år. En av grunnene til dette er at implementering av ny forskrift om dyrevern i slakteri innebærer et stort kompetanseløft for norsk kjøtt- og fjørfebransje. Samtlige slakterier skal nå ha egen dyrevelferdsansvarlig og det er krav om formell kompetanse og etterutdanning for alle som håndterer levende dyr. Det innebærer at et stort antall medarbeidere i norske slakterier har brukt dette kurstilbudet i 2012 og flere vil gjøre det i åra som kommer.

Tabell 4.12 Antall og prosent døde dyr under transport, slaktekylling

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde under	
		transport	Prosent
2004	42 577 696	46 836	0,11
2005	44 298 924	62 019	0,14
2006	48 359 007	82 210	0,17
2007	54 344 141	82 817	0,15
2008	61 991 928	95 980	0,15
2009	57 646 985	112 524	0,20
2010	62 936 270	99 279	0,16
2011	62 716 961	86 954	0,14
2012	62 743 947	75 293	0,12

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2013.

Tabell 4.13 Antall og prosent døde dyr under transport, verpehøner

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde under	
		transport	Prosent
2004	2 249 292	11 471	0,51
2005	1 967 259	9 443	0,48
2006	1 398 048	4 893	0,35
2007	436 480	1 520	0,35
2008	448 522	2 478	0,55
2009	492 439	3 435	0,70
2010	538 505	2 898	0,54
2011	437 670	1 693	0,39
2012	431 758	907	0,21

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2013.

4.3 Tap av dyr på utmarksbeite

Rovviltforvaltningen ble behandlet i Stortinget gjennom et bredt forlik i 2004, der det blant annet ble fastslått nasjonale bestandsmål for de ulike rovdyrartene. Disse bestandsmålene ble i hovedsak videreført i et nytt rovdyrforlik som samtlige partier på Stortinget ble enige om i juni 2011. Etter rovviltforliket i 2004 ble landet delt i åtte forvaltningsregioner. Innen hver forvaltningsregion for rovvilt er det den regionale rovviltnemnda som har ansvar for at bestandene av rovvilt opprettholdes på det nivå som Stortinget har fastlagt. Rovviltnemndene består av 5-6 medlemmer, som oppnevnes av Klima- og miljøverndepartementet etter forslag fra de berørte fylkeskommunene. For region 5, 6, 7 og 8 oppnevnes det i tillegg representanter fra Sametinget. Sekretariatet for rovviltnemnda er lagt til et fylkesmannsembete innenfor hver region. Fylkesmannen har en rådgivningsfunksjon overfor nemnda, i tillegg til at Fylkesmannen utøver eget forvaltningsansvar innen rovviltforvaltningen

Det nasjonale bestandsmålet for gaupe er 65 årlige ynglinger og for jerv 39 årlige ynglinger. For bjørn ble bestandsmålet ved forliket i 2011 endret fra 15 årlige ynglinger til 13 årlige ynglinger. For ulv videreføres målet om 3 helnorske årlige ynglinger innenfor den nærmere avgrensede forvaltningssonen for ulv. For kongeørn er målet 850 – 1 200 hekkende par.

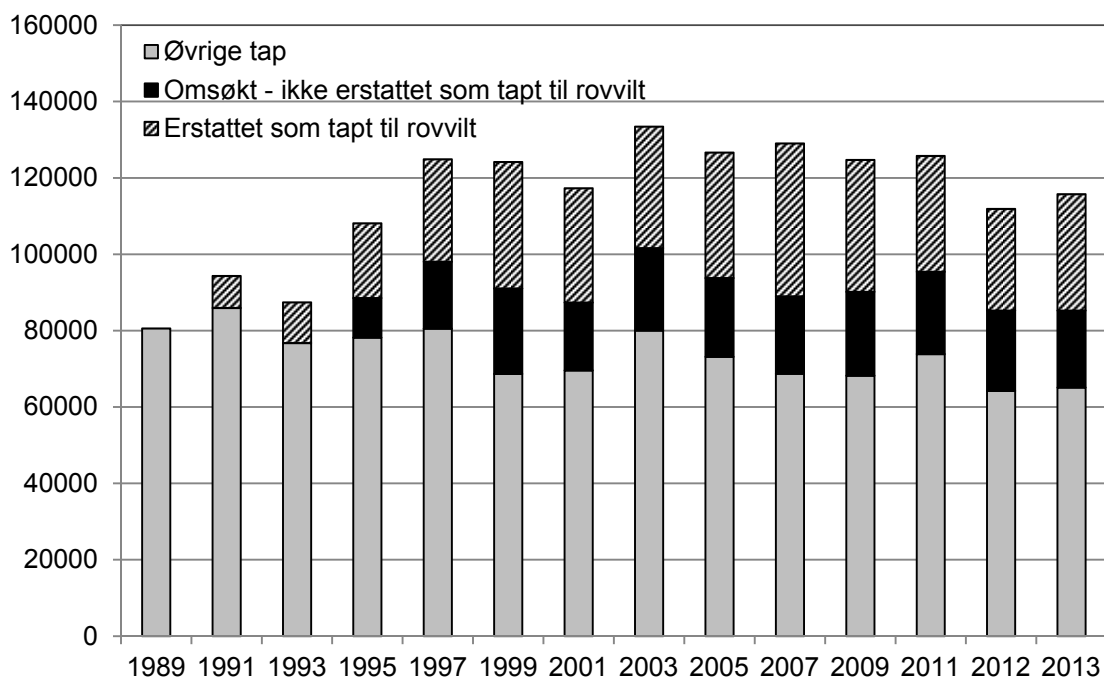
Etter forliket i 2011 skal det arbeides for å få på plass en avtale med Sverige om fremtidig bestandsmål for ulv og fordeling av grenserevir.

4.3.1 Sau på utmarksbeite

Antall sau og lam sluppet på utmarksbeite har blitt redusert fra ca. 2,2 mill. i 1996 til i overkant av 1,9 mill. i 2013. Tap på beite er registrert til ca. 116 000 dyr, som er ca. 3 800 mer enn året før. Det vil si at andelen tapte dyr økte fra 5,9 prosent i 2012 til 6,1 prosent i 2013.

Fra 1980 til tidlig på 1990-tallet ble ca. 80 000 dyr årlig rapportert tapt på utmarksbeite etter beitesesongen. I denne perioden var rovvilttapene begrenset (figur 4.3). Etter 1996 er det en nedadgående trend for antall dyr som blir rapportert tapt av ukjente årsaker (øvrige tap), i 2013 var det 65 000 dyr i denne gruppen

De siste årene er i overkant av 40 prosent av samlet tap på beite søkt erstattet som tap til rovvilt. I 2013 ble det søkt erstattet ca. 50 600 dyr, dvs. 44 prosent. Av disse ble ca. 20 200 dyr (40 prosent) ikke erstattet, mens ca. 30 400 dyr ble erstattet som tapt til rovvilt. I figur 4.3 vises disse som henholdsvis *Omsøkt – ikke erstattet* og *Erstattet som tapt til rovvilt*.

Figur 4.3 *Alt tap av sau på beite, herav omsøkt – ikke erstattet som tapt til rovvilt, og erstattet som tapt til rovvilt. Tall for sauebruk som ikke er medlem i Organisert beitebruk er estimert (0,6 % høyere tapsprosent enn sauebruk som er medlem av Organisert beitebruk)*

Kilde: Landbruks- og matdepartementet, Skog og Landskap, Rovbasen

Tabell 4.14 viser antall sau og lam det ble gitt erstatning for som tapt til rovvilt fra 1996 til 2013. Det er jerv og gaupe som gir opphav til flest rovdyrerstatninger av bufe. Det er fylkesmennene som betaler ut slike erstatninger. Erstatning ble første år utbetalt i 1990. Utbetalingene er også vist i tabellen nedenfor, og gjelder alt bufe.

Tabell 4.14 **Antall erstattede sau og lam tatt av ulike rovdyr, og utbetalte erstatninger for rovdyrskader**

	1999	2001	2007	2011	2012	2013
Gaupe	9 300	7 425	9 763	7 564	6 239	7 111
Jerv	12 991	13 624	14 842	10 565	7 534	8 546
Bjørn	3 125	3 060	6 597	3 871	3 092	4 080
Ulv	622	828	2 380	1 472	2 272	3 443
Kongeørn	1 076	894	1 344	1 850	2 090	2 361
Uspesifisert rovvilt	5 995	4 293	4 789	5 028	5 609	4 904
Totalt antall sau og lam erstattet	33 109	30 124	39 715	30 350	26 836	30 445
Erstatning, 1000 kr	48 206	43 065	77 496	67 915	60 921	72 665

Kilde: Miljødirektoratet

Tabell 4.15 viser den geografiske fordelingen av sau drept av fredet rovvilt i beitesesongen og erstatningene fordelt fylkesvis. Andre dyr enn sau utgjør mindre enn 1 prosent og er ikke med i oversikten.

Totalt gikk 77 prosent av erstatningen i 2013 til Hedmark, Oppland, trøndelagsfylkene og Nordland. Det ble sluppet flest sau og lam på utmarksbeite i fylkene Rogaland, Oppland og Nordland.

Tabell 4.15 Fylkesvis oversikt over totalt antall dyr på utmarksbeite, erstattede sau og lam, og erstatningsbeløpet

	Tot. ant. sau og lam sluppet på utm.beite.	Erstattet ant. sau og lam		Erstattet i % av totalt ant. sluppet	Erstatning i 1000 kr	
	2013*	2012	2013*	2013*	2012	2013*
Østfold	5 553	5	43	0,8	7	95
Akershus/Oslo	15 874	185	359	2,3	429	886
Hedmark	107 528	5104	5 416	5,0	12 218	13 348
Oppland	245 716	4367	5 895	2,4	9 585	13 052
Buskerud	93 795	1300	1 685	1,8	2 546	3 597
Vestfold	8 550	77	64	0,7	148	131
Østlandet	477 016	11 038	13 462	2,8	24 933	31 109
Telemark	48 747	1469	1 550	3,2	2 919	3 249
Aust-Agder	23 927	580	808	3,4	1 222	1 807
Vest-Agder	42 808	471	40	0,1	1 110	70
Agder og Telemark	115 482	2 520	2 398	2,1	5 251	5 126
Rogaland	280 718	125	114	0,0	223	208
Hordaland	187 060	37	72	0,0	92	222
Sogn og Fj.	183 889	161	433	0,2	327	1 009
Møre og Romsdal	111 565	597	778	0,7	1 288	1 618
Vestlandet	482 514	795	1 283	0,3	1 707	2 849
Sør-Trøndelag	133 922	2185	3 011	2,2	4 820	7 796
Nord-Trøndelag	80 142	3290	4 073	5,1	8 201	10 816
Trøndelag	214 064	5 475	7 084	3,3	13 021	18 612
Nordland	201 575	4592	4 278	2,1	10 776	10 631
Troms	114 103	1640	1 361	1,2	3 552	3 058
Finnmark	22 822	651	465	2,0	1 458	1 072
Nord-Norge	338 500	6 883	6 104	1,8	15 785	14 761
Hele landet	1 908 294	26 836	30 445	1,6	60 921	72 665

* Foreløpige tall

Kilde: SLF og Miljødirektoratet.

Tapte dyr som ikke får erstatning som tapt til rovvilt kan erstattes over SLF sin ordning for «tap av sau på utmarksbeite». Dette er en ordning som dekker tap som ikke er forårsaket av fredet rovvilt, og ikke kan forsikres gjennom allment tilgjengelig forsikringsordning.

Utbetalt erstatning av denne typen har i perioden 2000 – 2011 variert fra kr 6 280 i 2002 til ca. kr 3,7 mill. kr. i 2011. I 2012 var det en betydelig nedgang i utbetalt erstatning til i underkant av 1,8 mill. kroner. Av dette ble ca. 51 prosent utbetalt i Møre og Romsdal.

Årsaker til tap av sau på utmarksbeite av andre årsaker enn rovvilt registreres ikke systematisk, men på grunnlag av særskilte tapsundersøkelser kan tapet tilskrives ulike sykdommer, rødrev, snyltere og ulykker. Flåttbårne sykdommer har en økende tendens både i antall tap og geografisk utbredelse. Det har i en årrekke vært områdevis utfordringer med alveld og det er større oppmerksomhet på fluemark. Mattilsynet gjennomfører målrettet tilsyn og informasjonsarbeid om tapsreduserende tiltak i områder med høye tap utenfor rovdyrrområder. Dette har gitt gode resultater med reduserte tapstall særlig når det gjelder flått og snyltere.

4.3.2 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak

Å forebygge tap på beite utgjør en betydelig del av arbeidet med å sikre dyrevelferden og bidra til å forbedre vilkårene for sauene, samtidig som tiltakene skal ha en konfliktdempende effekt.

Målsettingen med tilskuddsordningen er å sikre iverksettelse av effektive forebyggende og konfliktdempende tiltak for å begrense de skadene rovvilt kan forårsake på husdyr og tamrein samt ulemper i forhold til lokalsamfunn og i forhold til andre grupper. Regelverket ble iverksatt høsten 2004.

Miljødirektoratet (tidligere Direktoratet for naturforvaltning) tildeler rovviltnemndene årlige midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak (FKT-midler). Nemndene har så ansvaret for prioritering og fordeling av midlene til fylkesmennene i regionen med utgangspunkt i regionale og lokale utfordringer.

Tabell 4.16 viser bruk av midler til tiltak for forebygging og konfliktdemping av rovviltskader. Hedmark og Nord-Trøndelag er de to fylkene med mest bruk av slike midler i 2012. På landsbasis er det brukt mest på forebyggende tiltak for sau. Herunder er det brukt mest penger på tiltakene for tidlig nedsanking, tekniske tiltak og gjeting/utvidet tilsyn i 2012. Disse tre tiltakene utgjør ca. 57 prosent av alle forebyggende tiltak for sau.

Forebyggende fellestiltak økte fra 7,0 mill. kr i 2008 til 20,7 mill. kr i 2012. Siste år er disse midlene i hovedsak nyttet til fellingsvederlag/kompetansebygging og lokale FoU.

Samlet tildelt beløp for forebyggende og konfliktdempende tiltak var 63,5 mill. kr i 2012, 2 mill. kr mindre enn i 2011. Samlet bruk i 2012 var 61,4 mill. kr, som tilsvarer 96 prosent. Andelen brukte midler i forhold til tildelte midler har variert mellom 89 og 99 prosent i perioden 2008 til 2012.

Tabell 4.16 Bruk av forebyggende og konfliktdempende tiltak i forhold til rovviltskader, mill. kr

	2008	2 009	2 010	2 011	2012
Forebyggende tiltak sau	35,2	44,6	36,7	37,2	32,1
Forebyggende tiltak rein	4,5	6,7	5,9	5,9	4,0
Forebyggende tiltak felles	7,0	12,4	18,5	17,9	20,7
Konfliktdempende tiltak	2,8	4,5	1,6	3,3	2,5
Reiser og drift nemda	1,8	1,5	2,0	0,7	2,1
Sum	51,3	69,7	64,6	65,0	61,4

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning / Miljødirektoratet

I tillegg til beløpene i tabell 4.16 er det avsatt sentrale midler. Disse utgjorde 11,4 i 2008, 20,4 mill. kr i 2009, 9,1 mill. kr i 2010, 15,6 mill. kr i 2011 og 7,3 mill. kr i 2012. Siste år er midlene i hovedsak brukt til sentrale/nasjonale forvaltningsoppgaver, tilskudd til organisasjoner og nasjonal FoU.

4.4 Planterehelse

I følge Mattilsynet er status for planterehelse i Norge god sammenlignet med andre europeiske land. Mattilsynet fører tilsyn med planter og smittebærende emner som importeres, eksporteres og omsettes i Norge. Et viktig mål med dette er å hindre introduksjon og spredning av planteskadegjørere, samtidig som man vil kunne redusere utgifter ved utbrudd og behovet for plantevernmidler. I 2013 utførte Mattilsynet 1 794 tilsyn med primærproduksjon av planter (Tabell 4.17), og dette er 257 tilsyn mer enn året før. Det er kun få skadegjørere som den europeiske planterehelseorganisasjonen EPPO har anbefalt sine medlemsland å ta forholdsregler mot, som har etablert seg i Norge. EPPOs A2 liste inneholder 137 alvorlige skadegjørere, og av disse er det 12 som ved utgangen av 2013 er under bekjempelse i Norge. Situasjonen er dermed uendret sammenlignet med tidligere år.

Tabell 4.17 Antall tilsyn med primærproduksjon av planter, utført av Mattilsynet

År	2008	2009	2010	2012	2013
Antall tilsyn	1 149	1 350	1 216	1 537	1 794

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2013.

Plantesykdommen pærebrann er på verdensbasis den viktigste skadegjøreren i eple- og pæretrær, og den er påvist i de fleste land i Europa. I Norge angriper den først og fremst bulkemispel og pilemispel, men kan også angripe eple- og pæretrær. Man regner med at sykdommen er noe utbredt i de ytre deler av Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane. I 2008 ble pærebrann oppdaget i to nye kommuner i Norge, og i 2009 ble den for første gang påvist i en planteskole. I 2010 utførte Mattilsynet 12 675 inspeksjoner, og 2 348 eiendommer ble ryddet. I tillegg kommer et betydelig arbeid i regi av andre, særlig kommunene. Det er gjennomført både kartlegging og bekjempelse av pærebrann i henhold til plan for 2013.

Tabell 4.18 viser en oversikt over noen nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter fra 2007 til 2013. Phytophthoraramorum er en karantenskadegjører som hovedsakelig går på rhododendron. Den ble funnet for første gang i Norge i 2002, og er påvist i flere hagesentere og planteskoler, spesielt på Vestlandet. For å redusere risikoen for spredning, økte Mattilsynet i 2008 tilsynet med importsendinger med vertsplanter for skadegjøreren. Sharkavirus er også funnet i planteskoler og hagesentere, og det har sannsynligvis kommet ved import av trær og grunnstammer.

Karantenskadegjøreren heksekost på eple ble i 2010 påvist i økende omfang i viktige fruktdistrikt som Indre Sogn og Hardanger. Resultatene fra 2012 og 2013 tilsier at heksekost sannsynligvis er mer utbredt enn man tidligere har antatt. Påvisning hos produsent av mortrær gjorde at det ble iverksatt omfattende prøvetaking og saneringstiltak med mål om at mortrær det heretter omsettes formeringsmateriale fra skal være testet og funnet fri for smitte. Undersøkelsen av mortrær har fortsatt i 2013.

Rød marg i jordbær ble påvist på to nye produksjonssteder for bærproduksjon av jordbær i 2012, begge i områder av landet hvor skadegjøreren også tidligere er funnet. Den er til nå påvist på til sammen 24 produksjonssteder fordelt på fem geografiske områder; Hedmark, Agder, Hordaland/Rogaland, Vestfold og Møre og Romsdal. Etter en endringsforskrift til plantehelseforskriften i 2013, vil det ikke bli gjort tiltak rettet mot rene bærprodusenter, og det vil ikke lenger bli laget en oppdatert oversikt over antall funn hos bærprodusenter i Norge.

Bioforsk og Mattilsynet er bekymret for økende antall funn av potetcystenematode, da dette er en sykdom som med dagens forvaltning vil gi strenge restriksjoner på store dyrkingsarealer. I forbindelse med et pågående kartleggingsprogram har det vært en forventet, sterk økning i påvisninger av hvit potetcystenematode. Kartleggingsprogrammet har også i 2012 resultert i påvisninger av gul PCN, men det er ikke funnet hvit PCN. Prøver som ble tatt ut i andre sammenhenger, for eksempel anleggsvirksomhet, har også gitt påvisninger. Flere av disse er ikke artsbestemt i 2013, men blir fulgt opp i 2014.

Overvåkningsprogrammet for lys ringrâte i potet kom i gang igjen i 2011 og har fortsatt i 2012 og 2013. Det ble gjort ett funn av lys ringrâte i Rogaland i 2012, og tre funn i Hedmark og Oppland i 2013.

Tabell 4.18 Nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter

Navn på skadegjører	2007	2008	2009	2010	2012	2013
Sharkavirus (plommer)	12	11	7	3	3	18
Heksekost (epler)	0	0	1	19	60	12
Rød Marg (jordbær)	1	5	3	1	2	0
Phytophthoraramorum	38	37	19	20	4	2
Hvit krysantemumrust	0	1	0	0	1	0
Gul potetcystenematode	2	3	3	48	52	16
Hvit potetcystenematode	2	0	0	2	0	0
Lys potetringrâte	13	21	0	0	1	3

Kilde: Mattilsynet. Årsrapport 2013.

5 Distriktpolitikk og sysselsetting

I Meld. St. nr. 9 (2011–2012) heter det blant annet at «Det legges opp til en aktiv eiendoms- og bosettingspolitikk som kan bidra til å sikre bosettingen i distriktene». Dette kapitlet tar opp utviklingen i antall jordbruksbedrifter, arbeidsforbruket, rekruttering til jordbruket og bygdeutvikling.

5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal

I dette kapitlet er det sett på utviklingen i antall jordbruksbedrifter og både totalt jordbruksareal i drift og fulldyrka areal. Utviklingen av antall jordbruksbedrifter på landsbasis er behandlet i tabell 2.7 hvor også den relative andelen jordbruksbedrifter i de forskjellige størrelsesgruppene er tatt med, i tillegg til utviklingen i leid areal. I dette kapitlet skal vi se på landsdelsnivå og på gruppering etter kommuneklasser og virkeområdene til de distriktpolitiske virkemidlene.

En jordbruksbedrift er en eller flere eiendommer som drives sammen som én enhet, og er tilpasset definisjonen gitt for produksjonstilskudd i jordbruket. Antall jordbruksbedrifter er derfor mindre enn antall landbrukseiendommer (som framgår av tabell 5.1). Jorda på jordbruksbedrifter som legges ned som selvstendige enheter, kan enten gå ut av bruk eller overtas av en annen jordbruksbedrift ved salg eller leie.

5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler

Tabell 5.1 viser utviklingen av antall jordbruksbedrifter på landsdelsnivå. Den tekniske definisjonen av en jordbruksbedrift er endret i løpet av periodene vi henviser til, og dette kan ha påvirket resultatet noe.

På landsbasis var endringen fra 2010 til 2013 på 2,3 prosent årlig nedgang, og dette er en lavere reduksjon enn de to foregående 10-års periodene. I perioden 1999 til 2010 var årlig reduksjon i antall jordbruksbedrifter på 3,7 prosent, og i perioden 1989 til 1999 var det 3,3 prosent.

I perioden 2010 til 2013 var den største endringen i Nord-Norge, med 3,3 prosent årlig nedgang, og den minste reduksjonen i Rogaland, med 1,7 prosent årlig nedgang.

Tabell 5.1 Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1999	2005	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-13
Østlandet	< 100	10 097	5 407	4 751	4 549	4 395	-7,1	-6,6	-2,6
	100-199	8 051	6 187	5 022	4 718	4 538	-2,0	-4,2	-3,3
	200-299	4 159	3 842	3 156	3 041	2 907	0,5	-2,5	-2,7
	300-499	2 825	3 012	2 851	2 727	2 636	2,4	0,1	-2,6
	500-799	1 013	1 241	1 345	1 314	1 344	5,4	2,6	0,0
	≥ 800	254	533	731	788	823	7,3	10,1	4,0
	Alle j.bedr.	26 399	20 222	17 856	17 137	16 643	-3,5	-3,5	-2,3
Agder og Telemark	< 100	3 753	1 803	1 642	1 554	1 505	-7,3	-7,2	-2,9
	100-199	1 442	1 175	960	929	886	1,0	-3,6	-2,6
	200-299	454	491	452	411	403	6,9	0,0	-3,8
	300-499	191	347	349	340	345	12,1	5,6	-0,4
	500-799	26	65	112	120	123	24,1	14,2	3,2
	≥ 800	2	13	20	24	29	0,0	23,3	13,2
	Alle j.bedr.	5 868	3 894	3 535	3 378	3 291	-4,8	-4,5	-2,4
Rogaland	< 100	2 185	1 598	1 426	1 399	1 347	-5,9	-3,8	-1,9
	100-199	2 168	1 661	1 295	1 205	1 184	-1,8	-4,6	-2,9
	200-299	1 226	1 171	939	891	860	4,9	-2,4	-2,9
	300-499	542	716	767	778	755	8,9	3,2	-0,5
	500-799	61	166	253	275	278	8,1	13,8	3,2
	≥ 800	7	33	73	81	93	8,8	23,8	8,4
	Alle j.bedr.	6 189	5 345	4 753	4 629	4 517	-2,1	-2,4	-1,7
Vestlandet	< 100	9 500	5 043	4 076	4 059	3 979	-5,7	-7,4	-0,8
	100-199	4 967	3 908	3 141	2 859	2 717	0,9	-4,1	-4,7
	200-299	1 165	1 640	1 500	1 409	1 382	8,1	2,3	-2,7
	300-499	254	558	785	778	800	14,1	10,8	0,6
	500-799	18	77	138	164	175	9,9	20,3	8,2
	≥ 800	4	11	26	36	27	7,2	18,5	1,3
	Alle j.bedr.	15 908	11 237	9 666	9 305	9 080	-3,3	-4,4	-2,1
Trøndelag	< 100	2 992	2 003	1 479	1 493	1 402	-6,2	-6,2	-1,8
	100-199	3 622	2 144	1 908	1 763	1 721	-2,4	-5,7	-3,4
	200-299	2 136	1 631	1 507	1 369	1 307	2,9	-3,1	-4,6
	300-499	939	850	1 324	1 296	1 259	5,8	3,2	-1,7
	500-799	123	203	403	444	466	6,9	11,4	5,0
	≥ 800	19	3 700	140	161	171	6,6	19,9	6,9
	Alle j.bedr.	9 831	7 654	6 761	6 526	6 326	-2,3	-3,3	-2,2
Nord- Norge	< 100	2 710	1 120	985	895	851	-8,0	-8,8	-4,8
	100-199	2 036	1 399	1 114	1 030	960	-1,8	-5,3	-4,8
	200-299	1 227	1 116	890	831	795	3,9	-2,9	-3,7
	300-499	522	837	781	755	739	14,2	3,7	-1,8
	500-799	46	162	239	251	259	14,4	16,2	2,7
	≥ 800	4	17	44	57	64	7,2	24,4	13,3
	Alle j.bedr.	6 545	4 651	4 053	3 819	3 668	-3,8	-4,3	-3,3

Tabell 5.1 (forts.) Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig % - vis endring		
		1999	2005	2010	2012	2013*	89-99	99-10	10-13
Landet	< 100	31 237	16 974	14 359	13 949	13 479	-6,6	-6,8	-2,1
	100–199	22 286	16 474	13 440	12 504	12 006	-1,3	-4,5	-3,7
	200–299	10 367	9 891	8 444	7 952	7 654	2,7	-1,8	-3,2
	300–499	5 273	6 320	6 857	6 674	6 534	4,9	2,4	-1,6
	500–799	1 287	1 914	2 490	2 568	2 645	6,1	6,2	2,0
	≥ 800	290	4 307	1 034	1 147	1 207	7,3	12,3	5,3
<i>Alle j.bedr.</i>		<i>70 740</i>	<i>53 003</i>	<i>46 624</i>	<i>44 794</i>	<i>43 525</i>	<i>-3,3</i>	<i>-3,7</i>	<i>-2,3</i>

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Det har vært en kraftig nedgang i antall jordbruksbedrifter over hele landet i perioden fra 1999 til 2013. I perioden 1999 til 2010 ble antall jordbruksbedrifter redusert med 34 prosent, og videre med 6,6 prosent fra 2010 til 2013. De minste jordbruksbedriftene hadde den største nedgangen i antall og prosent, mens bruk over 300 dekar økte i antall.

I perioden 1999 til 2010 er den relative tilbakegangen i antall jordbruksbedrifter størst i Agder og Telemark med 4,5 prosent per år, og minst i Rogaland med 2,4 prosent per år. Fra 2010 til 2013 var den relative tilbakegangen størst i Nord-Norge. I alle landsdeler har antall bedrifter i størrelsesgruppene under 300 dekar blitt redusert fra 1999 til 2010. Vestlandet er unntak her, hvor størrelsesgruppa 200–300 dekar økte. Etter 2010 har også antall bruk i størrelsesgruppen 300–499 dekar blitt redusert i alle landsdeler bortsett fra Vestlandet. Størrelsesgruppene over 500 dekar har økt i alle landsdeler de siste årene, og på grunn av få bruk i disse gruppene blir den prosentvise årlige økningen relativt stor.

5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike kommuneklasser

Statistisk sentralbyrå har en inndeling i sju kommuneklasser bygd på Standard for kommuneklassifisering 1994, Norges offisielle statistikk. Målsettingen er å dekke behovet for en allmenn kommunegruppering. Den bygger på forholdet mellom sysselsetting i ulike næringer og har følgende hovedinndeling:

Kommune- Klasse	Antall kommuner	
1	91	Primærnæringskommuner
2	58	Blandede landbruks- og industrikommuner
3	66	Industrikommuner
4	73	Mindre sentrale blendede tjenesteytings- og industrikommuner
5	77	Sentrale blendede tjenesteytings- og industrikommuner
6	30	Mindre sentrale tjenesteytingskommuner
7	34	Sentrale tjenesteytingskommuner

Kolonnen med «antall kommuner» viser hvordan fordelingen av kommunene var per 1. januar 2012.

Inndeling i kommuneklasser er ikke en inndeling etter geografiske områder, men en inndeling på kommunenivå etter type av næringsliv og sentralitet. Fordelingen av kommuneklasser på fylkene: se detaljert del, tabell 6 på:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 5.2 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for hver kommuneklasse. I perioden fra 1989 til 1999 ble antall jordbruksbedrifter i størrelsesgruppen under 200 dekar redusert i alle kommuneklassene. I perioden 1999 til 2010 ble i tillegg arealgruppa 200–299 også redusert i alle kommuneklasser. I denne perioden hadde klasse 4 størst gjennomsnittlig årlig reduksjon i antall jordbruksbedrifter, mens klasse 2, blendede landbruks- og industrikommuner, hadde minst reduksjon.

Fra 2010 til 2013 var det liten forskjell i utviklingen på de ulike klassene. I denne perioden varierte reduksjonen i antall jordbruksbedrifter mellom 1,9 og 2,6 prosent nedgang per år.

Tabell 5.2 Antall jordbruksbedrifter fordelt på kommuneklasser, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i Drift		1999	2005	2010	2012	2013	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-13
Klasse 1	< 100	4 851	2 555	2 242	2 177	2 120	-6,4	-6,8	-1,8
	100-199	4 071	2 983	2 292	2 131	2 055	-0,6	-5,1	-3,6
	200-299	1 703	1 814	1 537	1 415	1 366	5,9	-0,9	-3,9
	300-499	474	942	1 033	1 041	999	9,3	7,3	-1,1
	500-799	34	133	235	261	276	8,5	19,2	5,5
	≥ 800	2	16	48	62	65	0,0	33,5	10,6
	Alle j.bedr.	11 135	8 443	7 387	7 087	6 881	-2,8	-3,7	-2,3
Klasse 2	< 100	5 288	3 135	2 652	2 516	2 447	-5,7	-6,1	-2,6
	100-199	4 814	3 552	2 846	2 594	2 462	-1,0	-4,7	-4,7
	200-299	2 167	2 280	1 894	1 770	1 723	4,4	-1,2	-3,1
	300-499	767	1 187	1 339	1 323	1 306	6,9	5,2	-0,8
	500-799	139	263	364	408	436	7,9	9,1	6,2
	≥ 800	22	78	130	139	151	7,2	17,5	5,1
	Alle j.bedr.	13 197	10 495	9 225	8 750	8 525	-2,4	-3,2	-2,6
Klasse 3	< 100	5 491	2 896	2 436	2 379	2 304	-6,3	-7,1	-1,8
	100-199	3 244	2 539	1 998	1 864	1 771	-0,5	-4,3	-3,9
	200-299	1 341	1 372	1 144	1 094	1 038	4,2	-1,4	-3,2
	300-499	629	889	937	911	902	5,6	3,7	-1,3
	500-799	145	238	340	357	375	3,7	8,1	3,3
	≥ 800	38	70	116	134	136	9,0	10,7	5,4
	Alle j.bedr.	10 888	8 004	6 971	6 739	6 526	-3,4	-4,0	-2,2
Klasse 4	< 100	5 545	2 637	2 195	2 199	2 140	-6,9	-8,1	-0,8
	100-199	3 159	2 414	1 962	1 830	1 763	-0,3	-4,2	-3,5
	200-299	1 360	1 404	1 197	1 128	1 075	3,7	-1,2	-3,5
	300-499	609	926	951	888	886	6,7	4,1	-2,3
	500-799	126	234	314	336	344	7,5	8,7	3,1
	≥ 800	24	54	99	120	126	8,1	13,7	8,4
	Alle j.bedr.	10 823	7 669	6 718	6 501	6 334	-3,8	-4,2	-1,9
Klasse 5	< 100	7 301	3 935	3 583	3 477	3 327	-7,1	-6,3	-2,4
	100-199	5 117	3 786	3 106	2 941	2 831	-2,4	-4,4	-3,0
	200-299	2 660	2 329	1 865	1 778	1 705	0,3	-3,2	-2,9
	300-499	1 920	1 962	1 778	1 725	1 689	3,1	-0,7	-1,7
	500-799	604	827	895	875	871	6,5	3,6	-0,9
	≥ 800	134	329	459	495	519	6,3	11,8	4,2
	Alle j.bedr.	17 736	13 168	11 686	11 291	10 942	-3,8	-3,7	-2,2
Klasse 6	< 100	1 211	577	507	486	468	-7,4	-7,6	-2,6
	100-199	842	605	516	451	445	-1,9	-4,4	-4,8
	200-299	490	443	351	345	332	2,5	-3,0	-1,8
	300-499	264	365	346	338	335	14,5	2,5	-1,1
	500-799	29	87	102	101	115	9,2	12,1	4,1
	≥ 800	7	15	31	38	39	3,4	14,5	8,0
	Alle j.bedr.	2 843	2 092	1 853	1 759	1 734	-3,6	-3,8	-2,2

Tabell 5.2 forts. Antall jordbruksbedrifter fordelt på kommuneklasser, og årlig prosentvis endring

Bruksstørrelse							Årlig % - vis endring		
		1999	2005	2010	2012	2013*	89-99	99-10	10-13
Klasse 7	< 100	1 550	817	744	715	673	-7,3	-6,5	-3,3
	100-199	1 039	885	720	693	679	-3,2	-3,3	-1,9
	200-299	646	544	456	422	415	-1,6	-3,1	-3,1
	300-499	610	546	473	448	417	1,7	-2,3	-4,1
	500-799	210	231	240	230	228	4,3	1,2	-1,7
	≥ 800	63	109	151	159	171	9,3	8,3	4,2
	Alle j.bedr.	4 118	3 132	2 784	2 667	2 583	-4,0	-3,5	-2,5
Hele landet	< 100	31 237	16 552	14 359	13 949	13 479	-6,6	-6,8	-2,1
	100-199	22 286	16 764	13 440	12 504	12 006	-1,3	-4,5	-3,7
	200-299	10 367	10 186	8 444	7 952	7 654	2,7	-1,8	-3,2
	300-499	5 273	6 817	6 857	6 674	6 534	4,9	2,4	-1,6
	500-799	1 287	2 013	2 490	2 568	2 645	6,1	6,2	2,0
	≥ 800	290	671	1 034	1 147	1 207	7,3	12,3	5,3
	Alle j.bedr.	70 740	53 003	46 624	44 794	43 525	-3,3	-3,7	-2,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

Tabell 5.3 og tabell 5.4 viser utviklingen for jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i ulike kommuneklasser. Det er korrigert for at noen kommuner har skiftet klasse etter 1994 pga. kommuneendringer, slik at kommunene i alle år inngår i den kommuneklasse de tilhører i dag. Fra 1999 til 2010 har jordbruksarealet blitt redusert med 323 000 dekar, og det var en nedgang i alle kommuneklasser. En av årsakene til nedgangen er at det fra 2005 har blitt tatt i bruk nytt digitalt kartgrunnlag (se egen omtale i kapittel 2.1.1).

Innføringen av digitale kartverk har skjedd over flere år, og dersom dette ikke er jevnt fordelt i de ulike klassene kan det påvirke resultatet.

Målt i antall dekar er nedgangen størst i klasse 5 (sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner) med 132 000 dekar, mens den årlige prosentvise nedgangen i perioden er størst i klasse 7 (sentrale tjenesteytingskommuner) med 0,6 prosent. Fra 2010 til 2013 var det klasse 1 (primærnæringskommuner) som hadde største prosentvise nedgang, mens klasse 7 hadde den minste prosentvise nedgangen.

Tabell 5.3 Jordbruksareal i drift i de ulike kommuneklassene, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2007	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
Klasse 1	1 448	1 454	1 405	1 378	1 351	0,8	-0,3	-1,3
Klasse 2	1 891	1 937	1 884	1 849	1 836	0,9	0,0	-0,9
Klasse 3	1 432	1 415	1 380	1 368	1 348	0,6	-0,3	-0,8
Klasse 4	1 388	1 382	1 358	1 336	1 324	0,5	-0,2	-0,9
Klasse 5	2 980	2 919	2 848	2 825	2 802	0,1	-0,4	-0,5
Klasse 6	426	435	415	405	409	1,0	-0,2	-0,5
Klasse 7	817	778	768	766	761	-0,2	-0,6	-0,3
Landet	10 383	10 320	10 060	9 929	9 832	0,5	-0,3	-0,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstetter i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

Når det gjelder utviklingen av fulldyrka areal (tabell 5.4) fra 1999 til 2010, så har den største årlige reduksjonen vært i klasse 1 og 3 (primærnærings- og industrikommuner), og den minste reduksjonen vært i klasse 2 (blandede landbruks- og industrikommuner). Fra 2010 til 2013 var det størst reduksjon i klasse 1 (primærnæringskommunene), og minst reduksjon i klasse 7 (sentrale tjenesteytingskommuner).

Tabell 5.4 Fulldyrka jordbruksareal i de ulike kommuneklassene, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2007	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
Klasse 1	1 187	1 137	1 085	1 060	1 041	0,3	-0,8	-1,4
Klasse 2	1 520	1 506	1 450	1 415	1 404	0,3	-0,4	-1,1
Klasse 3	1 106	1 049	1 009	993	973	0,0	-0,8	-1,2
Klasse 4	1 159	1 112	1 082	1 057	1 043	0,1	-0,6	-1,2
Klasse 5	2 774	2 690	2 620	2 595	2 574	-0,1	-0,5	-0,6
Klasse 6	363	358	344	334	339	0,4	-0,5	-0,5
Klasse 7	762	722	712	710	704	-0,3	-0,6	-0,3
Landet	8 871	8 574	8 301	8 163	8 078	0,1	-0,6	-0,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstetter i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

5.1.3 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler

For perioden 2007 til 2013 ble det innført nytt virkesområde for de distriktpolitiske virkemidlene, jfr. «FOR 2006-12-15 nr. 1455: Forskrift om geografisk virkeområde og bruk av de regional- og distriktpolitiske verkemidla». Den nye inndelingen medførte at 24 nye kommuner omfattes av disse virkemidlene, og at folkemengden innenfor virkeområdene økte fra 24,5 prosent av befolkningen til 27,5 prosent. Landet er nå delt i 4 soner (I –IV), hvor sone I er utenfor virkeområdet mens det er økende støttemuligheter fra sone II til IV. Fra før var landet delt i fem områder (A –E), hvor område E var utenfor virkeområdene og det var ingen virkemidler i dette området. Det kunne brukes økende grad av virkemidler fra tiltaksområde D til tiltaksområde A.

Virkeområde	Hovedsakelig omfang av området
I	Oslofjord- og Mjøsregionen, Kristiansand-, Stavanger-, Bergens- og Trondheimsregionen.
II	Enkeltkommuner i ytre deler på Sør- og Vestlandet, i tillegg til kommunene Nord- Odal, Øyer, Orkdal og Levanger.
III	Hele Sogn og Fjordane og de fleste kommuner i Møre og Romsdal. Store deler av fylkene Hordaland, Aust- og Vest-Agder og Buskerud. Enkeltkommuner i Østfold, Hedmark og Trøndelag. Bodø og Tromsø.
IV	Finnmark, Troms unntatt Tromsø, Nordland unntatt Bodø. Nordlige deler av fylkene Møre og Romsdal, Oppland og Hedmark. Deler av Trøndelag. Indre deler av fylkene Telemark, Buskerud, Rogaland, Aust-Agder og Hordaland.

Virkeområdene er en inndeling på kommunalt nivå som bygger på en analyse av enkeltkommuners mulighet for arbeidsplassutvikling og sysselsetting.

Tabell 5.5 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. I perioden 1999 til 2010 var den årlige reduksjonen av antall jordbruksbedrifter tilnærmet lik i alle soner, mellom 3,6 og 3,9 prosent. Fra 2010 til 2013 hadde sone IV størst årlig prosentvis reduksjon. I alle soner var den årlige prosentvise reduksjonen av jordbruksbedrifter mindre fra 2010 til 2013 enn den var i perioden 1999 til 2010.

Tabell 5.5 Antall jordbruksbedrifter fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1999	2005	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
							89-99	99-10	10-13
Sone I (utenfor virkeområde)	< 100	9 834	5 551	4 952	4 825	4 622	-7,0	-6,0	-2,3
	100-199	7 343	5 519	4 422	4 155	4 010	-2,6	-4,5	-3,2
	200-299	4 177	3 583	2 845	2 731	2 610	0,5	-3,4	-2,8
	300-499	2 972	3 031	2 797	2 682	2 600	3,0	-0,6	-2,4
	500-799	938	1 235	1 385	1 369	1 376	5,3	3,6	-0,2
	≥ 800	240	510	709	769	812	7,4	10,3	4,6
Alle j.bedr.		25 504	19 429	17 110	16 531	16 030	-3,6	-3,6	-2,1
Sone II	< 100	1 688	839	786	757	718	-6,4	-6,7	-3,0
	100-199	1 070	789	641	602	594	-0,6	-4,6	-2,5
	200-299	469	479	368	373	363	2,4	-2,2	-0,5
	300-499	254	339	364	347	342	6,1	3,3	-2,1
	500-799	44	88	110	117	117	8,8	8,7	2,1
	≥ 800	7	19	32	33	35	3,4	14,8	3,0
Alle j.bedr.		3 532	2 553	2 301	2 229	2 169	-3,3	-3,8	-1,9
Sone III	< 100	12 830	6 732	5 562	5 498	5 385	-6,3	-7,3	-1,1
	100-199	8 026	6 360	5 157	4 793	4 564	0,1	-3,9	-4,0
	200-299	2 654	3 121	2 805	2 599	2 554	5,4	0,5	-3,1
	300-499	990	1 561	1 767	1 759	1 732	6,9	5,4	-0,7
	500-799	206	365	472	523	556	8,0	7,8	5,6
	≥ 800	35	104	190	216	220	6,9	16,6	5,0
Alle j.bedr.		24 741	18 243	15 953	15 388	15 011	-3,3	-3,9	-2,0
Sone IV	< 100	6 885	3 430	3 059	2 869	2 754	-6,7	-7,1	-3,4
	100-199	5 847	4 096	3 220	2 954	2 838	-1,3	-5,3	-4,1
	200-299	3 067	3 003	2 426	2 249	2 127	4,4	-2,1	-4,3
	300-499	1 057	1 886	1 929	1 886	1 860	10,2	5,6	-1,2
	500-799	99	325	523	559	596	9,8	16,3	4,5
	≥ 800	8	38	103	129	140	7,2	26,1	10,8
Alle j.bedr.		16 963	12 778	11 260	10 646	10 315	-3,0	-3,7	-2,9
Hele landet	< 100	31 237	16 552	14 359	13 949	13 479	-6,6	-6,8	-2,1
	100-199	22 286	16 764	13 440	12 504	12 006	-1,3	-4,5	-3,7
	200-299	10 367	10 186	8 444	7 952	7 654	2,7	-1,8	-3,2
	300-499	5 273	6 817	6 857	6 674	6 534	4,9	2,4	-1,6
	500-799	1 287	2 013	2 490	2 568	2 645	6,1	6,2	2,0
	≥ 800	290	671	1 034	1 147	1 207	7,3	12,3	5,3
Alle j.bedr.		70 740	53 003	46 624	44 794	43 525	-3,3	-3,7	-2,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

Tabell 5.6 og tabell 5.7 viser fordelingen av henholdsvis jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i de ulike sonene for distriktpolitiske virkemidler. Også her er det korrigert bakover for at enkelte kommuner kan ha skiftet sone pga. ny soneinndeling i 2007. Fra 1999 til 2010 hadde sone I og II størst årlig prosentvise reduksjon i jordbruksareal i drift, mens sone IV hadde minst reduksjon. Fra 2010 til 2013 har denne utviklinga snudd, etter som sone IV da hadde størst prosentvis reduksjon og sone I hadde minst reduksjon.

Tabell 5.6 Jordbruksareal i drift fordelt på virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

	1999	2007	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
Sone I	4 520	4 422	4 333	4 313	4 279	0,2	-0,4	-0,4
Sone II	480	472	461	455	450	0,6	-0,4	-0,8
Sone III	2 974	2 958	2 894	2 841	2 810	0,6	-0,2	-1,0
Sone IV	2 408	2 469	2 372	2 319	2 293	0,9	-0,1	-1,1
<i>Landet</i>	<i>10 383</i>	<i>10 320</i>	<i>10 060</i>	<i>9 929</i>	<i>9 832</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,8</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

Alle soner hadde en nedgang i fulldyrka areal fra 1999 til 2010, og prosentvis var det liten forskjell mellom sonene. Fra 2010 til 2013 var det minst prosentvis reduksjon i fulldyrka areal i sone I.

Tabell 5.7 Fulldyrka areal fordelt på virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

	1999	2007	2010	2012	2013*	Årlig % - vis endring		
						89-99	99-10	10-13
Sone I	4 001	3 859	3 765	3 742	3 710	-0,1	-0,6	-0,5
Sone II	385	367	354	347	342	-0,1	-0,8	-1,1
Sone III	2 399	2 307	2 230	2 170	2 141	0,1	-0,7	-1,3
Sone IV	2 086	2 041	1 953	1 904	1 885	0,3	-0,6	-1,2
<i>Landet</i>	<i>8 871</i>	<i>8 574</i>	<i>8 301</i>	<i>8 163</i>	<i>8 078</i>	<i>0,1</i>	<i>-0,6</i>	<i>-0,9</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

5.2 Utviklingen i noen produksjoner

Tabellene nedenfor viser fordelingen på landsdeler for ulike produksjoner og utviklingen de siste årene. I St.prp. nr. 1 (2008–2009) heter det blant annet at «*Det skal leggjast til rette for at det norske landbruket kan dekkje etterspurnaden etter varer det er naturleg grunnlag for å produsere i Noreg. Det er dei store grasbaserte produksjonane og kornproduksjonen som brukar det aller meste av jordbruksareala i Noreg og legg grunnlaget for dei største delane av verdiskapinga*». Tabell 5.8a til d nedenfor viser

utviklingen i antall jordbruksbedrifter med planteproduksjon, dvs. korn og oljevekster, poteter, grønnsaker på friland og engareal. Samme jordbruksbedrift kan ha mer enn én produksjon og antallet jordbruksbedrifter med ulike produksjoner kan derfor ikke summeres til totaltall.

Tabell 5.8a Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2012		2013*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	16 026	73	11 905	71	9 602	71	8 950	71	8 403	72
Agder og Telemark	1 449	7	944	6	696	5	604	5	529	5
Rogaland	661	3	498	3	362	3	253	2	186	2
Vestlandet	273	1	219	1	164	1	139	1	119	1
Trøndelag	3 455	16	3 147	19	2 661	20	2 553	20	2 446	21
Nord-Norge	45	0	57	0	48	0	33	0	29	0
Hele landet	21 909		16 770		13 533		12 532		11 712	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

Antall jordbruksbedrifter totalt har gått ned for alle fire planteproduksjonene. For korn har det vært nokså stabil fordeling mellom landsdelene. Når det gjelder potetdyrking, så har Østlandet og Nord-Norge fått en relativt større andel, mens reduksjonen har vært størst for Vestlandet. Det totale antall jordbruksbedrifter som dyrker potet ble redusert med 73 prosent fra 1999 til 2010 og 79 prosent til 2012.

Tabell 5.8b Antall jordbruksbedrifter med poteter i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2012		2013*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	3 713	36	1 830	37	1 138	41	931	41	881	41
Agder og Telemark	677	7	273	6	166	6	136	6	125	6
Rogaland	798	8	399	8	218	8	176	8	154	7
Vestlandet	1 446	14	616	12	282	10	225	10	206	10
Trøndelag	1 442	14	645	13	355	13	306	13	288	13
Nord-Norge	2 184	21	1 166	24	636	23	517	23	486	23
Hele landet	10 260		4 929		2 795		2 291		2 140	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

Antall produsenter med grønnsaker har gått sterkt ned, og var i 2010 på 49 prosent av antallet i 1999, mens det i 2013 er igjen 41 prosent av antallet i 1999. For jordbruksbedrifter med grønnsaker er det kun Østlandet som har økt sin relative andel fra 1999 til 2010, mens de andre landsdelene har uendret eller mindre andel av bedriftene. Fra 2010 til 2013 har Østlandet redusert sin andel litt, mens Rogaland og Nord-Norge har en liten økning.

Tabell 5.8c Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2012		2013*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 015	48	786	52	570	55	496	54	458	53
Agder og Telemark	210	10	120	8	87	8	71	8	64	7
Rogaland	278	13	176	12	108	10	107	12	104	12
Vestlandet	200	9	144	10	94	9	81	9	71	8
Trøndelag	269	13	182	12	127	12	106	11	101	12
Nord-Norge	151	7	106	7	58	6	64	7	63	7
<i>Hele landet</i>	<i>2 123</i>		<i>1 514</i>		<i>1 044</i>		<i>925</i>		<i>861</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

I tabell 5.6d ser vi utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal i de ulike landsdelene. Det totale antall jordbruksbedrifter som har engareal er redusert med 40 prosent fra 1999 til 2013. Tabellen viser at fordelingen mellom landsdelene er forholdsvis stabil over tid. Østlandet har økt sin andel fra 28 prosent i 1999 til 31 prosent i 2013. Rogaland har en økning på ett prosentpoeng, mens de andre landsdelenes andel er litt mindre i 2013 enn i 1999.

Tabell 5.8d Antall jordbruksbedrifter med engareal og andel i prosent

	1999		2005		2010		2012		2013*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	15 417	28	11 652	29	10 729	30	10 506	30	10 348	31
Agder og Telemark	4 864	9	3 165	8	2 810	8	2 749	8	2 702	8
Rogaland	5 893	11	4 782	12	4 124	12	4 066	12	3 995	12
Vestlandet	15 225	27	10 577	26	8 893	25	8 598	25	8 382	25
Trøndelag	8 207	15	6 041	15	5 167	15	4 946	14	4 795	14
Nord-Norge	6 398	11	4 489	11	3 858	11	3 665	11	3 523	10
<i>Hele landet</i>	<i>56 004</i>		<i>40 706</i>		<i>35 581</i>		<i>34 530</i>		<i>33 745</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og for fylkesvis fordeling se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 5.9a–f viser utviklingen i landsdelene for husdyrproduksjonene, dvs. for melkeproduksjon, ammeku, sau, smågris-, egg- og kyllingproduksjon. Antall besetninger går ned for alle produksjonene.

Tabell 5.9a Antall jordbruksbedrifter med melkekyr i landsdelene og andel i prosent¹⁾

	1999		2005		2010		2012		2013*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	5 371	24	3 699	23	2 711	24	2 476	25	2 374	25
Agder og Telemark	1 230	5	793	5	541	5	479	5	471	5
Rogaland	3 094	14	2 364	15	1 649	15	1 466	15	1 394	15
Vestlandet	6 033	27	4 167	26	2 850	26	2 521	25	2 390	25
Trøndelag	4 472	20	3 136	20	2 148	19	1 934	19	1 827	19
Nord-Norge	2 459	11	1 731	11	1 231	11	1 081	11	1 018	11
<i>Hele landet</i>	<i>22 659</i>		<i>15 890</i>		<i>11 130</i>		<i>9 957</i>		<i>9 474</i>	

1) Samdrifter regnes som en bedrift

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

Tabell 5.9a viser at Østlandet og Rogaland har fått en litt større andel av melkekubesetningene etter 1999, mens alle de andre landsdelene har redusert eller ikkje endret sin andel. Fra 1999 til 2013 har antall jordbruksbedrifter med melkekyr på landsbasis blitt redusert med 58 prosent. I 2013 har både Østlandet og Vestlandet hver for seg 25 prosent av melkebrukene i landet. Når det gjelder ammekyr, så viser Tabell 5.9b at Agder/Telemark, Rogaland og Nord-Norge har økt sin andel etter 1999, mens Østlandet, Vestlandet og Trøndelag har en noe mindre andel. Antall jordbruksbedrifter med ammeku har blitt redusert med 8 prosent i perioden.

Tabell 5.9b Antall jordbruksbedrifter med ammekyr i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2012		2013*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 930	35	1 745	33	1 743	33	1 708	33	1 708	34
Agder og Telemark	456	8	436	8	506	10	502	10	520	10
Rogaland	666	12	602	12	685	13	719	14	720	14
Vestlandet	1 111	20	1 123	21	992	19	953	19	866	17
Trøndelag	906	17	854	16	792	15	739	14	731	15
Nord-Norge	395	7	474	9	485	9	478	9	466	9
<i>Hele landet</i>	<i>5 464</i>		<i>5 234</i>		<i>5 203</i>		<i>5 099</i>		<i>5 011</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstalling i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

Antall jordbruksbedrifter med sau (tabell 5.9c) er redusert med 37 prosent fra 1999 til 2013, og med 3 prosent i perioden 2010 til 2013. Den relative andelen i Agder og Telemark, Vestlandet og Nord-Norge er redusert etter 1999, samtidig som særlig Rogaland har økt sin andel. Fra 2010 til 2013 har den relative fordelingen av jordbruksbedrifter mellom landsdelene endret seg lite.

Tabell 5.9c Antall jordbruksbedrifter med sau i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2012		2013*	
	Antall	%	Antall	%	Antall		Antall	%	Antall	%
Østlandet	4 679	21	3 771	22	3 123	21	3 105	21	3 093	22
Agder og Telemark	1 953	9	1 358	8	1 081	7	1 060	7	1 048	7
Rogaland	3 194	14	3 003	17	2 673	18	2 641	18	2 598	18
Vestlandet	8 024	35	5 692	33	4 831	33	4 764	33	4 683	33
Trøndelag	1 836	8	1 448	8	1 288	9	1 266	9	1 248	9
Nord-Norge	3 023	13	2 128	12	1 783	12	1 711	12	1 659	12
<i>Hele landet</i>	<i>22 709</i>		<i>17 400</i>		<i>14 779</i>		<i>14 547</i>		<i>14 329</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

Tabell 5.9 d viser antall jordbruksbedrifter med purker (inkludert ungpurker). Vi ser at Rogaland har 4 prosentpoeng større andel av jordbruksbedriftene med purker i 2013 enn i 1999. Samtidig har Østlandet redusert sin andel med 4 prosentpoeng. Det totale antall jordbruksbedrifter med purker ble redusert med 60 prosent fra 1999 til 2010. Deretter har reduksjonen fortsatt til 66 prosent i 2013. Antall jordbruksbedrifter med purker var med andre ord om lag 33 prosent i 2013 sammenlignet med 1999.

Tabell 5.9d Antall jordbruksbedrifter med purker i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2012		2013*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 489	41	809	38	537	37	470	37	460	37
Agder og Telemark	163	4	82	4	62	4	52	4	51	4
Rogaland	705	19	432	20	325	22	304	24	287	23
Vestlandet	390	11	202	10	146	10	126	10	121	10
Trøndelag	692	19	435	21	287	20	246	19	238	19
Nord-Norge	237	6	149	7	103	7	87	7	80	6
<i>Hele landet</i>	<i>3 676</i>		<i>2 109</i>		<i>1 460</i>		<i>1 285</i>		<i>1 237</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

Tabell 5.9e og Tabell 5.9f viser antall jordbruksbedrifter med hhv. verpehøns og slaktekyllinger. Når det gjelder verpehøns, så ser vi at totalt antall jordbruksbedrifter har vært nedadgående i perioden fra 1999 til 2012, men økte så med 129 bedrifter i 2013. Tabellen viser også at fordelingen mellom landsdelene er nokså stabil i hele perioden,

men at Trøndelag står for en litt større andel av jordbruksbedriftene i 2013 enn hva de gjorde i 1999. Samtidig har det blitt en mindre andel i Agder og Telemark. Antall jordbruksbedrifter ble redusert med 52 prosent i perioden.

Tabell 5.9e Antall jordbruksbedrifter med verpehøns i landsdelene og andel i prosent

	1999		2005		2010		2012		2013*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 293	32	802	32	614	33	581	32	601	31
Agder og Telemark	430	11	251	10	162	9	145	8	164	8
Rogaland	645	16	434	17	320	17	265	15	272	14
Vestlandet	828	20	526	21	370	20	363	20	413	21
Trøndelag	442	11	248	10	211	11	271	15	284	15
Nord-Norge	426	10	267	11	170	9	184	10	204	11
<i>Hele landet</i>	<i>4 064</i>		<i>2 528</i>		<i>1 847</i>		<i>1 809</i>		<i>1 938</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

Når det gjelder jordbruksbedrifter med slaktekylling viser Tabell 5.9f at antallet økte med ca. 14 prosent fra 2001 til 2012 og deretter ble redusert i 2013. Nedgangen fra 2012 er på 37 bedrifter. For hele perioden har økningen vært størst i Trøndelag fra 20 prosent til 32 prosent. Østlandet har redusert sin relative andel fra 55 til 45 prosent i samme periode.

Tabell 5.9f Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling i landsdelene og andel i prosent

	2001		2003		2010		2012		2013	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	279	55	257	53	258	45	282	45	266	45
Agder og Telemark	14	3	15	3	11	2	12	2	12	2
Rogaland	84	16	77	16	103	18	112	18	105	18
Vestlandet	27	5	27	6	14	2	15	2	15	3
Trøndelag	102	20	103	21	187	33	199	32	185	32
Nord-Norge	5	1	3	1	2	0	3	0	3	1
<i>Hele landet</i>	<i>511</i>		<i>482</i>		<i>575</i>		<i>623</i>		<i>586</i>	

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon.

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og fylkesvis fordeling se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

5.3 Sysselsetting

Tabell 5.10 viser utviklingen i folkemengde, antall sysselsatte i alt²², antall sysselsatte normalårsverk i alt²³ og antall årsverk i jordbruket på landsbasis. Statistisk Sentralbyrå

²² Nasjonalregnskapets tall for sysselsetting ligger noe høyere enn Arbeidskraftundersøkelsens tall, fordi nasjonalregnskapstall også inkluderer utenlandske arbeidstakere på norske skip i utenriksfart. Deltidsansatte er inkludert i antall sysselsatte.

(SSB) foretok i 2006 en hovedrevisjon av Nasjonalregnskapet, noe som medførte nye beregninger av sysselsetting helt tilbake til 1970. I 2006 forandret også SSB vilkårene for å inngå i Arbeidskraftundersøkelsen. Aldersgrensen ble senket fra 16 til 15 år, og aldersdefinisjonen ble endret fra «alder ved utgangen av året» til «alder på referansetidspunktet for undersøkelsen».

Folketallet har økt gjennom hele perioden, og var i 2013 over 5,0 mill. innbyggere. Det er registrert en sammenhengende økning i antall sysselsatte fra 1993 til 2012, bortsett fra en liten reduksjon fra 2002 til 2003. Fra 2012 til 2013 økte antall sysselsatte med 19 000 personer, mens andel sysselsatte av befolkningen gikk litt ned. Arbeidsforbruket i jordbruket har en sammenhengende nedgangstrend etter 2. verdenskrig. I 2013 var andel årsverk i jordbruket på 2,0 prosent av antall sysselsatte normalårsverk.

Tabell 5.10 Folkemengde, sysselsatte i alt og årsverk i alt i jordbruket. 1000 stk.

	1985	1999	2005	2010	2012	2013
Folkemengde per 1.1.14 ¹⁾	4 146	4 445	4 6060	4 858	4 985	5 109
Personer 15–74 år ²⁾	3 004	3 183	3 312	3 618	3 743	3 798
Sysselsatte i alt ²⁾	2 014	2 258	2 289	2 508	2 591	2 610
Sysselsatte i % av befolkningen, 15–74 år ²⁾	67,0	71,0	69,1	69,3	69,2	68,7
Sysselsatte normalårsverk ³⁾	1 763	1 975	2 022	2 279	2 369	2 399
Årsverk i jordbruket ifølge BFJ	114,6	81,6	63,5	51,4	49,3	48,2
Andel årsverk i jordbruket ⁴⁾ , %	6,5	4,1	3,1	2,3	2,1	2,0

1) Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk

2) Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen

3) Statistisk sentralbyrå. Nasjonalregnskapet

4) Årsverk i jordbruket ifølge BFJ i forhold til totalt antall normalårsverk i Nasjonalregnskapet

For fylkesvis fordeling og fordeling på landsdeler for sysselsatte og for arbeidsforbruk i jordbruket, se:

http://www.nilf.no/budsjettmemnda_for_jordbruket/budsjettmemnda_for_jordbruket

5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket

Utviklingen i arbeidsforbruket henger sammen med utviklingen i antall jordbruksbedrifter som er tatt opp i kapittel 5.1. I dette kapitlet ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk for de samme kategoriene som er brukt for utviklingen i jordbruksbedrifter. Tallene i dette kapitlet er hentet fra SSB sine arbeidsforbrukstall, og tallene avviker noe fra tallene i Totalkalkylen for jordbruket. Dette skyldes at Totalkalkylens tall også omfatter arbeid med pelsdyr, noe SSB sine tall ikke gjør. I kapittel 5.4.4 viser vi også utviklingen av leid hjelp i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket.

²³ Antall sysselsatte normalårsverk er definert som antall heltidsregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet (dvs. at deltidsansatte er omregnet til heltids ved å bruke del av full post eller dellønnsbrøk som vekt).

5.4.1 Landsdelsnivå

Tabell 5.11 viser registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket med årlig prosentvis endring i perioden 1990 til 2013. Arbeidsforbruket blir stort sett registrert annethvert år. Et unntak ble gjort i 2009, da det ikke ble utført noen undersøkelse dette året, i påvente av fullstendig telling i 2010.

I 1989 gikk tallet på timer i et årsverk ned fra 1 975 til 1 875 timer. I 2001 ble et årsverk satt til 1 860 timer, mens det f.o.m. 2002 har vært på 1 845 timer. Nedgangen i arbeidsforbruk fra 1990 til 2013 inkluderer også nedgangen i timer per årsverk.

På landsbasis er den årlige prosentvise nedgangen minst i perioden 2010–2013, og størst i perioden 1999 til 2010. I alle tre perioder har mengden arbeid utført av kvinner blitt mer redusert enn arbeidsmengde for menn. Relativt sett har menns andel av den totale arbeidsinnsatsen økt, og kvinners andel avtatt i perioden 1990 til 2013.

Ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk i de ulike landsdelene, så ble arbeidsforbruket i periodene 1990 -1999 og 1999 - 2010 mest redusert på Vestlandet med henholdsvis 3,1 og 4,4 prosent årlig. I perioden 2010 - 2013 er det størst endring i Agder/Telemark med 4,0 prosent nedgang per år. Hovedregelen er at kvinner har redusert arbeidet mer enn menn i alle landsdeler i alle perioder. Unntak her er Østlandet og Rogaland i 1990–1999, samt Rogaland og Nord-Norge i 2010-2013. Den totale arbeidsmengden har fra 1990 til 2013 blitt mest redusert på Vestlandet med 14 800 årsverk, og minst i Agder/Telemark med 3 300 årsverk.

I SSBs datainnsamling er det f.o.m. 1999 registrert arbeidsforbruk utført av selvstendig næringsdrivende, men disse timene er ikke fordelt etter kjønn. For 2010 er det i tillegg registrert timer utført av deltakere i samdrifter, men disse timene er heller ikke fordelt etter kjønn. I tabellene nedenfor er timer både for selvstendig næringsdrivende og deltakere i samdrifter fordelt på mann/kvinne med samme forhold som de kjønnsfordelte timene. I 1999, 2003, 2010 og 2013 utgjorde dette hhv. 1 314, 1 147, 3 140 og 2 122 årsverk.

Tabell 5.11 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på landsdeler. 1000 årsverk¹⁾

		1990	1999	2003	2010	2013*	Årlig % - vis endring		
							90-99	99-10	10-13
Østlandet	Menn	23,7	19,5	17,7	13,6	12,9	-2,1	-3,2	-1,7
	Kvinner	7,6	6,3	5,8	4,1	3,9	-2,1	-3,6	-2,3
	Sum	31,3	25,8	23,5	17,7	16,8	-2,1	-3,3	-1,9
Agder og Telemark	Menn	4,4	3,5	3,1	2,2	2,0	-2,6	-3,9	-4,0
	Kvinner	1,5	1,2	1,1	0,7	0,7	-2,8	-4,1	-4,0
	I alt	5,9	4,7	4,2	2,9	2,7	-2,7	-3,9	-4,0
Rogaland	Menn	8,7	7,0	6,7	5,1	4,9	-2,4	-2,8	-1,2
	Kvinner	2,7	2,3	2,2	1,6	1,6	-1,9	-3,2	0,9
	I alt	11,4	9,3	8,9	6,7	6,6	-2,2	-2,9	-0,7
Vestlandet	Menn	17,7	13,9	11,9	8,1	7,4	-2,6	-4,7	-3,1
	Kvinner	6,9	4,8	4,0	2,6	2,4	-3,9	-5,3	-3,6
	Sum	24,6	18,5	15,9	10,7	9,8	-3,1	-4,4	-3,2
Trøndelag	Menn	11,3	9,9	8,8	6,2	5,8	-1,6	-4,0	-2,6
	Kvinner	3,8	3,0	2,5	1,7	1,6	-2,7	-4,8	-2,8
	Sum	15,1	12,9	11,3	7,9	7,4	-2,0	-3,6	-2,6
Nord-Norge	Menn	7,4	6,1	5,5	3,8	3,5	-2,1	-4,2	-3,2
	Kvinner	2,8	2,2	2,0	1,3	1,2	-2,9	-4,7	-2,6
	Sum	10,2	8,3	7,5	5,1	4,6	-2,3	-3,8	-3,1
Landet	Menn	73,2	59,8	53,7	39,1	36,5	-2,2	-3,8	-2,2
	%	74	75	75	76	76			
	Kvinner	25,4	19,7	17,6	12,1	11,3	-2,8	-4,3	-2,3
	%	26	25	25	24	24			
	Sum	98,5	79,5	71,4	51,2	47,9	-2,4	-3,9	-2,2

1) 1875 timer per årsverk til 1999. og 1845 timer fra 2003

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillinger 1990 og 2003, fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger 1999 og 2010. * foreløpige tall fra Landbruksundersøkelsen 2013

For fylkesvis fordeling, se: http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 5.12 viser utviklingen i jordbrukets andel av sysselsettingen i landsdelene. Dette er beregnet ved at jordbrukets arbeidsforbruk målt i årsverk er relatert til antall sysselsatte i alt i regionen. Størrelsene er derved ikke helt sammenlignbare. I antall sysselsatte inngår også deltidsansatte med mindre enn ett årsverk. Et årsverk i jordbruket er ikke synonymt med en sysselsatt. Dels vil en del brukere arbeide utover ett årsverk, og dels vil det være deltidsarbeidsplasser i jordbruket som i det øvrige næringsliv. Det er også vanlig med yrkeskombinasjoner blant brukere. Med dette utgangspunktet vil ikke de absolutte tallene gi et reelt bilde, men gi mulighet for å sammenholde utviklingen mellom områder og i tid.

Tabell 5.12 Jordbrukets andel av sysselsettingen målt ved registrert arbeidsforbruk i årsverk i jordbruket relativt til antall sysselsatte i landsdelen totalt¹⁾. Prosent

		1997	1999	2003	2010	2013*
Østlandet	Menn	3,8	3,5	3,2	2,2	2,0
	Kvinner	1,4	1,3	1,1	0,7	0,7
	I alt	2,7	2,4	2,2	1,5	1,4
Agder og Telemark	Menn	3,4	3,2	2,9	1,9	1,7
	Kvinner	1,3	1,3	1,2	0,7	0,6
	I alt	2,5	2,3	2,1	1,4	1,2
Rogaland	Menn	7,4	6,8	6,5	4,2	3,7
	Kvinner	3,0	2,6	2,5	1,5	1,4
	I alt	5,4	4,9	4,6	3,0	2,6
Vestlandet	Menn	7,5	6,5	5,7	3,5	3,1
	Kvinner	3,4	2,5	2,0	1,3	1,1
	I alt	5,6	4,7	4,0	2,6	2,2
Trøndelag	Menn	9,8	9,6	8,5	5,5	4,8
	Kvinner	3,6	3,2	2,6	1,7	1,5
	I alt	7,0	6,6	5,7	3,9	3,3
Nord-Norge	Menn	5,4	5,0	4,8	3,2	2,8
	Kvinner	2,2	2,1	1,7	1,1	1,1
	I alt	3,9	3,7	3,3	2,4	2,0
<i>Hele landet</i>	<i>Menn</i>	<i>5,4</i>	<i>4,9</i>	<i>4,5</i>	<i>3,0</i>	<i>2,6</i>
	<i>Kvinner</i>	<i>2,1</i>	<i>1,8</i>	<i>1,5</i>	<i>1,0</i>	<i>0,9</i>
	<i>I alt</i>	<i>3,9</i>	<i>3,5</i>	<i>3,1</i>	<i>2,0</i>	<i>1,8</i>

1) Sammenligningen avviker noe fra faktiske forhold, da en sysselsatt i gjennomsnitt arbeider mindre enn ett årsverk

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen, Utvalgstillingene i 1997,2003 og 2013, den fullstendige jordbrukstillingen for 1999 og 2010.

*Foreløpige tall

Det framgår av Tabell 5.12 at jordbruket har større betydning for sysselsetting for menn enn for kvinner. Målt på denne måten er jordbrukets betydning for sysselsettingen avtagende i alle regioner. Sysselsettingsvirkningen er relativt størst i Trøndelag og minst i Agder/Telemark og på Østlandet.

5.4.2 Kommuneklasser

Tabell 5.13 viser utviklingen i arbeidsforbruket etter kommuneklasser for årene 1990, 1995, 1999, 2010 og 2013. Kommuneklassene er beskrevet nærmere i kapittel 5.1.2.

I perioden 1990 - 1999 var det de sentrale tjenesteytingskommuner, klasse 7, og mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner, klasse 4, som opplevde den største årlige prosentvise nedgangen i arbeidsforbruket totalt. Ser vi på arbeidsforbruket til mennene, så var det også her de sentrale tjenesteytingskommuner, klasse 7, som hadde størst årlig reduksjon. For kvinnene var det de mindre sentrale

blandede tjenesteytings- og industrikommuner, klasse 4, som hadde størst reduksjon i perioden.

I perioden 1999 - 2010 hadde primærnæringskommunene, klasse 1, størst årlig prosentvis nedgang for kvinner, med 5 prosent per år. For menn hadde klasse 1, 3 og 4 en årlig nedgang på 4,2 prosent.

I den siste perioden 2010 – 2013 er det størst total nedgang i klasse 7. For menn er det også størst årlig nedgang i klasse 7, mens det for kvinner var størst nedgang i klasse 4. Når det gjelder det totale arbeidsforbruket var det minst årlig nedgang i klasse 2 og 3 med 1,9 prosent.

Tabell 5.13 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på kommuneklasser. 1000 årsverk

		1990	1995	1999	2010	2013*	Årlig %-vis endring		
							90-99	99-10	10-13
Klasse 1	Menn	12,5	11,6	10,5	6,6	6,1	-1,9	-4,2	-2,3
	Kvinner	4,9	4,1	3,7	2,1	2,0	-3,0	-5,0	-1,8
	Sum	17,4	15,7	14,3	8,7	8,1	-2,2	-4,4	-2,2
Klasse 2	Menn	15,8	14,7	13,3	9,0	8,4	-1,9	-3,4	-2,3
	Kvinner	5,6	4,9	4,3	2,7	2,6	-2,8	-4,3	-0,6
	Sum	21,3	19,6	17,6	11,7	11,0	-2,1	-3,6	-1,9
Klasse 3	Menn	11,1	10,0	9,0	5,6	5,3	-2,4	-4,2	-1,9
	Kvinner	3,7	3,4	2,9	1,7	1,6	-2,8	-4,8	-1,8
	Sum	14,9	13,4	11,9	7,3	6,9	-2,5	-4,3	-1,9
Klasse 4	Menn	10,4	9,8	8,3	5,2	5,0	-2,4	-4,2	-1,4
	Kvinner	3,9	3,6	2,8	1,7	1,5	-3,4	-4,5	-4,3
	Sum	14,3	13,4	11,2	6,9	6,5	-2,7	-4,3	-2,1
Klasse 5	Menn	16,0	15,0	12,8	8,7	8,3	-2,4	-3,4	-1,9
	Kvinner	4,9	4,6	4,0	2,6	2,4	-2,1	-3,6	-3,2
	Sum	20,8	19,6	16,8	11,3	10,7	-2,3	-3,5	-2,2
Klasse 6	Menn	3,3	3,1	2,7	1,7	1,5	-2,4	-4,1	-3,5
	Kvinner	1,2	1,0	0,9	0,6	0,5	-3,3	-4,8	-0,3
	Sum	4,5	4,1	3,6	2,3	2,0	-2,6	-4,3	-2,7
Klasse 7	Menn	4,1	3,7	3,1	2,1	1,9	-2,8	-3,4	-3,8
	Kvinner	1,2	1,2	1,0	0,8	0,7	-2,3	-2,5	-3,1
	Sum	5,3	4,8	4,1	2,9	2,6	-2,7	-3,2	-3,6
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	39,1	36,5	-2,2	-3,8	-2,3
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	12,1	11,3	-2,8	-4,3	-2,2
	Sum	98,5	90,6	79,5	51,2	47,9	-2,4	-3,9	-2,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og den fullstendige jordbrukstillingen i 1999 og 2010.

*Foreløpige tall for 2013

5.4.3 Virkeområder for distriktspolitiske virkemidler

Tabell 5.14 viser utviklingen for virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler. De ulike sonene er nærmere omtalt i kapittel 5.1.3. Virkemidlene trappes opp i rekken fra I til IV, slik at sone IV har de mest omfattende distriktspolitiske virkemidlene. Sone I ligger utenfor virkeområdet, og det er ikke distriktspolitiske virkemidler i dette området.

Tabell 5.14 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på virkeområder for distriktspolitiske virkemidler. 1000 årsverk

		1990	1995	1999	2010	2013*	Årlig %-vis endring		
							90-99	99-10	10-13
Sone I	Menn	25,3	23,3	20,4	14,0	13,5	-2,4	-3,3	-1,4
	Kvinner	7,5	7,1	6,3	4,4	4,2	-1,9	-3,2	-1,4
	Sum	32,7	30,4	26,7	18,4	17,7	-2,3	-3,3	-1,4
Sone II	Menn	3,5	3,2	2,9	1,8	1,7	-1,9	-4,0	-2,3
	Kvinner	1,2	1,1	0,9	0,5	0,4	-3,4	-6,2	-0,6
	Sum	4,7	4,3	3,8	2,3	2,2	-2,3	-4,5	-2,0
Sone III	Menn	25,2	23,1	20,2	12,8	11,6	-2,4	-4,0	-3,3
	Kvinner	9,4	8,3	6,9	4,0	3,7	-3,4	-4,7	-2,6
	Sum	34,6	31,5	27,1	16,8	15,4	-2,7	-4,2	-3,1
Sone IV	Menn	19,2	18,2	16,3	10,5	9,7	-1,8	-4,0	-2,3
	Kvinner	7,3	6,2	5,6	3,3	3,0	-2,9	-4,7	-3,4
	Sum	26,5	24,4	21,9	13,8	12,7	-2,1	-4,2	-2,6
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	39,1	36,5	-2,2	-3,8	-2,2
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	12,1	11,3	-2,8	-4,3	-2,2
	Sum	98,5	90,6	79,5	51,2	47,9	-2,4	-3,9	-2,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og den fullstendige jordbrukstillingen i 1999 og 2010.

*Foreløpige tall for 2013

Virkemiddelområdene er ikke statiske og endringer vil påvirke sammenlignbarheten over tid.

5.4.4 Utvikling annen arbeidshjelp

Tabell 5.15 viser andelen «annen arbeidshjelp» i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket for årene 1999, 2010 og 2013. «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende. Tabellen gjelder for jordbruksbedrifter drevet av personlig bruker. Jordbruksbedrifter drevet av upersonlig bruker, som f.eks. ANS, DA, AS mv. er ikke med. I 1999 utgjorde leid hjelp i gjennomsnitt 14,6 prosent av arbeidsinnsatsen på bruket, i 2010 var tilsvarende andel 25,5, og i 2013 var det 26,2 prosent. Vestfold hadde den høyeste andelen av leid hjelp i alle årene.

Det er de minste brukene som har den største økningen av leid hjelp. Hovedårsaken til det er sannsynligvis at det på en stor del av disse brukene drives intensive produksjoner som grønnsaker, frukt og bær, noe som krever stor arbeidsinnsats i en kort periode av året.

Tabell 5.15 Andel «annen arbeidshjelp»¹⁾ i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket

	1998/99	2009/10	2012/13
Østfold	19,4	28,7	35,1
Akershus/Oslo	21,7	30,7	29,4
Hedmark	20,3	26,3	29,9
Oppland	14,6	25,2	23,9
Buskerud	19,2	37,8	35,7
Vestfold	28,5	41,5	43,3
Telemark	14,1	23,9	20,3
Aust-Agder	19,1	29,0	32,7
Vest-Agder	11,9	22,9	20,7
Rogaland	14,6	29,7	31,8
Hordaland	10,6	19,2	15,8
Sogn og Fjordane	8,6	18,7	19,2
Møre og Romsdal	10,4	21,0	22,0
Sør-Trøndelag	12,2	21,4	23,2
Nord-Trøndelag	15,9	27,5	28,0
Nordland	11,9	20,0	18,4
Troms	10,6	15,5	20,5
Finnmark	11,1	23,9	26,8
Hele landet	14,6	25,5	26,2
Jordbruksareal i drift			
0–49 dekar jbr. i drift	28,3	58,1	56,3
50–99 dekar jbr. i drift	9,1	16,4	17,6
100–199 dekar jbr. i drift	10,4	13,1	14,3
200–499 dekar jbr. i drift	14,7	19,0	19,4
500 dekar jbr. i drift og mer	34,2	44,2	43,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå, jordbrukstelling 1999 og Landbrukstelling 2010, Landbruksundersøkelsen 2013, foreløpige tall.

1) «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende

5.5 Alder på bruker

Tabell 5.16 gir en oversikt over aldersfordelingen, og tabell 5.16 viser gjennomsnittsalderen på personlige brukere etter størrelsen på jordbruksbedriftene.

Tabell 5.16 Personlig brukere etter alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	1999	2005	2010	2012	2013*
-39	17 923	11 083	8 391	6 640	7 665
%	26	22	19	16	19
40-49	20 447	15 129	12 863	11 782	11 999
%	29	30	29	28	29
50-59	19 276	15 109	12 984	12 776	12 210
%	28	30	30	30	30
60-65	7 074	6 162	6 113	6 121	5 373
%	10	12	14	14	13
66-69	2 907	1 899	2 153	2 867	2 316
%	4	4	5	7	6
over 70	2 332	1 094	1 262	2 117	1 585
%	3	2	3	5	4
Totalt	69 959	50 476	43 766	42 303	41 148

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Antall brukere har gått ned i hele perioden og gjennomsnittsalderen har i hovedsak gått opp de siste årene, men gikk noe ned igjen fra 2012 til 2013. Brukere under 39 år utgjør en mindre andel i 2010 og 2013 enn i 1999, mens andelen brukere over 50 år har økt siden 1999. I 1999 var 45 prosent av brukerne over 50 år, mens aldersgruppa utgjorde 53 prosent av brukerne i 2013.

I hovedsak går gjennomsnittsalderen på bruker ned med økende bruksstørrelse (tabell 5.17). Fra 1999 til 2013 har gjennomsnittsalderen gått opp for alle bruksstørrelser.

Tabell 5.17 Gjennomsnittlig alder på brukere etter arealgrupper

Størrelsesgruppe	1999	2005	2010	2012	2013*
< 100	50,3	51,1	51,8	53,5	52,1
100–199	46,9	49,0	50,3	52,0	50,7
200–299	45,4	47,2	48,8	50,3	49,1
300–499	45,2	46,6	47,5	49,2	47,7
500–799	45,3	46,2	47,0	48,2	47,1
≥ 800	46,0	45,8	46,9	48,7	47,0
Alle jordbruksbedrifter	48,0	48,8	49,8	51,5	50,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

5.6 Landbrukseiendommer

Landbruksregisteret registrerer antall landbrukseiendommer. Landbrukseiendommene er f.o.m. 2007 knyttet opp mot Matrikkelen²⁴, der en innhenter opplysninger om eierforhold og bebyggelse. Det var i 2012 i overkant av 165 000 landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og/eller minst 25 daa produktivt skogareal, mens antallet var 5 443 flere i 2010. Antall eiendommer har blitt redusert hvert år de seinere årene. Skog og landskap sitt arbeid med å lage gårdskart for de fleste landbrukseiendommene medfører endringer som ikke er blitt registrert tidligere, både for arealer og for antall eiendommer.

Tabell 5.18a gir en oversikt over antall eiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og antall eiere. På 69 prosent av eiendommene er det mannlig eier, mens kvinner eier 25 prosent av eiendommene. På de resterende eiendommene er eieren for eksempel et aksjeselskap, annet selskap, utenlandsk eier, en personlig eier som er død eller eier ikke er oppgitt. Samme eier kan ha hjemmel til flere grunneiendommer. Alt som tilhører samme eier i en kommune hører til samme landbrukseiendom uten hensyn til om den omfatter flere matrikelnumre (grunneiendommer).

²⁴ Matrikkelen er et offentlig register over Grunneiendommer, Adresser og Bygninger i Norge. Registeret ble opprettet i forbindelse med innføringen av delingsloven den 1. januar 1980 og forvaltes av Statens kartverk.

Tabell 5.18a Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal januar 1999 og desember 2010 og 2012, og eiere i desember 2012

Eiendoms- Størrelse	Eiendommer i alt			Eiere 2012		
	1999	2010	2012	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	143 207	133 887	132 385	88 698	35 862	7 825
%	80	78	80	67	27	6
100–199 daa	25 553	24 555	22 121	17 572	4 010	539
%	14	14	13	79	18	2
200–299 daa	6 972	7 604	6 640	5 297	1 151	192
%	4	4	4	80	17	3
300–499 daa	3 057	3 683	3 269	2 609	537	123
%	2	2	2	80	16	4
500–799 daa	633	807	712	535	118	59
%	0	0	0	75	17	8
> 800 daa	176	172	138	82	16	40
%	0	0	0	59	12	29
<i>Landet</i>	<i>179 598</i>	<i>170 708</i>	<i>165 265</i>	<i>114 793</i>	<i>41 694</i>	<i>8 778</i>
%	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>69</i>	<i>25</i>	<i>5</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Eieropplysninger er hentet fra Matrikkelen (GAB).

En jordbruksbedrift omfatter alt som blir drevet som en enhet, under en ledelse og med felles bruk av produksjonsmidler. Jordbruksbedriften er uavhengig av kommunegrenser og kan omfatte arealer på en eller flere landbrukseiendommer, dvs. både eide og leide arealer. Antall landbrukseiendommer er derfor langt høyere enn antall jordbruksbedrifter. Tabell 5.18b viser antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2012, og antall brukere i 2012.

Tabell 5. 18b Antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2012, og personlige brukere i 2012

Eiendoms- størrelse	Antall jordbruksbedrifter		Brukere, 2012		
	1999	2012	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	31 237	13 949	10 470	2 299	1 180
%	44	31	75	16	8
100–199 daa	22 286	12 504	10 388	1 881	235
%	32	28	83	15	2
200–299 daa	10 367	7 952	6 683	1 043	226
%	15	18	84	13	3
300–499 daa	5 273	6 674	5 666	690	318
%	7	15	85	10	5
500–799 daa	1 287	2 568	2 071	202	295
%	2	6	89	8	11
> 800 daa	290	1 147	864	46	237
%	0	3	75	4	21
<i>Landet</i>	<i>70 740</i>	<i>44 794</i>	<i>36 142</i>	<i>6 161</i>	<i>2 491</i>
%	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>81</i>	<i>14</i>	<i>6</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999, og beregna totalpopulasjon i 2011.

Fra og med 1. september 2001 økte konsesjonsgrensen for bebygde eiendom fra 5 til 20 dekar²⁵ totalareal. Dette medførte at 16 prosent av landbrukseiendommene hadde mindre areal enn konsesjonsgrensen. Fra 1. januar 2004 fikk vi ny konsesjonslov²⁶ som hevet konsesjonsgrensen ytterligere. Arealgrensen ble 100 dekar totalareal, så lenge det er under 20 dekar fulldyrket jord på bebygde eiendommer. Fra 1. januar 2010 ble arealgrensen ytterligere utvidet, og grensene er nå 25 dekar fulldyrka eller overflatedyrka jord eller 100 dekar totalt. Alle utvidelser medfører at flere eiendommer blir konsesjonsfrie.

5.7 Bygdeutvikling

Yrkeskombinasjoner er vanlig i landbrukshusholdene og flere henter inntekt utenom garden og jordbruket. Inntektskombinasjoner kan være stabile tilpasninger og gjør at små jordbruksbedrifter ikke nødvendigvis er marginale og på vei mot nedleggelse eller fraflytting. Jordbrukseiendommene kan være en avgjørende bosettingsfaktor i kommunene og ha positive ringvirkninger på det øvrige næringsliv.

Fra og med 1988 er det bevilget betydelige BU-midler, der formålet er å skape grunnlag for ny og lønnsom næringsutvikling på bygdene både innen landbruket og i tilknytning til landbruket. I forskrift fastsatt av Landbruksdepartementet 28. januar 2009 fastslås det at formålet med BU-midlene er «å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt desentralisert bosetting med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt. Forskriften skal også legge til rette for et landbruk der kvinner og menn gis like muligheter». BU-midlene er det viktigste økonomiske virkemidlet til Landbruks- og matdepartementet for å nå målet om næringsutvikling i og i tilknytning til landbruket.

Både de sentrale og fylkesvise bygdeutviklingsmidler forvaltes av Innovasjon Norge, mens Fylkesmennene forvalter de fylkesvise utviklings- og tilretteleggingsmidler.

BU-midlene ble fra og med 1993 gjort landsdekkende og omfatter fra 1994 både midler rettet mot nye næringer og midler knyttet til investeringer i tradisjonelt jord- og hagebruk. De inkluderer i dag blant annet tilskudd til utrednings- og tilretteleggingstiltak, etablererstipend, tilskudd til bedriftsutvikling, tilskudd og rentestøtte til investeringer, samt tilskudd til mindre investeringer i forbindelse med generasjonsskifte, til praktikantordning og til andre tiltak. Midlene til fylkene fordeler seg slik som vist i Tabell 5.21. Midlene gis på to nivåer: Et sentralt nivå (besluttet av Landbruks- og matdepartementet i samråd med Norges Bondelag og Norsk Bonde- og småbrukarlag, forvaltes av Innovasjon Norges hovedkontor) og et nivå på fylkesplan (forvaltes av fylkesmannens landbruksavdeling og Innovasjon Norges distriktskontor). I 2003 ble ordningen med BU-lån (investeringslån) avviklet, og erstattet med en ny ordning med rentestøtte.

Fra 2004 ble det gjennomført et 4-årig prosjekt med regionale BU-midler i Oppland, forvaltet av regionrådene for Valdres og Nord-Gudbrandsdal. Dette prosjektet ble evaluert i LU-rapport nr. 5-2007, og rapporten konkluderer med at «Erfaringene fra Valdres og Nord-Gudbrandsdal tilsier at BU-midler med fordel kan forvaltes på et lavere nivå enn hos statlige organer på fylkesnivå». Prosjektet ble først forlenget flere ganger, men nå er ordningen med regionale BU-midler i Oppland blitt en permanent ordning.

²⁵ Innst. S. nr. 167 (1999-2000)

²⁶ Lov 2003-11.28 nr 98: Lov om konsesjon ved erverv av fast eiendom (konsesjonsloven) mv.

Tabell 5.19 viser en oversikt over søknader om BU-midler til Innovasjon Norge. Antall søknader har i hovedsak gått ned etter 2009, først og fremst fordi det foretas en grundig siling av prosjekter på kommuneplanet for å utnytte de knappe rammene best mulig. De sakene som innvilges støtte er også gjennomgående større enn for noen år tilbake. Det var en oppgang i antall søknader fra 2012 til 2013, og 94 prosent av søknadene ble innvilget i 2013.

Tabell 5.19 Søknader om BU-midler

	1999	2008	2010	2012	2013
Antall søknader	9 315	1 632	1 721	1459	1 503
Antall innvilgede søknader	8 527	1 379	1 489	1348	1 414
Andel innvilget, i %	91	84	87	92	94

Kilde: Innovasjon Norge

I 2004 ble det innført en ny ordning, hvor Innovasjon Norge (IN) bidrar med rentestøtte til investeringslån. IN gir tilsagn om en låneramme, som er et uttrykk for hvor stort lån (oftest i privat bank) som IN vil være med å subsidiere med rentestøtte. Det er bare selve rentestøtten som er BU-midler. Tabell 5.20 viser en oversikt over tildeling av BU-midler og lånerammer for beregning av rentestøtte.

Tabell 5.20 Tildeling av BU-midler, mill. kr¹⁾

	1999		2010		2012		2013	
	BU-tilskudd	BU-tilskudd	Låneramme	BU-tilskudd	Låneramme	BU-tilskudd	Låneramme	
Tradisjonelt jord- og hagebruk	220	308	949	348	1 060	382	1 047	
Grøfting	32							
Andre BU-tiltak	343	101	78	82	69	123	88	
Forvaltet av Fylkesmannen		71		65		69		
Sum	595	480	1 027	495	1 129	550	1 135	

1) Støtte innvilget av BU-forsøksregionene Valdres og Nord-Gudbrandsdal i Oppland inngår ikke i tallene

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.21 viser den fylkesvise fordelingen av midlene i 1999, 2012 og 2013. Bevilgninger til tradisjonelt jord- og hagebruk hadde en økning på om lag 1,5 prosent fra 2012 til 2013. Om lag halvparten av fylkene hadde reduksjon i tildelingen fra 2012 til 2013, og størst var reduksjonen i Hordaland og Buskerud, med hhv 29 og 19 millioner. Størst økning i bevilgningene til tradisjonelt jord- og hagebruk hadde Sør-Trøndelag, med 24 mill. kr, noe som utgjør 26 prosent økning fra året før.

Bevilgninger til tiltak utenom tradisjonelt jord- og hagebruk (såkalte «andre tiltak») ble totalt sett økt med om lag 29 prosent fra 2012 til 2013. Målt både i kroner og prosent så hadde Østfold den største økningen i bevilgninger til andre tiltak, mens Hedmark hadde den største reduksjonen både i antall kroner og prosent.

I 2012 ble 1,5 mill. kr brukt til prosjekter i fylkesovergripende prosjekter. Fylkesmannen forvalter tilskudd til utredning og tilrettelegging, og i 2013 ble det fra Fylkesmannen bevilget 68,7 mill. kroner i tilskudd til i alt 589 ulike tiltak.

Tabell 5.21 Fylkesvis tildeling av BU-midler. Mill. kr¹⁾

	1999			2012			2013		
	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Sum	Jord- og hagebruk	Andre Tiltak	Sum	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Sum
Østfold	8,2	15,6	25,5	74,4	3,7	78,1	58,3	17,7	76,0
Akershus/Oslo	6,6	13,9	22,3	38,1	13,3	51,4	56,7	11,5	127,6
Hedmark	16,9	22,4	42,4	110,4	17,4	127,8	116,1	10,7	85,2
Oppland	18,8	24,6	46,2	78,3	6,0	84,3	74,5	8,4	64,1
Buskerud	9,6	17,7	28,4	75,0	10,4	85,4	55,7	8,4	50,0
Vestfold	6,7	11,8	19,5	46,2	4,5	50,7	41,6	4,3	47,5
Telemark	7,1	16,5	24,2	40,2	1,7	41,9	43,2	6,5	41,2
Aust-Agder	5,3	12,1	17,7	22,8	13,3	36,1	34,8	10,5	64,7
Vest-Agder	6,2	13,3	19,9	40,9	4,0	44,8	54,2	4,2	119,5
Rogaland	14,9	23,5	40,3	92,1	8,1	100,3	115,3	12,4	75,4
Hordaland	12,7	22,5	36,8	91,6	9,2	100,9	63,0	20,6	136,0
Sogn og Fjordane	17,8	27,6	47,0	119,5	13,5	133,1	115,3	21,0	136,6
Møre og Romsdal	16,8	24,7	43,6	126,0	5,7	131,7	115,6	15,0	130,8
Sør-Trøndelag	15,1	23,2	40,9	91,6	8,0	97,3	115,8	11,6	186,3
Nord-Trøndelag	21,0	25,7	49,7	170,7	12,1	178,7	174,7	16,7	113,1
Nordland	15,9	20,4	40,1	97,3	8,2	109,4	96,4	17,0	87,5
Troms	12,0	15,9	29,8	51,7	10,4	59,8	70,4	10,7	38,3
Finnmark	8,4	11,6	20,7	39,8	1,8	41,6	27,6	3,1	3,1
Flere fylker				1,3	0,2	1,5			0,0
FMLA					64,5	64,5		68,7	68,7
Sum	220,0	343,0	595,0	1 408	216	1 619	1 429	279	1652

1) Både BU-tilskudd og låneramme for beregning av rentestøtte inngår i tallene for 2012 og 2013. Støtte innvilget av forsøksregionene i Valdres og Nord-Gudbrandsdalen inngår ikke i tallene

Kilde: Innovasjon Norge

5.8 Tilleggsnæringer

Det er gjennom en årrekke satset på å utvide næringsgrunnlaget med basis i jordbruksbedrifter, blant annet gjennom bygdeutviklingsmidlene (kapittel 5.7) som et middel for å styrke og opprettholde bosetting og sysselsetting. Resultatkontrollen har tidligere gitt forholdsvis fyldig omtale av en del tilleggsnæringer.²⁷

Både landbruksundersøkelsene og -tellingene fra SSB har spørsmål om tilleggsnæringer. Det må bemerkes at i disse undersøkelsene svarer bøndene på et ja/nei-spørsmål om de har tilleggsnæring eller ikke. Det er ikke noen vurdering av omfanget på tilleggsnæringen eller krav om at aktiviteten er skattemessig registrert som egen næring. I tabell 5.22 viser vi fylkesvis antall enheter med tilleggsnæring, og en fordeling av noen sentrale aktiviteter og arbeidsforbruk. Bearbeiding av eget skogsvirke, bortfeste av tomter og utleie av jordbruksareal er aktiviteter med relativt stort omfang som ikke er spesifisert i tabellen. I Statistisk sentralbyrås materiale regnes pelsdyrnæringen som en tilleggsnæring, mens i Totalkalkylen for jordbruket inngår pelsdyrproduksjonen i jordbruket.

Antallet som driver med tilleggsnæringer i 2013 har gått ned med 17 prosent fra 1999 og 9 prosent fra 2010. Men når en ser det i forhold til antall jordbruksbedrifter har det vært en økning i andelen med tilleggsnæringer. I 1999 drev 41 prosent av jordbruksbedriftene med minst en tilleggsnæring. Dette har økt til 57 prosent i 2010 og 56 prosent i 2013. På en jordbruksbedrift kan det være aktiviteter som faller inn under flere ulike grupper av tilleggsnæring.

Det er nedgang i antallet med leiekjøring og i antallet som driver camping, hytteutleie eller gårdsturisme. Antallet som hadde utleie av jakt/fiskerett, og utleie av driftsbygning/ våningshus økte fra 1999 til 2013.

Leiekjøring og utleie av jakt/fiske er den vanligste tilleggsnæringen, i tillegg til samleposten «Annet». På landsbasis drev 41 prosent av de som hadde tilleggsnæring i 2013 med leiekjøring.

²⁷ I Resultatkontrollen 2002 er bygdeturisme, produksjon av pyntegrønt, tørkede urter, pelsdyrhold, birøkt, andre spesielle husdyrproduksjoner, aktiviteter knyttet til hest og grønn omsorg samt bygdeservice omtalt.

Tabell 5.22 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer og tilhørende arbeidsforbruk. Fylkesvis utbredelse av de ulike tilleggsnæringene 2013*

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring						Arbeid, Årsverk
	Antall i alt	Antall				Annet	
		Leie- kjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gardsturisme	Utleie av driftsbyg- ning og våningshus		
<i>Landet, 1999</i>	<i>29 097</i>	<i>14 076</i>	<i>5 851</i>	<i>3 106</i>	<i>3 490</i>	<i>12 096</i>	<i>4 357</i>
<i>Landet, 2010</i>	<i>26 610</i>	<i>10 834</i>	<i>10 289</i>	<i>2 448</i>	<i>5 937</i>	<i>14 252</i>	<i>4 062</i>
<i>Landet 2013*</i>	<i>24 246</i>	<i>9 935</i>	<i>9 549</i>	<i>2 377</i>	<i>6 096</i>	<i>12 709</i>	<i>3 349</i>
Østfold	1 266	589	173	44	477	723	182
Akershus/Oslo	1 335	649	451	24	533	582	212
Hedmark	1 939	829	930	152	529	819	229
Oppland	2 621	1 097	1 425	217	565	1 156	323
Buskerud	1 698	791	1 034	314	446	838	248
Vestfold	856	363	239	29	322	519	137
<i>Østlandet</i>	<i>9 715</i>	<i>4 318</i>	<i>4 252</i>	<i>780</i>	<i>2 872</i>	<i>4 637</i>	<i>1 330</i>
Telemark	913	403	186	137	211	573	186
Aust-Agder	455	186	78	25	133	340	54
Vest-Agder	713	290	113	102	103	460	84
<i>Agder og Telemark</i>	<i>2 081</i>	<i>879</i>	<i>377</i>	<i>264</i>	<i>447</i>	<i>1 373</i>	<i>323</i>
<i>Rogaland</i>	<i>2 088</i>	<i>713</i>	<i>514</i>	<i>121</i>	<i>637</i>	<i>1 206</i>	<i>249</i>
Hordaland	1 533	551	362	180	374	840	172
Sogn og Fjordane	1 577	605	644	288	280	827	208
Møre og Romsdal	1 609	681	727	188	297	767	190
<i>Vestlandet</i>	<i>4 719</i>	<i>1 837</i>	<i>1 733</i>	<i>656</i>	<i>951</i>	<i>2 434</i>	<i>570</i>
Sør-Trøndelag	1 901	663	1 065	193	353	1 086	221
Nord-Trøndelag	2 025	781	1 155	169	501	1 019	214
Trøndelag	<i>3 926</i>	<i>1 444</i>	<i>2 220</i>	<i>362</i>	<i>854</i>	<i>2 105</i>	<i>435</i>
Nordland	1 074	462	285	87	188	567	165
Troms	489	208	134	66	110	287	246
Finnmark	155	75	35	41	36	99	32
<i>Nord-Norge</i>	<i>1 718</i>	<i>745</i>	<i>454</i>	<i>194</i>	<i>334</i>	<i>953</i>	<i>442</i>

Kilde: SSB. Jordbrukstelingen 1999, landbrukstelingen 2010 og foreløpige tall fra landbruksundersøkelsen 2013.

Leiekjøring er vanlig over hele landet, men har aller størst utbredelse i Akershus, Finnmark og Vestfold. Utleie av jakt og fiskerettigheter er relativt hyppigst i Buskerud og Trøndelagsfylkene. Camping, hytteutleie og annen gardsturisme har høyest andel i Finnmark, etterfulgt av Buskerud og Sogn og Fjordane. Utleie av bygninger for øvrig er vanligst i Akershus, Østfold og Vestfold.

Tabell 5.23 nedenfor viser tilsvarende tall for kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. (Disse geografiske inndelingene er nærmere beskrevet i kapitlene 5.1.2 og 5.1.3.)

Leiekjøring er vanlig i alle virkeområder, og er forholdsvis jevnt fordelt mellom kommuneklassene. Utleie av jakt og fiskerett er vanligst i sone III og IV, og i kommuneklassene 1 og 2. Camping, hytteutleie og gardsturisme er mest utbredt i sone III og IV, og i kommuneklasse 1 og 4. Utleie av driftsbygning og våningshus er vanligst i sone I og II, og i kommuneklasse 7

Tabell 5.23 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer. Geografisk fordeling 2013*

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring					
	Antall i alt	Leiekjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gardsturisme	Utleie av driftsbygning, våningshus	Annet
<i>Landet, 2010</i>	<i>26 610</i>	<i>10 834</i>	<i>10 289</i>	<i>2 448</i>	<i>5 937</i>	<i>14 252</i>
<i>Landet, 2013*</i>	<i>24 246</i>	<i>9 935</i>	<i>9 549</i>	<i>2 377</i>	<i>6 096</i>	<i>12 709</i>
Sone I	8 925	3 816	2 665	313	2 985	4 823
Sone II	1 132	423	394	92	338	628
Sone III	8 556	3 387	3 838	1 233	1 768	4 355
Sone IV	5 633	2 310	2 651	740	1 005	2 902
Klasse 1	4 086	1 485	2 113	532	788	2 120
Klasse 2	4 504	1 714	2 021	532	825	2 236
Klasse 3	3 384	1 299	1 133	363	673	1 949
Klasse 4	3 726	1 682	1 607	553	881	1 822
Klasse 5	6 206	2 680	1 987	242	2 089	3 356
Klasse 6	783	363	193	108	207	460
Klasse 7	1 555	712	495	47	634	767

Kilde: SSB. Landbrukstelingen 2010 og foreløpige tall fra landbruksundersøkelsen 2013.

Driftsgranskingene registrerer driftsoverskudd for næringsvirksomhet og deler denne i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæringer og annen næring. Driftsgranskingene inneholder jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket» uten at de er rekruttert spesielt med tanke på tilleggsnæringer. For de 870 jordbruksbedriftene som inngikk i denne undersøkelsen i 2012, ga tilleggsnæringer et driftsoverskudd på kr 50 700 i gjennomsnitt per bedrift. Det er mer enn det tredobbelte av skogbrukets bidrag, og det utgjør ca 13 prosent av jordbrukets driftsoverskudd.

I 2011 var driftsoverskuddet i tilleggsnæringer kr 55 200 i gjennomsnitt for alle bruk i driftsgranskingene.

Tabell 5.24 viser at tilleggsnæringer er en betydelig inntektskilde i alle bruksstørrelser i driftsgranskingmaterialet. I arealgruppen 50-99 dekar utgjør overskuddet fra tilleggsnæringer 22 prosent av overskuddet fra jordbruket.

Tabell 5.24 Driftsoverskudd i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæring og annen næring. 2012.
1000 kr

Arealgruppe, dekar	Jordbruk	Skogbruk	Tilleggsnæring	Annen næring
0-49	390,3	0,5	47,3	38,5
50-99	228,1	5,5	50,2	26,4
100-199	245,9	20,5	39,2	29,1
200-299	351,2	12,3	35,2	37,1
300-499	433,6	11,2	60,0	36,5
> 500	538,3	21,5	72,0	34,6
Alle jordbr.bedrifter	380,0	14,4	50,7	34,4

Kilde: NILF. Driftsgranskingene 2012.

Driftsgranskingene ble fra og med regnskapsåret 2005 videreutviklet i forhold til tidligere, og det ble fra da av gjort grundigere undersøkelser av tilleggsnæring. Alle inntekter, kostnader, eiendeler og arbeidsforbruk får nå en kode som sier hvilken aktivitet det drives med.

I 2012 hadde 59 prosent (509 bruk) omsetning over kr 20 000 i tilleggsnæring, og dette er en noe lavere andel enn året før. (Omsetning er definert som salgsinntekter av varer og tjenester.)

På 85 prosent av de 870 jordbruksbedriftene, dvs. 740 bruk, er det registrert driftsoverskudd på tilleggsnæring. Dette er en oppgang på tre prosentpoeng fra 2011. Mange jordbruksbedrifter har registrert driftsoverskudd på flere tilleggsnæringsaktiviteter.

Tabell 5.25 presenteres resultater fra disse 740 brukene, og viser gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. Kolonnene merket n viser hvor mange observasjoner som ligger til grunn for tilhørende gjennomsnitt. Når en splitter opp i driftsgreiner får en et betydelig større antall observasjoner enn om en ser på hele gruppen under ett. Dette er på grunn av at mange jordbruksbedrifter driver med flere ulike typer tilleggsnæring, og hvert bruk kommer dermed med i flere undergrupper.

Driftsoverskudd i tilleggsnæringen er i gjennomsnitt 54 400 kr på disse jordbruksbedriftene, og det er en nedgang på kr 7 300 per bruk fra 2011. Det var registrert omsetning på noen færre jordbruksbedrifter enn de som har beregnet driftsoverskudd. Dette kommer av at flere jordbruksbedrifter kun har kostnader på tilleggsnæring eller kun balanseverdier og derav avskrivninger, noe som medfører at de får beregnet negativt driftsresultat uten å ha omsetning.

Tabell 5.25 Gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. 2012

	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeidstimer	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Utleie	400	32 500	368	62 200	247	32
Maskinkjøring	446	31 000	440	85 400	429	154
Vareproduksjon	220	17 100	165	111 200	157	271
Utmarksnæring	278	22 200	274	26 100	136	13
Turisme	15	33 500	14	179 300	11	689
Annen tjenesteyting	55	50 500	49	153 000	46	414
Gj.snitt per jordbr.bedr.	740	54 400	724	132 900	659	221

Kilde: NILF. Driftsgranskingene 2012.

De jordbruksbedriftene som har registrert arbeidsforbruk i tilleggsnæringen har et gjennomsnitt på 221 timer per bruk i 2012. Det er brukerne selv som oppgir arbeidsforbruket og for en del er det vanskelig å skille helt nøyaktig mellom timer i jordbruket og timer på tilleggsnæring. Det er derfor knyttet noe mer usikkerhet til registreringene av arbeidstimer enn til de økonomiske tallene.

Vi ser at det er maskinkjøring og utleie som er de tilleggsnæringsaktivitetene som er mest utbredt, mens det er annen tjenesteyting som gir høyest gjennomsnittlig driftsoverskudd. Annen tjenesteyting omfatter blant annet Inn på tunet, landbruksverksted, klauvskjæring med mer. Turisme er den mest arbeidskrevende tilleggsnæringen, med gjennomsnittlig 689 timer per jordbruksbedrift, men der er det som tabellen viser bare 11 bruk som er med i beregningene.

Driftsoverskuddet fra tilleggsnæring utgjorde i gjennomsnitt 6 prosent av samlet inntjening på alle (870) driftsgranskingsbruk i 2012. Andelen har økt jevnt de siste årene, men det var en liten nedgang fra 2011 til 2012. Bidraget varierer naturlig nok med ulike regioner og ulike tilleggsnæringer.

6 Miljø- og ressursvern

I Meld. St. 9 (2011–2012) trekkes retningslinjer for miljøpolitikken i landbruket opp. Det heter:

«Bærekraftig landbruk er et av hovedmålene i den norske landbruks- og matpolitikken. Herunder finnes miljømål knyttet til beskyttelse av arealressursene, produksjon av miljøgoder, naturmangfoldet, klimautfordringene og redusert forurensning fra jordbruket»

For å systematisere og styrke miljøarbeidet i landbruket presenterte Landbruks- og Matdepartementet i 2008 en miljøstrategi for perioden 2008–2015. Der heter det blant annet:

Miljøstrategien baserer seg på et levende landbruk som opprettholdes i hele landet for å sikre at de positive miljøeffektene blir ivaretatt

Mål, strategier og tiltak er inndelt i fire hovedkapitler:

- Bevaring av naturens mangfold og friluftsliv
- Bevaring og bruk av kulturminner
- Rent hav og et giftfritt samfunn
- Et stabilt klima og rent luft

Resultatene fra LMDs miljøarbeid dokumenteres i en årlig rapport fra Statistisk sentralbyrå. Budsjettnemndas resultatkontroll for miljø- og ressursvern bygger på denne rapporten og omtale av følgende punkter:

kulturlandskap
jordarbeiding/erosjon
forurensning fra landbruket
gjødselforbruk
plantevernmidler
landbruksplast

Dette kapitlet tar i tillegg opp temaene: gjengroing og miljøindikatorer

6.1 Miljøprogram i jordbruket

Langsiktig ressursforvaltning og ivaretagelse av miljøet er viktige hensyn i landbrukspolitikken. Hovedutfordringen er å sikre en bærekraftig ressursforvaltning der miljøhensyn i næringsvirksomheten, vern om areal og ressurser i et langsiktig perspektiv og utvikling av miljøgodene i jordbruket står i fokus.

Ved jordbruksoppgjøret 2003 ble det derfor bestemt at det skulle innføres miljøprogram i jordbruket. Hovedhensikten var å øke miljøarbeidet i jordbruket, og gjøre miljøordningene og miljøinnsatsen mer synlig. Fra 2013 ble nytt Nasjonalt miljøprogram satt i verk²⁸. Her legges det vekt på økt miljøretting av de regionale miljøtilskuddene.

Miljøprogram i jordbruket er delt på fire nivå:

- 1. Nasjonalt miljøprogram** ble innført fra 2004, og har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og sikre at særprega landskapstyper (som bla verdifulle biotoper og kulturmiljø) blir ivaretatt. Det skal også medvirke til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer, og ivareta internasjonale plikter. Det nasjonale miljøprogrammet legger de sentrale målene, sikrer helheten og legger rammene for de regionale og kommunale miljøordningene. Virkemidlene er areal- og kulturlandskapstilskudd, tilskudd til dyr på beite, tilskudd til bevaringsverdige storferaser, tilskudd til økologisk jordbruk og midler til informasjons- og utviklingstiltak.
- 2. Regionale fylkesvise miljøprogram (RMP)** ble innført fra 2005, og skal bidra til økt forankring av miljøarbeidet i landbruket på lokalt og regionalt nivå. Det er fylkesmannen i samarbeid med næringsorganisasjonene som utarbeider RMP, og det enkelte fylke kan prioritere å utforme miljøordninger og tiltak etter lokale behov og miljøutfordringer. RMP omfatter mange ordninger, og disse er ulikt innrettet fra fylke til fylke. For 2012 omfattet RMP mer enn 180 ulike tilskuddsordninger med totalt utbetalt tilskudd på 421 mill. kr. I 2010 ble det totalt utbetalt 405 mill. kr gjennom de ulike RMP-ordningene. I 2012 ble de regionale miljøprogrammene evaluert på nytt, og fra og med 2013 har RMP fått ny struktur som skal gi enklere og bedre rapportering for viktige miljømål. Antall ordninger blir også redusert fra 180 til om lag 60.
- 3. Kommunale miljøordninger, blant annet SMIL-ordningene** ble innført fra 2004. SMIL er delt inn i en kulturlandskapsdel og en forurensingsdel, men det kan òg gis til planleggings- og tilretteleggingsprosjekt for å få en mer helhetlig og samordnet innsats på miljøområdet. Miljømidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF) omfatter SMIL (spesielle miljøtiltak i jordbruket) og NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket). Saksbehandlingen skal bygge på kommunale tiltaksstrategier, men også ta hensyn til prioriteringene i RMP for fylket. Personer, organisasjoner og andre utenom det aktive produksjonsjordbruket kan også søke her.
- 4. Miljøplan på det enkelte gårdsbruk.** Den enkelte jordbruksbedrift er pålagt å ha en miljøplan, som er en helhetlig og systematisk gjennomgang og dokumentasjon av miljøtilstanden og miljøarbeidet på gården, fastsatt i Forskrift om miljøplan av 15.1.2003. Miljøplanen vil være et utgangspunkt for å planlegge og gjennomføre tiltak

²⁸ Nasjonalt miljøprogram 2012. Nasjonale prioriteringer og virkemidler i jordbrukets miljøinnsats, SLF

på jordbruksbedriften, der hensikten er å oppnå en mer miljøvennlig jordbruksproduksjon og at positive miljøeffekter kan holdes ved like eller økes. Miljøplan er et system i to trinn der trinn 1 skal inneholde kart over jordbruksarealene og andre areal foretaket disponerer (her skal kulturminner og spesielle arealer av miljømessig betydning kartfestes og beskrives), gjødselplan og sprøytejournal, utfylt sjekklister som SLF har utarbeidet, plan med frist for nødvendige tiltak og dokumentasjon på gjennomførte tiltak. Trinn 2 er knyttet til spesielle miljøformål i jordbruket, og omfatter målsetting for foretakets miljøinnsats, plan for tiltak og dokumentasjon på gjennomføringen.

SLF gjennomførte i 2013 en spørreundersøkelse vedrørende miljøplan. Hele 99,2 prosent oppgav å ha miljøplan trinn 1 ved siste søknadsrunde. I følge Tabell 6.3 fant de likevel at bare 64,1 prosent hadde utarbeidet miljøplan trinn 1 de tre siste årene.

Tabell 6.1 Hvorvidt det er utarbeidet miljøplan trinn 1 de siste 3 årene

	Respondenter	Prosent
Ja, har oppdatert og fullstendig miljøplan for alle 3 år (evt. de årene du har drevet, dersom foretaket er nyere)	5 668	64,1 %
Ja, men den er ikke helt oppdatert og/eller fullstendig siste 3 år (evt. de årene du har drevet, dersom foretaket er nyere)	2 738	31,0 %
Nei	273	3,1 %
Vet ikke	158	1,8 %
I alt	8 837	100 %

Kilde: Spørreundersøkelse Statens landbruksforvaltning

I undersøkelsen var det også spørsmål om miljøplan trinn 2. Her må en ta hensyn til at enkelte kan ha miljøplan trinn 2 uten at det involverer myndighetene. I spørreundersøkelsen fremkommer at 41 prosent av respondentene har utarbeidet miljøplan trinn 2 minst 1 gang (tabell 6.2). For 60 prosent av respondentene var søknad om SMIL-midler årsaken til at miljøplan trinn 2 ble utarbeidet.

Tabell 6.2 Om det noen er gang er utarbeidet miljøplan trinn 2

	Respondenter	Prosent
Ja, 1 gang	1 958	25,1 %
Ja, 2 ganger eller mer	1 236	15,8 %
Nei, aldri	3 504	44,8 %
Vet ikke	1 117	14,3 %
I alt	7 815	100 %

Kilde: Spørreundersøkelse Statens landbruksforvaltning

Tabell 6.3 viser hvilke omfang de ulike miljøprogrammene har hatt i ulike år. Tilskudd til avrenningstiltak utgjør den største enkeltposten av de regionale miljøprogrammene, med ca 43 prosent av summen.

Tabell 6.3 Miljøtilskudd i jordbruket. Mill. kr

	2005 ¹⁾	2007	2010	2012*
Nasjonale miljøprogram	3 372,0	3 630,0	3 956,0	4 118,0
Regionale miljøprogram	331,6	385,3	405,0	421,0
Kommunal miljøordn., SMIL ²⁾	225,0	139,3	140,0	152,0
Totalt landet	3 928,6	4 154,6	4 502,0	4 684,0

* Foreløpige tall

1) 2005-tallene er totalt bevilget for årene 2004 og 2005

2) Kommunale miljøordninger omfatter også NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket), men her utgjør miljødelen en liten andel av totalen)

Kilde: Statistisk sentralbyrå (Jordbruk og miljø) og Statens landbruksforvaltning.

I mars 2013 kom Statens landbruksforvaltning med rapporten *Miljøstatus i landbruket 2012*. Den er en videreføring av tidligere rapporter, men synliggjør i større grad hvordan landbrukssektoren følger opp natur- og miljøhensyn. Til fjorårets jordbruksoppgjør la en partssammensatt arbeidsgruppe fram forslag om ny rapporteringsstruktur for miljøvirkemidlene. Dette er delvis tatt inn i rapporten fra SLF, og vil tas mer i bruk i senere utgaver.

I rapporten beskrives status og utvikling på områder der vi har viktige miljømål for landbruks- og matpolitikken. Jordloven er grunnleggende for å sikre de mest verdifulle jordressursene. Areal- og kulturlandskapstilskudd og tilskudd til dyr på beite er de viktigste tilskuddene i nasjonalt miljøprogram. For å motta fullt produksjonstilskudd må jordbruksforetakene ha miljøplan trinn 1.

Regionalt Miljøprogram (RMP) og spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) utgjør de viktigste målrettede ordningene for å ivareta vassdrag, kulturlandskap og kulturminner, friluftsliv og biologisk mangfold. I tillegg er det særskilte avsetninger til spesielt utvalgte kulturlandskap og verdensarvområdene. Totalt ble det brukt 3,3 mrd. kr på kulturlandskapsformål gjennom Nasjonalt miljøprogram i 2011. Omtrent 3,1 mrd. kr ble brukt til generelle areal- og kulturlandskap for å opprettholde et aktivt landbruk og et åpent kulturlandskap. Av totalen ble i overkant av 127 mill. kr brukt på målrettede tiltak

for å ivareta kulturlandskapsverdier gjennom regionalt miljøprogram (RMP) og over 47 mill. kr gjennom spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL), samt 14 mill kr til Utvalgte kulturlandskap i jordbruket (spleiselag mellom miljø- og landbruksvirkemidler).

6.2 Kulturlandskapet og bruken av arealene

Jordbrukets kulturlandskap preger en stor del av landskapet utenfor befolkningskonsentrasjonene og industriområdene og utgjør en vesentlig del av våre felles omgivelser. Jordbruket er forskjellig i ulike områder og endrer seg over tid. Det gir sammen med variasjon i naturgitte forhold et kulturlandskap med regionale særpreg. I St.meld. nr. 26 (2006–2007) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand, sier regjeringen at den vil:

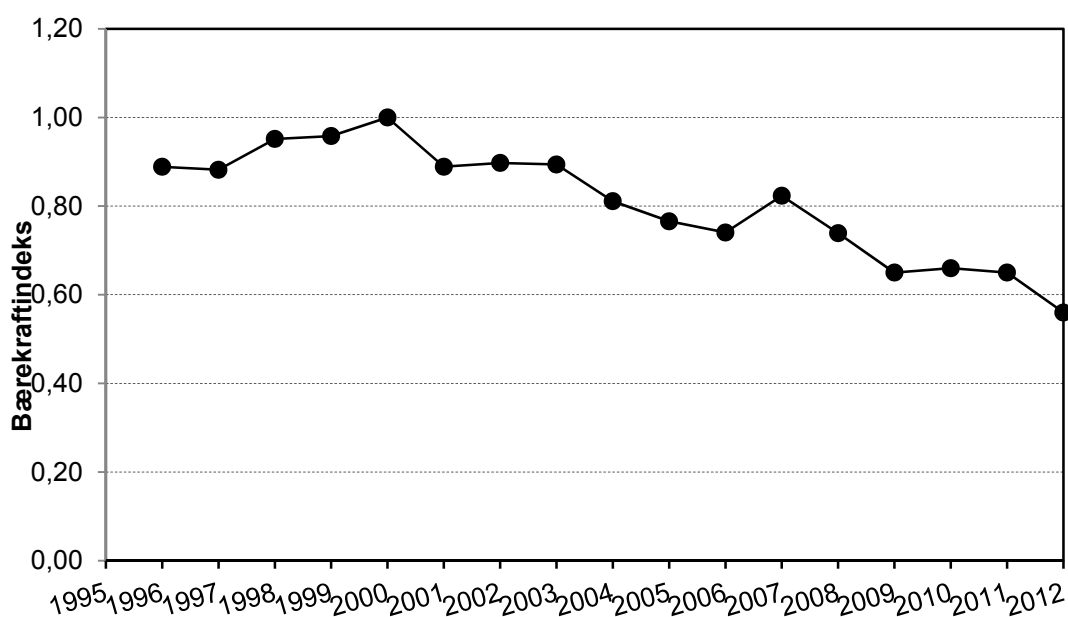
- *Øke bevisstheten om landskapets betydning i kommunal og regional planlegging og utvikling, i samsvar med forpliktelsene i den europeiske landskapskonvensjonen.*
- *Øke kunnskapen om endringer i landskapet og hva de betyr for miljø, samfunn og enkeltmenneske.*
- *Utvikle bedre metoder og verktøy for sikring og utvikling av landskapsverdier.*
- *Videreutvikle en landbrukspolitikk som bevarer et levende landbruk og et levende jordbrukslandskap i hele landet og sikre verdier knyttet til de historiske jordbruksarealene, dvs. areal som har vært brukt og preget av jordbruksvirksomhet og som har vært ute av drift for kortere eller lengre tid.*
- *Evaluerer og målrette bruken av regionale miljøprogram for å sikre viktige natur- og kulturverdier i landbrukets kulturlandskap.*
- *Legge til rette for å forbedre effekten av kommunenes økonomiske miljøvirkemidler (SMIL-midlene) for å sikre viktige natur- og kulturverdier i landbrukets kulturlandskap.*
- *Starte arbeidet med utvelgelse av spesielt verdifulle kulturlandskap i alle fylker i 2007, samt vurdere om dagens virkemidler for forvaltning og skjøtsel er målrettet nok for disse områdene.*

Det er også etablert et program for overvåking av kulturlandskapet drevet av Norsk institutt for skog og landskap, 3Q-programmet. 3Q er «Tilstandsovervåking og resultatkontroll i jordbrukets kulturlandskap ved hjelp av utvalgskartlegging». Programmet rapporterer nasjonale og regionale indikatorer for utviklingstendenser i jordbrukets kulturlandskap. Fugler og karplanter inngår som indikatorer på biologisk mangfold i 3Q-programmet.

Figur 6.1 viser indeks for bestandsutvikling for hekkende fugl i kulturlandskapet i perioden 1995–2011. Bestandsindeksen for kulturlandskap for 1995–2005 er hovedsakelig fra telleruter i Trøndelag og Østlandsområdet. Etter 2005 baseres indeksen på et mer representativt rutenett for hele landet. Indeksen for kulturlandskap inkluderer 8 fuglearter som i Norge er knyttet til naturtyper vi finner på jordbruksarealer og i kulturlandskapet. Dette er artene vipe, storspove, sanglerke, låvesvale, linerle, stær, buskskvett og gulspurv. Indeksen for kulturlandskap viser bestandsnedgang for de inkluderte arealene i perioden 1996–2011.

Fra 2009 til 2011 er indeksen lite endret. Nedgangen er i samsvar med tilsvarende trend i Europa. Det er på denne bakgrunnen ikke mulig å anslå eksakt hvor stor påvirkning norsk landbruk har på bestandsutviklingen. Men bestandsutviklingen er klart forskjellig fra hva samme datasett viser for skogartene, noe som tyder på at nedgangen er knyttet spesifikt til

redusert areal og/eller redusert habitatkvalitet for de inkluderte kulturlandskapsartene. Det er derfor viktig at også landbruket følger med på bestandsutviklingen, siden leveområdene for disse artene er så nært knyttet til jordbrukslandskapet. Dette følger av sektoransvaret for miljø.

Figur 6.1 Indeks for bestandsutvikling for hekkende fugl i kulturlandskap. 1995–2011. 1995=100

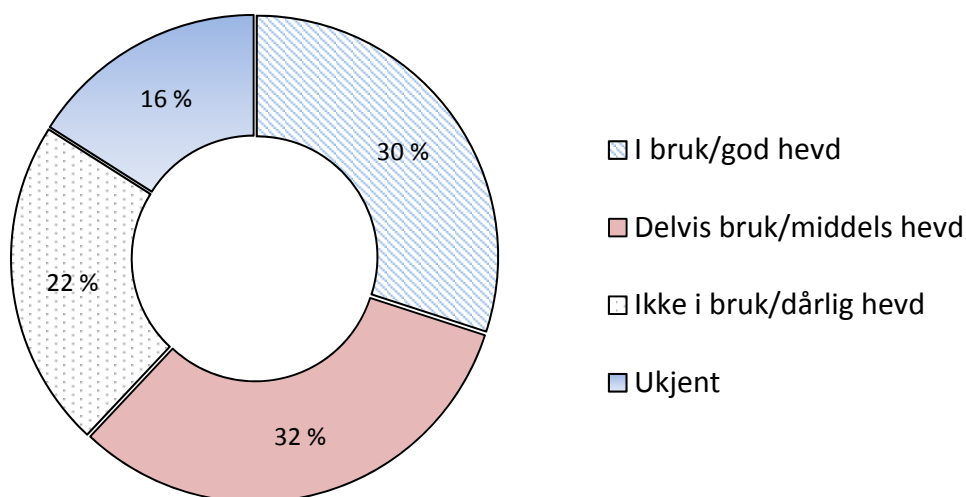
Kilde: Direktoratet for naturforvaltning / NINA

Også mange rødlistearter²⁹ har sine hovedleveområder i kulturlandskapet. Gjengroing av kulturlandskapet har stor negativ påvirkning på truede arter, særlig i artsrike naturtyper som slåttemyr, slåttemark og artsrike beitelandskaper. Nær 50 pst. av alle karplanter og 60 pst. av alle sommerfugler på Norsk rødliste for arter 2010 finnes i jordbrukets kulturlandskap. 24 pst. av artene på Norske rødliste for arter 2010 er truet på grunn av opphør av bruk og gjengroing.

En gjennomgang av de 216 høyest prioriterte kulturlandskapsområdene i 2006 viste at ca 60 prosent av områdene var i bruk og i noenlunde god hevd (Figur 6.2). Resten var preget av gjengroing og forfall. Situasjonen antas å være nokså uendret i mange av fylkene, bortsett fra i de områdene som er utpekt som "Utvalgt kulturlandskap" og som får særskilt forvaltning (22 områder).

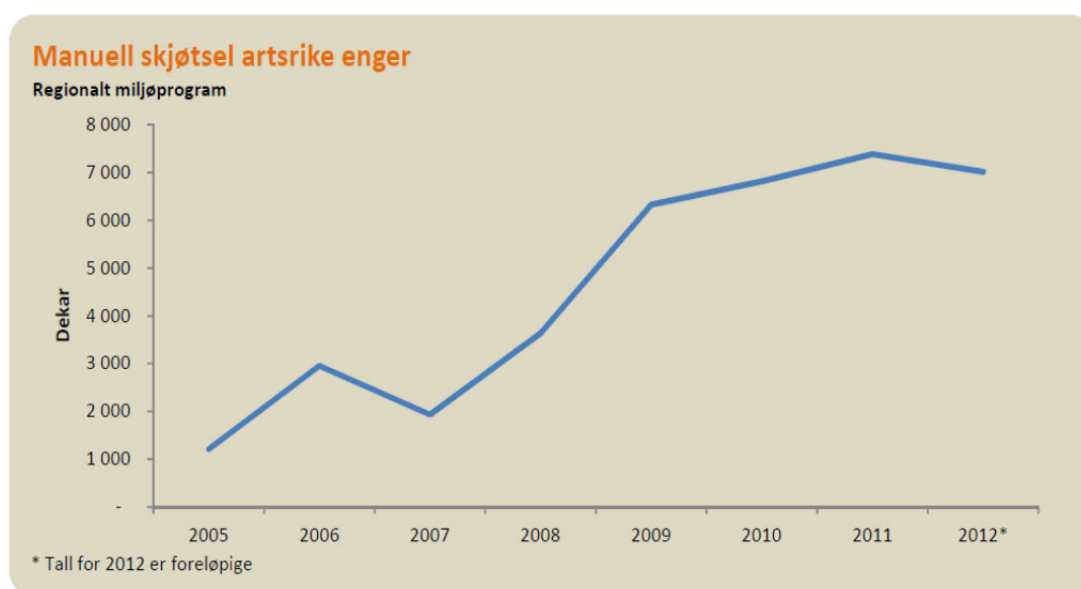
Av de 112 nasjonalt verdifulle kulturlandskap som ble valgt ut Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap (Nasjonalt registrering av verdifulle kulturlandskap 1994), er et flertall inkludert i ulike former for oppfølging knyttet til å ivareta naturmangfoldverdier, enten gjennom landbrukssektorens, miljøsektorens tilskuddsordninger, eller begge deler.

²⁹ Norsk rødliste for arter 2010 utarbeides av Artsdatabanken, samt miljøforhold og påvirkninger for rødlistearter.

Figur 6.2 Status for bruk av de 216 høyst prioriterte kulturlandskapene, 2006

Ved utgangen av året 2012 får rundt 380 verdifulle A eller B lokaliteter av slåttemark (D01), slåttemyr (D02) og lauveng (D17) fordelt på alle landets fylker oppfølging gjennom handlingsplanarbeidet for slåttemark. Disse har fått midler til skjøtsel fra tilskuddsordningen Utvalgte naturtyper (UN), ofte i kombinasjon med landbruksmidler som RMP og SMIL (Figur 6.3). Det finnes i tillegg rundt 50 slåttemarkslokaliteter som blir skjøttet med kun landbruksmidler (RMP, Utvalgte kulturlandskap).

Figur 6.3 Areal av artsrike enger som skjøttes manuelt med støtte fra RMP.

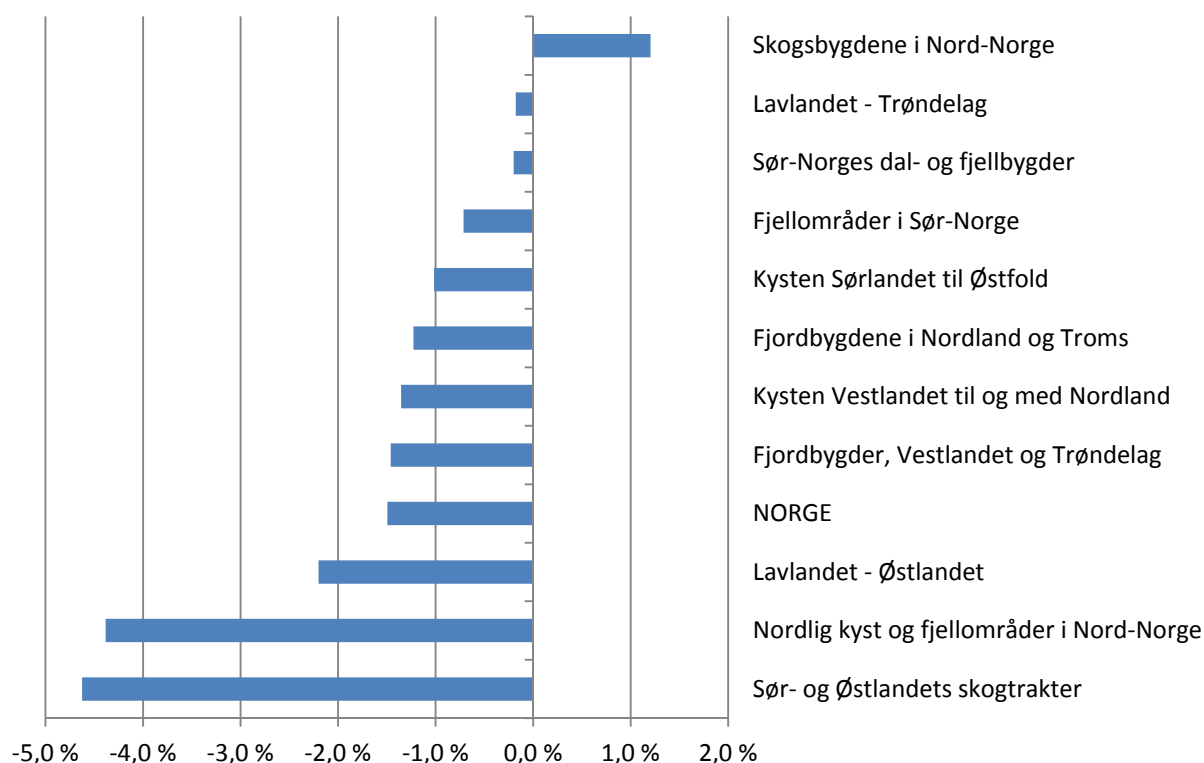
Kilde: Miljøstatus i landbruket for 2012, SLF

6.2.1 Kulturlandskap og gjengroing

Arealovervåkingsprogrammet 3Q viser en moderat netto avgang av jordbruksareal på 1,5 prosent over 5 år. Nettotall skjuler imidlertid at det lokalt kan foregå større endringer, og dette varierer over landet. Her vises de estimerte endringene, både når det gjelder netto og total tilgang og avgang av jordbruksareal fordelt på de ulike jordbruksregionene. De største forskjellene med hensyn til totale endringer, finner vi mellom Nord-Norge og Sør-Norge. Størst arealendringer skjer det i Nord-Norge. Innen Sør-Norge så er det først og fremst skogtraktene på Sør- og Østlandet hvor det skjer relativt store endringer, og da først og fremst ved at areal går ut av drift.

I alle regioner som ligger i Nord-Norge er det relativt store brutto endringer. Skogsbygdene i Nord-Norge har også en avgang som ligger godt over gjennomsnittet, men her har det også vært en betydelig tilgang av jordbruksareal. Fjordbygdene i Nordland og Troms skiller seg ut med både størst avgang og størst tilgang av jordbruksareal, mens nettoresultatet er nær landsmiddelet. Dette skyldes at det har vært stor avgang av jordbruksareal i tidligere tider, så det er mye areal som kan tas inn i bruk igjen om lokaliseringen er hensiktsmessig.

Figur 6.4 viser estimert netto endring i areal i drift over en periode på 5 år. Regionene er sortert etter netto endring.

Figur 6.4 Estimert netto endring i areal i drift over en periode på 5 år. Regionene er sortert etter netto endring.

Kilde: Overvåkingsprogrammet 3Q, Norsk institutt for skog og landskap

6.3 Miljøindikatorer

6.3.1 Kulturminner og kulturmiljøer

Kulturminner er spor etter menneskelig aktivitet gjennom tidene. En arealkrevende næring som landbruket har etterlatt seg mange slike kulturminner. Eksempler er bygninger, gravhauger og steingjerder. Det nasjonale målet er å forvalte kulturminner og kulturmiljøer i landbruket som grunnlag for kunnskap, opplevelser og verdiskaping.

Siden 2009 har alle fylker gitt tilskudd til å ta vare på kulturminner, bygninger og kulturmiljøer, og totalt ble det i 2011 gitt 110 mill. kr i til dette formålet gjennom SMIL (61,5 mill. kr) og RMP (48,5 mill. kr). For SMIL har dette nivået holdt seg stabilt siden 2005, mens for RMP har tilskuddene til dette økt siden programmet ble innført. Noe av økningen skyldes at etter en rullering av RMP i 2009 ble setertilskuddet innlemmet i kulturminne- og kulturmiljøformålet i RMP. Tabell 6.4 viser fordelingen av disse midlene på ulike grupper i 2011. Tallene for RMP er foreløpige.

Tabell 6.4 Tilskudd til kulturminner og kulturmiljø i 2011

RMP	%	Ca. 1 000 kr
Kulturminneområder	4	2 460
Bygninger	1	615
Seter	76	46 740
Kulturminner	8	4 920
Steingjerder	11	6 765
Sum		61 500

SMIL	%	Ca. 1 000 kr
Freda og verneverdige bygninger	84	40 740
Kulturminner og kulturmiljøer	16	7 760
Sum		48 500

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Det gis mest tilskudd til å ivareta bygninger og seterdrift, samt kulturminnene knyttet til freda og verneverdige bygninger i kulturlandskapet. I tillegg settes det i stand og vedlikeholdes en rekke kulturminner gjennom Utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Utvalgte kulturlandskap er et fellesprosjekt mellom landbruks- og miljøforvaltningen der 22 områder med kulturhistoriske og biologiske verdier er pekt ut til å få en særskilt oppfølging. Disse er ansett til å ha en særskilt verdi som kilde til kunnskap og opplevelse av vår felles natur- og kulturarv. I 2011 gikk det om lag 900 000 kr til istandsetting og vedlikehold av kulturminner og bygninger i 10 av de 22 utvalgte områdene.

6.3.2 Biologisk mangfold

De nasjonale mål er at naturen skal forvaltes slik at planter og dyr som finnes naturlig sikres levedyktige bestander. Variasjonen av naturtyper og landskap skal opprettholdes. I

tillegg skal matvaresikkerhet og et bærekraftig landbruk gjennom bruk og vern av landbrukets genetiske ressurser opprettholdes.

En stor andel av miljøvirkemidlene rettet mot biologisk mangfold går til istandsetting og skjøtsel av kulturbetingede naturtyper. Dette er naturtyper som er et resultat av tradisjonell drift som beite, slått og lausing, og representerer i hovedsak arealer hvor stabilt naturmiljø og kontinuitet i skjøtsel er en nøkkelfaktor. Naturmangfoldloven har slåttemark og slåtte- og beitemyr som utvalgte naturtyper. I tillegg er flere andre foreslått som utvalgte naturtyper.

For å skjøtte og utvikle biologisk mangfold gjennomføres det en rekke tiltak innenfor SMIL og RMP. I alle fylker gis det tilskudd til dette formålet, og totalt ble det i 2011 gitt 73,5 mill. kr gjennom SMIL (44,5 mill. kr) og RMP (29 mill. kr). Tabell 6.5 viser hvordan midlene fordeler seg innenfor de to ordningene i 2011. For RMP er det foreløpige tall.

Tabell 6.5 Tilskudd til biologisk mangfold i 2011

RMP	%	Ca. 1 000 kr
Verdifulle slåtte- og beitemarker	68	19 720
Kystlynghei	10	2 900
Styvingstre	9	2 610
Andre kulturmarks- eller naturtyper	4	1 160
Bevaringsverdige husdyrraser	9	2 610
Sum		29 000

SMIL	%	Ca. 1 000 kr
Gammel kulturmark	89	39 605
Biologisk mangfold	11	4 895
Sum		44 500

En stor del av midlene brukes til å ta vare på gammel slåttemark. Dette er gamle engarealer som har vært holdt i hevd lenge gjennom regelmessig slått, men uten gjødsling og jordarbeiding. Dette er svært artsrike naturtyper med flere sterkt truede arter. Naturtypen har vært under sterkt press ved økt bruk av kunstgjødsel.

Det er et utstrakt samarbeid både faglig og økonomisk, mellom landbruks- og miljøsidene for å ivareta slåttemarkene. Handlingsplan for å ivareta slåttemarken startet opp i 2009, og fylker har blitt innlemmet suksessivt. I 2011 var ca. 200–250 områder i 14 fylker omfattet av planen. De resterendefylkene kommer med i handlingsplanen for 2012.

6.4 Forurensing fra landbruket

I dette kapitlet ser vi på ulike former for forurensning fra landbruket. I Norge er jordbruket er den viktigste kilden til utslipp av klimagassene metan og lystgass. I tillegg står jordbruket for ca. 91 prosent av utslippet av ammoniakk, som kan ha forsurende virkning i jord og vatn. Også avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke vannkvaliteten i vassdrag og hav.

6.4.1 Klimagasser i landbruket

Landbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan (CH₄) og lystgass (N₂O). I tillegg bidrar også forbruk av mineralsk gjødsel indirekte med CO₂ og N₂O-utslipp. 92 prosent av metanutslippene kommer fra dyrenes fordøyelse, resten kommer fra håndtering av husdyrgjødsel. Lystgass dannes ved nedbryting av nitrogenforbindelser i jord og lagret husdyrgjødsel under oksygenfattige forhold. Økt tilførsel av nitrogen-forbindelser, for eksempel ved gjødsling, øker dannelse og utslipp av lystgass. Utslipp av CO₂ stammer fra bruk av traktorer, maskiner og oppvarming, men utgjør en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

Fra planteproduksjonen kommer det betydelige klimagassutslipp, både direkte og indirekte. Direkte gjennom produksjon av N₂O relatert til fremstillingen av mineralgjødsel, og som resultat av gjødselbruk, arealbruksendringer og avrenning. Indirekte gjennom utslipp av CH₄ i produksjon av husdyrgjødsel og CO₂-utslipp fra diesel ved bruk av maskiner.

Når det gjelder lystgass er det usikkerhet knyttet til beregninger av utslipp og effekter av tiltak. Det kan forekomme store episodiske utslipp av lystgass som et resultat av kompliserte sammenhenger mellom temperatur, nedbør, drenering og nitrogentilgang. Bioforsk har påvist mangedoblet utslipp fra dårlig drenert jord under i nedbørsperioder sammenlignet med moderat drenert jord.

Tabell 6.6 Tabell 6.6 viser status for utslipp av klimagassene metan (CH₄) og lystgass (N₂O) fra landbrukssektoren omregnet til 1 000 tonn CO₂-ekvivalenter. Dette er endelige tall fra SSB. De fraviker litt fra tall publisert tidligere. Landbrukets utslipp var i 2012 på totalt 4,5 mill. CO₂-ekvivalenter. Jordbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan og lystgass, med henholdsvis 52,6 og 71,1 prosent av landets samlede utslipp av disse klimagassene.

CO₂utslipp i jordbruket vises ikke i tabell 6.6. Utslipp av CO₂ stammer fra bruk av fossilt drivstoff til traktorer, maskiner og oppvarming, men utgjør en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser

Tabell 6.6 Klimagasser fra planteproduksjon og husdyrbruk i Norge, omregnet til CO₂-ekvivalenter. 1000 tonn

	1990		2000		2011		2012	
	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O
Husdyrtarmgass	2 352		2 348	-	2 053	-	2 040	
Husdyrgjødsel	192	728	185	737	182	697	184	697
Kunstgjødsel		665	-	647	-	582	-	575
Jordbruk annet		1 094	-	1 073	-	1 004	-	1 004
Sum	2 544	2 487	2 533	2 457	2 235	2 283	2 224	2 276

Kilde: SSB

Utslipp av CO₂ og N₂O fra produksjonsprosessen av kunstgjødsel og stasjonær forbrenning av kunstgjødsel inngår ikke i utslippene fra jordbrukssektoren i sektorregnskapet fra SSB vist i tabell 6.12. Disse utslippene utgjorde 696 tusen tonn CO₂ og 280 tusen tonn CO₂-ekvivalenter N₂O. Utslippene fra jordbruk har vært relativt stabile fra år til år. Siden 1990 har utslippene gått ned med ca. 11 prosent, hovedsakelig på grunn av færre storfe og redusert bruk av gjødsel. Utslippene fra jordbruket utgjorde 8,5 prosent av samtlende klimagassutslipp.

I tillegg til utslippene vist i 6.6 er det også et tap av CO₂ fra dyrket jord. Globalt utgjør dette ca. 20 prosent av de totale menneskeskapte klimagassutslippene. I Norge er dette tapet hovedsakelig knyttet til tap fra dyrket myr og mineraljord. Beregning av tap fra jord er vanskelig og metodene er under stadig bedring. For myrjord har Bioforsk nå estimert det årlige tapet fra dyrket myr til ca. 1,8 tonn CO₂ per dekar, og totalt 1,4 mill. tonn CO₂. Dette er mindre enn tidligere beregninger. Reduksjonen skyldes både at arealet med myrjord er redusert, og reduksjon i tap per dekar på grunn av at myra blir stadig mer omdannet. Bioforsk har i sin siste modell for beregning av CO₂-tap fra mineraljord, i tillegg til tap fra åkerjord, også tatt med binding eller tap i grasmark. Det årlige tapet fra mineraljord er nå beregnet til 0,2 mill. tonn CO₂.

Siden 1920-tallet har avvirkingen av norsk skog vært lavere enn tilveksten. Det innebærer større opptak enn utslipp av CO₂ i skogen. Nylig reviderte beregninger fra Institutt for skog og landskap viser netto opptak av klimagasser i 2011 til rundt 28 mill. tonn CO₂. Dette tilsvarer omtrent 53 prosent av de totale klimagassutslippene de siste årene.

6.4.2 Avrenning til vann

Avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke vannkvaliteten i vassdrag og hav.

Norge har gjennom EØS-avtalen tatt inn EUs Rammedirektiv for vann i norsk lov gjennom forskrift for vannforekomster (vannforskriften). Den har som mål at *alle vannforekomster innen 2021 skal oppnå eller opprettholde minst god kjemisk og økologisk tilstand.*

I 2010 ble de første forvaltningsplanene etter vannforskriften godkjent. De omfatter ca. 20 prosent av alle vannområdene. Tiltakene for disse områdene skal gjennomføres fram til 2015. For øvrige vannområder skal forvaltningsplanene foreligge i 2015, og gjennomføres fram til 2021.

Som et grunnlag for videre arbeid blir det gjennomført en risikovurdering av alle vannforekomster. Per mai 2013 er mer enn 26 000 vannforekomster risikovurdert. I følge rapporten *Jordbruk og miljø (2014/10)* fra SSB oppgir Miljødirektoratet ingen risiko for 60 prosent av de norske vannforekomstene og at 57 prosent av overflatevann i Norge har god eller særs god økologisk tilstand.

Helhetlig forvaltning av vannet der det renner fra fjell til fjord forutsetter samarbeid i vannområdene som ofte går på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Alle sektorer som bruker og påvirker vann må delta med sin kunnskap, målformuleringer og løsninger. Ved prioritering av tiltak ses effekt opp mot kostnad ved at de mest kostnadseffektive tiltakene prioriteres.

NIVA har beregnet utslipp av fosfor (tabell 6.7) og nitrogen (tabell 6.8) til kysten for ulike regioner og utslippskilder. Totalt utgjorde jordbrukets andel 6,7 prosent av samlet fosforutslipp. For Glomma og Vest-Viken er jordbruket største utslippskilde, med henholdsvis 43 og 49 prosent. For Agder og Rogaland er jordbrukets andel 12 prosent, mens de øvrige regionene til sammen har 4 prosent andel fra jordbruket.

Tabell 6.7 Utslipp av fosfor i tonn til vannregionene i 2011. Tonn P

	Jordbruk	Komm.avløp	Industri	Akvakultur	Sum
Glomma	156	132	72	0	360
Vest-Viken	89	64	30	0	183
Agder	20	36	8	101	165
Rogaland	108	128	61	566	863
Hordaland	36	219	61	1 572	1 888
Sogn og Fjordane	44	43	4	779	870
Møre og Romsdal	61	125	23	1 066	1 275
Trøndelag	155	146	279	1 612	2 192
Nordland	35	132	41	1 498	1 706
Troms	17	68	0	696	781
Finnmark	3	35	0	507	545
Sum	724	1 128	579	8 397	10 828

Kilde: NIVA og SSB

Jordbruket andel av totale utslipp av nitrogen er 30 prosent (tabell 6.8). Andelen varierer mye fra region til region. For Glomma er jordbrukets andel 63 prosent. Også for regionene Vest-Viken og Rogaland er jordbruket største utslippskilde med henholdsvis 52 og 44 prosent.

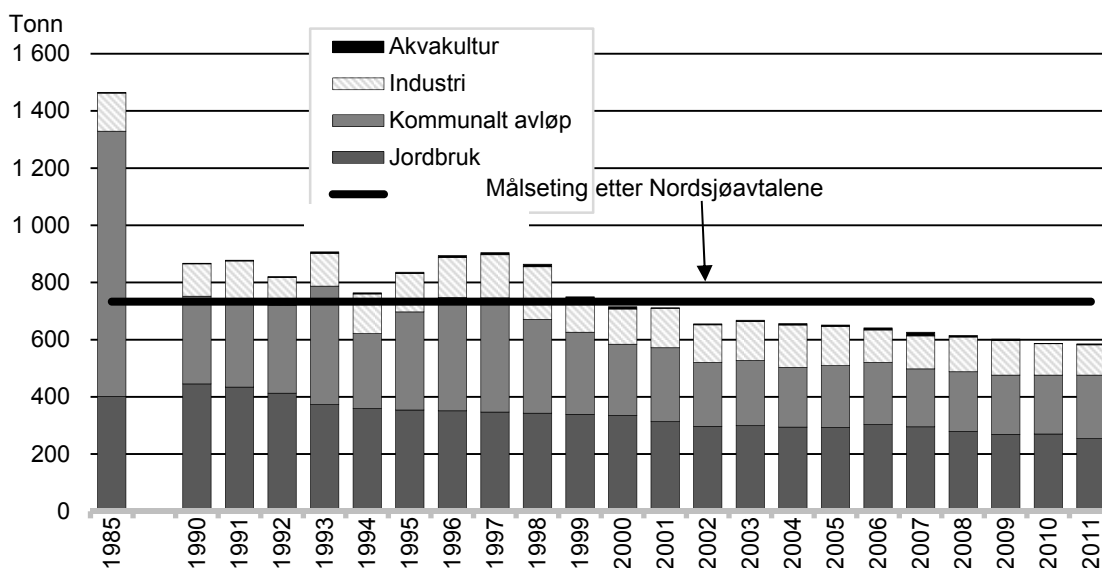
Tabell 6.8 Utslipp av nitrogen i tonn til vannregionene i 2011. Tonn N

	Jordbruk	Komm.avløp	Industri	Akvakultur	Sum
Glomma	8 553	4 548	390	0	13 491
Vest-Viken	3 980	2 632	1 056	0	7 668
Agder	877	1 104	94	582	2 657
Rogaland	4 074	1 590	283	3 282	9 229
Hordaland	1 272	1 866	58	9 124	12 320
Sogn og Fjordane	1 491	389	9	4 511	6 400
Møre og Romsdal	2 105	1 023	48	6 170	9 346
Trøndelag	5 353	1 459	299	9 326	16 437
Nordland	549	975	652	8 675	10 851
Troms	406	606	0	4 018	5 030
Finnmark	93	291	0	2 931	3 315
Sum	28 753	16 483	2 889	48 619	96 744

Kilde: NIVA og SSB

En viktig del av Norges innsats for å bedre miljøforholdene i norske kystfarvann har vært styrt av Nordsjødeklarasjonen (Nordsjøavtalen) hvor Norge har forpliktet seg til å redusere utslipp av fosfor og nitrogen til Nordsjøen og Skagerak med 50 prosent fra nivået i 1985. For fosfor (Figur 6.5) har utslippene gått nedover siden 1997 og har vært mindre enn målsettinga siden år 2000. Tilførselen av fosfor er redusert med 60 prosent fra 1 465 tonn i 1985 til 585 tonn i 2011. Jordbrukets andel er redusert med 37 prosent fra 401 tonn i 1985

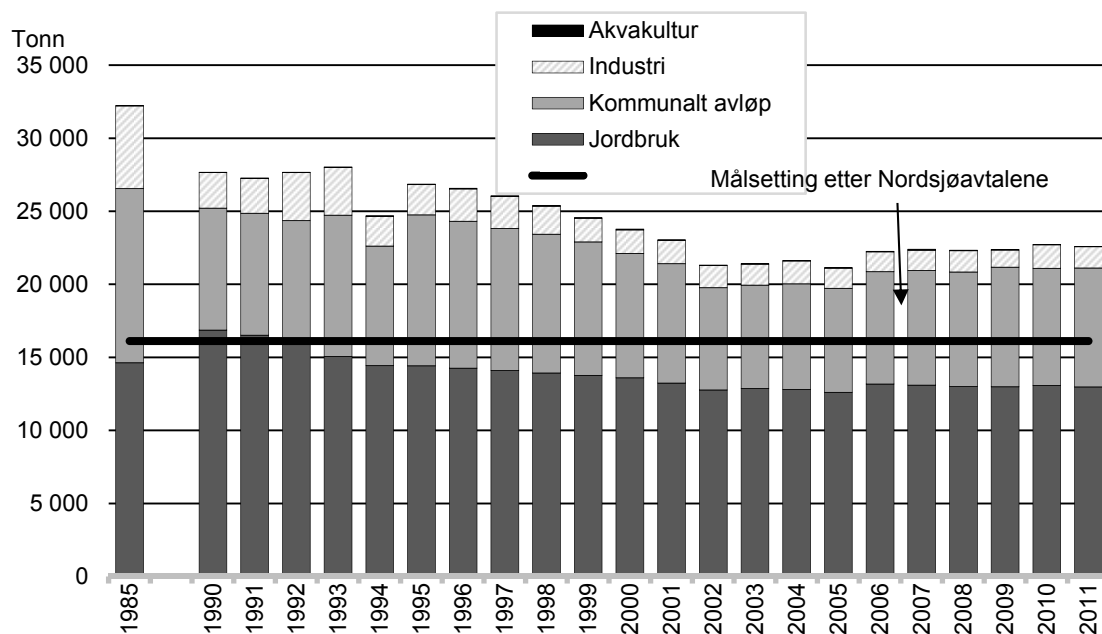
til 254 tonn i 2011. I 2011 utgjør jordbrukets andel 43 prosent av de menneskeskapte tilførslene av fosfor til dette havområdet.

Figur 6.5 Tilførsel av fosfor (tot-P) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn

Kilde: NIVA

Selv om målsettingen for Nordsjøavtalen ikke er nådd, viser figur 6.6 at det var en betydelig reduksjon i tilførselen av nitrogen fra 1985 til 2005. For 2006–2011 er utslippene noe høyere. I 2011 var samlet menneskeskapt utslipp 22 592 tonn. Dette er 30 prosent mindre enn i 1985. Jordbrukets utslipp er redusert med 11 prosent fra 14 631 til 12 983 tonn. I 2011 kom 57 prosent av totalt nitrogenutslipp i dette havområdet fra jordbruket. Jordbrukets relative andel av totalt nitrogenutslipp har økt fra 45 prosent i 1985.

Figur 6.6 Tilførsel av nitrogen (tot-N) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn

Kilde: NIVA

De viktigste økonomiske virkemidlene med hensyn til avrenning fra jordbruket er tilskudd gjennom de regionale miljøprogrammene (RMP), tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og sentrale og lokale/regionale krav i forskriftene til produksjonstillegg.

RMP til tiltak mot avrenning har vært særlig konsentrert til områder der vannforekomstene har eller har hatt dårlig kvalitet, som Østfold, Akershus, Hedmark og Oppland. Nesten 85 prosent av midlene til vannmiljøtiltak i RMP ble i 2013 brukt til tiltak for ingen eller utsatt jordarbeiding. Resten av RMP til vanntiltak ble brukt til høstharving, direkte sådd høst Korn, fangvekster, grasdekt vannvei, vegetasjonssone, andre grasdekte arealer, vedlikehold av fangdammer og miljøavtale. Samlet størrelse av RMP til vanntiltak var nærmere 163 mill. kr. Dette er ca. 11 mill. kr mindre enn i 2012. I rapporten *Miljøvirkemidlene i landbruket 2011* fra Statens landbruksforvaltning ble det pekt på at det vil være behov for sterkere målretting framover, og at RMP modellen er godt tilpasset en slik utvikling. Det ble pekt på at de mest effektive tiltakene burde prioriteres, og at i noen områder er det behov for mange tiltak og kombinert bruk av virkemidler (økonomiske, juridiske, veiledning med mer).

Rapporten *Miljøstatus i landbruket for 2013* fra SLF viser at det de siste to årene har vært nedgang i antall dekar med redusert jordarbeiding. Men når en tar hensyn til den generelle nedgangen i kornarealet er andelen med redusert jordarbeiding i 2013 på samme nivå som i 2005, dvs. ca. 40 prosent.

Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) har særlig vært nytt til hydrotekniske tiltak og fangdammer og våtmarker. Fylkene rundt Oslofjorden, Rogaland og Nord-Trøndelag har fått mest tilskudd. I 2013 ble det til sammen gitt 39 mill. kr. Dette er 12,2 mill. kr mer enn i 2005, og 4 mill. kr mer enn i 2012.

Konklusjonen av evalueringen SMIL-ordningen i 2007 var også her at midlene bør gis en sterkere målretting. Blant annet ble det satt fokus på utbedring av gamle hydrotekniske anlegg, herunder også dimensjonering av disse til en situasjon med økt

nedbør og mer intensive nedbørsperioder som et resultat av ventede klimaendringer framover.

I tillegg finnes ulike juridiske virkemidler, og en betydelig innsats ved FoU-tiltak og informasjon/rådgivning innenfor vannområdet.

Resultatene fra Program for jord- og vannovervåking (JOVA) ved Bioforsk har gitt nyttig informasjon for arbeidet med å redusere utslipp til vann. JOVA programmet overvåker 12 nedbørsfelt som representerer viktige jordbruksområder i landet. Ved noen av feltene har det vært gjort registreringer av partikler, plantenæringsstoffer og rester av plantevernmidler helt siden 1992. Ved å registrere utslippene til vassdrag i områder hvor en også har oversikt over all jordbruksaktivitet i nedbørsfeltene, har en mulighet for å analysere mulige sammenhenger mellom drift og utslipp. Virkningen av tiltak i jordbruksdrifta for å redusere utslippene vil da også kunne dokumenteres. Eksempel på tiltak er overgang til mindre høstpløying i kornområdene, og redusert gjødsling i områder med mye husdyr. Men resultatene preges også av hvordan værforholdene er det enkelte år. Erosjon fra åpen åker i vinterperioden er en viktig bidragsyter til fosforavrenning til vassdragene, mens det fra områder med mye eng og beitearealer er betydelig mindre erosjon. På den andre siden bidrar stor husdyrtetthet til økt risiko for avrenning av både fosfor og nitrogen pga. økt gjødsling. I flere felt er det registrert overgjødsling, særlig med fosfor.

Det er registrert rester av de fleste plantevernmidler som brukes i dag i vassdragene som er med i JOVA programmet. Plantevernmidler blir transportert og vaskes ut gjennom alle typer jord, men mest på lette jordarter. Det er også registrert plantevernmidler som har vært forbudt i Norge i mange år, som for eksempel DDT. Dette er tungt nedbrytbare stoffer som fremdeles finnes i jorda. De senere år er analysene utvidet til også å omfatte midler som blant annet brukes til bekjempelse av sopp i korn og tørråte i potet. Blant 17 funn over grensen for mulig effekt på vannlevende organismer i 2012 er det flere nye stoffer som er kommet inn i søkespekteret.

Morsaprojektet og vestre Vansjø

Morsaprojektet ble igangsatt i 1999 med mål om å bedre vannkvaliteten i Morsavassdraget (Vansjø-Hobølvassdraget). Hovedutfordringene er avrenning fra jordbruk og spredte og kommunale avløpssystemer. En rekke tiltak er gjennomført i vassdraget; 75 prosent av åkerarealet ligger i stubb om vinteren, det er bygd over 60 fangdammer og etablert mer enn 200 km nye buffersoner langs vassdraget. Beregninger viser at fosfortilførsler fra jordbruk er redusert fra ca. 11,2 tonn i 1999 til ca. 6,3 tonn i 2010. Målet i siste handlingsplan (2008) er å redusere med ytterligere to tonn. Det er også gjort store utbedringer i avløpssektoren.

Fra og med 2008 ble en del av budsjetttrammene for de regionale miljøprogrammene i Østfold og Akershus øremerket for Morsaområdet. Samme år ble det igangsatt et 3-årig tiltaksprosjekt i vestre Vansjø, med en egen bevilgning på 3,5 mill. kr. Formålet med prosjektet er å prøve ut tiltak og driftsmetoder som kan redusere fosfortapet fra jordbruksarealene. Tiltakene som prøves ut er omfattende og kostnadskrevende og det er inngått treårige avtaler med gårdbrukerne. Bioforsk gjennomfører parallelt en kartlegging for å dokumentere effekten av tiltakene som settes inn og skal avgi rapport om resultatene i 2011.

I vestre Vansjø (nedre del av Morsa) er det gjennomført lignende tiltak som i Morsa for øvrig. Som følge av prosjektet er fosforgjødslingen redusert og i 2009 ble det kun brukt 0,44 kg P per daa i snitt for alle vekstene. Dette er en reduksjon på 1,76 kg P siden 2004.

Målinger viser at fosforinnholdet i Vestre Vansjø har hatt en nedadgående trend de siste ni årene og er i dag helt nede på samme nivå som i 1989. Dagens verdier er også lavere enn nivået før flommen i 2000, som bidro til stor erosjon og frigjøring av fosfor fra jorda. Dette tyder på at målrettede tiltak i Morsa og vestre Vansjø har hatt effekt. Bioforsk kan også vise til at det har vært en tydelig og signifikant nedgang i mengden partikler, fosfor og nitrogen i Hobøl-elva siden 1990-tallet (Kronikk Moss Avis 5.10.2010, M. Bechmann, Bioforsk). Det foreligger ikke nyere tall enn fra 2011 for dette prosjektet. Dette avsnittet bør vurderes tatt ut av Resultatkontrollen.

6.4.3 Jordarbeiding, erosjon og intensitet

Sentralt for å redusere avrenning og erosjon fra jordbruksarealene, er å nytte en praksis ved jordarbeiding som minsker risikoen for avrenning/erosjon fra arealene og til vassdrag. Det er åpenåkerarealet som er særlig utsatt for avrenning/erosjon. Andelen åpenåkerareal (inkludert hage) økte fram til 1990-tallet, men har siden gått ned, slik det går fram av Tabell 6.9 og Figur 6.7.

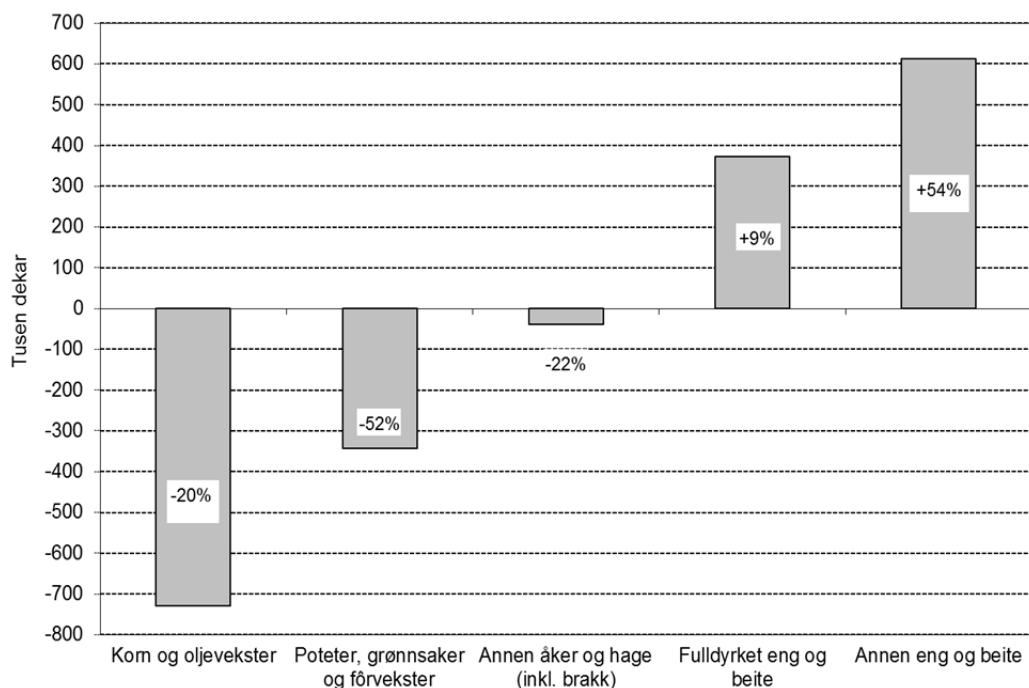
Tabell 6.9 Utviklingen i åpenåker- og kornarealet 1970–13

	1970	1980	1990	2006	2010	2012	2013
Åpenåkerareal i % av fulldyrket areal	45,5	49,0	50,5	43,2	42,6	42,1	41,0
Kornareal i % av åpenåkerareal	70,5	78,6	81,3	87,0	86,8	87,3	86,4

*Foreløpige tall

Kilde: BFJ. Totalkalkylen for jordbruket 2011 og Statistisk Sentralbyrå.

Nedgangen i andelen av åpenåkerareal av fulldyrket areal fra 1990 henger sammen med at kornarealet har blitt redusert mer enn det fulldyrkede arealet. Økningen i fulldyrket areal skyldes økt engareal.

Figur 6.7 Endring i arealbruken fra 1990–2013

Til og med 2004 var tilskudd til redusert jordarbeiding på høsten en del av den nasjonale tilskuddsordningen, men fra 2005 ble dette ført videre i regionale miljøprogram. I 2012 ble det gitt tilskudd til ca 424 kilometer grasdekte vannveier, 1 232 kilometer med vegetasjonssoner og 57 700 dekar andre grasdekte miljøareal. Samlede tilskudd for disse ordningene var 23,3 mill. kroner. Tilsvarende tall for 2005 var 4,1 mill. kroner.

Figur 6.8 viser utviklingen i korn- og oljevekstareal i landet fordelt etter jordarbeidingsmetode og tidspunkt for såing. SSB har endret noe på beregningen av høstpløyd areal. Nå beregnes det høstpløyd areal uten plantedekke om vinteren, mens det tidligere ble oppgitt alt areal som var høstpløyd.

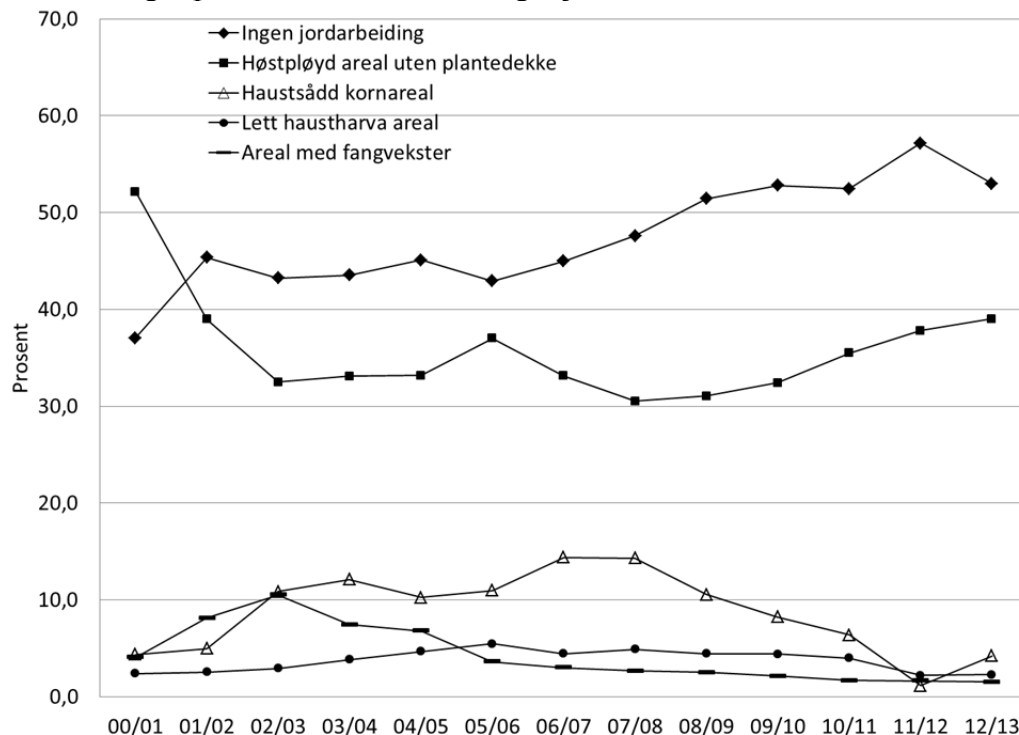
Figuren viser tydelig reduksjon i høstpløyd areal uten plantedekke. Dette utgjorde 52 prosent av arealet i sesongen 00/01. Andelen var nede på ca 30 prosent i 07/08, men har økt litt igjen de siste årene, og er nå oppe på 39 prosent i 12/13.

Tilsvarende har andelen av arealet hvor det ikke foretas noen jordarbeiding om høsten økt. I sesongen 00/01 utgjorde dette 37 prosent av korn- og oljevekstareal, mens det i 12/13 omfatter 53 prosent, og det var da en nedgang fra året før.

Åkerareal i stubb regnes å ha en reduserende, det vil si positiv effekt på arealavrenningen. Dyrking av høstkorn (som blir sådd om høsten) regnes for å være mer positivt med hensyn til arealavrenningen enn høstpløying. Det var minst høstsådd areal høsten 2011, med 1,2 prosent av kornarealet, og mest høsten 2006, med 14,4 prosent høstsådd areal. Foreløpige tall for 2013 viser at 4,2 prosent av kornarealet i 2013 ble sådd høsten 2012.

Totalarealet med fangvekster nådde en topp i 2002 med 10 prosent av arealet. Deretter har det vært en reduksjon i andelen av slikt areal til 1,5 prosent i sesongen

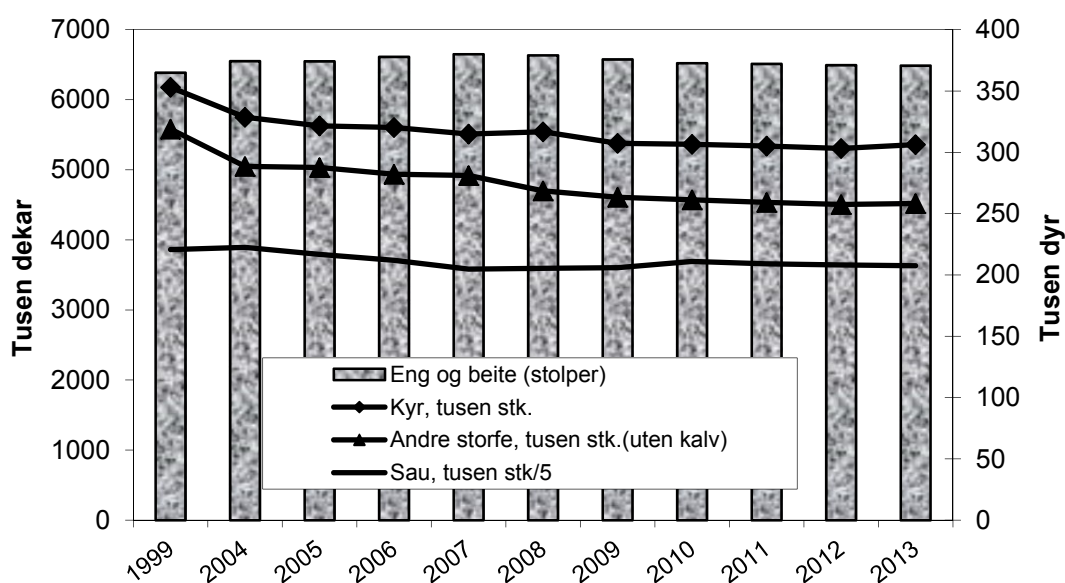
12/13. Andelen av korn- og oljevekstareal som ble høstharva har i hele perioden ligget mellom 2 og 5 prosent av totalt korn- og oljevekstareal.

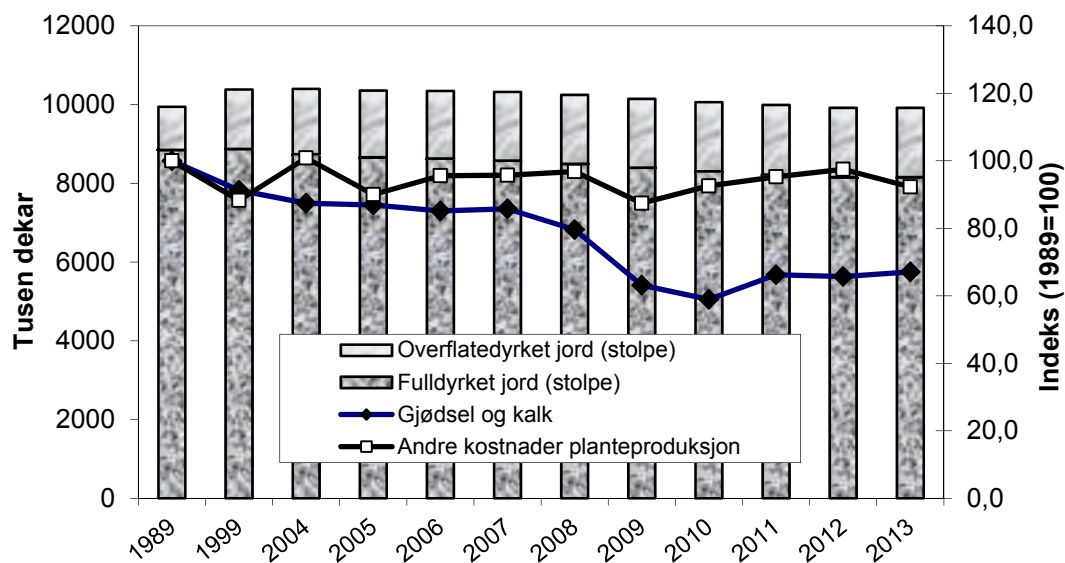
Figur 6.8 Metode for jordarbeiding og tidspunkt for såing for korn og oljevekster

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.9 viser utviklingen i antall grovfôrdyr sammen med utviklingen i grovfôrareal og Figur 6.10 viser volumendring av innsatsfaktorer sammen med arealutviklingen. Figurene indikerer at det de siste årene er en tendens til ekstensivering av arealbruken.

Figur 6.9 Utviklingen i eng- og beiteareal og grovfôrdyr

Figur 6.10 Utvikling i areal og volumendringer av innsatsfaktorer

6.4.4 Gjødselforbruk

Riktig gjødning, det vil si samsvar mellom næringstilførsel og næringsopptak, er viktig for å unngå avrenning av næringssalter. Riktiggere gjødning skjer ved forbedrede gjødseltyper, gjødselplanlegging og rett valg av spredetidspunkt. Som ett ledd i obligatorisk miljøplan, som er knyttet til produksjonstilskuddsforskriften, er det krav om gjødselplan.

Tabell 6.10 viser at forbruket av kunstgjødning per dekar var 28 prosent lavere i 2013 enn i 1985. Dette skyldes redusert fosforgjødsling og at det gjennomgående brukes gjødseltyper med større nitrogeninnhold. Bortfallet av miljøavgift på nitrogen og fosfor fra og med gjødselåret 2000/01 ser ikke ut til å ha ført til økt omsetning. N-forbindelsen i de fleste gjødselslag har en forurende virkning på jordsmonnet. Forbruket av kunstgjødning per daa jordbruksareal var synkende fra 2005 til og med 2010, men økte til 43,6 kg per dekar i 2013.

Grovt regnet trengs 1 kg kalk, tilsvarende 2 kg kalksteinsmel, for å nøytralisere virkningen av 1 kg N i fullgjødning. Tilførselen av kalk, gjennomsnittet av alle kalkslag, var ca 23 kg per dekar i 2013, jfr. Tabell 6.10. For å opprettholde pH-nivået i vanlig jord trengs imidlertid 50–100 kg kalksteinsmel per dekar. Dette skyldes effekten av den generelle forsuringen. Kalkingsbehovet varierer ellers mye landet over og er foruten selve gjødslingen avhengig av jordart, klima og vekster.

Tabell 6.10 Kunstgjødning og kalk i mill. kg og kg per dekar jordbruksareal

	1985	1999	2005	2010	2012	2013
Kunstgjødning:						
Totalt, mill. kg	590	516	511	387	423	429
Kg/daa jordbruksareal	60,2	49,4	49,3	38,5	42,6	43,6
Kalk:						
Totalt, mill. kg	340	275	206	168	205	228
Kg/daa jordbruksareal	40,8	26,5	19,9	16,7	20,6	23,2

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014

På grunn av gjødning som betydelig kostnadspost, har utviklingen i forbruket av gjødning hatt spesiell oppmerksomhet. Brukernes tilpasninger ved overganger mellom rene-/rike N-typer og fullgjødningstyper, hamstring i 2007/08, medfører at endringen i forbruket, målt ved kg verdstoff var klart mindre enn endringen i antall kg gjødning isolert sett tilsier. I Tabell 6.11 er antall kg verdstoff N, P og K satt opp totalt og per dekar jordbruksareal.

Tabell 6.11 Næringsforbruk av nitrogen, fosfor og kalium

	Jordbr. areal Daa	Nitrogen, N		Fosfor, P		Kalium, K		Verdstoff Tonn
		Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	
2004/05	10 354	106 882	10,3	12 660	1,2	45 926	4,4	165 468
2005/06	10 345	104 088	10,1	12 431	1,2	45 359	4,4	161 878
2006/07	10 320	107 588	10,4	12 155	1,2	45 253	4,4	164 996
2007/08	10 245	101 882	9,9	11 526	1,1	43 324	4,2	156 732
2008/09 ¹	10 143	92 781	9,1	8 465	0,8	32 907	3,2	134 154
2009/10 ¹	10 060	83 982	8,3	7 831	0,8	31 943	3,2	123 756
2010/11	9 989	95 522	9,6	8 779	0,9	34 694	3,5	138 995
2011/12	9 929	94 454	9,5	8 121	0,8	32 792	3,3	135 368
2012/13	9 832	95 559	9,7	8 474	0,9	32 692	3,3	136 752
2013/14	9 825	95 521	9,7	8 351	0,8	31 947	3,3	135 818

1) Inkl. verdstoff av 55 000 tonn gjødning i 2008/09 og 10 000 tonn gjødning i 2009/10 hamstret fra 2007/08

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014

Mest mulig spredning av gjødning i vekstsesongen er viktig for en bedre utnyttelse av næringsstoffene. Samtidig reduseres risikoen for avrenning. I kornproduksjonen er våronna det dominerende tidspunkt for gjødning. Delt gjødning (gjødning både i våronn og seinere i vekstperioden) er stort sett aktuelt kun ved dyrking av mathvete. Arealet med delt gjødning i kornproduksjonen er dermed avhengig av omfanget av hvetedyrkingen, hvor delt gjødning er betinget av økonomien i dyrkingen.

I perioden 2008-2012 var det et pilotprosjekt med tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødning. Hedmark og Rogaland hadde tilskudd til slike tiltak gjennom RMP, og i tillegg gjaldt pilotordningen for fylkene Rogaland, Hedmark, Buskerud, Sogn og Fjordane og Nord-Trøndelag.

I 2013 ble det søkt om tilskudd til å spre husdyrgjødsel miljøvennlig på 526 dekar. Totalt ble det tildelt 27,7 mill. kroner til dette formålet i 2013. Tilskuddssummen inkluderer også et tilleggstilskudd man kan få for bruk av slangeutstyr. Dette er en økning på ca 9 mill. kroner fra 2012, da det ble gjennom pilotordningen og RMP til sammen utbetalt 18,5 mill. kroner. Økning i areal og tilskudd skyldes først og fremst at flere fylker utbetalte tilskudd til slike tiltak fra 2013.

6.4.5 Plantevernmidler

Forsvarlig handtering og bruk av plantevernmidler har betydning både for den enkelte bruker, brukerens nærmiljø og for å unngå rester i mat og fôr. Forhold vedrørende plantevernmidler er regulert i Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (av 19.12.2003 nr. 124) med tilhørende forskrifter. Mattilsynet er ansvarlig godkjennings-myndighet for plantevernmidler i Norge. Før et middel tillates brukt, underlegges det en grundig faglig vurdering i forhold til helse- og miljørisiko. Det kreves også dokumentert at nye midler er like gode eller bedre enn allerede godkjente preparater eller metoder. Dette kravet til dokumentert behov begrenser antall preparater.

Det kreves autorisasjon for omsetning og yrkesmessig bruk av plantevernmidler. Autorisasjon gis for 10 år etter gjennomgått obligatorisk kurs og bestått prøve. Kravet gjelder for bruk av preparater i jordbruket, og beviset må framlegges ved kjøp. Ifølge Forskrift om plantevernmidler av 26.7.2004 er det Mattilsynet som administrerer denne ordningen. Men kommunen eller fylkesmannen har myndighet til å utstede autorisasjon etter instruks fastsatt av Mattilsynet i Forskrift av 5.10.2005 «Instruks for fylkesmann og kommune ved utstedelse av autorisasjon for håndtering og bruk av plantevernmidler.»

Forskrift om plantevernmidler setter krav om at det ved yrkesmessig bruk skal føres sprøytejournal, og at det kun skal brukes spredeutstyr som er godkjent av en funksjonstest. Funksjonstesten stiller tekniske krav til utstyret, og en slik test er gyldig i 5 år.

Nedenfor (Tabell 6.12) er forbruket av plantevernmidler i landbruket angitt i mill. kr sammen med omsatt mengde virksomt stoff av plantevernmidler. Tallene for omsatt mengde gjelder salg fra importør til distributør/forhandler, og gir dermed ikke det faktiske salget av det enkelte preparat fra forhandler hvert år. Noe av dette vil dessuten gå til sektorer utenom jordbruket. Mengden av virksomt stoff er ikke direkte sammenlignbar fra ett år til et annet. Det skyldes at det er stadig utskifting av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad. Omsetningsstatistikken de siste årene har vært sterkt preget av endringer i avgiftssystemet. Innføringen av nytt avgiftssystem med avgiftsøkning både i 1999, 2000 og høsten 2004 førte til stor import og hamstring i 1998, 1999 og 2004, med påfølgende lav omsetning årene deretter.

Tabell 6.12 viser forbruk av plantevernmidler i mill. kr, og omsatt mengde virksomt stoff av ulike midler. Mengden virksomt stoff i ugrasmidler økte fra 2010 til 2012, men ble så redusert noe til 2013. Året 2010 kan trolig betraktes som et normalår uten spesielle klimatiske eller andre forhold som har påvirket omsetningen i vesentlig grad. Den relativt sett høye omsetningen i 2012 skyldes hovedsakelig en kraftig økning av jernsulfat (mot mose i plen) og at vekstsesongen var nedbørrik, noe som førte til stort behov for sprøyting mot soppsykdommer.

Total omsetning i kilo i 2013 var litt lavere enn de to foregående årene, og lå så vidt over gjennomsnittet for de fem siste årene. Omsetningen av yrkespreparater var lavere enn de tre foregående årene, noe som nok har sammenheng med gunstige værforhold i 2013. Omsetningen av hobbypreparater fortsetter økningen fra de siste årene, selv om

økningen ikke er like stor. Mengden jernsulfat utgjør omtrent 95 prosent av totalmengden til privatbruk, og gjør at mengden hobbypreparater utgjør over en fjerdedel av total mengde plantevernmidler.

Omsetningen i kroner ble redusert med ca 32 mill. kroner fra 2012 til 2013.

Tabell 6.12 Forbruk av plantevernmidler i mill. kr, og omsatt mengde av ulike stoffer

	1985	1990	1999	2006	2010	2012	2013
Mill. kr ¹⁾	359,6	335,8	357,0	318,6	278,8	331,9	300,1
<i>Omsatt mengde virksomt stoff, 1000 kg²⁾</i>							
Ugrasmidler	1 236,2	965,1	448,7	549,7	577,7	628,0	614,9
Soppmidler	138,4	1 53,0	219,9	103,7	87,5	119,9	101,9
Skadedyrmidler	38,7	19,0	23,8	8,3	5,7	7,2	6,6
Andre midler	116,1	46,4	103,9	60,7	65,9	94,3	69,5
<i>Totalt, 1000 kg²⁾</i>	<i>1 529,3</i>	<i>1 183,5</i>	<i>796,3</i>	<i>719,9</i>	<i>736,8</i>	<i>849,4</i>	<i>792,9</i>

1) Verdi av plantevernmidler brukt i jordbruket omregnet til faste 2013-kroner

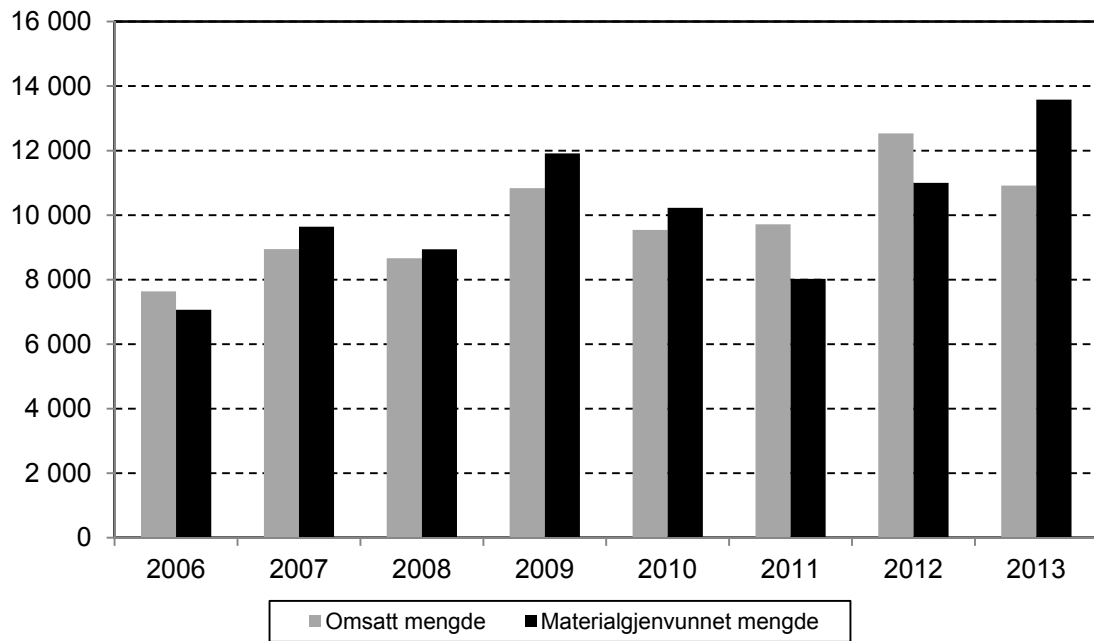
2) Total grossistomsetning

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2013 og Mattilsynets omsetningsstatistikk for plantevernmidler.

6.4.6 Innsamling av landbruksplast

Landbruket er en stor forbruker av ulike plastprodukter, først og fremst i form av emballasje – og da spesielt rundballeplast og storsekker. Fra og med 2003 er alle gårdbrukere pålagt å ha en miljøplan for gården, hvor det blant annet stilles krav om at landbruksplasten skal leveres til godkjent mottak. Systemet med returordning av plast finansieres ved at importører og produsenter av plast betaler et emballasjevederlag, og Grønt Punkt Norge AS står for innkreving av dette vederlaget. Emballasjeretur A/S har oppgaven med å organisere innsamling og gjenvinning av plastemballasje i Norge.

Figur 6.11 viser omsatt og gjenvunnet jordbruksfolie de siste 8 år i følge Grønt Punkt. Figuren viser fakturerte mengder. I 2013 ble det omsatt 10 916 tonn jordbruksfolie, og materialgjenvunnet 13 582 tonn. Grønt Punkt forklarer den forholdsvis store forskjellen mellom omsatt og materialgjenvunnet mengde i enkelte år med blant annet lageroppbygging. Over tid vil mengdene som gjenvinnes nærme seg omsatt mengde. Differansen vil skyldes at plast som ikke egner seg til gjenvinning brukes til produksjon av energi, og at noe plast blir behandlet ulovlig.

Figur 6.11 Fakturert omsatt og materialgjenvunnet jordbruksfolie 2006–2013. Tonn

7 Inntekter, økonomiske forhold og levekår

7.1 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper

I tabell 7.1 er utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital ifølge totalkalkylens normaliserte regnskaper angitt. I disse er det forutsatt normalårsavlinger. Samtidig er også de registrerte regnskapstallene tatt med. Det er normaliserte regnskaper som legges til grunn i jordbruksforhandlingene.

Tabell 7.1 Vederlag til arbeid og egenkapital ifølge normaliserte og registrerte regnskaper. Kr/årsverk. Løpende kroner, avrundet

	2000	2005	2009	2010	2012	2013*
Normaliserte regnskaper:						
Nivå	148 700	148 300	201 100	233 000	247 300	253 100
Endring fra foregående år	10 000	- 3 400	28 200	31 900	19 100	5 800
Registrerte regnskaper:						
Nivå	150 100	150 500	196 900	227 000	236 200	257 400
Endring fra foregående år	14 600	800	4 600	30 100	20 100	21 200

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014.

Hovedårsaker til forskjeller mellom normaliserte og registrerte regnskaper er:

- Forskjellige inntekter for planteproduksjoner, da registrerte regnskaper bygger på registrerte avlingstall, mens normalårsavlingstall legges til grunn for normaliserte regnskaper.
- For grøntsektoren normaliseres dessuten arealer og priser (3 års glidende gjennomsnitt) i normaliserte regnskaper, mens det er de registrerte tallene for de enkelte år som nyttes i registrerte regnskaper.

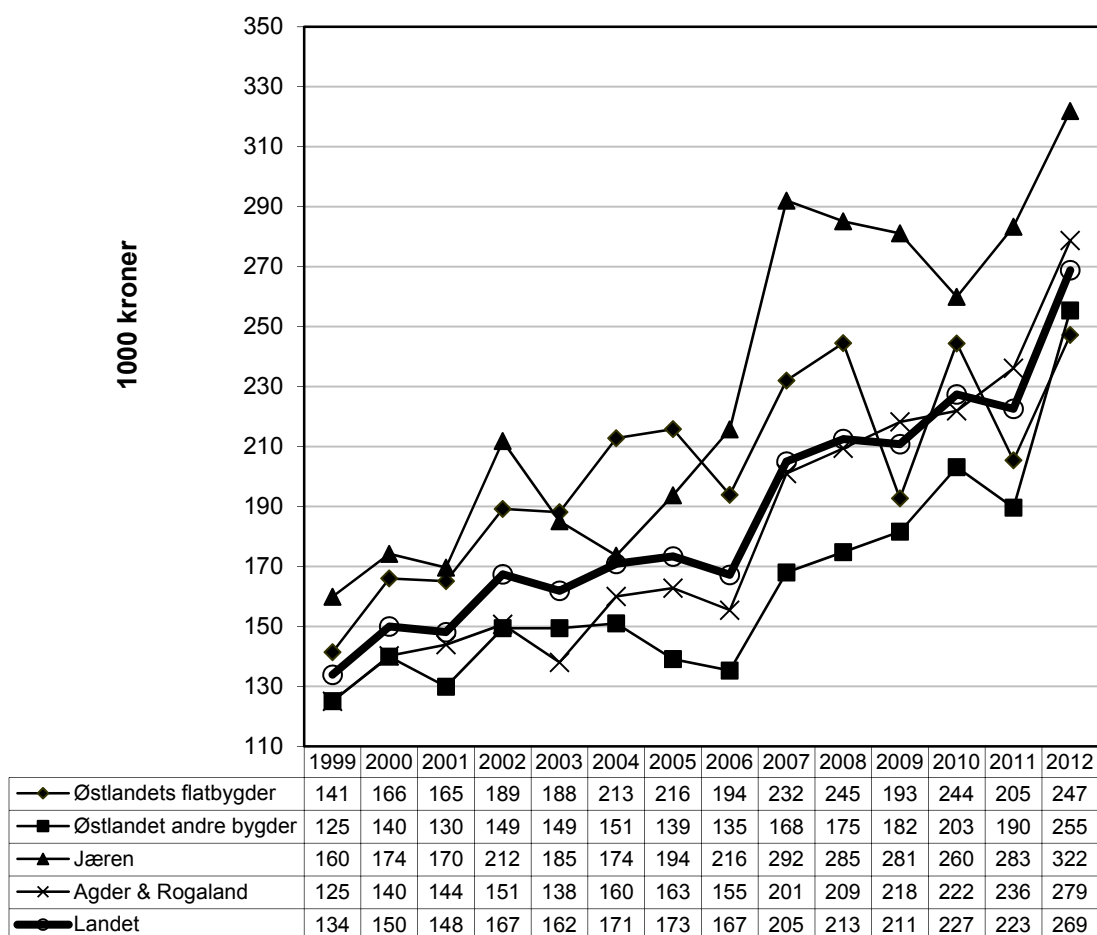
7.2 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene

Dette kapitlet bygger på Driftsgranskingene som er en regnskapsundersøkelse for 800–900 jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket». Driftsgranskingene dekker hele landet og grupperer jordbruksbedriftene etter område, produksjon og størrelsesgrupper.

7.2.1 Inntekt etter område

Figur 7.1a viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i de sørlige og østlige delene av landet slik det går fram av Driftsgranskingene. I figuren ligger det også inne en linje for hele landet. Jordbruksbedrifter på Jæren har i mange år hatt resultat som ligger over de andre landsdelene, men i gode kornår har jordbruksbedrifter på Østlandets flatbygder hatt bedre resultat enn jordbruksbedriftene på Jæren. Resultatet for jordbruksbedrifter i Østlandets «andre bygder» ligger ofte lavest i undersøkelsen. Østlandet (både flatbygder og andre bygder) opplevde relativt dårlige år både i 2009 og 2011. Hovedforklaringen begge årene er avlingsnedgang pga. dårlig kornår kombinert med økte kostnader.

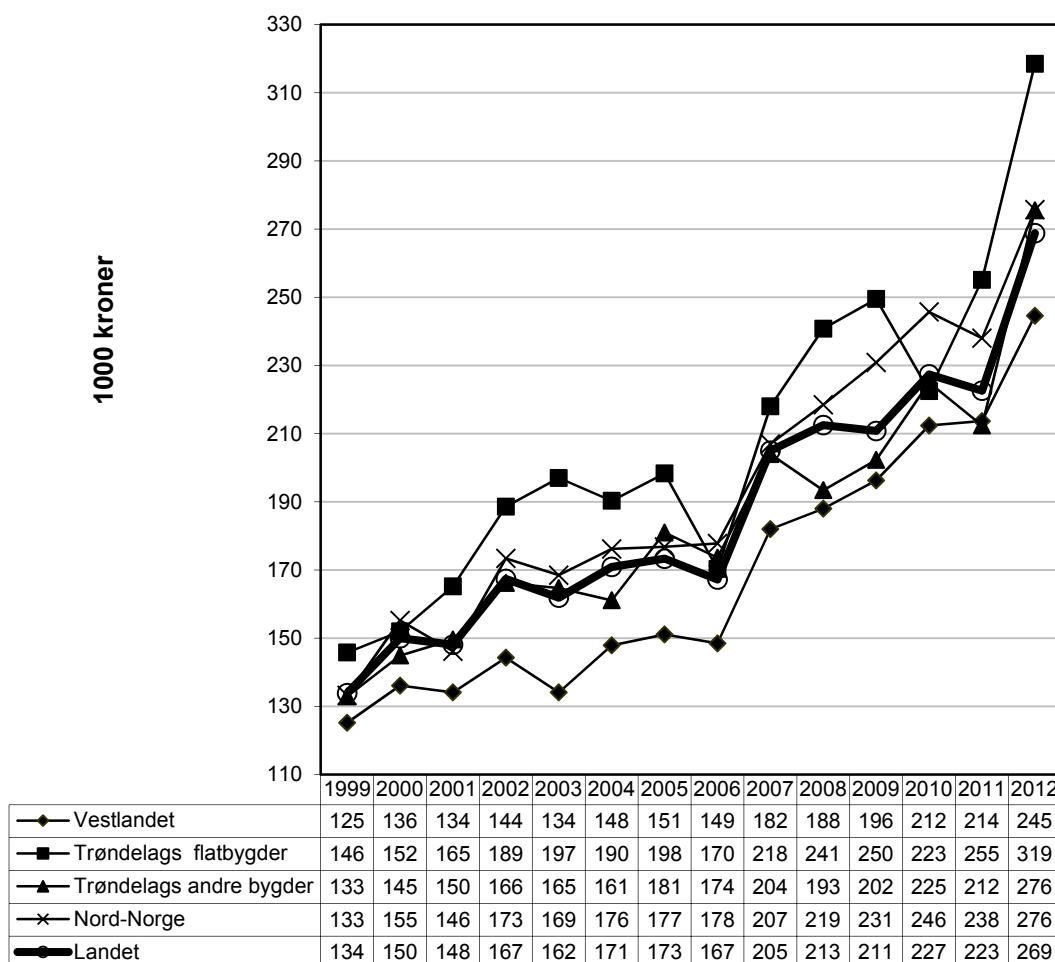
I 2012 er det en betydelig oppgang i resultat i alle landsdeler. Det er summen av mange positive elementer som er årsaken til dette. Bedre kornavlinger, økte priser på melk og kjøtt kombinert med volumøkning er viktige forklaringer på den store framgangen.

Figur 7.1a Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i det østlige og sørlige Norge. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

Figur 7.1b viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i det vestlig, midtre og nordlige Norge. I likhet med figur 7.1a har også denne med linje for hele landet. I disse landsdelene dominerer grovfôrbaserte produksjoner, og variasjonene mellom år er ikke så store. De aller fleste år har jordbruksbedrifter i Trøndelags flatbygder et resultat som ligger godt over landsgjennomsnittet, mens jordbruksbedrifter på Vestlandet hvert år har av de svakeste resultatene i undersøkelsen. Trøndelags flatbygder opplevde en sterk reduksjon fra 2009 til 2010, noe som skyldes dårlig kornavling, økt kraftfôrkostnad og økte faste kostnader. Forklaringen på den store økningen i 2012 er den samme som for Figur 7.1a

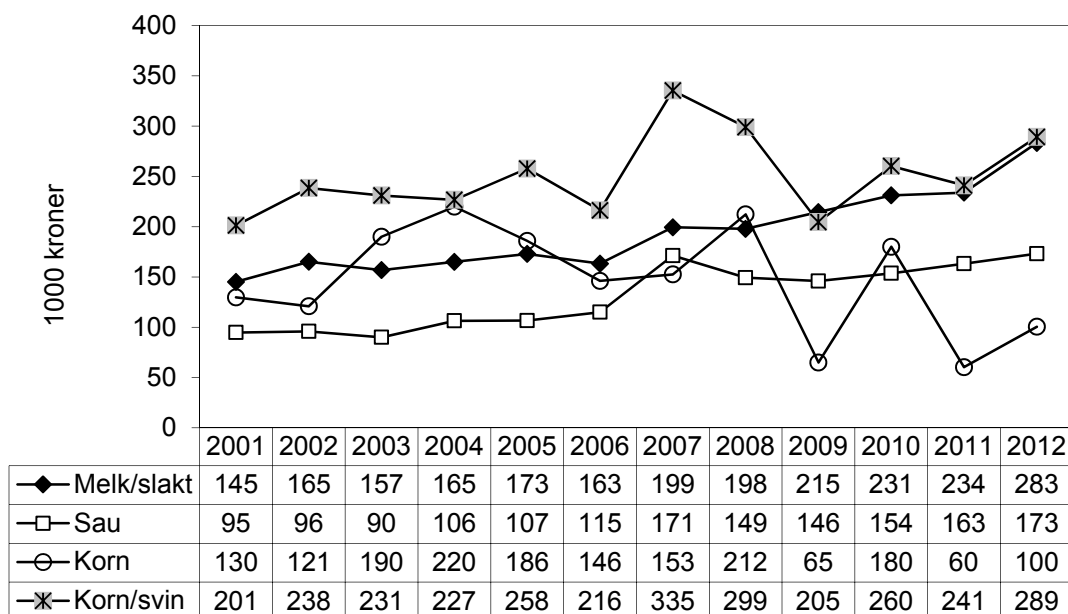

Figur 7.1b Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i Vest-Norge, Midt-Norge og Nord-Norge. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

7.2.2 Inntekt etter produksjon

Figur 7.2 viser utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital siste 12 år for en del utvalgte driftsformer i Driftsgranskingene. Driftsformer med korn varierer mye med de meteorologiske forholdene, mens grovfôrbaserte produksjoner har mye mindre variasjoner.

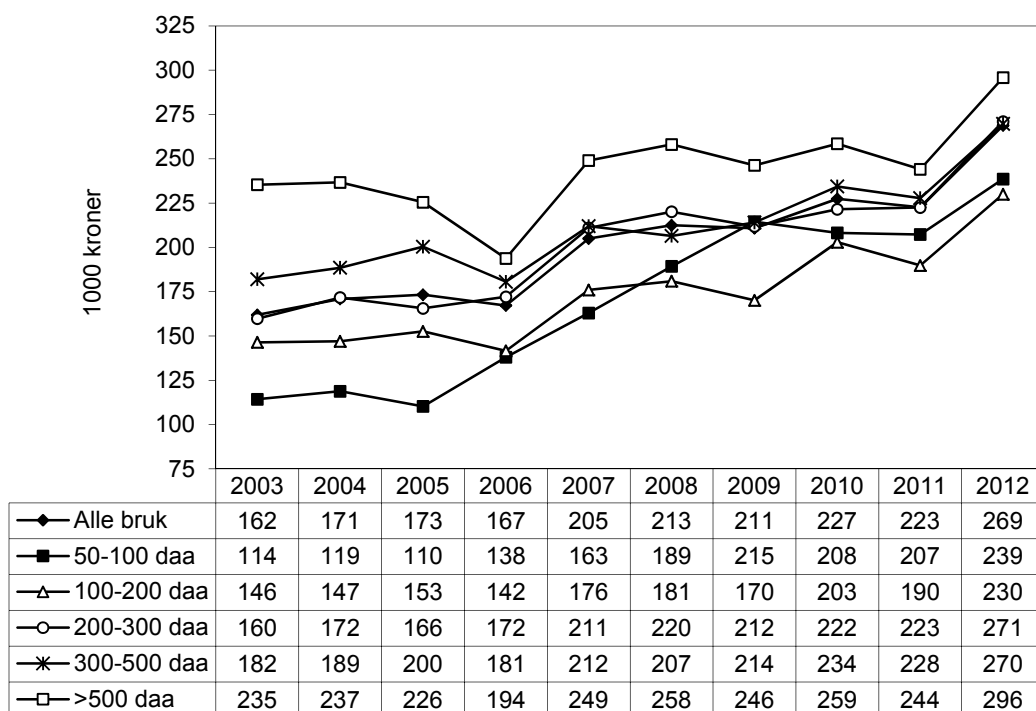
Figur 7.2 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for utvalgte produksjoner. Nominelle 1000- kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

7.2.3 Inntekt etter bruksstørrelse

Figur 7.3 viser endringen fra år til år i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for forskjellige arealgrupper i Driftsgranskingene.

Gruppene over 300 dekar har større årlig variasjon enn de mindre brukene, noe som blant annet skyldes at store bruk i gjennomsnitt har stort kornareal. Årsvariasjonen på inntektskurven for gruppene over 300 dekar har ganske godt samsvar med årsvariasjonen i kornavlingene. De minste brukene har i alle år i perioden 1996 til 2008 oppnådd det lavest vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk. Man kan se at i de siste årene har den minste gruppen, 50–100 daa, overgått gruppen 100–200 daa i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk.

Figur 7.3 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for arealgrupper. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

7.3 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske

Personinntekt, eller pensjonsgivende inntekt, er den del av næringsinntekten som er igjen etter at den innsatte kapitalen har fått dekning. Det er personinntekt som er grunnlag for beregning av pensjon og sykepenger. Skatten som beregnes av personinntekt, vil være høyere enn av en like stor kapitalinntekt. Fra 1992 til og med 2005 ble delingsmodellen benyttet for å beregne pensjonsgivende inntekt. Kapitalavkastningsraten var 16 prosent de to første årene, men ble seinere gradvis redusert. Etter 1997 var det valgfri kapitalavkastningsrate mellom 0 prosent og en maksimal prosent. Denne maksimale prosenten har blitt redusert med årene, og var i 2005 på 7 prosent. I 2006 ble delingsmodellen erstattet med skjermingsmodellen, der hensikten er å skjerme risikofri avkastning av den investerte kapitalen mot å bli beskattet som personinntekt. Modellen innebærer at avkastningen utover et skjermingsfradrag skattlegges som personinntekt.

Fra 2012 har ikke SSB lenger mulighet for å dele opp næringsinntektene i ligningsmaterialet. Der ligger grunnlaget for beskatning, og jord og skog har nå samme skattesatser som andre næringer. Tabellene nedenfor viser derfor 2011 som siste år.

Tabell 7.2 til Tabell 7.8 viser utvikling i personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske fordelt etter fylke, jordbruksareal i drift, kornareal, antall melkekyr, antall sauer og brukers alder. Tallene gjelder for bruker + eventuell ektefelle/ samboer. I kyst-områdene kan noe av personinntekt stamme fra fiske, men selv her har inntekter fra fisk liten betydning.

Den fylkesvise fordelingen av personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske er vist i Tabell 7.2. I 2011 var det brukere og ektefelle/samboer i Rogaland, Nord-Trøndelag, Nordland, Finnmark og Troms som hadde den høyeste personinntekten, mens personinntekta var lavest i Telemark og Vest-Agder. Hele landet sett under ett var det en liten reduksjon i personinntekta fra 2010 til 2011. Det siste året var det reduksjon i alle fylker bortsett fra Hedmark, Hordaland, Sogn og Fjordane, Sør- og Nord-Trøndelag og Finnmark. Den største prosentvise økningen hadde Hedmark, mens Vestfold hadde størst prosentvise nedgang i personinntekt det siste året.

Tabell 7.2 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt på fylker¹⁾. 1000 kr

	1992	1995	1999	2009	2010	2011
Østfold	45,3	66,7	66,4	100,9	122,1	120,7
Akershus	47	61,9	70,6	105,8	110,0	107,9
Hedmark	48,8	62,5	72,6	128,9	141,8	150,3
Oppland	62	75	90,8	128,9	144,8	141,5
Buskerud	34,6	42,8	59,2	98,0	108,7	106,3
Vestfold	39,9	65,1	74,8	125,9	148,2	137,1
Telemark	32,7	35,4	43,1	72,2	80,3	76,5
Aust-Agder	42,4	46,3	58	105,8	114,4	108,5
Vest-Agder	43,8	48,6	58,3	90,4	103,2	99,9
Rogaland	104,2	113,2	121,2	184,1	201,4	197,4
Hordaland	48,2	48,5	57,8	87,2	100,9	101,3
Sogn og Fjordane	65,5	65,8	69,9	111,6	127,7	130,3
Møre og Romsdal	71,6	71	84,3	141,6	165,8	162,0
Sør-Trøndelag	79,6	86,4	94,3	147,8	163,2	164,2
Nord-Trøndelag	88,4	98,4	110,5	173,2	189,4	193,1
Nordland	80,4	84,7	99,1	175,0	195,2	191,8
Troms	78,2	84	85,5	157,9	188,2	184,2
Finnmark	65,4	74,1	88,6	166,9	184,2	190,7
Hele landet	62,2	70,7	81,4	131,3	147,2	146,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.3 viser personinntekt for ulike størrelsesgrupper. I hovedsak øker personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske med årene. Unntaket er det siste året, hvor personinntekta ble litt redusert. Hovedregelen er også økende personinntekt med økende areal.

Tabell 7.3 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2009	2010	2011
0–99 ¹⁾	28,7	28,1	28,1	54,7	57,6	60,1
100–199	98,1	103,5	96,7	99,5	107,7	103,2
200–299	128,4	139,2	144,1	173,6	194,0	188,8
300–499	122,4	148,3	164,9	228,6	259,9	254,2
> 500	130,1	173,2	208,5	285,7	339,2	343,7
Alle	62,2	70,7	81,4	131,3	147,2	146,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.4 viser personinntekt for bruker pluss ektefelle/samboer fra annen næring og lønnsarbeid for de ulike arealgruppene. Hovedtendensen er at de med minst areal har større personinntekt fra annen næring og lønnsarbeid enn brukene med større areal, og at bidraget fra annen næring og lønnsinntekt er fallende med økende areal. Den aller største arealgruppen er i mange år et unntak her, etter som de har høyere personinntekt fra annen næring og lønnsinntekt enn arealgruppen 300–499 dekar. Fra 2010 til 2011 var det arealgruppa 300–499 dekar som økte personinntekta fra annen næring og lønnsarbeid mest uansett om vi måler i kroner (27 400 kr) eller prosentvis økning (7,0 %).

Tabell 7.4 Personinntekt fra annen næring og lønnsarbeid for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2009	2010	2011
0–99 ¹⁾	171,6	191,9	260,6	480,9	502,1	528,8
100–199	116,3	134,2	200,8	451,7	469,9	494,6
200–299	107,9	121,2	172,9	393,6	413,0	439,1
300–499	114,1	133,6	178,0	373,3	389,1	416,5
> 500	110,6	142,4	180,0	383,8	392,4	413,8
Alle	147,2	163,4	220,6	433,4	451,6	477,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.5 viser personinntekt fra primærnæringene etter størrelsen på kornarealet. I alle år er det en klar sammenheng mellom økende kornareal og økende personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske. De to minste arealgruppene i 2010 og 2011 er imidlertid et unntak fra denne regelen. Både i denne tabellen og i Tabell 7.6 og Tabell 7.7 med husdyrproduksjon kan det være flere produksjoner på jordbruksbedriften.

Tabell 7.5 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter kornareal¹⁾. 1000 kr

Kornareal, dekar	1992	1995	1999	2009	2010	2011
1–99 ¹⁾	38,0	47,2	57,0	89,7	103,2	98,4
100–199	54,4	69,8	70,3	96,2	99,5	97,2
200–299	75,6	97,7	109,5	135,6	144,6	137,0
300–499	100,3	130,9	144,7	190,3	207,5	198,3
> 500	118,5	170,3	192,5	250,3	304,8	306,4

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.6 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2009	2010	2011
1–9	95,1	96,1	110,3	149,4	171,6	175,1
10–19	150,1	157,0	166,7	237,1	280,1	280,9
20–39	183,0	187,9	211,6	318,3	370,6	359,6
> 40	149,1	169,5	236,9	350,8	429,8	385,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

For melkeprodusenter er det positiv sammenheng mellom antall melkekyr og personinntekt i næring (tabell 7.6) i alle år, bortsett fra den aller største størrelsesgruppen i 1992 og 1995. Sum personinntekt for bruker og ektefelle/samboer har økt for alle størrelsesgrupper hvert år, med unntak av året 2010. Fra 2009 til 2010 fikk alle størrelsesgrupper en betydelig reduksjon i personinntekten. I 2011 er de to minste størrelsesgruppene igjen oppe på 2009-nivå, mens de to største størrelsesgruppene fortsatt ligger noe bak 2009-nivået. De med over 40 kyr opplevde størst økning fra 2010 til 2011, på 148 900 kr.

For brukere med sau (Tabell 7.7) var det bare den største størrelsesgruppen som økte personinntekten fra 2010 til 2011. De andre gruppene hadde tilnærmet uendret eller synkende personinntekt fra året før. I alle år er det gruppen med færrest sau som har hatt den laveste inntekten, og inntekten øker med økende sauetall.

Tabell 7.7 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter antall sauer ¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2009	2010	2011
1– 49	47,1	48,5	87,9	96,4	96,4	93,5
50– 99	61,9	62,0	105,1	115,8	115,8	117,2
100–199	80,2	92,6	163,8	181,6	181,6	181,5
> 200	159,5	154,5	255,4	271,9	271,9	297,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue

Tabell 7.8 viser personinntekt for bruker og ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder. Alle årene er det gruppen der brukeren er i alderen 50 til 59 år som har den høyeste personinntekten fra drifta. Vi ser at i alle årene så øker personinntekten med økende alder opp til 59 år, men reduseres igjen etter det.

Tabell 7.8 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2009	2010	2011
< 39	54,6	66,0	71,2	111,5	126,4	123,5
40–49	71,6	78,3	87,8	139,9	159,9	161,8
50–59	75,5	83,6	93,3	144,1	163,5	162,4
60–65	67,5	73,4	91,5	143,0	152,3	150,1
66–69	36,2	38,8	49,6	88,5	98,1	97,4
> 70	15,8	16,7	17,2	48,6	55,3	52,5

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

7.4 Alminnelig inntekt

Alminnelig inntekt er et videre begrep enn personinntekt i kapittel 7.3. Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, der de viktigste er lønn, pensjoner, overskudd fra næringsvirksomhet, renteinntekter og andre kapitalinntekter. Inntektsmålet alminnelig inntekt ble innført i forbindelse med skattereformen og finnes fra og med inntektsåret 1992. Fra summen av inntekter trekkes alle fradrag, blant annet minstefradrag (kun i lønnsinntekt), fagforeningskontingent, premie til egen pensjonsforsikring, renteutgifter og jordbruksfradrag.

Tabell 7.9 til Tabell 7.13 viser utviklingen i alminnelig inntekt fordelt etter jordbruksareal, brukers alder, kornareal, antall melkekyr og antall sauer. Tabell 7.9 og Tabell 7.10 inneholder to tabeller, en med tall kun for bruker og en med tall for bruker med eventuell ektefelle/samboer. F.o.m. 2005 er samboere uten felles barn også med i tallene på lik linje med ektefeller/samboer med felles barn. Tabell 7.11 til Tabell 7.13 (som viser alminnelig inntekt inndelt etter kornareal, antall melkekyr og antall sauer) viser totaltall for bruker og eventuell ektefelle/samboer.

Før 1999 ble *bruker* bestemt i utvalgstillinga som den det var angitt fødselsnummer på. Der det var angitt to fødselsnummer, ble den eldste valgt. I 1999 var det egne felt for referansebruker og medbruker, dvs. at det ble ikke foretatt valg. Fra og med 2000 er totalpopulasjonen utgangspunkt for fordelingen etter kjønn og personlig/upersonlig bruker. I all hovedsak er det da søker av produksjonstilskudd som er bruker. Fra og med 2002 er det også der ført opp kun én person - innehaver av enkeltpersonforetak. Før 2002 var det søker og eventuell ektefelle/medeier.

Det var 73 prosent av brukerne som hadde ektefelle/samboer i 1995, og fra og med 2008 har andelen vært 77 prosent. Det blir derfor inntektene for ektefellene/ samboerne til denne andelen som regnes med i statistikken sammen med inntektene til det totale antall brukere. Det er ikke tatt hensyn til hvorfra ektefellene henter sin inntekt. Fylkesvis fordeling av alminnelig inntekt vises på http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket.

Legg merke til at det kan være flere produksjoner på samme jordbruksbedrift i grupperingene i tabellene. Tabell 7.9a og Tabell 7.9b viser at til og med 1999, så øker alminnelig inntekt med økende areal, men fra og med 2010 har denne trenden blitt endret. De siste årene har alminnelig inntekt vært synkende med økende areal opp til 300 dekar, for deretter å øke med økende areal. Brukene i den største arealgruppa har hele tiden hatt størst alminnelig inntekt.

Fra 2010 til 2012 har alminnelig inntekt økt med ca 12 prosent både for bruker og for bruker og ektefelle/samboer.

Tabell 7.9a Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2011	2012
0– 99	136,7	155,0	195,2	292,4	314,4	334,3
100–199	166,1	176,8	208,8	282,1	297,0	318,6
200–299	190,1	205,4	222,0	277,7	290,0	309,5
300–499	209,0	249,3	259,4	300,1	311,1	323,9
> 500	274,9	348,1	473,2	372,3	381,1	381,4
Alle	154,2	174,3	214,5	293,2	309,0	327,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Tabell 7.9b Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2011	2012
0– 99	195,8	222,4	291,9	473,1	508,4	538,0
100–199	240,8	259,2	314,0	462,2	489,3	521,1
200–299	281,8	303,5	337,7	464,3	488,0	518,3
300–499	303,1	357,9	396,4	502,8	521,4	545,8
> 500	385,8	488,7	628,6	604,4	635,7	646,5
Alle	222,6	252,6	321,0	481,5	510,0	538,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.10 viser alminnelig inntekt etter brukers alder. For både bruker og bruker med ektefelle/samboer har hovedtendensen vært at de over 70 år har lavest alminnelig inntekt. I 2012 var det imidlertid gruppa under 39 år som hadde den laveste inntekten når en ser på alminnelig inntekt for bruker.

En generell trend i begge tabellene er at alminnelig inntekt øker opp til brukeren er 49 år, for deretter å reduseres med økende alder.

Tabell 7.10a Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2011	2012
< 39	144,1	164,9	190,6	260,7	267,4	264,5
40–49	171,6	195,1	235,6	317,5	332,0	348,2
50–59	164,6	187,8	234,1	311,4	322,7	342,9
60–65	153,6	159,8	203,9	278,2	305,6	334,6
66–69	130,7	130,9	164,7	254,2	301,5	339,3
> 70	101,2	112,7	147,0	218,8	242,1	274,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Tabell 7.10b Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2011	2012
< 39	195,4	220,0	272,2	416,0	430,2	429,2
40–49	263,7	294,8	359,5	521,7	554,7	581,6
50–59	243,1	284,5	357,8	520,5	543,8	573,3
60–65	216,7	229,8	306,9	461,4	499,7	552,3
66–69	176,1	181,3	246,8	414,1	470,2	525,5
> 70	127,3	145,4	189,5	328,4	366,0	416,6

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.11 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer i forhold til kornareal. Også her ser vi at trenden er økt alminnelig inntekt med økt areal. Alle størrelsesgrupper hadde økning i alminnelig inntekt fra 2011 til 2012. Arealgruppa 1-99 dekar hadde den største prosentvise økningen det siste året, med 7,7 prosent, og den største gruppa hadde lavest prosentvis økning (2,9 prosent).

Tabell 7.11 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter kornareal¹⁾. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2011	2012
1-99	219,3	255,1	338,1	516,3	541,4	582,9
100-199	239,5	297,5	379,6	548,2	570,3	613,5
200-299	282,5	337,5	453,9	564,9	592,5	625,3
300-499	312,4	402,4	485,6	618,1	655,8	679,5
> 500	407,4	574,9	561,4	707,6	736,3	757,5

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.12 viser hvordan alminnelig inntekt varierer med antall melkekyr. I hele perioden øker alminnelig inntekt for bruker og ektefelle/samboer med antall kyr. Alle størrelsesgrupper har også hatt økning i alminnelig inntekt med årene, med unntak av størrelsesgruppen > 40 kyr, som har gått ned de to siste årene. Til 2012 økte alminnelig inntekt mest for størrelsesgruppen 20-39 melkekyr, med 22 800 kr (5 %).

Tabell 7.12 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2011	2012
1- 9	218,7	228,8	279,2	349,1	383,8	394,7
10-19	271,3	275,6	307,4	402,4	421,9	441,2
20-39	330,4	350,3	366,2	465,1	469,9	492,7
> 40	380,7	399,3	424,0	569,4	524,2	520,9

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.13 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer på bruk med sau, gruppert etter besetningsstørrelse. I alle år har brukene med mer enn 200 sauer hatt høyest alminnelig inntekt. På sauebrukene ser vi ikke en så klar tendens til at økende besetningsstørrelse gir økende alminnelig inntekt. Ofte har størrelsesgruppen med 50–99 sau hatt høyere alminnelig inntekt enn størrelsesgruppen over. I 2010 var alminnelig inntekt lavest i gruppen 100-199 sau. Den største gruppen hadde en nedgang i inntekt fra 2011 til 2012.

Tabell 7.13 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2011	2012
1– 49	200,9	217,1	283,7	449,0	478,0	497,9
50– 99	224,2	231,9	291,1	442,0	469,3	491,5
100–199	212,7	231,6	288,9	438,7	478,2	505,2
> 200	237,5	241,2	342,5	504,0	565,1	552,5

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

I Tabell 7.14 har vi delt den alminnelige inntekten i intervaller. Tabellen viser hvor stor andel av henholdsvis bruker og bruker pluss eventuell ektefelle/samboer som ut fra skatteligningen 2012 havnet i de ulike intervallene. Brukere som har alminnelig inntekt over kr 300 000 utgjør 43,4 prosent. For bruker og ektefelle/samboer samlet er alminnelig inntekt høyere, og 72,8 prosent havner i samme gruppe.

I 2010 hadde til sammen 38 prosent av brukerne alminnelig inntekt over 300 000 kr, og 69,5 prosent av bruker og ektefelle samlet.

Tabell 7.14 Andel brukere og brukere pluss evt. ektefelle/samboer fordelt etter alminnelig inntekt. prosent, 2012

Alminnelig inntekt i 1000 kroner	Uten eller negativ	1– 100	100– 200	200– 300	300– 400	400– 500	500– 750	Over 750
Kun bruker	5,7	11,7	18,9	20,4	17,0	10,5	10,3	5,6
Bruker og evt. ektefelle/samboer	2,8	4,7	8,1	11,6	13,4	13,6	26,1	19,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue. Levekår.

7.5 Levekår

7.5.1 Næringsinntekt og jordbruksfradrag

I Meld. St. nr. 9 (2011–2012) ses inntektsmuligheter og levekår i sammenheng, og det heter at «*Videre er det et mål å legge til rette for inntektsmuligheter og sosiale forhold som skaper stabile heltids- og deltidsarbeidsplasser i landbruket*», og «*Regjeringen vil sikre utøverne i landbruket en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper*».

Tabell 7.15 nedenfor viser den relative betydningen av inntekt fra jordbruket. Grunnlaget er selvangivelsesdata og post 2.7.7 i selvangivelsen: Næringsinntekter ifølge næringsoppgave i jordbruk, gartneri mv. Den sammenlignes med bruttoinntekten for bruker og ektefelle/samboer. Bruttoinntekt er lønnsinntekter, næringsinntekter, pensjoner og kapitalinntekter. Tabell 7.15 til tabell 7.19 inkluderer også jordbruksbedrifter under 5 dekar.

Av bruk med selvangivelsesdata var 27 prosent uten positiv næringsinntekt fra jordbruket i selvangivelsen i 2012. Totalt for landet henter 19,8 prosent av alle brukere over halvparten av bruttoinntekta fra næringsinntekt i jordbruket. I 1999 var tilsvarende andel 35 prosent. Andelen brukere med minst halvparten av inntekten fra landbruket var størst i Nordland og Nord-Trøndelag, hvor ca 30 prosent av brukerne får over halvparten av bruttoinntekta fra jordbruket. I Telemark er tilsvarende tall bare 8,7 prosent.

Tabell 7.15 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for brukere og ektefelle/samboer. Prosentandel fylkesvis 2012, og landstall 2011, 2010 og 1999

	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10-49	50-89	> 90	> 50
Østfold	2 287	33,8	24,6	27,7	11,2	2,7	13,9
Akershus/Oslo	2 204	37,7	25,0	27,7	8,2	1,4	9,6
Hedmark	3 377	30,5	18,4	32,2	15,7	3,3	19,0
Oppland	4 648	26,5	17,9	34,6	16,4	4,6	21,0
Buskerud	2 212	29,0	27,4	31,7	10,0	1,8	11,8
Vestfold	1 498	29,2	24,5	31,1	12,8	2,4	15,2
Telemark	1 469	39,8	25,3	26,2	6,7	2,0	8,7
Aust-Agder	655	32,8	24,1	29,6	11,3	2,1	13,4
Vest-Agder	1 086	34,2	22,4	29,6	11,8	2,1	13,9
Rogaland	4 240	18,0	18,9	36,2	20,5	6,4	26,9
Hordaland	3 105	33,3	26,5	28,0	9,5	2,6	12,1
Sogn og Fjordane	2 987	21,3	21,9	39,7	13,5	3,6	17,1
Møre og Romsdal	2 695	28,2	17,6	31,6	17,0	5,6	22,6
Sør-Trøndelag	2 903	26,1	17,1	32,2	19,7	5,0	24,7
Nord-Trøndelag	3 186	18,5	17,2	34,1	23,4	6,7	30,1
Nordland	2 259	19,5	14,7	35,1	22,7	8,1	30,8
Troms	1 018	19,4	16,3	38,0	17,5	8,7	26,2
Finmark	313	27,5	14,4	31,9	17,6	8,6	26,2
<i>Hele landet, 2012</i>	<i>42 142</i>	<i>27,0</i>	<i>20,5</i>	<i>32,6</i>	<i>15,5</i>	<i>4,3</i>	<i>19,8</i>
<i>Hele landet, 2011</i>	<i>42 788</i>	<i>26,3</i>	<i>20,5</i>	<i>32,6</i>	<i>16,1</i>	<i>4,6</i>	<i>20,7</i>
<i>Hele landet, 2010</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>
<i>Hele landet, 1999</i>	<i>69 910</i>	<i>26,4</i>	<i>14,2</i>	<i>24,3</i>	<i>20,9</i>	<i>14,1</i>	<i>35,0</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2012.

Tabell 7.16 viser tilsvarende fordeling ut i fra jordbruksareal i drift. I størrelsesgruppen fra 5 til 49 dekar er 52 prosent av brukerne uten næringsinntekt, og bare 4,5 prosent av brukerne henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket. Med unntak av den minste gruppen øker andelen brukere som henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket, med økende bruksstørrelse.

På landsbasis er det 4,3 prosent av brukene som henter mer enn 90 prosent av inntekta fra jordbruket i 2012, og det er en nedgang fra 14 prosent i 1999. Det er relativt flest brukere i arealgruppa 300-499 dekar som henter mer enn 90 prosent av bruttoinntekta fra jordbruket.

Tabell 7.16 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike arealgrupper. 2012

Arealgruppe, Dekar	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10-49	50-89	> 90	> 50
< 5	989	23,1	16,2	33,8	20,9	6,1	27,0
5-49	4 115	52,0	27,3	16,2	3,6	0,9	4,5
50-99	7 608	45,4	28,7	20,6	4,0	1,2	5,2
100-199	12 226	27,5	25,5	33,5	10,2	3,3	13,5
200-299	7 701	15,9	15,2	42,3	20,6	6,0	26,6
300-499	6 333	10,7	10,9	40,1	29,9	8,4	38,3
> 500	3 170	9,3	6,6	40,3	36,0	7,8	43,8
<i>Alle</i>	<i>42 142</i>	<i>27,0</i>	<i>20,5</i>	<i>32,6</i>	<i>15,5</i>	<i>4,3</i>	<i>19,8</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2012.

Tabell 7.17 viser en tilsvarende fordeling etter alder på bruker. Det er relativt sett flest brukere under 30 år og over 70 år som ikke har positiv næringsinntekt. Med unntak av de over 70 år, hvor bare 3,7 prosent henter mer enn 50 prosent av inntekten fra jordbruket, er det ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Vedlikehold og avskrivninger vil påvirke næringsinntekten. Det er derfor ikke urimelig at de yngste i etableringsfasen og de eldste der en del trappet ned drifta, vil ha flere brukere uten positiv næringsinntekt.

Tabell 7.17 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike aldersgrupper. 2012

Alders-Gruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0-10	10-49	50-90	> 90	> 50
< 30	1 190	34,0	13,9	31,4	13,8	6,9	20,7
30-39	5 420	31,5	18,9	29,1	15,6	5,0	20,6
40-49	11 714	26,2	20,3	32,1	16,1	5,3	21,4
50-59	12 729	24,4	20,6	32,8	17,5	4,7	22,2
60-69	8 976	26,3	21,6	34,4	14,8	2,9	17,7
> 70	2 113	34,5	24,7	37,2	3,7		3,7
<i>Alle</i>	<i>42 142</i>	<i>27,0</i>	<i>20,5</i>	<i>32,6</i>	<i>15,5</i>	<i>4,3</i>	<i>19,8</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2012.

St.meld. nr. 19 (1999–2000) gikk inn for å «bruke skatt i inntektspolitikken i jordbruket, innføre fradrag i positiv næringsinntekt i jordbruket som kompensasjon for reduserte målpriser.» Fra og med skatteåret 2000 ble det innført et jordbruksfradrag i alminnelig inntekt for skatteyttere med positiv næringsinntekt fra jordbruket. Dette fradraget i positiv næringsinntekt ble fastlagt til 36 000 kroner per jordbruksbedrift fra 2001, med halv virkning i 2000; 18 000 kroner. Fra og med skatteåret 2002 ble jordbruksfradraget økt med et inntektsavhengig tillegg ut over minste beløp på fradraget, og maksimalt mulig jordbruksfradrag har også blitt økt flere ganger. Fra 2008 til 2011 var minste beløp på fradraget 54 200 kroner og maksimalt fradrag var 142 000 kroner. I 2012 var minste beløp 63 500 kroner per driftsenhet per år. Fradraget kan ikke være større enn nettoinntekten i jordbruket. Det gis et ytterligere fradrag på 38 prosent beregnet av den delen av næringsinntekt i jord- og hagebruk som ligger mellom 63 500 og 334 290 kroner, slik at maksimalt fradrag i 2012 blir 166 400 kroner. Maksimalt jordbruksfradrag gir 46 592 kroner i spart skatt.

Frdraget gjelder for beregning av alminnelig inntekt og har ingen virkning på personinntekten.

Tabell 7.18 viser omfanget av brukere som vil kunne benytte fradraget. Grunnlaget for fradraget vil i tillegg til det som føres i næringsoppgaven, også inkludere sykepengene fra jordbruket. Det blir et tillegg til næringsinntekten i tabellen, men forskjellen blir liten.

Av tabellen går det fram at 22,4 prosent av jordbruksbedriftene hadde inntekt på mer enn 334 290 kr fra jordbruket i næringsoppgaven i 2012, og dermed ville ligge an til å utnytte jordbruksfradraget maksimalt etter reglene for 2012. Lavest andel som ville kunne benytte maksimalt fradrag var i Telemark og Hordaland, mens høyest andel var i Nord-Trøndelag, Rogaland og Nordland.

Tabell 7.18 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/samboer inndelt etter næringsinntekt per bedrift, fylkesvis, 2012

	Antall Brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1 – 63 500	63 501– 199 999	200 000 – 334 289	334 290 og mer
Østfold	2 287	33,7	19,6	20,9	7,5	18,4
Akershus/Oslo	2 204	37,7	20,1	19,7	6,8	15,7
Hedmark	3 377	30,5	16,4	19,2	11,4	22,5
Oppland	4 648	26,5	15,9	23,5	13,6	20,4
Buskerud	2 212	28,9	22,0	24,7	10,0	14,3
Vestfold	1 498	29,2	19,6	20,8	8,3	22,1
Telemark	1 469	39,7	23,8	18,6	8,1	9,9
Aust-Agder	655	32,7	23,2	18,5	10,4	15,3
Vest-Agder	1 086	34,1	23,4	17,0	9,6	15,9
Rogaland	4 240	18,0	15,7	21,5	11,8	33,1
Hordaland	3 105	33,3	24,5	20,0	10,0	12,2
Sogn og Fjordane	2 987	21,3	21,1	25,0	14,9	17,7
Møre og Romsdal	2 695	28,2	16,3	17,8	12,9	24,8
Sør-Trøndelag	2 903	26,1	16,3	18,4	12,6	26,6
Nord-Trøndelag	3 186	18,5	14,5	20,8	12,2	34,0
Nordland	2 259	19,5	15,3	21,7	12,9	30,6
Troms	1 018	19,4	16,7	22,3	13,9	27,7
Finmark	313	27,5	13,1	21,1	11,5	26,8
<i>Hele landet, 2011</i>	<i>42 142</i>	<i>27,0</i>	<i>18,3</i>	<i>21,0</i>	<i>11,4</i>	<i>22,4</i>
<i>Antall</i>		<i>11 368</i>	<i>7 706</i>	<i>8 829</i>	<i>4 806</i>	<i>9 433</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2012.

Tabell 7.19 viser tilsvarende etter størrelsesgrupper. Vi ser at andelen som vil kunne utnytte maksimalt fradraget (dvs. at de har inntekt på minimum 334 290 kr) øker med økende bruksstørrelse over 50 dekar.

Tabell 7.19 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og arealgruppe. 2012

Arealgruppe, Dekar	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1– 63 500	63 501– 199 999	200 000– 334 289	334 290 og over
< 5	989	23,1	15,8	16,1	11,3	33,8
5– 49	4 115	52,0	27,4	12,6	3,3	4,8
50– 99	7 608	45,3	28,7	17,1	4,7	4,1
100–199	12 226	27,5	22,4	26,2	11,8	12,1
200–299	7 701	15,9	11,9	24,8	17,6	29,8
300–499	6 333	10,6	7,3	20,5	15,4	46,1
> 500	3 170	9,3	3,8	13,7	13,4	59,8
<i>Alle</i>	<i>42 142</i>	<i>27,0</i>	<i>18,3</i>	<i>21,0</i>	<i>11,4</i>	<i>22,4</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2012.

7.5.2 Helse og arbeidsmiljø

Norsk senter for bygdeforskning gjennomførte sammen med International Research Institute of Stavanger (IRIS) og Arbeidsmedisinsk avdeling ved St. Olavs Hospital høsten 2012 undersøkelsen Landbruk og arbeidshelse 2012. Undersøkelsen har et spesielt fokus på ulykker i landbruket, og de første resultatene ble publisert i en rapport i november 2013. Undersøkelsen er en del av et større forskningsprosjekt finansiert av Norges forskningsråd og forskningsmidlene over jordbruksavtalen (JA). Rapporten er basert på svar fra et landsrepresentativt utvalg på 2 967 norske bønder. Undersøkelsen kom fram til at hvert år utsettes 16 prosent av norske bønder for minst én nestenulykke, åtte prosent for minst en ulykke uten personskade og seks prosent for minst en ulykke med personskade. Det betyr at om lag 2 700 bønder i løpet av 2013 ble utsatt for en ulykke med personskade. Dette tilsvarer i snitt 52 ulykker med personskade på norske gårdsbruk per uke, eller sju ulykker per dag. I tillegg er det årlig fem prosent andre personer som utsettes for en ulykke på et gårdsbruk. Dette er minimumsanslag, for det er ikke gitt at alle husker alle små og store ulykker tilbake i tid.

I følge rapporten er det store bildet at ulykker i landbruket skjer hele året, på alle tidspunkt av døgnet hele uka igjennom og på alle steder på gården selv om flere ulykker skjer i fjøs og andre driftsbygninger. Vi ser også at flere ulykker skjer i høstonna enn i våronna, og at ulykkene har en tendens til å inntreffe fra midt på dagen og utover.

Rapporten inneholder også data om hva bonden mener var årsaken til ulykken, og her er uoppmerksomhet og hastverk de to grunnene som nevnes oftest. Oppfatningen synes å være at ulykker bare er noe som skjer, til tross for at man egentlig visste bedre, eller visste at de skulle ha gjort det annerledes. Dette er et funn som har betydning for ulykkesforebyggende arbeid. Det kan synes som om et mer eller mindre kontinuerlig fokus og oppmerksomhet på tematikken ulykker virker ulykkesreducerende.

Arbeidstilsynet har registrert 4 dødsulykker i jordbruk og skogbruk i 2011. Dette er halvparten av det som var registrert i 2010. Jord- og skogbruk har vært en svært ulykkesbelastede næringen, med i gjennomsnitt 9 dødsulykker per år i perioden 2001–2010.

Tallet på rapporterte skader har ifølge Arbeidstilsynet derimot vært lavt i forhold til andre næringer. Men kvaliteten på statistikken har vært mangelfull og er nå midlertidig fjernet fra internettsiden til Arbeidstilsynet. At Arbeidstilsynets statistikk over ulykker i landbruket ikke har vært i nærheten av å fange opp tilstanden i næringen underbygges av den overnevnte undersøkelsen Landbruk og arbeidshelse 2012. Hovedgrunnen til dette er rapporteringssystemene som knapt fanger opp toppen av isfjellet når det gjelder forholdene i landbruket. En del av det omtalte forskningsprosjektet omhandler utvikling av et bedre system på registrering av ulykker i landbruket, og dette er et forhold som bør følges opp. Uten god statistikk er det ikke mulig å se utviklingen på feltet.

Videre viser samme studie at knappe to prosent av bøndene oppgir at de vurderer egen helse som dårlig. Det er mye som tyder på at bønder opplever at de har bedre helse enn «normalbefolkningen». I en undersøkelse fra 2007 oppgir ni prosent av nordmenn at de har en dårlig eller veldig dårlig helse. Selv om man skal være forsiktig med å sammenligne to ulike studier er det i alle fall ikke grunn til å tro at bønder har dårligere helse en «normalbefolkningen». Samtidig rapporterer bøndene om en del fysiske plager: 40 prosent rapporterer at de i løpet av de siste seks månedene har hatt muskelsmerter, 17 prosent at de har hatt ryggproblemer, 16 prosent at de hadde hatt smerter eller stivhet i hofter eller knær og 19 prosent at de hadde hatt smerter eller stivhet i nakke og eller skuldre. Sammenlignet med tall for «normalbefolkningen» synes det ikke å være grunn til å hevde at plagene for bønder er høyere enn for normalbefolkningen.

Når det gjelder tegn på psykiske plager oppgir ni prosent at de i løpet av de siste 14 dagene har vært stadig redd og engstelige, mens knappe to prosent oppgir at de har vært ganske eller veldig plaget. På spørsmål om man i løpet av de siste 14 dagene har følt seg nedfor og trist er tallene merkbart høyere. 24 prosent oppgir at de har vært litt plaget, drøyt tre prosent at de har vært ganske plaget og en prosent at de har vært veldig plaget. En tidligere studie fra Hordaland fra slutten av 1990-tallet har vist en høyere grad av forekomst av depresjon blant bønder, men til tross for dette en lavere bruk av medikamenter. Uavhengig av om situasjonen er slik at bønder i større grad enn andre er plaget med depresjoner er det en betydelig andel (nær 30 prosent) som altså oppgir at de i løpet av de siste 14 dagene i større eller mindre grad har følt seg nedfor og trist.

Landbrukets HMS-tjeneste (LHMS) var en stiftelse som var eid av Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. LHMS ble fra 1.1.2014 overtatt av Norsk Landbruksrådgiving (NLR), og blir heretter i første omgang en avdeling under NLRs sentralenhet på Ås.

I 2013 hadde de totalt 10 829 medlemmer, herav 7 863 hovedmedlemmer (foretak) og 2 966 tilleggsmedlemmer. Dette er 829 flere foretak og 258 flere tilleggsmedlemmer enn i 2012, dvs. at antall medlemmer har i sum økt med 11 prosent det siste året. Medlemstallet må vurderes ut i fra nedgangen i antall landbruksforetak, og at det ikke er krav om bedriftshelsetjeneste i landbruket.

Ved siden av å få bistand til kartlegging av arbeidsmiljø og hjelp med arbeidsmiljøspørsmål på gården blir medlemmene i Landbrukets HMS-tjeneste innkalt til en helseundersøkelse ca. hvert tredje år. I 2013 møtte 2 420 medlemmer fram til

helseundersøkelse hos en bedriftshelsetjeneste tilsluttet LHMS, og som i den sammenheng svarte på spørsmål i spørreskjemaet om miljø og helse. Det har vært en økning i antallet som benytter seg at dette tilbudet de senere årene.

Blant deltakerne i helseundersøkelsen i 2012 var 2 837 gårdbrukere og 137 avløsere. 78 prosent av de spurte vurderer egen helse som god eller svært god. Denne andelen avviker ikke fra tidligere år. Men samtidig oppga 44 prosent at de hadde belastningsplager, og 70 prosent av disse igjen oppga at belastningsplagen hadde sammenheng med deres arbeid i landbruket. Hørselsundersøkelse viste at 25 prosent hadde nedsatt hørsel på grunn av støyskade i grad II eller III. Tabell 7.20 viser resultatene om hvordan bøndene opplever hverdagen sin de sju siste årene.

Tabell 7.20 Utsagn om egen arbeidssituasjon. Helt eller delvis enig i følgende utsagn.
Prosent

Påstand	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Jeg har et variert og interessant arbeid	98	98	99	99	98	99	99
Å være min egen herre betyr mye for meg	94	94	94	93	94	94	94
Arbeidet gir meg liten eller ingen utfordring/utvikling	17	15	16	13	16	16	13
Skriftlig dokumentasjon er nødvendig for forbedring og kvalitetssikring	81	79	76	78	79	80	79
Papir og formaliteter dreper arbeidslysten	66	66	65	65	66	65	69
Jeg savner ferie og fritid	61	62	63	58	61	60	59
Jeg har god tilgang til avløsning for ferie og fritid	69	66	62	69	68	69	68
Dagens rammebetingelser gjør videre drift her umulig	28	31	29	27	32	29	30
Jeg ser positivt på muligheter for videre drift og utvikling av denne gården	81	82	84	85	86	87	87
Arbeidet som bonde gjør meg ensom	48	47	43	44	45	42	40
Det betyr mer at <u>noen</u> , og ikke <u>hvem</u> , overtar	70	70	68	70	70	69	68
Jeg er i tvil om noen av barna/i familien vil overta	50	49	44	47	50	50	50

Kilde: Landbrukets HMS-tjeneste.

For de fleste av forholdene i tabellen over er det små forskjeller fra 2006 til 2012. I den grad det er forskjeller er det på to av spørsmålene. Det synes å være slik at andelen som ser positivt på mulighetene for videre drift på gården har økt noe. Fra 81 prosent i 2006 til 87 prosent i 2012. Samtidig tyder det på at andelen som opplever at det å være bonde er skaper ensomhet er redusert med åtte prosentpoeng i samme periode. Svakheten med denne undersøkelsen er at det er usikkert hvor representativ den er for norske bønder i og med at utvalget er trukket fra medlemmene i Landbrukets HMS-tjeneste.

7.5.3 Velferd og avløsning

Undersøkelsen fra Landbrukshelsen viste at svært mange savnet ferie og fritid. Avløsertilskudd skal sikre husdyr-, plante- og honningprodusenter avløsning ved sykdom, svangerskap, fødsel med videre³⁰. Husdyrprodusenter kan gis tilskudd hele året, mens plante- og honningprodusenter kan få tilskudd for perioden 15. april til 1. oktober etter nærmere regler. Det kan også gis tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Formålet er å hjelpe

³⁰ Forskrift om tilskott til avløsning av 23.11.1998, endret ved forskrift av 15.11.1999

husdyrbrukere til ferie, ordnet fritid og avlastning i onnetider ved å bidra til finansiering av leid arbeid.

Landbruksvikarordningen skal avløse bøndene ved sykdom og krisesituasjoner. Til og med 2007 var dette en kommunal ordning, men fra og med 2008 ble ansvaret overført til avløserlagene. Året 2008 ble et overgangså med en gradvis overgang fra kommunal landbruksvikarordning til virksomhet i avløserlagene. Hensikten med denne omleggingen var å gi bedre tilgang på landbruksvikarer. I 2007 hadde ca. 150 kommuner landbruksvikar, mens fra 2008 kan alle kommuner ha tilgang på slik hjelp.

Både i 2012 og 2013 var det 26 kommuner som var uten landbruksvikar, men de fleste av disse har ingen eller svært få foretak med husdyrproduksjon. Det er derfor mindre behov for landbruksvikar i disse kommunene. Statens landbruksforvaltning har i 2013 fordelt 240 årsverk til landbruksvikarstillinger på fylkene, og videre har fylkene fordelt disse videre på de ulike avløserlagene. I 2013 betalte SLF ut 270 200 kr i tilskudd per årsverk, og det var totalt ca. 225 årsverk. Tabell 7.21 viser utbredelse og omfang av landbruksvikarordningen.

Tabell 7.21 Landbruksvikarordningen, omfang og finansiering

	1999	2009	2010	2012	2013*
Antall med i ordningen:					
Kommuner	284	398	400	405	405
Jordbruksbedrifter	5 655	2 494	2 663	2 918	2 638
Finansiering mill. kr:					
Stat	18	60	60	65	65
Kommuner	36	0	0	0	0
Brukere:	41				
Betaling for sykdomsavløsning	17		47	45	47
Betaling for annen avløsning	8		18	21	20
Finansiering i alt	97	112	115	131	132

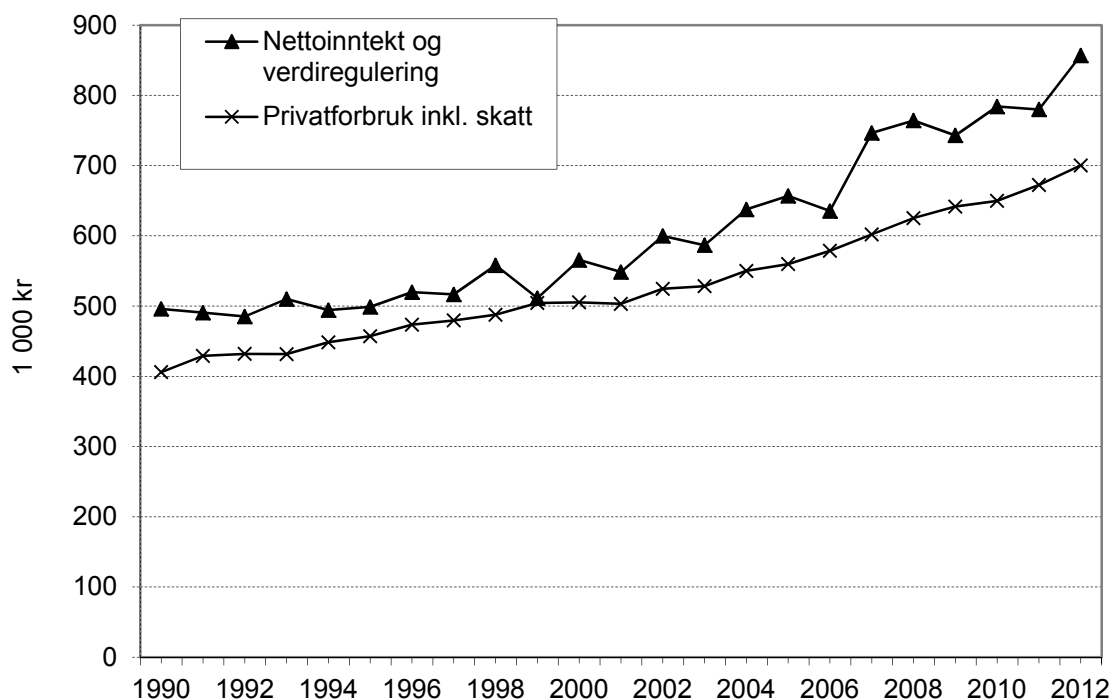
* Foreløpige tall. SLF mangler opplysninger fra 3 fylker

Kilde: Statistisk sentralbyrå og SLF.

Tabellen viser at antall kommuner med landbruksvikarordning har økt betydelig etter at ny ordning ble innført i 2008. Antall jordbruksbedrifter som bruker landbruksvikaren har også vært økende etter 2009. Statens bidrag til finansieringen er betydelig økt etter at ny ordning ble innført, mens kommunene ikke lenger er involvert i landbruksvikarordningen.

7.6 Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk

Figur 7.4 nedenfor viser endring i jordbruksfamiliens samlede inntekt og privatforbruk etter år 1990. Tallene er hentet fra Driftsgranskingene og er representative bare for hushold «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket». Driftsgranskingene har ikke tall for hele husholdet, men for «familien», det vil si bruker og eventuell partner og deres barn under 17 år.

Figur 7.4 Utvikling i nettoinntekt og privatforbruk i gjennomsnitt for brukerfamilien. 2012-kroner. 1000 kr

Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

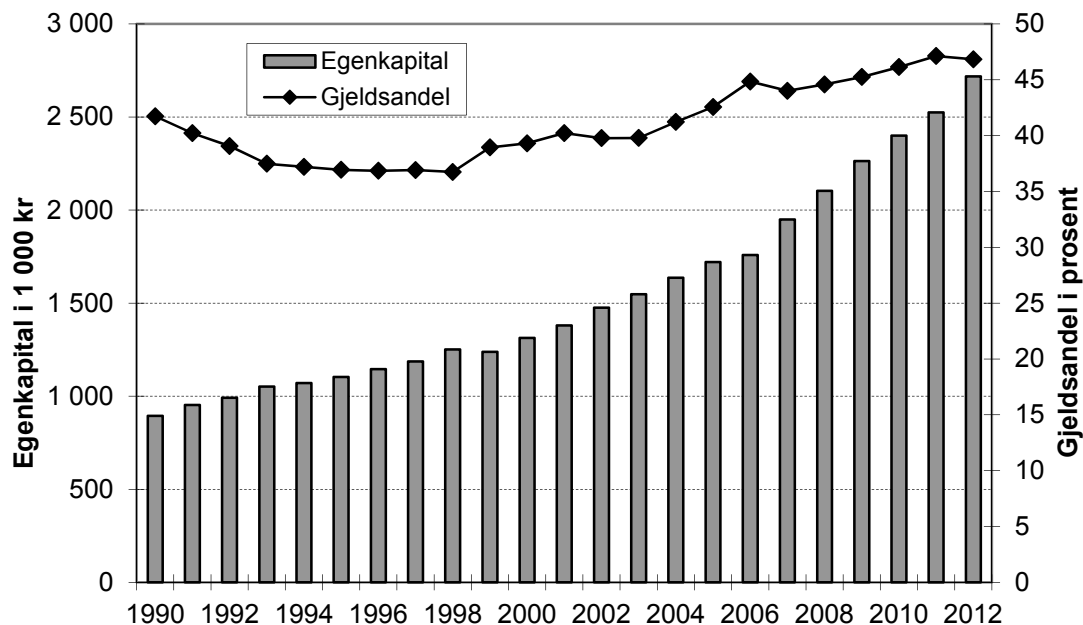
«Nettoinntekt og verdiregulering» er nettoinntekt og skattefrie inntekter, dvs. driftsoverskudd fra jordbruk, skogbruk og eventuelle andre næringer, lønnsinntekter, aksjeutbytte, sykepenger, pensjoner, renter og en innsatt verdi for familiens arbeid på nyanlegg. Fra dette trekkes gjeldsrenter og kårytelser. Skattefrie inntekter kan være barnetrygd og andre skattefrie trygdeytelser, mottatt arv eller gave, pengegevinster, visse former for forsikringsutbetalinger og noen erstatninger.

«Privatforbruket inklusiv skatt» er vanlig forbruk, avskrivninger på private eiendeler (inkludert bolig) og skatt betalt i året (forskuddsskatt, forskuddstrekk og restskatt minus tilbakebetalt skatt).

Figur 7.5 viser utvikling i gjeldsandel og egenkapital i jordbruket etter 1990. Gjeldsandel er familiens totale gjeld, dvs. både langsiktig og kortsiktig gjeld, sett i forhold til totalkapitalen. Totalkapitalen består av alle eiendeler, dvs. både bankinnskudd, verdipapirer og krav, i tillegg til eiendeler i både landbruk, evt. andre næringer og privat.

«Egenkapitalen» viser differansen mellom bokført verdi av familiens samlede eiendeler og familiens totale gjeld. I 2012 er 82 prosent av gjelda langsiktig.

Utviklingen etter 1990, viser at egenkapitalen på driftsgranskingsbrukene har økt, også i verdifaste kroner. Gjelda har økt noe mer enn totalkapitalen, noe som gjør at gjeldsandelen har økt i perioden. Som Figur 7.4 viste har privatforbruket hele tiden vært lavere enn inntektene. Høye inntekter i gode avlingsår vil ofte bli brukt til å styrke egenkapitalen. Utskifting av bruk i driftsgranskingene vil bidra til variasjon i slike serier. (Utskiftningene er på ca. 10 % per år.) Lånt kapital og rentekostnader er også behandlet i kapittel 8.4 og utviklingen i en del innsatsfaktorer inklusive rentekostnader på lånt kapital og i produksjonsinntektene er vist i figur 8.4 i kapittel 8.6.

Figur 7.5 Utvikling i gjeldsgrad og egenkapital i 1000 kr. 2012-kroner.

Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

7.7 Lønnsutvikling etter næring

Tabell 7.22 viser prosentvis lønnsvekst fra året før og lønnsnivå for 2012 og 2013 for enkelte inntektsgrupper. Det er også vist lønnsøkning i de to siste femårsperiodene. Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard, etter som Statistisk sentralbyrå har tatt i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene.

Tabell 7.22 Beregnet lønnsvekst i prosent for noen store forhandlingsområder de siste 10 år, og deres årslønn i kroner i 2012 og 2013

	2011– 2012 ⁸⁾	2012– 2013	2003– 2008	Gj.sn. per år 03–08	2008– 2013	Gj.sn. per år 08–13	Årslønn 2012	Årslønn 2013
Industriarbeidere ¹⁾	4,1	3,5	23,8	4,4	21,1	3,9	406 300	419 800
Sum industrien ²⁾	4,2	3,9	25,8	4,7	22,8	4,2	505 700	521 400
Offentl. forvaltning ^{3,6)}	4,0	3,7	24,7	4,5	21,9	4,0	458 500	471 500
Statsansatte ³⁾	4,1	3,5	25,7	4,7	22,5	4,1	489 900	507 300
Kommuneansatte ^{3,7)}	4,1	3,7	24,7	4,5	22,1	4,1	432 900	448 700
Varehandel ⁴⁾	3,2	3,4			17,2	3,2	446 900 ⁹⁾	462 500 ⁹⁾
Forretn.- & sp.banker ⁵⁾	3,0	6,7	35,9	6,3	22,6	4,2	600 300	640 500
<i>Alle grupper³⁾</i>	<i>4,0</i>	<i>3,9</i>					<i>470 900</i>	<i>489 200</i>
<i>Kun heltidsansatte</i>							<i>487 500</i>	<i>507 100</i>

1) Heltids og deltidsansatte industriarbeidere i NHO-bedrifter, per årsverk

2) Omfatter arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter per årsverk

3) Heltids- og deltidsansatte per årsverk. Deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

4) Omfatter varehandelsbedrifter som er medlemmer i Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, og inklusive motorkjøretøytjenester i 2012.

5) Omfatter heltidsansatte innen forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet. Bortsett fra 2009 og 2012 trakk høye bonusutbetalinger opp lønnsveksten i årene 2005–2012.

6) Omfatter det kommunale- og det statlige tariffområdet og statlig eide helseforetak tom 2009. Fra 2010 er SSB sine tall for årslønnsvekst i stat, kommune og helseforetakene lagt til grunn.

7) Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS. Frem til 2005 er Oslo kommune ikke inkludert.

8) Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard, så vi har her et brudd i tidsserien

Kilde: Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene og SSB.

8 Bruken av innsatsfaktorer i jordbruket – kostnadsutviklingen

Melding til Stortinget 9 (2011–2012) blir det pekt på at «Inntekt i jordbruket bestemmes av rammebetingelsene som politikken gir og en rekke forhold som ligger utenfor landbrukspolitikken virkeområde, som teknologisk utvikling, kostnadsutvikling, arbeidsmarked, klima, etc.» Gjennom landbrukspolitikken skal det legges til rette for at det potensiale landbruket har for en økt produktivitet og effektiv ressursbruk blir utnyttet.

Nedenfor er det gitt en oversikt over utviklingen i bruken av innsatsfaktorer i jordbruket. I tillegg er priser på jordleie og renter på lånt kapital tatt med. Innsatsfaktorene er inndelt i kategoriene varige og ikke-varige.

8.1 Ikke - varige innsatsfaktorer

8.1.1 Verdier og indekser

I Tabell 8.1 og Tabell 8.2 er kostnader til de to tunge postene kraftfôr og handelsgjødsel/kalk spesifisert. I tillegg vises de totale kostnadene for ikke-varige produksjonsmidler.

For kraftfôr var det en betydelig nedgang i pris i perioden 1989–1999, men etter 1999 har kraftfôrkostnaden igjen økt, og i 2010 ligger den over 1999-nivået. Fra 2010 til 2013 har kraftfôrkostnaden økt med 15,5 prosent. Kostnadene til handelsgjødsel og kalk hadde minimal økning fra 1999 til 2010, men økte betydelig i årene etterpå. Summen av kostnader til ikke-varige produksjonsmidler økte med 41 prosent fra 1999 til 2010, og videre med 12 prosent fra 2010 til 2013.

Tabell 8.1 Bruken av noen ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, målt i løpende mill. kr

	1989	1999	2005	2010	2012	2013*
Kraftfôr	5 614	4 539	4 465	5 889	6 453	6 802
Handelsgjødsel og kalk	1 232	1 142	1 124	1 143	1 570	1 591
Sum ikke-varige produksjonsmidler ¹⁾	12 516	11 691	13 653	16 541	17 912	18 444

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene handelsgjødsel og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014.

I Tabell 8.2 tabell 8.2 er utviklingen uttrykt i form av volum- og prisindekser. Volumindeksen for kraftfôr har hatt en økning fra 1999 til 2012, mens volumindeks for handelsgjødsel og kalk er betydelig lavere enn i 1999. Sum ikke-varige produksjonsmidler er lite endret i volumindeks etter 1999. Prisindeksen for kraftfôr gikk ned fra 1985 til 1999, og var på det laveste i 2005. Etter det har indeksen igjen gått opp til over 1985-nivå. Prisindeksen for handelsgjødsel og kalk har økt kraftig, og var på 211,9 i 2013. For ikke-varige produksjonsmidler har prisindeksen økt med 62,2 prosentpoeng etter 1999.

Tabell 8.2 Bruken av ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, landet. Volum- og prisutvikling. 1985 = 100

	1985	1989	1999	2005	2010	2012	2013
Kraftfôr							
Volumindeks	100	109,6	120,1	119,2	127,1	135,7	137,2
Prisindeks	100	114,8	84,7	83,9	103,8	106,6	111,0
Handelsgjødsel og kalk							
Volumindeks	100	95,7	87,3	83,2	56,4	62,9	64,2
Prisindeks	100	110,1	111,8	115,5	173,3	213,5	211,9
Sum ikke-varige prod.midler							
Volumindeks	100	103,9	100,7	102,4	99,7	103,0	103,0
Prisindeks	100	117,7	113,2	130,0	162,4	170,2	175,4

* Foreløpige tall

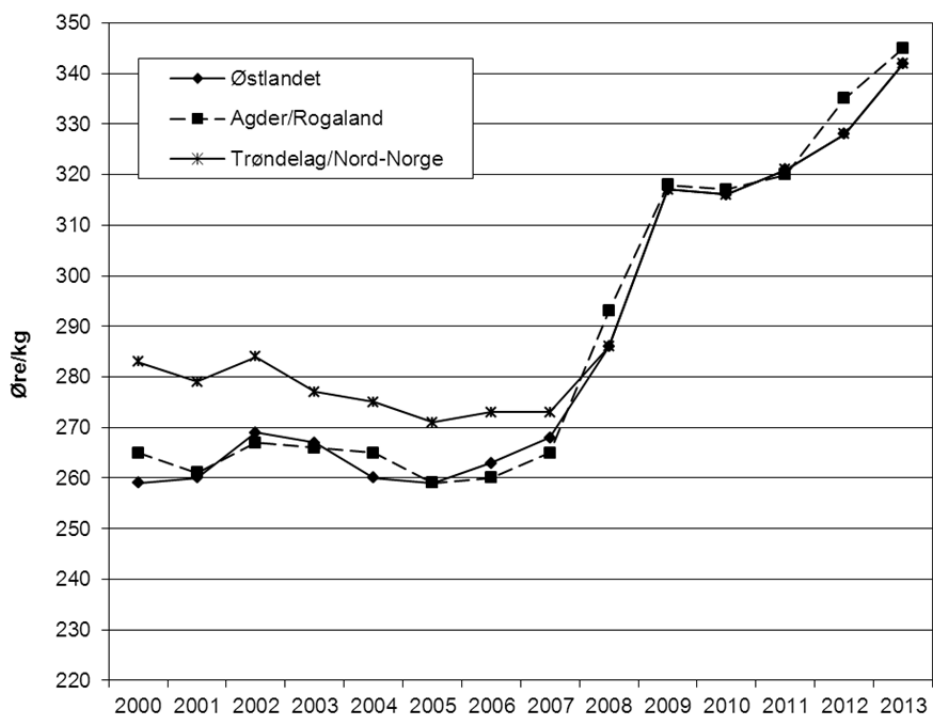
- 1) Summen av kostnadspostene handelsgjødsel og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014.

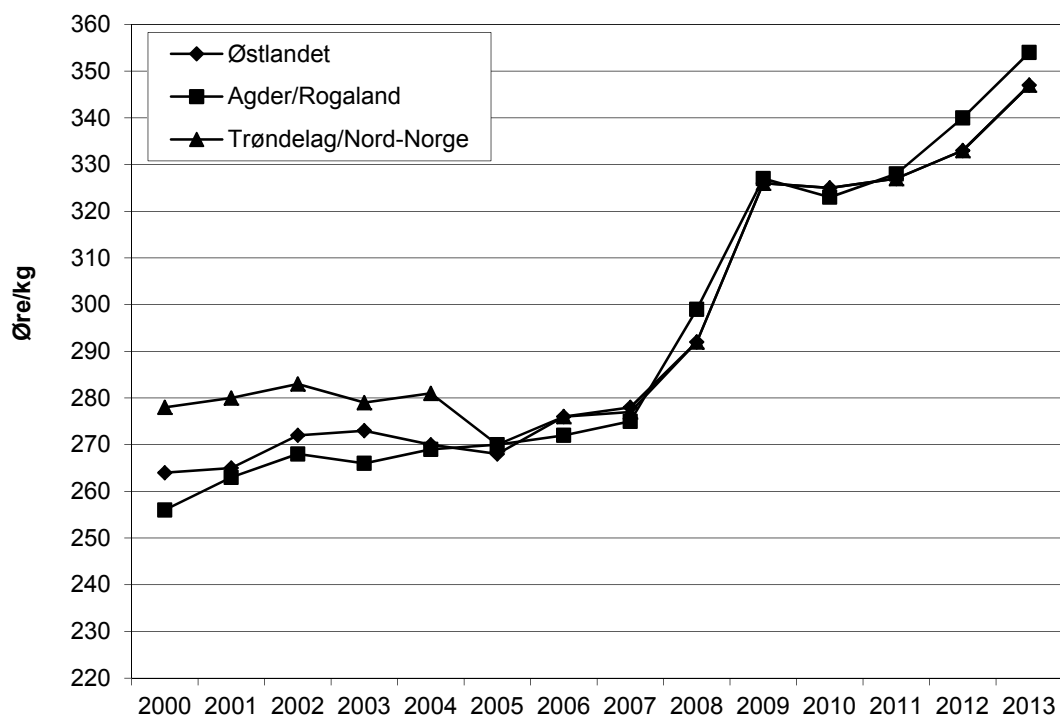
8.1.2 Kraftfôrpriser

Figurene 8.1–8.3 viser utviklingen i de regionale kraftfôrprisene fra 2000 til 2013 for hhv. kraftfôr til drøvtyggere, svin- og fjørfø. De fire regionene har hatt en ulik prisutvikling de enkelte år. Fra og med 2000 ble Felleskjøpet Østlandet og Vestlandet slått sammen, slik at grafen kalt «Østlandet» da representerer begge landsdelene. Fra 2008 er FK Trondheim slått sammen med FKØV. Derfor er det fra 2008 kun to regioner med ulik kraftfôrpris, Agder/Rogaland og resten av landet.

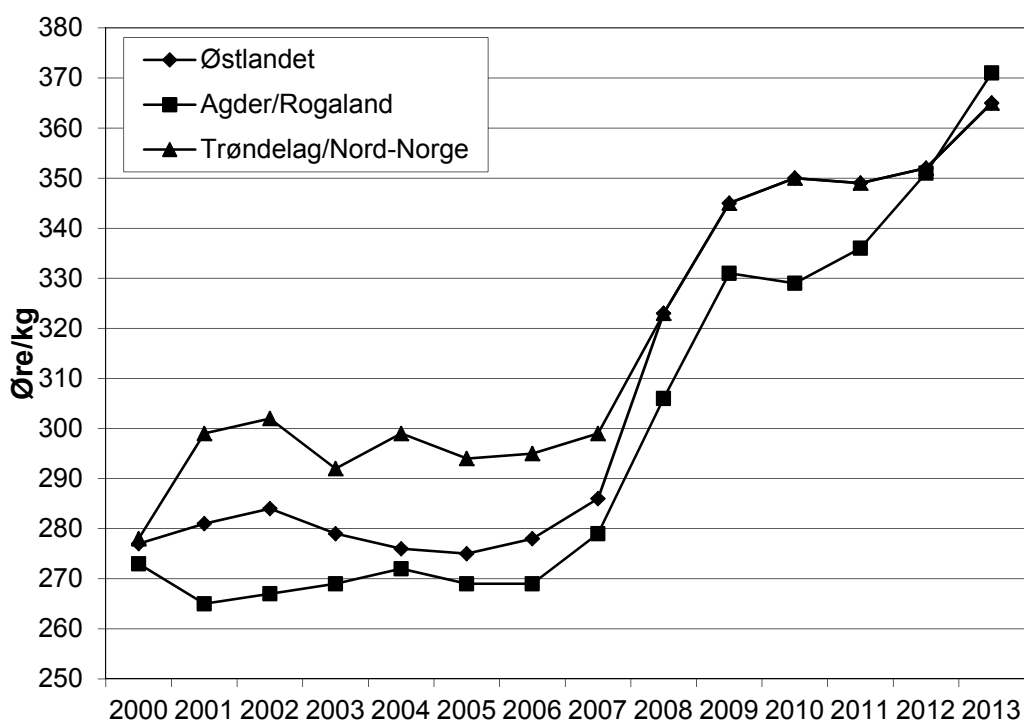
Figur 8.1 viser at prisene på kraftfôr til drøvtyggere i 2013 var 14 øre/kg høyere enn i 2012 i Felleskjøpet Agri sitt område. Prisene er høyere i Agder/Rogaland enn i resten av landet. For svinefôr viser figur 8.2 omtrent den samme situasjonen som for drøvtyggerfôr. Prisene er 14 øre/kg høyere enn i 2012 i hele landet, og Agder/Rogaland ligger høyest. For fjørfefôr viser figur 8.3 en økning i Agder/Rogaland på 20 øre/kg siden 2012 og 13 øre/kg i resten av landet.

Figur 8.1 Utvikling i priser på drøvtyggerfôr i alt for ulike distrikter. Øre per kg
Kilde: Totalkalkylen for jordbruket.

Figur 8.2 Utvikling i priser på svinefôr for ulike distrikter. Øre per kg
Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 8.3 Utviklingen i priser for fjørfefôr i ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket.

8.2 Varige innsatsfaktorer

Kapitalslitet viser de årlige beregnede kostnadene (avskrivninger) til varige driftsmidler. Investeringer er de årlige utleggene som gjøres for å anskaffe eller utbedre varige driftsmidler. I denne sammenhengen tar vi også med oversikt over kostnadene til leasing i jordbruket. Dette er leie av maskiner gjennom finansieringsselskaper, noe som er blitt veldig vanlig.

I faste priser var bygningsinvesteringene høyere i 1989 enn i de øvrige årene som omfattes av tabell 8.3. De årlige investeringene i maskiner og redskaper hadde det høyeste nivået i 1985 når vi ser på faste 2012-kroner.

Tabell 8.3 Totale investeringer i bygninger og maskiner/redskaper, traktorinvesteringer og leasingkostnad. Løpende og faste priser, mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2012	2013*
Bygninger:						
Løpende priser	1 474	2 309	1 758	4 429	4 079	4 422
Faste 2012-priser	4 514	5 108	2 882	4 735	4 079	4 299
Maskiner/redskaper:						
Løpende priser	2 557	1 993	2 665	2 674	2 329	2 546
Faste 2012-priser	6 103	3 525	3 675	2 749	2 329	2 518
Herav traktorer (4 hjulstraktor):						
Antall traktorer	7 910	2 672	2 987	2 596	2 769	2 890
Løpende priser	1 052	495	904	1 106	1 157	
Faste 2012-priser	2 027	734	1 136	1 122	1 139	
Leasing av maskiner¹⁾:						
Løpende priser			90	982	1 098	1 195
Faste 2012-priser			116	1 002	1 098	1 170

* Foreløpige tall

1) Normalisert regnskap

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014.

For å vise utviklingen av kostnadene ved det faste produksjonsutstyret i jordbruket er det i Tabell 8.4 satt opp tall for kapitalslit på bygninger og maskiner/redskaper. Totalt kapitalslit er også tatt med, og i tillegg til kapitalslit på bygninger, maskiner og redskaper omfatter den også biler, grøfter og hydrotekniske anlegg.

Tabell 8.4 Kapitalslit, løpende priser. Mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2012	2013*
Bygninger	1 435	1 885	1 988	2 751	2 932	3 049
Maskiner og redskaper	2 205	2 711	2 806	2 739	2 717	2 734
Sum kapitalslit	3 971	5 002	5 203	5 898	6 053	6 183

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014

Volum- og prisindeksene for kapitalslit i tabell 8.5 presenterer utviklingen sett fra en annen synsvinkel. Volumindeksen for kapitalslit på bygninger var på det laveste i 1999, og har hatt en oppgang etter det, men den er fremdeles ikke oppe på 1989-nivå, da den var på det høyeste. Volumindeks for kapitalslit på maskiner og redskaper har gått ned i hele perioden etter 1985.

Prisindeksen er felles for alt kapitalslit, den har hatt en svært kraftig øking fra 1985 og fram til 2013.

Tabell 8.5 Kapitalslit. Volum- og prisutvikling. 1985 = 100

	1985	1989	1999	2010	2012	2013*
Prisindeks	100	130,0	165,5	208,3	212,5	217,0
Volumindeks:						
Bygninger	100	101,0	83,7	92,0	96,1	97,9
Maskiner og redskaper	100	94,6	76,9	59,6	58,0	57,1
Sum kapitalslit	100	96,9	79,2	71,3	71,7	71,7

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014.

Endringer i kapitalslitet vil følge endringer i investeringene og prisutviklingen. Et etterslep vil imidlertid være til stede, og det vil skje en utjevning av svingningene i kapitalslit i forhold til utviklingen i investeringer.

8.3 Priser på jordleie

Hvert år presenterer Statens Landbruksforvaltning tall på jordleiepriser inndelt etter geografi (Østlandet, Telemark/Agder, Rogaland, Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge), jordbruksvekst (gras, korn, grønnsaker, potet og beite) og jordkvalitet (god og dårlig). Tallene i 2013 baserer seg på svar fra 217 kommuner. SLF ber kommunene om å oppgi gjennomsnittlig leiepris på ulike produksjonsformer, og at det skilles mellom «god» og «dårlig» jord.

Noen priser viser spesielt store variasjoner fra 2012. Dette gjelder blant annet kraftig nedgang i leiepriser til grønnsak- og potetproduksjon i Trøndelag. Selv om prisene ble kontrollert i 2012, viser det seg at prisene som ble oppgitt fra enkelte kommuner var alt for høye. Årets tall viser en mer normal utvikling fra 2011.

I Tabell 8.6 og Tabell 8.7 presenteres laveste og høyeste jordleiepris i tillegg til at middelverdien står i parentes. Gratisleie er også registrert, så det vil påvirker gjennomsnittsprisene (i hovedsak gras- og beitearealer). Innrapporteringene til SLF tyder på at en stadig større del av jordbruksarealene leies ut gratis. Noen ganger kompenseres leie av jord gjennom naturalytelser som snøbrøyting, gjerdehold, kanthogst, ved, lammeslakt og lignende, noe som ikke kommer frem i denne statistikken.

Tabell 8.6 Jordleiepriser på god jord 2013. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn	Grønnsaker	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	25–450 (284)	200–600 (336)	300–1 800 (794)	273–750 (537)	0–150 (74)
Telemark/Agder	0–350 (157)	150–300 (217)	300–800 (480)	0–1 000 (359)	0–80 (35)
Rogaland	180–510 (368)	475–500 (485)	900–1 500 (1 138)	500–900 (652)	40–277 (114)
Vestlandet	0–400 (181)	125–250 (192)	200–630 (465)	200–630 (454)	0–182 (63)
Trøndelag	40–300 (160)	150–500 (260)	150–1 200 (600)	200–1 200 (544)	0–100 (50)
Nord-Norge	0–200 (64)	-	0–400 (180)	0–400 (124)	0–50 (16)
Landet	0–510 (216)	125–600 (310)	0–1 800 (675)	0–1 200 (453)	0–277 (61)

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Tabell 8.6 viser at Rogaland er den landsdelen som har høyest gjennomsnittlig jordleiepris på god jord i 2013, og at Østlandet følger deretter. Dette gjelder alle jordbruksvekster bortsett fra potetjord, hvor Trøndelag har den nest høyeste jordleieprisen etter Rogaland. For landet som helhet er leie av god jord til grønnsaksproduksjon dyrest, mens leie av kulturbeite er billigst.

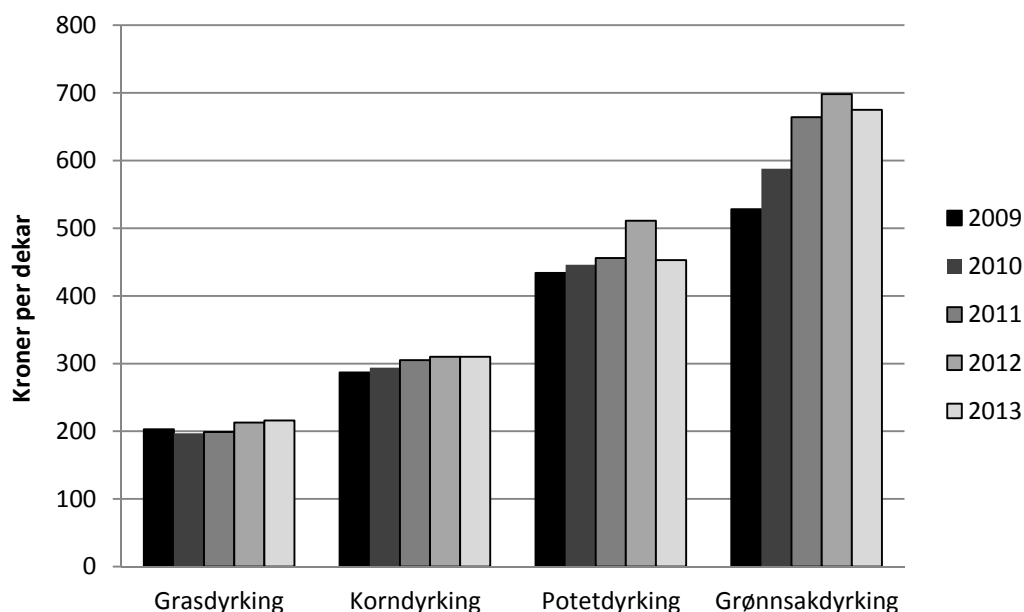
Tabell 8.7 viser prisene for leie av jord med dårlig kvalitet. Rogaland har høyest gjennomsnittlig leiepris på jord til grasdyrking, korn og grønnsaker og beite, mens Østlandet har høyeste pris når det gjelder potet. En del dårlig jord leies ut gratis, eller mot gjenytelser/naturalia. Det er verdt å merke seg at Rogaland har høy pris også på dårlig jord til grønnsaksproduksjon, noe som kan tyde på stor etterspørsel i dette området.

Tabell 8.7 Jordleiepriser på dårlig jord 2013. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn	Grønnsaker	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	0–250 (131)	0–375 (195)	450–450 (450)	110–350 (475)	0–30 (12)
Telemark/Agder	0–150 (61)	0–180 (101)	250–400 (310)	0–350 (189)	0–2 (1)
Rogaland	80–400 (171)	300–300 (300)	500–600 (550)	.	0–50 (22)
Vestlandet	0–250 (75)	50–150 (100)	75–450 (308)	75–450 (294)	0–10 (2)
Trøndelag	0–125 (73)	50–200 (134)	50–50 (50)	.	0–15 (3)
Nord-Norge	0–80 (25)	.	30–100 (65)	30–100 (77)	0–3 (0)
Landet	0–400	0–300	30–600	0–450	0–50

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Figur 8.4 viser utviklingen av jordleiepriser fra 2009 til 2013, basert på middelverdiene for god jord. Prisene på jord til gras- og korndyrking har vært relativt stabile de siste årene, mens det har vært større økning og mer variasjon i prisene på jord til potet og grønnsakdyrking.

Figur 8.4 Jordleiepriser 2009-2013, basert på middelverdiene for god jord.

Tabell 8.8 viser utviklingen i indeks for jordleiepris for landet som helhet fra 2002 til 2013, når leieprisen i år 2000 er satt lik 100. Denne indeksen er basert på leieprisen på god jord, og gratis leie av jord inngår ikke i beregningen. Tabellen viser at frem til 2004 var alle leiepriser lavere enn 2000-nivå, men at de etterpå har økt. Selv om enkelte indekser har blitt redusert noen år, så er hovedtrenden økte leiepriser på jord. Alle leiepriser bortsett fra kulturbeite er i 2013 høyere enn hva de var i 2006.

Tabell 8.8 Indeks jordleie på god jord, 2002–2013. Kroner per dekar. År 2000 = 100

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2013
Grasdyrking	81	86	95	89	92	100	101
Korndyrking	96	95	105	105	112	118	118
Grønnsakdyrking	85	91	103	99	103	122	118
Potetdyrking	91	87	106	115	112	128	114
Kulturbeite	92	87	104	71	79	77	79

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

8.4 Renter og gjeld

For å vise utviklingen av samla rentekostnader for lånt kapital i jordbruket, er gjennomsnittlig rentesats og rentekostnadene i nominelle beløp tatt med.

Av Tabell 8.9 går det fram at rentekostnader på lånt kapital i jordbruket gikk ned fra 1989 til 1999. Fra 1999 til 2010 gikk rentesatsen ned, men økt lånevolum førte til økte rentekostnader. Rentesatsen økte fra 2010 til 2012, men gikk noe ned igjen til 2013. Økende lånevolum har likevel gitt økte rentekostnader de siste årene. Lånekapitalen i næringa har økt jevnt etter 1999, og fra 2012 til 2013 økte den med 2 078 mill. kroner.

I nominelle kroner har lånt kapital per jordbruksforetak blitt mer enn tredoblet fra 1999 til 2013. Rentekostnader per foretak er mer enn doblet i samme periode.

Tabell 8.9 Nominell rentekostnader for lånt kapital. Løpende kroner

	1989	1999	2010	2012	2013*
Gjennomsnittlig rentesats, %	11,57	6,44	3,95	4,17	4,08
Lånt kapital i jordbruket. Mill. kr	22 481	24 513	44 864	49 807	51 885
Lånt kapital per foretak, kr	226 200	346 500	962 300	1 111 900	1 192 100
Nom. rentekostn. næringsgjeld. Mill. kr	2 600	1 578	1 771	2 076	2 117
Nom. rentekostnad per foretak, kr	26 200	22 300	38 000	46 400	48 600

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014.

Tabell 8.10 viser at i faste 2012-kr, deflatert med konsumprisindeksen, var nedgangen i næringsgjeld fra 1989 til 1999 på 5,3 mrd. kroner. Fra 1999 til 2010 økte den med 14,4 mrd. kroner, og fra 2012 til 2013 var økningen 1 mrd. kroner.

I faste 2012-kroner har lånt kapital per jordbruksforetak økt fra kr 445 100 per foretak i 1999 til kroner 1 167 200 per foretak i 2013.

Tabell 8.10 Lånt kapital i jordbruket, deflatert med konsumprisindeksen til faste 2012-kroner. Mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2012	2013
Lånt kapital i jordbr., mill. kr	33 947	36 742	31 486	45 847	49 808	50 803
Lånt kapital per foretak, kr	323 000	369 700	445 100	983 300	1 111 900	1 167 200

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014.

8.5 Tap på utlån i landbruket

I Tabell 8.11 presenteres tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge.

Tabell 8.11 Konstaterte tap på utlån fra Landkreditt og Innovasjon Norge

	1985	1990	1999	2010	2011	2012	2013
<i>Innovasjon Norge</i>							
Utlån, mill. kr	7 445	8 151	4 371	3 956	4 114	4 357	4 739
Tap på utlån, mill. kr	1,4	15,4	6,9	1,6	2,8	1,2	2,4
Tap på utlån, % av utestående	0,02	0,19	0,16	0,04	0,07	0,03	0,05
<i>Landkreditt</i>							
Utlån, mill. kr	2 760	4 538	5 677	8 502	8 679	8 682	8 993
Tap på utlån, mill. kr	0	0	0,2	0,0	21,0	0,0	24,8
Tap på utlån, % av utestående			0,00	0,00	0,22	0,00	0,28
<i>Sum tap på utlån, % av utestående</i>	0,01	0,12	0,07	0,01	0,18	0,01	0,20

Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge.

Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 prosent av landbrukstakst. Innovasjon Norge har i tillegg ikke rentebærende BU-lån til landbruket, men disse er ikke med i tabellen over. BU-lån var i 2013 på totalt 504 mill. kr, en nedgang fra 603 mill. i 2012. Tap på disse lånene var 1520 000 kr (0,3 %) i 2013. Dette tapet er heller ikke med i tabell 8.11. Tabellen viser konstaterte tap når saken er endelig avsluttet og pantesikkerheten realisert. Tapene er da som oftest avsatt, og også bokført, flere år tidligere.

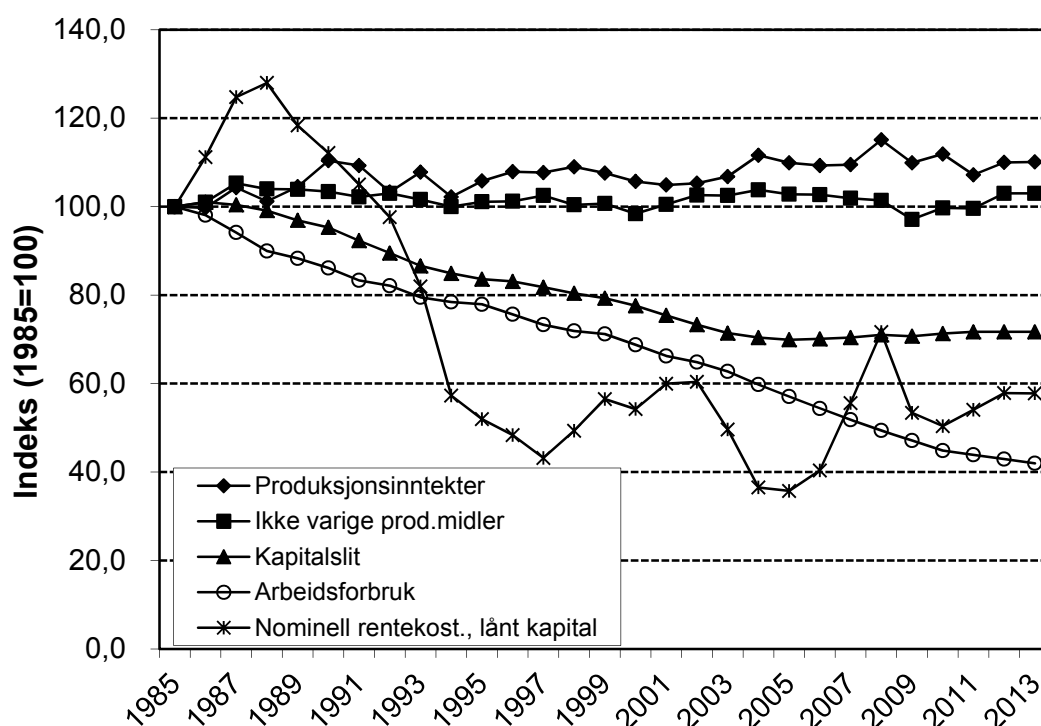
Landkreditt Bank AS startet sin virksomhet 2. september 2002. De er en forretningsbank eid 100 prosent av kredittforeningen Landkreditt, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. For 2013 var utlån til landbruk 8 993 mill. kr, og konstaterte tap på utlån var 24,8 mill. kr. Det aller meste av dette tapet var avsatt tidligere år. Konsernet Landkreditt har i tillegg leasingfinansiering til landbruket gjennom Landkreditt Finans AS. Dette utgjorde 401 mill. kr i 2013, som er 39 mill. kr mer enn året før.

En må være oppmerksom på at det er de bankene som stiller de strengeste krav til sikkerhet som er representert her. Det er vanskelig å få spesifiserte data for utlån til landbruket hos andre banker.

8.6 Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon

I Figur 8.5 er volumindeksene for fem ulike kostnads- og inntektsposter i totalkalkylen presentert samlet. Indeksen for rentekostnader på lånt kapital er fremkommet ved først å deflatere nominelle rentekostnadene til 1985-kroner, og deretter regne om disse verdiene til indekstall.

Arbeidsforbruket synker fortsatt, som det har gjort gjennom hele perioden fra 1985, mens kapitalslitet har flatet ut og økt litt de siste årene. Kurvene viser at ikke-varige produksjonsmidler har vært tilnærmet stabilt i perioden etter 1985. Tabell 8.5 antyder en økende produktivitet i jordbruket, med et nokså stabilt produksjonsvolum og et avtagende kostnadsvolum over flere år.

Figur 8.5 Produksjon og innsatsfaktorer i jordbruket. Volumutvikling. Indeks

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2014

9 Priser

I dette kapitlet tar en for seg prisutviklingen for viktige jordbruksprodukter og matvarer. En har også sammenlignet med andre forbruksvarer og tjenester, i tillegg foretatt en prissammenligning med noen andre europeiske land.

Utvikling i konsumprisindeksen for matvarer er vist i Tabell 9.1. Figur 9.1 til Figur 9.10 viser utviklingen i produsent,- engros- og forbrukerpriser for noen av de viktigste jordbruksproduktene. Figurene viser utviklingen i enhetspriser for de forskjellige produktene.

Forbrukerprisene er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine registreringer på konsumprisindeksen, mens engrosprisene er hentet fra flere kilder. Når det gjelder konsumprisindeksen til Statistisk Sentralbyrå, så endret de metode fra og med august 2005. Indeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer blir fra dette tidspunkt basert på strekkodedata fra over 14 000 varer, noe som skal gi en forbedret delindeks. Dette innebærer at prisindeksene for rundt 250 representantvarer ikke lenger blir videreført. For å få sammenlignbare prisindekser før og etter omleggingen har en enten kjedet direkte på gamle representantvarer eller på indeksen for en hel gruppe. Som eksempel på det første kan vi nevne smør, mens svinekjøtt er eksempel på det siste. For grønnsaker er engrosprisene beregnet på grunnlag av Statens Landbruksforvaltning sine registreringer gjennom året. For disse produktene finnes bare engrospriser for salg fra førstehåndsgrossist til distribusjonsgrossist, ikke for salg til detaljist. For melk og melkeprodukter, kjøtt og egg har en hentet engrosprisene fra 1980 og senere fra NILFs løpende prisundersøkelser.

Produsentprisene er hentet fra totalkalkylen for jordbruket. For planteproduktene er dette avlingsårspriser. Dette forklarer en del av avviket i forhold til de registrerte forbrukerprisene. For hagebruksprodukter og poteter kan både produsent- og forbrukerprisene variere mye fra år til år etter størrelsen på produksjon og etterspørsel. Engros- og produsentprisene er eksklusive merverdiavgift, mens forbrukerprisene er inklusive merverdiavgift. I den forbindelse bør det nevnes at merverdiavgiftssatsen på matvarer ble satt ned fra 24 til 12 prosent fra 1.7.2001, videre redusert til 11 prosent fra 1.1.2005, men økt til 13 prosent fra 1.1.2006, og til 14 prosent fra 1.1.2007. Fra 1.1.2012 ble merverdiavgiften økt til 15 prosent.

Det tidligere pris- og markedsreguleringssystemet for jordbruksvarer var tilpasset et kvantitativt importvern. Gjennomføringen av WTO-avtalen med overgang til tollvern medførte endringer i pris- og markedsreguleringssystemene. Jordbruks-avtalens priser fikk funksjon av å være målpriser. Samtidig skulle de gi tilstrekkelig fleksibilitet til riktig prisfastsetting avhengig av markedssituasjonen. Fra 1.7.1995 ble det etablert et system med målpriser for melk- og melkeprodukter, kjøtt, egg, frukt, grønnsaker og poteter, og korn fra 1.7.2001. Målprisene er de priser jordbruket reelt skal kunne oppnå som gjennomsnitt for året, ut fra balanserte markedsforhold og fastsatt importvern. Prisfastsettelsen gjennom målprissystemet er et hovedvirkemiddel for å regulere jordbruksvaremarkedene. Målprisene er knyttet til representantvarer, i hovedsak de samme som tidligere fikk fastsatt avtalepriser. Dersom prisene på representantvarene overstiger målprisen med mer enn 10 prosent to uker på rad (12 % for grøntsektoren), iverksettes tiltak for å bringe prisene ned til målprisnivå. Det kan også iverksettes tiltak

dersom det ser ut til at gjennomsnittsprisen for avtaleåret overstiger målprisen. For korn er det en øvre prisgrense på inntil 10 prosent over målpris.

Målprisene er lagt på engrosnivå og er eksklusive merverdiavgift. Mål-/avtaleprisen gjelder for avtaleåret. Siden 1994 har avtaleåret vært fra 1/7 til 30/6 året etter. Engrosprisene i figurene er gjennomsnittspriser for kalenderåret. For at målprisene skal kunne sammenlignes med engrosprisene har en beregnet gjennomsnittlig målpris/avtalepris for kalenderåret.

Tallene som ligger til grunn for figurene, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

9.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket

Tabell 9.1 viser konsumprisindeksen for matvarer. Tabellen viser at mens matvareprisene totalt økte med 21,2 prosent fra 1999 til 2013, økte konsumprisindeksen med 31,2 prosent i perioden. Fra 2012 til 2013 økte konsumprisindeksen på matvarer noe mer enn totalindeksen.

Tabell 9.1 Konsumprisindeksen for matvarer og totalt. 1998 = 100

	1999	2001	2003	2010	2012	2013
Kjøtt	102,7	101,8	102,8	109,1	104,8	104,3
Fisk	106,8	113,5	114,6	128,9	136,0	136,8
Melk, ost og egg	101,3	98,3	101,0	136,5	139,1	139,3
Oljer og fett	103,2	103,2	110,7	152,9	162,4	168,2
Brød og kornprodukter	102,5	100,4	102,7	127,1	131,2	133,5
Frukt	103,7	108,7	103,6	109,9	112,4	115,8
Grønnsaker, inkl. poteter	104,4	104,3	112,3	127,5	123,0	126,5
Sukker, sjokolade, andre sukkervarer	104,4	107,1	109,6	117,9	111,6	113,2
Andre matvarer	103,7	102,4	98,5	116,5	118,0	120,8
Kaffe, te og kakao	92,8	87,2	77,8	92,4	107,6	102,1
Mineralvann, leskedrikker og juice	104,2	107,9	112,9	146,3	161,7	166,1
Matvarer i alt	103,2	103,0	104,8	121,8	121,2	125,1
Årlig prosentvis endring		-1,9	+3,5	-0,08	+0,8	+3,2
Konsumpris, indeks total	102,3	108,7	112,8	128,8	131,4	134,2
Årlig prosentvis endring		+3,0	+2,5	+2,5	+0,8	+2,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fra 1999 til 2013 er det olje/fett og mineralvann/leskedrikker/juice som har steget mest med hhv. 65 og 61,9 prosentpoeng. I alle år frem til 2010 hadde gruppen kaffe, te og kakao en lavere pris enn 1999-prisen, men disse varene fikk en betydelig prisøkning til 2011, men har hatt noe nedgang igjen etter det. Varegruppen oljer og fett hadde den største prisøkningen fra 2012 til 2013, med 5,8 prosentpoeng økning.

Tabell 9.2 viser sammensetningen av forbruket i husholdningene i prosent basert på løpende priser. Den største posten er bolig, lys og brensel, med 31,2 prosent av husholdningens utgifter, mens transport er den nest største utgiften med 18,7 prosent. Matvarenes andel utgjorde 11,8 prosent både i 2009 og i 2012. Private husholdninger brukte i gjennomsnitt 436 000 kroner på varer og tjenester i 2012. Dette er en realøkning på 5,7 prosent i forhold til 2009.

Tabell 9.2 Utgift per husholdning og år etter vare- og tjenestegruppe. Prosent

	1999	2001	2003	2007	2009	2012
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	11,7	11,4	11,5	11,3	11,8	11,8
Alkoholdrikker og tobakk	3,1	2,9	2,9	2,7	2,6	2,7
Klær og skotøy	5,9	5,9	5,3	5,4	5,3	5,4
Bolig, lys og brensel	24,8	25,1	26,7	29,2	31,2	31,2
Møbler og husholdningsartikler	6,2	6,6	7,0	6,3	5,9	5,6
Helsepleie	3,1	2,9	2,8	2,8	2,5	2,6
Transport	19,0	19,5	17,3	18,2	16,3	18,7
Post- og teletjenester	2,5	2,2	2,5	2,1	1,9	1,9
Kultur og fritid	12,3	12,5	12,6	12,0	12,5	10,0
Utdanning	1,1	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2
Restaurant- og hotelltjenester	4,1	4,0	3,9	3,6	3,4	3,6
Andre varer og tjenester	6,2	6,6	7,2	6,1	6,3	6,2
I alt	100,0	99,9	100,0	100,0	100,0	100,0
Tallet på husholdninger i utvalget	1 193	3 368	3 279	3 170	3 420	3 363
Personer per husholdning	2,13	2,21	2,18	2,21	2,19	2,12

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Forbruksundersøkelsen 2012.

Tabell 9.3 nedenfor viser prisnivået i 2012 for diverse matvarer, drikkevarer og tobakk i noen utvalgte europeiske land, målt i indekser. En fullstendig matvareundersøkelse blir gjennomført tredje hvert år, siste gang i 2012. De mellomliggende årene brukes framskrivninger basert på konsumprisindeksen. Vi ser at prisnivået i Norge på matvarer er 84 prosent høyere enn hva som er gjennomsnittet i EU-27. Av tabellen ser vi at Norge har det høyest prisnivået på alle varer. Når det gjelder matvarer generelt har Danmark nest dyrest mat, mens Polen har billigere mat enn EU-27. Polen har lavere pris enn EU-27 på alle varegruppene, og Tyskland og Island har lavere pris på enkelte varegrupper.

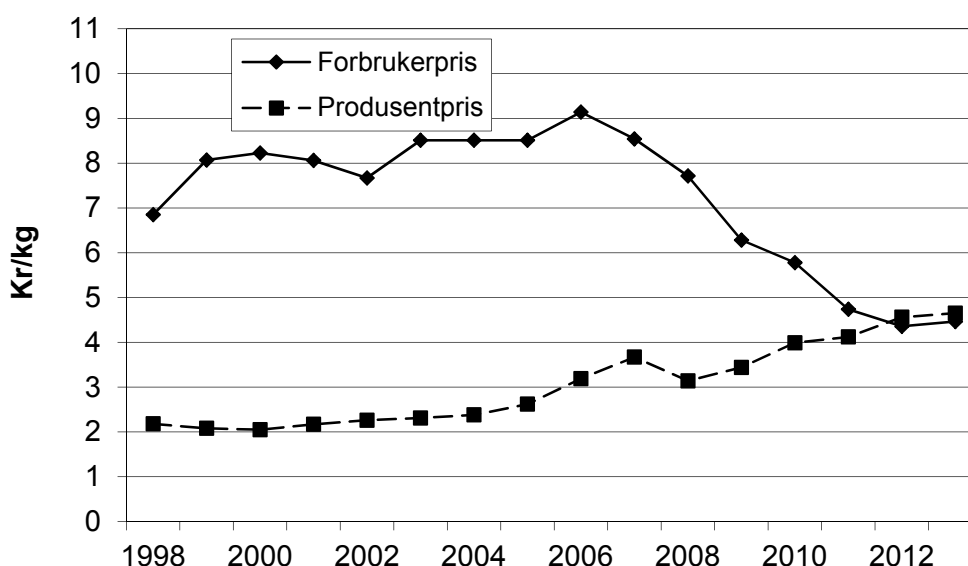
Tabell 9.3 Prisnivåindekser for matvarer, drikkevarer og tobakk i utvalgte land. 2012.
EU27 = 100

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Tyskland	Polen
Matvarer	184,3	124,0	138,3	118,0	117,0	106,3	60,0
Brød og kornprodukter	182,5	135,0	157,6	129,6	129,9	104,0	58,2
Kjøtt	178,6	126,4	132,0	118,6	119,2	128,0	55,1
Fisk	144,6	112,1	125,0	108,3	99,2	109,6	67,2
Melk, ost og egg	213,5	112,1	116,9	114,4	112,1	91,7	63,0
Matoljer og – fett	176,1	114,4	155,4	108,8	92,1	99,1	73,2
Frukt, grønnsaker og potet	176,9	140,6	133,9	120,3	121,7	108,2	55,4
Andre matvarer	215,9	117,1	171,9	114,7	127,2	95,6	73,0
Alkoholfrie drikkevarer	201,9	124,1	184,8	125,9	123,0	103,1	79,0
Alkoholholdige drikkevarer	287,7	161,0	140,0	174,9	211,7	81,9	93,0
Tobakk	267,0	131,0	114,1	101,1	130,1	101,0	57,6

Kilde: Eurostat

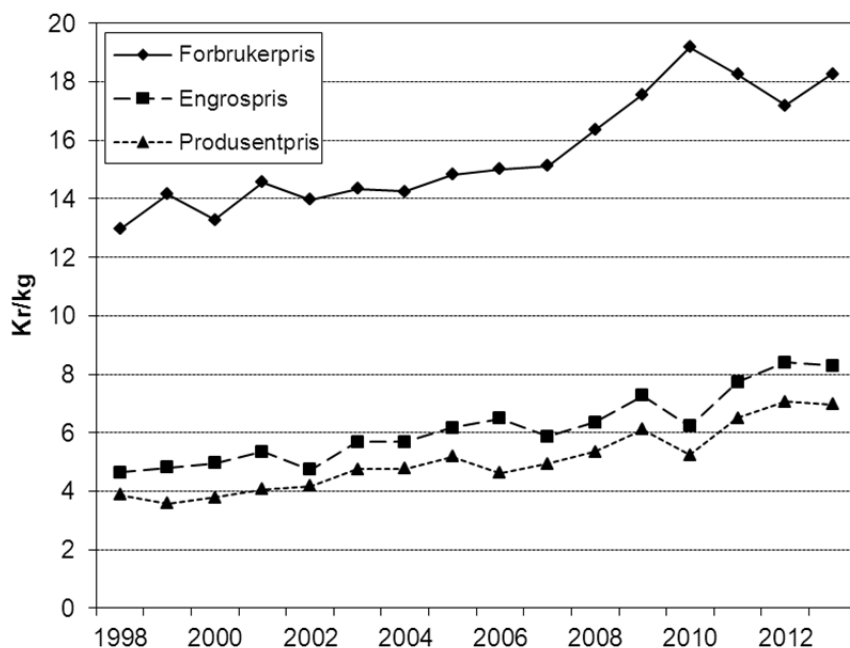
9.2 Poteter og grønnsaker

Forbrukerprisene på kalenderårsnivå blir faseforskjøvet i forhold til produsent- og engrosprisene på avlingsårsnivå, noe som resulterer i at priskurvene vil avvike noe fra hverandre. Engrosprisene, som gjelder prisene fra førstehåndsgrossist til distribusjons-grossist, samsvarer imidlertid ganske godt med produsentprisene. Figur 9.1 viser at forbrukerprisen på poteter har falt relativt mye siden 2006. Den var som høyest 9,14 kr/kg i 2006, men har deretter sunket til 4,46 kr/kg i 2013. I samme tidsrom gikk produsentprisen opp fra 3,19 kr/kg til 4,65 kr/kg. Dermed har vi fortsatt den spesielle situasjonen at forbrukerprisen er lavere enn produsentprisen.

Figur 9.1 Utvikling i forbruker- og produsentpriser for poteter. Kr/kg

Prisutviklingen på gulrot er vist i figur 9.2. Forbrukerprisene for gulrot har vist en stigende trend siden 2002, men falt litt tilbake i 2011 og 2012 for å stige igjen i 2013 til 18,28 kr/kg. For å beregne forbrukerpris på gulrot har vi fra og med 2005 benyttet konsumprisindeksen for «rotgrønnsaker». Produsentprisen for gulrot falt fra 2009 til 2010, men har deretter økt igjen til 6,97 kr/kg i 2013. Engrosprisen på gulrot har samme utvikling som produsentprisen.

Figur 9.2 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for gulrot. Kr/kg

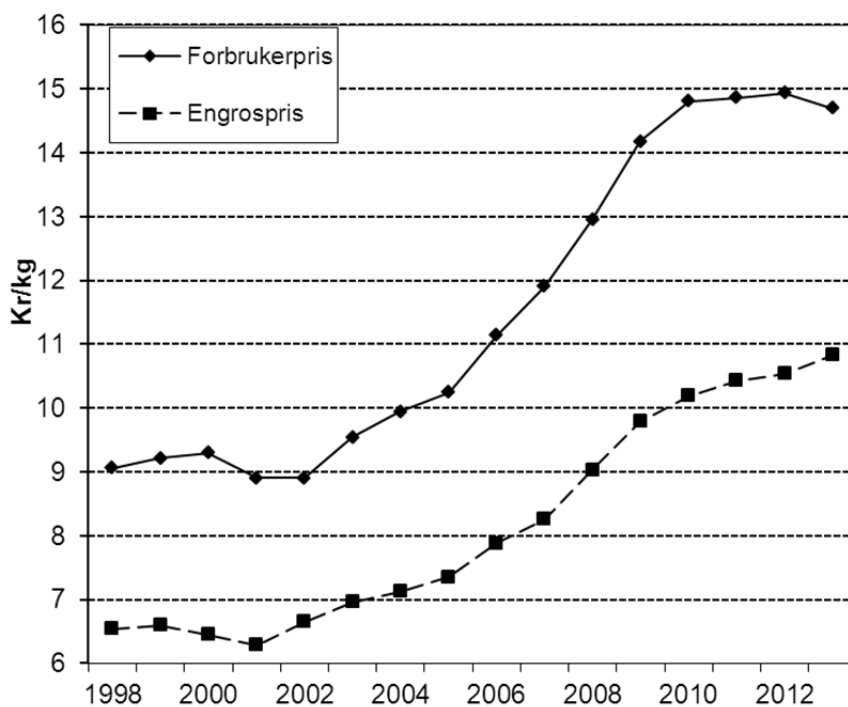
9.3 Melk og melkeprodukter

Prisutviklingen mellom 1999 og 2013 må sees på bakgrunn av flere endringer i merverdiavgiftssatsen for matvarer. Størst endring fant sted fra 1.7.2001 da satsen ble redusert fra 24 prosent til 12 prosent. Den ble redusert med ytterligere ett prosentpoeng til 11 prosent fra 1.1.2005. Deretter har den blitt økt i tre omganger, til 13 prosent fra 1.1.2006, til 14 prosent fra 1.1. 2007 og til 15 prosent fra 1.1.2012.

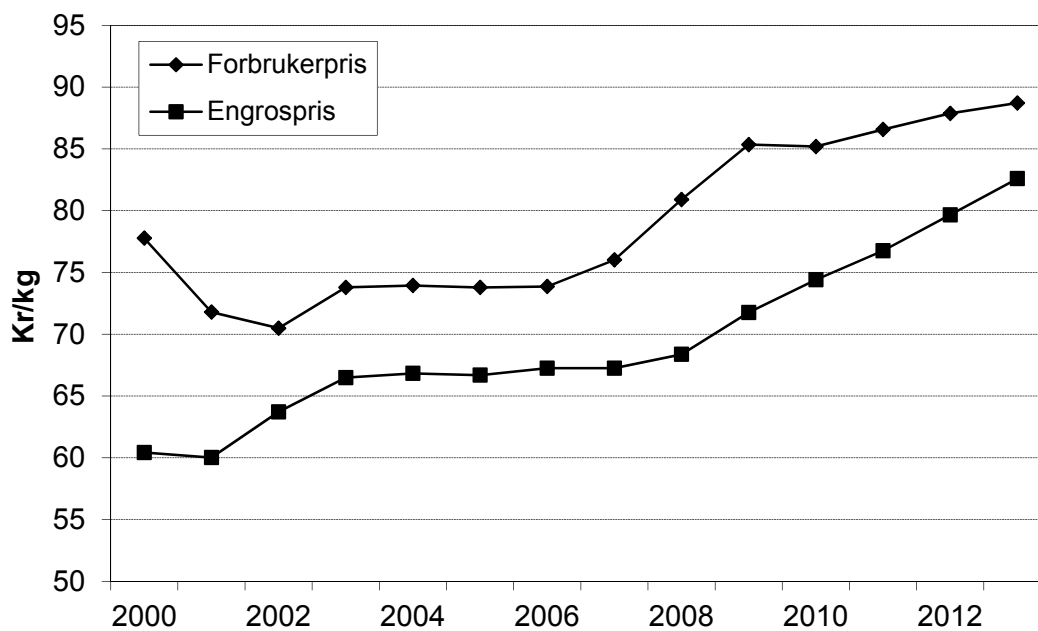
Satsendringer i prisutjevningsordningen for melk vil over tid påvirke stigningen til kurvene i figurene for melkeproduktene. Ost har fått økt tilskudd mens drikkemelk har fått økt avgift. Mens engrosprisene på lettmelk økte med 2,8 prosent fra 2012 til 2013, var økningen 3,7 prosent for Norge i samme tidsrom.

Figur 9.3 til 9.6 viser utviklingen i forbruker- og engrospriser for lettmelk, Norge, Gudbrandsdalsost og smør i perioden 1999 til 2013. Forbrukerprisen på lettmelk falt 1,6 prosent fra 2012 til 2013, mens prisen på fløte steg 4,3 prosent. Prisen på ost og smør økte med henholdsvis 1 og 17,2 prosent. Forbrukerprisen på lettmelk er fra og med 2005 beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «melk», mens indeksen for «ost» er benyttet for Norge og Gudbrandsdalsost. Referansevaren for smør er ½ kilo meierismør, og forbrukerprisen de tre siste årene er beregnet ved hjelp av

konsumprisindeksen for «smør». Når det gjelder engrosprisene, var det størst økning for smør med 23,4 prosent. Fløte steg med 2,9 prosent.

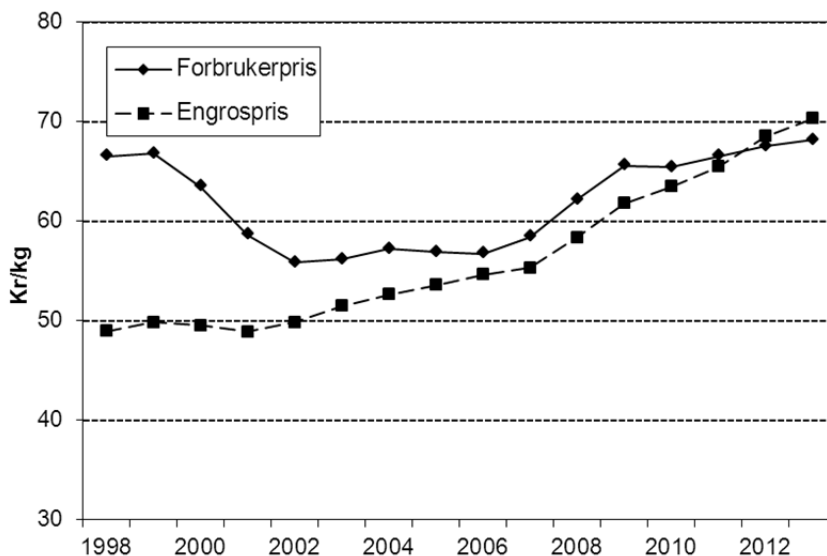

Figur 9.3 Utvikling i forbruker- og engrospriser for lettmelk. Kr/l

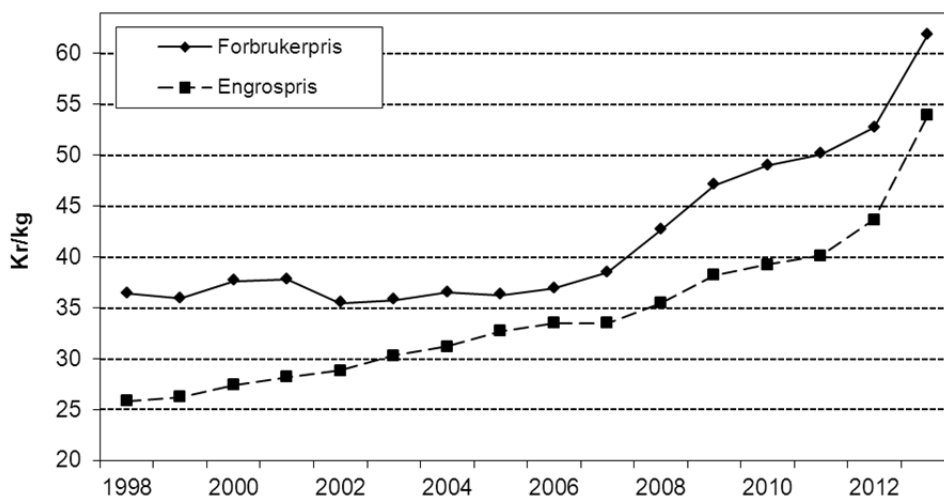

Figur 9.4 Utvikling i forbruker- og engrospris for Norge. Kr/kg

Figurene viser at engros- og forbrukerprisene for den enkelte vare har hatt svært lik utvikling, men i 2007 økte forbrukerprisene noe mer blant annet på grunn av økt merverdiavgift. Tidligere har en sett forbrukerprisen på melk og ost bli redusert som følge av redusert merverdiavgift i 2001. Senere har de økt litt igjen dels på grunn av økt merverdiavgift og økning i engrosprisene.

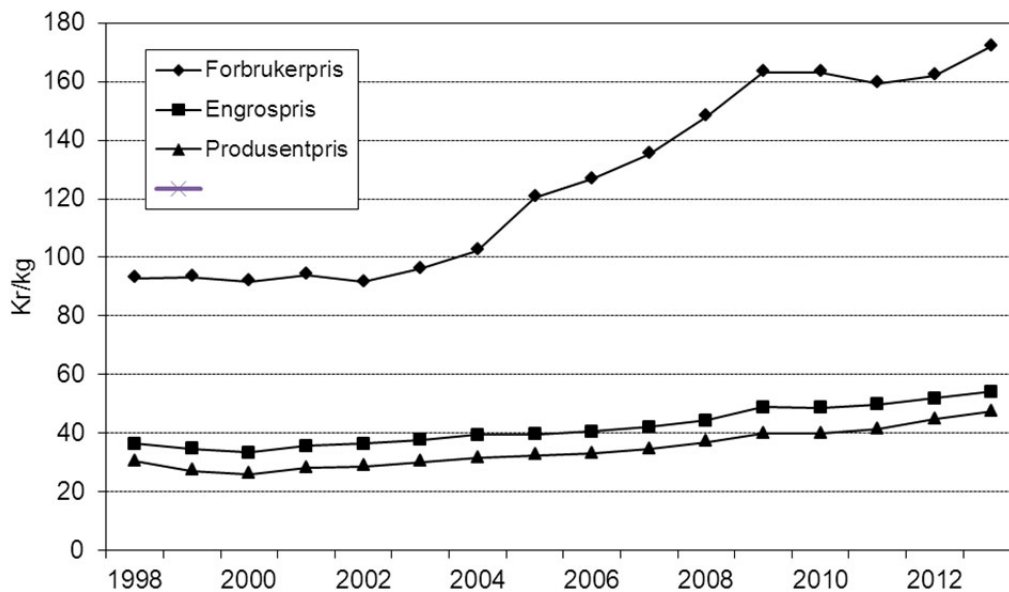
Figur 9.5 Utvikling i forbruker- og engrospris for Gudbrandsdalsost. Kr/kg

Figur 9.6 Utvikling i forbruker- og engrospris for smør. Kr/kg

9.4 Storfekjøtt

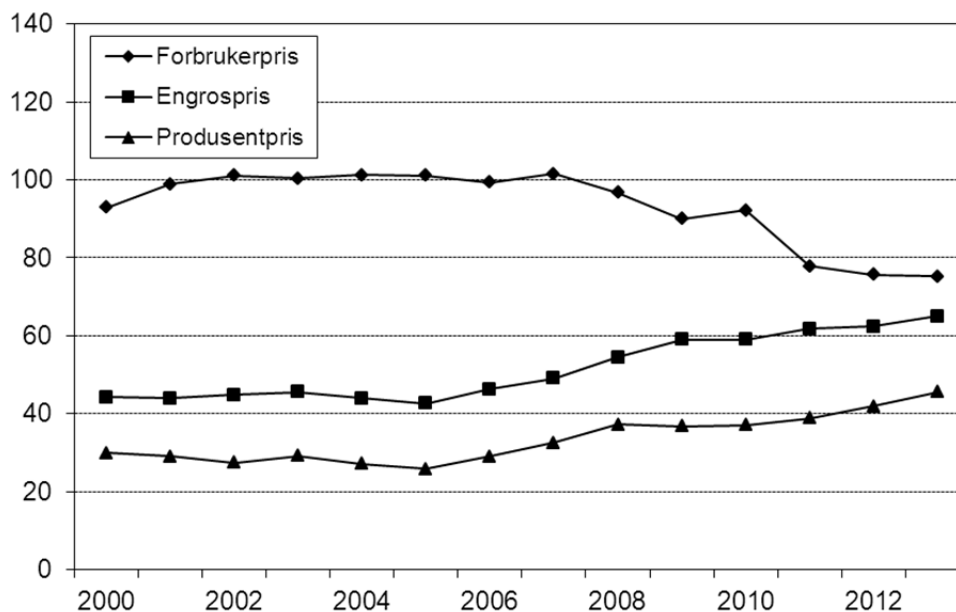
Figur 9.7 viser prisutviklingen for storfekjøtt. Her var referansevaren tidligere gjennomsnittlig pris på mellomørbrad, høyrygg og bibringe av okse. Fra 2005 benyttes konsumprisindeksen for storfe. Forbrukerprisene økte 6,2 prosent fra 2012 til 2013, mens engrosprisene steg 4,6 prosent. Produsentprisene økte 5,6 prosent. For varegruppen kjøttdeig, kjøttkaker og karbonadekaker økte forbrukerprisene 3,0 prosent fra 2012 til 2013, etter en økning på 7,5 prosent fra 2011 til 2012.

Figur 9.7 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for storfekjøtt. Kr/kg

9.5 Sau- og lammekjøtt

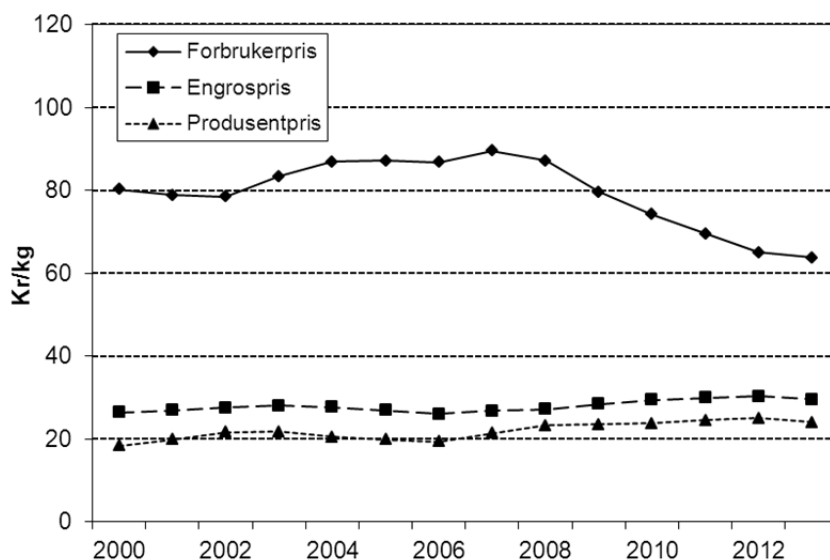
I figur 9.8 ser vi prisutviklingen for sau- og lammekjøtt. Fra 2012 til 2013 falt forbrukerprisene 0,6 prosent, samtidig som engros- og produsentprisene økte med henholdsvis 4,1 prosent og 8,7 prosent. Siden 2010 har forbrukerprisene falt 18,4 prosent, mens både engros- og produsentpriser har økt henholdsvis 10 og 22,9 prosent.

Figur 9.8 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for sau- og lammekjøtt. Kr/kg

9.6 Svinekjøtt

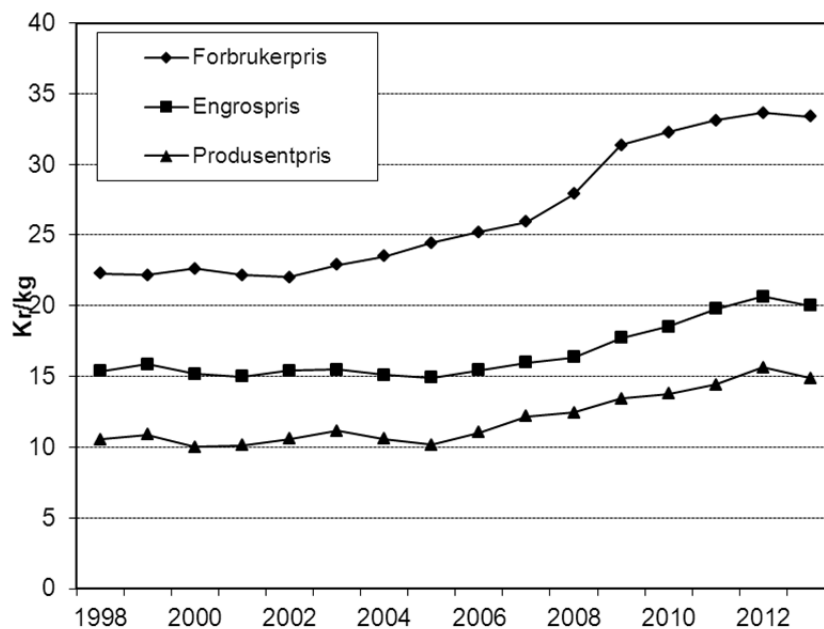
Prisutviklingen for svinekjøtt er vist i figur 9.9. Fra 2012 til 2013 falt forbrukerprisen med 1,8 prosent, engrosprisene var ned 2,2 prosent og produsentprisene 3,8 prosent lavere enn året før. Referansevaren er her gjennomsnittlig pris på skinkestek, koteletter og sideflesk, og forbrukerprisen fra og med 2005 er beregnet vha. konsumprisindeksen for «svin». Ny og gammel indeksserie ble kjedet på indeksen for ferskt kjøtt og flesk.

Figur 9.9 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for svinekjøtt. Kr/kg

9.7 Egg

Figur 9.10 viser utviklingen i de ulike prisene på egg. Forbrukerprisen falt med 0,9 prosent fra 2012 til 2013. Engros- og produsentprisene var ned henholdsvis 3 og 5 prosent sammenlignet med året før.

Figur 9.10 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for egg. Kr/kg

10 Likestilling

Likestilling vil naturlig gå inn i flere emner. Vi viser til kapitlene 5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket og 5.6 Landbrukseiendommer. I kapitlene 7.4 om alminnelig inntekt og 7.5 om levekår og økonomi tas inntekt til henholdsvis bruker og ektefelle/ samboer pluss bruker opp, uten et direkte kjønnsperspektiv. I dette kapitlet går en nærmere inn på brukere, eiere, arbeidsinnsats og inntekt i forhold til kjønn.

10.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn

Tabell 10.1 viser utviklingen i antall brukere, både for menn og kvinner. Andelen kvinnelige brukere har vært økende fra 1999 til 2013, selv om kvinneandelen har vært lavere i enkelte år.

Tabell 10.1 Personlige brukere på jordbruksbedrifter, fordelt etter kjønn

	1999	2005	2010	2012	2013*
Menn	60 914	43 751	37 471	36 142	35 076
%	87,1	86,7	85,6	85,4	85,2
Kvinner	9 045	6 725	6 295	6 161	6 072
%	12,9	13,3	14,4	14,6	14,8
<i>I alt</i>	<i>69 959</i>	<i>50 476</i>	<i>43 766</i>	<i>42 303</i>	<i>41 148</i>

* Foreløpige tall

For fylkesvis fordeling se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene i 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2012 og 2013.

Tabell 10.2 viser at kvinneandelen av personlige brukere økte for alle fylker fra 1999 til 2010, bortsett fra Hedmark og Telemark. Fra 2010 til 2013 økte kvinneandelen i de aller fleste fylker, mens Telemark, Aust- og Vest-Agder, Nordland og Troms hadde redusert kvinneandel. For landet som helhet økte kvinneandelen fra 14,4 til 14,8 prosent fra 2010 til 2013.

Tabell 10.2 Andelen personlige brukere som er kvinner i hvert fylke. Prosent

	1999	2005	2010	2012	2013*
Østfold	11,9	12,0	13,5	13,8	14,2
Akershus og Oslo	11,7	12,1	14,3	14,4	14,6
Hedmark	14,1	13,3	13,9	14,6	14,7
Oppland	12,3	12,3	12,5	12,8	13,1
Buskerud	13,7	14,1	14,7	15,2	15,3
Vestfold	10,5	10,6	10,9	12,2	12,2
Telemark	16,4	14,2	15,0	14,6	14,7
Aust-Agder	14,2	13,2	14,3	13,4	14,0
Vest-Agder	12,2	13,4	15,6	15,3	15,4
Rogaland	11,0	13,0	14,5	14,3	14,5
Hordaland	13,3	14,4	15,2	15,1	15,6
Sogn og Fjordane	14,5	14,6	15,1	15,7	15,6
Møre og Romsdal	13,6	15,2	15,6	15,3	15,7
Sør-Trøndelag	9,8	11,2	13,0	13,5	13,9
Nord-Trøndelag	9,8	11,8	13,4	13,5	13,9
Nordland	15,7	15,4	16,6	16,5	16,4
Troms	17,9	16,8	19,4	18,8	18,7
Finnmark	21,1	20,0	23,5	25,2	24,1
<i>Landet</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>14,6</i>	<i>14,8</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2012 og 2013.

Tabell 10.3 viser at kvinner generelt driver mindre jordbruksbedrifter enn menn. For alle år er hovedregelen at kvinneandelen er synkende med økende jordbruksareal. Fra 1999 til 2013 har kvinneandelen økt for alle størrelsesgrupper unntatt de med over 800 dekar.

Tabell 10.3 Andelen personlige brukere som er kvinner, etter arealgrupper. Prosent

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2012	2013*
< 100 ¹⁾	16,2	16,7	18,1	18,0	18,2
100–199	11,8	13,9	15,1	15,3	15,7
200–299	9,3	11,2	12,8	13,5	13,6
300–499	8,1	9,3	10,4	10,9	11,0
500–799	6,0	7,7	9,2	8,9	9,4
≥ 800	6,3	3,8	4,6	5,1	5,4
<i>Alle brukere</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>14,6</i>	<i>14,8</i>

* Foreløpige tall

1) For 1999 gjeldet tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene 1999 og 2010, og den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2012 og 2013.

For fylkesvis fordeling, se:

http://www.nilf.no/budsjettnemnda_for_jordbruket/budsjettnemnda_for_jordbruket

Tabell 10.4 nedenfor viser prosentvis aldersfordeling på kvinner og menn som er aktive bønder. Kvinner som driver jordbruksbedrifter, er gjennomgående litt yngre enn menn. Dette gjelder i alle fylker i 2013. Gjennomsnittsalderen for menn er 2,9 år høyere enn for kvinner i 2013.

Tabell 10.4 Aldersfordeling for brukere 2013*

Aldersgruppe	≤ 39	40–49	50–59	60–65	66–69	≥ 70	Gj.snittsalder, år
Menn	17,5	28,2	30,9	13,7	5,8	3,8	50,5
Kvinner	25,2	34,8	22,3	9,1	4,6	3,9	47,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjonen 2013.

10.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser

Eier av en landbrukseiendom kan bruke eiendommen selv eller leie den ut til en annen som driver eiendommen. På den annen side kan én og samme bruker drive flere landbrukseiendommer, både egne og andres, sammen som én jordbruksbedrift. Det er langt flere landbrukseiendommer enn jordbruksbedrifter og brukere.

Tabell 10.5 nedenfor viser gardsoverdragelser i 2012. Den gjelder alle typer overdragelser, både av odelseiendommer og andre. Av de som overdro eiendom i denne perioden var 59,4 prosent av eierne menn og 36,5 prosent kvinner. Av de som overtok var 58,4 prosent menn og 38,4 prosent kvinner. Av de tidligere eierne var 4,1 prosent upersonlige, og 3,3 prosent av de som overtok var upersonlige.

Blant «forrige eiere» var kvinneandelen lavest i Rogaland med 29,5 prosent. Den høyeste kvinneandelen var i Finnmark, med 48,5 prosent. Blant nye eiere var også

andelen kvinner høyest i Finnmark, med 49,5 prosent, mens Vestfold hadde den laveste andelen med 31 prosent.

Sammenlignet med 2010 er det en økning på 0,8 prosentpoeng blant kvinnelige selgere av landbrukseiendommer. Andelen nye kvinnelige eiere har økt med 0,9 prosentpoeng fra 2010. Når det gjelder upersonlige eiere var 3,1 prosent av selgerne og 3 prosent av kjøperne upersonlige i 2010.

Tabell 10.5 Eiendomsoverdragelser i 2012. Andelen eiere som er menn, kvinner og upersonlige før og etter overdragelsen. Prosent

	Forrige eier			Ny eier		
	Mann	Kvinne	Upersonlig	Mann	Kvinne	Upersonlig
Østfold	59,3	36,7	4,0	60,2	36,7	3,1
Akershus og Oslo	57,9	37,5	4,6	52,4	40,9	6,6
Hedmark	59,1	37,1	3,8	60,7	36,4	2,9
Oppland	62,9	33,4	3,7	61,7	36,0	2,3
Buskerud	61,3	36,2	2,5	59,5	37,1	3,4
Vestfold	63,5	32,5	3,9	65,0	31,0	3,9
Telemark	61,0	37,6	1,4	57,1	40,7	2,2
Aust-Agder	59,4	36,8	3,8	61,1	33,7	5,2
Vest-Agder	57,4	36,2	6,4	57,9	38,3	3,8
Rogaland	66,7	29,5	3,9	59,3	35,3	5,4
Hordaland	61,5	33,3	5,2	54,0	41,5	4,5
Sogn og Fjordane	62,3	34,3	3,5	53,4	44,3	2,4
Møre og Romsdal	61,3	35,8	3,0	59,7	37,8	2,5
Sør-Trøndelag	62,7	31,9	5,4	61,5	35,5	2,9
Nord-Trøndelag	65,9	30,0	4,1	65,9	31,6	2,5
Nordland	52,6	41,8	5,7	55,2	41,3	3,5
Troms	52,5	45,6	1,9	57,4	41,0	1,6
Finnmark	42,7	48,5	8,7	47,6	49,5	2,9
<i>Landet</i>	<i>59,4</i>	<i>36,5</i>	<i>4,1</i>	<i>58,4</i>	<i>38,4</i>	<i>3,3</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Landbrukseiendommer 2012. Tinglyste omsetninger, alle omsetninger.

Tabell 10.6 viser aldersfordeling for nye eiere på landbrukseiendommer i 2012. For menn var det vanligst å overta gård mellom 30–49 år, og 47,5 prosent av de nye mannlige eierne var i denne aldersgruppa. For nye kvinnelige eiere var det en relativt jevn fordeling mellom alle aldersgrupper, med unntak av den yngste gruppen, hvor det var bare 7,3 prosent av de nye eierne. Det var færre kvinner enn menn som var under 50 år ved overtakelse, og 17,5 prosent av kvinnene var over 70 år når de overtok eiendommen i 2012. Dette gav en gjennomsnittsalder for kvinnelige nye eiere på 52,7 år, noe som er over 6 år mer enn for mennene. Det er i mange sammenhenger påpekt at gardsoverdragelser til kvinner ofte gjelder enker som eier garden i en overgangsperiode.

Tabell 10.6 viser videre at gjennomsnittsalderen for mannlige eiere var 3,4 år mindre enn for kvinner som eide jordbruksbedrifter i 2012. For menn er gjennomsnittsalderen for *brukerne* (jfr. tab 10.4) 6,2 år lavere enn for alle mannlige *eiere*. Kvinnelige *brukere* (jfr. tab 10.4) er i gjennomsnitt 12,5 år yngre enn alle kvinnelige *eiere*. Det synes derfor

som kvinner i mindre grad overtar jordbruksbedrifter for selv å drive jordbruk over tid. De eldre kvinnene som overtar gard, dominerer derved ikke statistikken over brukere i særlig grad.

Tabell 10.6 Aldersfordeling for nye eiere i 2012 og for alle eiere i 2012. Prosentandeler

		Aldersgruppe						Gjennom- snittsalder, år
		< 30	30–39	40–49	50–59	60–69	> 70	
Nye eiere	Menn	12,1	22,1	25,4	21,5	13,7	5,3	46,5
	Kvinner	7,3	17,6	20,9	19,9	16,8	17,5	52,7
Alle eiere	Menn	2,0	8,7	20,1	26,6	25,2	17,4	56,7
	Kvinner	2,1	8,2	17,6	20,8	23,0	28,3	60,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2012, alle omsetninger 2012.

Tabell 10.7 viser omsetning av landbrukseiendom etter type omsetning, sett i sammenheng med kjønn og alder på kjøper i 2012. Vi ser at 59,4 prosent av de som kjøpte landbrukseiendom i 2012 var menn og 36,5 prosent var kvinner, og at gjennomsnittsalderen var nesten 49 år.

Tabellen viser at det er kun ved overdragelse i form av uskifte- /skifteoppgjør at det er større andel kvinner enn menn som overtar landbrukseiendommer. Kun 38,8 prosent av de som overtar eiendom gjennom uskifte-/skifteoppgjør er menn, mens 58,7 prosent er kvinner. Det er også ved denne overdragelsesformen kjøperen er eldst – i gjennomsnitt 61,1 år gammel. Ved overdragelse i form av gave er alderen på kjøper lavest, 41,4 år i gjennomsnitt.

Tabell 10.7 Type omsetning av landbrukseiendom, type og alder på kjøper. 2012

Omsetningstype	Antall omsetninger	Andel kjøper som er			Gjennom- snittsalder, år
		mann	kvinne	upers.	
Fritt salg	2 752	55,9	38,5	5,6	45,3
Gave	2 026	67,9	31,1	1,0	41,4
Uskifte- /skifteoppgjør	3 111	58,7	38,8	2,5	61,1
Tvangsauksjon	58	65,5	32,8	1,7	47,1
Annet	1 051	54,0	35,0	10,9	49,8
Totalt	8 998	59,4	36,5	4,1	48,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2012, alle omsetninger 2012.

10.3 Driftsformer

10.3.1 Inndeling

Som følge av at Norge er tilsluttet EØS-avtalen, er vi forpliktet til å følge EUs bestemmelser for strukturstatistikk i jordbruket. Fra og med 2003 har Norge rapportert strukturstatistikk til Eurostat i henhold til driftsforminndelingen vist nedenfor. Driftsforminndelingen til og med 2009 brukte standard dekningsbidrag (SDB) som felles måleenhet for de ulike plante- og husdyrproduksjonene i bedriften. Men fra og med 2010 er SDB erstattet med standard omsetning (SO), og det er gjort noen andre metodeendringer. Disse to driftsforminndelingene er ikke fullt ut sammenlignbare. Inndelingen av jordbruksbedrifter etter driftsform er nærmere beskrevet i Statistisk Sentralbyrå-rapport «Landbruket i Norge 2011». Ved vanlig publisering brukes følgende inndeling:

Driftsform

Korn og oljevekster
Øvrige jordbruksvekster
Hagebruksvekster
Storfe mjølkeproduksjon
Storfe kjøttproduksjon
Storfe mjølk- og kjøttproduksjon i kombinasjon
Sau
Øvrige grovføretende dyr
Svin og fjørfe
Blandet planteproduksjon
Blandet husdyrproduksjon
Plante- og husdyrproduksjon i kombinasjon
Ikke klassifisert

En grundigere inndeling eksisterer, men vi har valgt å bruke denne hovedinndelingen i det følgende. For å regnes som en spesialisert produksjon, må denne utgjøre mer enn 2/3 av bedriftens totale produksjon. For kombinerte produksjoner gjelder at hver av produksjonene må utgjøre mer enn 1/3, men mindre enn 2/3 av bedriftens totale produksjon.

10.3.2 Driftsform og produksjon

Tabell 10.8 viser ulike driftsformer fordelt etter kjønn og andelen kvinner i de ulike produksjoner. Kvinneandelen er høyest blant bønder med driftsform «øvrig grovføretende dyr», med en andel på 25,4 prosent. Andelen for sau er over 18 prosent. Andelen er lavest blant produsenter som driver med storfe, både melk/kjøtt og kun melk. Samdriftene gir høy andel upersonlige brukere i melkeproduksjon.

Tabell 10.8 Jordbruksbedrifter fordelt etter driftsform og brukertype. Antall og andel. 2012

	Antall				Kvinner, Prosent	Prosent		
	Totalt	Menn	Kvinner	Uper- sonlig		Menn	Kvinner	Uper- sonlig
Korn og oljevekster	7 453	6 455	875	123	11,7	17,9	14,2	4,9
Øvrige jordbr.vekster	5 375	4 671	598	106	11,1	12,9	9,7	4,3
Hagebruksvekster	1 520	1 122	203	195	13,4	3,1	3,3	7,8
Storfe, melk	7 789	5 790	781	1 218	10,0	16,0	12,7	48,9
Storfe, kjøtt	4 034	3 419	527	88	13,1	9,5	8,6	3,5
Storfe, melk og kjøtt	1 707	1 331	124	252	7,3	3,7	2,0	10,1
Sau	9 746	7 774	1 763	209	18,1	21,5	28,6	8,4
Øvrig grovføretende dyr	2 957	2 069	752	136	25,4	5,7	12,2	5,5
Svin og fjørfe	2 062	1 707	273	82	13,2	4,7	4,4	3,3
Blandet planteprod.	266	222	35	9	13,2	0,6	0,6	0,4
Blandet husdyrprod.	587	497	59	31	10,1	1,4	1,0	1,2
Komb. plante og husdyr	1 298	1 085	171	42	13,2	3,0	2,8	1,7
Sum	44 794	36 142	6 161	2 491	13,8	100,0	100,0	100,0

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon 2012.

Tabell 10.8 viser også produksjonene fordelt mellom menn og kvinner som grupper. Over 21 prosent av de mannlige brukerne driver med sau, mens det er nesten 29 prosent av kvinnene. Nesten 18 prosent av mennene og 14,2 prosent av kvinnene har ren kornproduksjon. Nesten 13 prosent av kvinnene har melkeproduksjon, mot 16 prosent av mennene.

10.4 Arbeidsforbruk og utdanning

Tabell 10.9 nedenfor viser utviklingen i arbeidsforbruk. Arbeidsforbruket i jordbruket går ned både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. I 2012/13 utførte kvinner 23 prosent av arbeidet, mot 26 prosent i 1989/90. Kvinner utfører arbeid både som brukere, ektefelle eller samboer til brukerne, familiemedlemmer og som annen hjelp.

Tabell 10.9 Timeverk i jordbruket. Andel utført av kvinner

År	Totalt mill. timeverk	Prosentandel utført av kvinner			
		I alt	Brukere og ektefelle/samboer	Familiehjelp	Annen hjelp
1979/80	246	27	28	24	21
1989/90	185	26	26	28	23
1996/97	161	25	25	26	23
1998/99	151	25	24	26	26
2000/01	140	24	24	27	27
2002/03	132	24	24	27	26
2004/05	120	24	24	27	24
2006/07	112	25	24	26	25
2009/10	95	24	23	26	25
2012/13*	88	23	24	26	23

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikken.

Tabell 10.10 viser lengste utdanning for nye eiere av landbrukseiendommer i 2012, og utdanningsnivået er også sammenlignet med fordelingen i den totale befolkningen. For en del personer er høyeste utdanning ikke oppgitt eller ikke fullført, og disse personene inngår i tallene for grunnskole. Høy utdanning blant nye eiere er vanligere blant kvinner enn blant menn, og det er størst andel kvinner med lang utdanning blant de yngste. Blant kvinnene i den yngste aldersgruppen har 53 prosent utdanning på universitets- og høgsolenivå, en økning fra 49,1 prosent året i 2010. Hos unge menn har 20,9 prosent i den yngste aldersgruppen høyere utdanning, dette er en nedgang fra 23 prosent i 2010. Ser vi på den eldste aldersgruppa som overtar gård, så har 19,4 prosent av mennene høyere utdanning, mot kun 14,1 prosent av kvinnene.

Sammenligner vi utdanningen til nye mannlige eiere med tilsvarende for hele befolkningen, så ser vi at en større andel av de som overtar landbrukseiendommer har fullført videregående skole. Blant menn generelt er det flere som avslutter utdanningen etter grunnskole, mens andelen som går universitet og høyskole er høyere blant befolkningen generelt. Blant kvinner som overtar landbrukseiendommer er utdanningsnivå svært likt som befolkningen ellers.

Tabell 10.10 Nye eieres utdanning etter aldersgrupper, og tall for hele befolkningen

Aldersgruppe	Prosentandel menn med minst:			Prosentandel kvinner med minst:		
	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høgscole	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høgscole
< 39 år	18,2	60,9	20,9	13,7	33,3	53,0
40–59 år	18,3	56,3	25,4	19,5	38,9	41,6
> 60 år	30,4	50,1	19,4	40,7	45,3	14,1
<i>Totalt nye eiere</i>	<i>20,9</i>	<i>56,5</i>	<i>22,6</i>	<i>27,3</i>	<i>40,4</i>	<i>32,3</i>
<i>Hele befolkningen</i>	<i>28,0</i>	<i>44,9</i>	<i>27,1</i>	<i>28,4</i>	<i>39,1</i>	<i>32,5</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret 2012, Utdanningsstatistikken.

Tabell 10.11 tar for seg nye eiere som har landbruksutdanning som høyeste utdanning. Vi ser at når landbruksutdanning er høyeste utdanning er menn i overtall i alle aldersgrupper. Andelen av unge kvinner med høyt utdanningsnivå som overtar gard er høyere enn tilsvarende for menn (jfr. tabell 10.10), men unge kvinner velger sjeldnere landbruksutdanning som høyeste utdanning. Kvinner legger mer vekt på en utdanning utenfor landbruket. Det samme gjelder også de unge kvinner som er brukere.

Tabell 10.11 Nye eiere med landbruksutdanning som høyeste utdanning

Aldersgruppe	Menn	Kvinner
< 39 år	11,2	6,6
40–59 år	9,5	2,8
> 60 år	8,1	0,4
<i>Totalt</i>	<i>9,8</i>	<i>2,6</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret, 2012.

10.5 Personinntekt fra jordbruket og andre næringer

Kapittel 7.3 behandler personinntekt, og i hovedsak blir jordbrukets bidrag presentert, og som beskrevet i kapittel 7.3 blir ikke tall for personinntekt fra jordbruket oppdatert med 2012-tall. Dette gjelder tabell 10.12 og 10.13 i dette kapitlet.

Tabell 10.12 nedenfor viser gjennomsnittlig personinntekt for næringsdrivende med tilknytning til jordbruk, skogbruk og fiske. (Tallene inkluderer lønnsinntekt i tillegg til næringsinntekt fra jord/skog/fiske og annen næring. Pensjoner, kår og livrente er holdt utenfor). Det er satt opp gjennomsnittsverdier fra primærnæringene og fra lønnsinntekt og annen næring. Det siste kan også være næring med tilknytning til gården.

Etter skattereformen i 1992 blir kapitalinntekter trukket ut av personinntekt med varierende kapitalavkastningsrate (se kapittel 7.3).

Tabell 10.12 viser at mannlige brukere pluss ektefelle/samboer har høyere personinntekt enn kvinnelige brukere pluss ektefeller/samboere. Denne forskjellen gjelder særlig for personinntekt fra primærnæring og annen næring, mens kvinnelige brukere pluss ektefelle/samboer har høyere lønnsinntekt enn mannlige brukere pluss ektefelle/samboer. Personinntekten til kvinnelige brukere pluss ektefelle/samboer har de siste 12 årene økt fra 89 til 98 prosent av personinntekten for mannlige brukere.

Tabell 10.12 Gjennomsnittlig personinntekt¹⁾ for bruker og evt. ektefelle/ samboer med tilknytning til landbruket, landet²⁾. 1000 kr

	1992	1999	2007	2009	2010	2011
Bruker og ektefelle:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	62,2	81,4	135,6	131,3	147,2	146,2
Annen næring	15,1	23,8	48,3	50,9	53,6	57,9
Lønnsinntekt	132,1	196,8	334,0	382,6	398,1	419,1
Personinntekt i alt	209,4	302,0	517,8	564,8	598,8	623,2
Mannlige brukere + ektefelle/samboer:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	64,8	86,1	142,7	137,8	155,1	153,5
Annen næring	15,4	24,1	49,7	52,1	55,1	59,3
Lønnsinntekt	131,0	196,0	330,5	377,7	392,0	412,5
Personinntekt i alt	211,2	306,2	522,9	567,6	602,2	625,3
Kvinnelige brukere + ektefelle/samboere:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	37,5	50,0	91,5	91,8	99,5	102,0
Annen næring	12,4	21,5	39,5	43,3	44,5	49,4
Lønnsinntekt	142,7	202,2	355,5	412,2	434,8	458,8
Personinntekt i alt	192,6	273,7	486,5	547,3	578,8	610,2

1) Inntekt før og etter skattereformen av 1992 er ikke uten videre sammenlignbar

2) Før 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

For fylkesvis fordeling av personinntekt for bruker, se tabell 7.2.

Tabell 10.13 gir den prosentvise fordelingen av tallene i tabell 10.12. Det går fram at kvinnelige brukere pluss ektefelle/samboer i 2011 hentet i overkant av 75 prosent av personinntekta fra lønnsinntekter, mens hos mannlige brukere utgjør andelen lønnsinntekt 66 prosent. Kvinnelig brukere pluss ektefeller/samboere fikk i 2011 vel 8 prosent av sum personinntekt fra annen næring. For både mannlig og kvinnelig brukere utgjør primærnæringen mindre andel av personinntekten i 2011 enn i 1999. Lønnsinntekt har motsatt utvikling med større andel i 2011 enn i 1999. Fra 2010 til 2011 reduserte primærnæringene sin andel av personinntekta, mens både annen næring og lønnsinntekt utgjorde en større andel i 2011 enn de gjorde i 2010. Dette gjelder for alle de tre gruppene i tabellen.

Tabell 10.13 Gjennomsnittlig personinntekt¹⁾ for bruker og evt. ektefelle/ samboer med tilknytning til landbruket, prosentvis fordeling, landet²⁾

	1992	1999	2007	2009	2010	2011
Bruker og ektefelle:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	29,7	27,0	26,2	23,3	24,6	23,5
Annen næring	7,2	7,9	9,3	9,0	8,9	9,3
Lønnsinntekt	63,1	65,2	64,5	67,7	66,5	67,2
Mannlige brukere + ektefelle/samboer:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	30,7	28,1	27,3	24,3	25,8	24,5
Annen næring	7,3	7,9	9,5	9,2	9,1	9,5
Lønnsinntekt	62,0	64,0	63,2	66,5	65,1	66,0
Kvinnelige bruker + ektefelle/samboere:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	19,5	18,3	18,8	16,8	17,2	16,7
Annen næring	6,4	7,9	8,1	7,9	7,7	8,1
Lønnsinntekt	74,1	73,9	73,1	75,3	75,1	75,2

1) Inntekt før og etter skattereformen av 1992 er ikke uten videre sammenlignbar

2) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 10.14 nedenfor er tilsvarende tabellene 7.15–7.17, og viser mann og kvinne etter hvilken andel næringsinntekta utgjør av bruttoinntekta. Det er en høyere andel av kvinner enn menn som er uten positiv næringsinntekt, 32,7 prosent kvinner mot 26,1 prosent menn. Relativt sett er det også langt færre kvinner enn menn som henter halvparten eller mer av bruttoinntekta fra næringsinntekta.

Tabell 10.14 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel etter kjønn. 2012

Referanseperson	Antall Brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					
		Uten	1–9 %	10–49 %	50–89 %	> 90 %	> 50 %
Mann	36 072	26,1	20,0	32,7	16,6	4,6	21,2
Kvinne	6 070	32,7	23,4	32,1	9,0	2,8	11,8
<i>Alle</i>	42 142	27,0	20,5	32,6	15,5	4,3	19,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2012

Tabell 10.15 nedenfor er tilsvarende tabell 7.18 og 7.19, men viser andelen menn og kvinner i de ulike inntektsgruppene i forhold til jordbruksfradraget. Tabellen viser at det er en større andel av kvinnene enn av mennene som havner i de laveste inntektsgruppene. Og det er en langt større andel av mennene som har inntekt over 200 000 enn tilsvarende andel kvinner. Det er de med inntekt over 334 290 kr som i 2012 kunne utnyttet et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Tabell 10.15 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og kjønn. 2012

	Antall Brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1- 63 500	63 501 199 999	200 000- 334 289	> 334 290
Mann	36 072	26,0	17,8	20,8	11,6	23,8
Kvinne	6 070	32,6	21,4	22,0	10,0	14,0
<i>Alle</i>	<i>42 142</i>	<i>27,0</i>	<i>18,3</i>	<i>21,0</i>	<i>11,4</i>	<i>22,4</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2012.

11 Internasjonale forhold og rammevilkår

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) sies det at «... Internasjonale forhold har økende betydning for landbruk og handel med matvarer». Videre sies det at «... For jordbruksvarer medfører landbruksavtalen i WTO fra 1995 at vi for første gang fikk internasjonale forpliktelser og rettigheter på et bredt spekter av områder som omfatter tollbasert importvern, internstøtte, eksportsubsidier». Dette kapitlet viser OECDs (organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling) beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Videre gjengis Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene.

11.1 OECDs støtteberegninger for jordbruket

OECD, organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling, foretar beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Beregningene, også kalt PSE-beregningene, måler hvor mye næringsstøtten utgjør av produksjonsverdien.

Nærmere om beregningene

De beregnede totaloverføringer til jordbrukssektoren som helhet, som benevnes *Total Support Estimate (TSE)*, utgjøres av summen av overføringene til produsentene, benevnt *Producer Support Estimate (PSE)*, samt budsjettutgiftene til tjenesteproduserende virksomheter som er rettet mot jordbrukssektoren (forskning og utvikling, utdanning, tilsyn, veterinærtjenester osv.), benevnt *General Services Support Estimate (GSSE)*. «Annet», som eksempelvis forbrukersubsidier, inngår også.

Videre beregnes finansieringen av overføringene fra henholdsvis konsumentene av landbruksvarene, benevnt *Consumer Support Estimate (CSE)*, og skattebetalerne.

I tillegg til de relativt lett målbare størrelsene som støtte via importbegrensninger og tilskudd bevilget over budsjettene, er beregningene lagt opp til å gi et totalmål for støtte hvor også mer indirekte støtteformer tas med. I prinsippet skal for eksempel skatte- og avgiftslettelse tas med. Slike (indirekte) støtteformer kan bety relativt mye i enkelte land, selv om de kan være vanskeligere målbare. For Norge tas virkningen av skattefradraget i positiv næringsinntekt fra jordbruket med, og verdien av avgiftsfritak på diesel er et eksempel på avgiftslettelse som også inkluderes i beregningene. Avgifter på kunstgjødsel (opphevet fra 2000) og plantevernmidler trekkes imidlertid ikke ifra. Bakgrunnen for det er at dette er avgifter rettet mot bruken, – ikke brukeren, av slike midler. Avgifter på innsatsfaktorer knyttet til importbestemmelser trekkes heller ikke ifra. Avgifter (toll) på importerte fôrstoffer til kraftfôr trekkes derfor ikke ifra.

Hva beregningene måler

TSE/PSE er definert som verdien av alle overføringer fra skattebetalerne og konsumentene som følger av politiske tiltak for landbruket, i forhold til en situasjon hvor landbruket kun var underlagt generelle politiske rammevilkår.

TSE/PSE oppgis gjerne i prosent av den totale produksjonsverdien i jordbruket.

PSE gir altså et mål for støtte ved dagens situasjon på verdensmarkedet og forteller ikke noe om støttenivået for hvert produkt eller totalt ved en situasjon med endrede politiske rammevilkår internasjonalt for jordbrukssektoren.

Hva beregningene omfatter

De produktene i norsk jordbruk som det gjøres særskilte beregninger for er hvete, bygg, havre, melk, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt, ull og egg. Det gjøres et beregningsmessig tillegg for verdien av ikke PSE-beregnete produkter, hovedsakelig produkter innen grøntsektoren, dvs. poteter, frukt, bær og grønnsaker.

Oppbygging av beregningene

Skjematisk er beregningene av PSE og TSE oppbygd slik:

- Skjermingsstøtte (fratrasket fôravgifter og omsetningsavgift)
- + budsjettstøtte
- = PSE (Producer Support Estimate)
- + GSSE (General Services Support Estimate)
- + «annet» (f.eks. forbrukersubsidier)
- = TSE (Total Support Estimate)

Skjermingsstøtte

Skjermingsstøtten er definert som forskjellen mellom innenlandsk produsentpris og referanseprisen multiplisert med produsert mengde. Produsentpris er fratrukket eventuelle pristilskudd. Referanseprisen skal gi uttrykk for aktuell importpris og være konsistent til referanseprisen som er nyttet for andre land. Skjermingsstøtten er fratrukket omsetningsavgifter og fôravgifter. Skjermingsstøtten beregnes for hvert aktuelt produkt og summeres opp til en total skjermingsstøtte.

I beregningene for Norge benyttes EU-priser for hvete, bygg og havre, utbetalingsprisen for melk på New Zealand og EUs eksportpriser for storfe, svin, sau og fjørfeprodukter. Når det gjelder prisen på melk er denne felles for alle land. Referanseprisene er oppgitt i utenlandske valutaer men omregnet til norske kroner i beregningen.

For hvert beregningsår nyttes referansepriser tilhørende beregningsåret. Referanseprisene varierer over tid og endringer i (fallende/økt) referansepris vil gi endringer i (økt/fallende) skjermingsstøtte, og dermed PSE/TSE, ved uendret virkemiddelbruk innenlands. Tilsvarende gjelder for valutakurssvingninger. Økt produksjon gitt uendrede priser vil gi økt skjermingsstøtte (økt PSE/TSE) og motsatt.

Den totale PSE/TSE, slik den framkommer i OECD beregningene, vil dermed kunne variere fra år til år, også ved uendret virkemiddelbruk. Slike forhold kan forklare en del av de årlige endringene i PSE/TSE.

Fratrekk for avgifter

Fôravgifter og trukket omsetningsavgift på husdyrprodukter trekkes i fra skjermingsstøtten ved beregning av PSE. Fôravgiftene som trekkes ifra er avgifter på innenlandsk produsert korn til fôr. Avgiftene for norskprodusert korn, dvs. forskjellen mellom norsk og verdensmarkedets pris, kan betraktes som en overføring fra husdyrproduksjon til kornproduksjonen. Denne delen er «belastet» kornproduksjonen i form av skjermingsstøtte tidligere i beregningen. Avgiften trekkes altså fra for å unngå en dobbelføring. Tidligere ble også avgiftene/tollen på importerte fôrstoffer og andre innenlandske fôrstoffer, hovedsakelig basert på fiskeråstoffer, trukket ifra.

Budsjettstøtte

Budsjettstøtten, dvs. ulike typer tilskudd som stort sett bevilges over kapitel 1150 i Landbruks- og matdepartementets budsjett til gjennomføring av jordbruksavtalene, inntektsføres under PSE-delen.

Det er kun tilskudd som anses å omfatte jordbruket som blir inntektsført. For Landbrukets Utviklingsfond (LUF) er det for eksempel kun bevilgninger til tradisjonelt landbruk som inntektsføres, bevilgninger til skogformål og bygdeutvikling holdes utenom. Visse inntektsførte tilskudd vil dermed ikke samsvare med tilsvarende tilskuddsposter i budsjettproposisjonen.

GSSE, generelle tjenester rettet mot jordbruket

General Services Support Estimate (GSSE) omfatter bevilgninger som ikke vurderes å ha inntektseffekt på produsentnivå, dvs. PSE-delen av beregningene, men som er en del av den mer generelle tjenesteproduksjonen rettet mot landbruksnæringen og som derfor inngår i beregningen av totaloverføringene til landbrukssektoren (TSE). Elementer som omfattes av denne delen er forskning og utvikling, utdanning (landbruksskoler), diverse tilsyns- og kontrollvirksomheter, jordskifteverk og jordkartlegging. Midler til markedsregulering og beredskapslagre inngår også.

Annen støtte

Eventuell rentestøtte og forbrukersubsidier tillegges beregningene. Rentestøtten, som beregnes som differansen mellom den gjennomsnittlige rentesatsen (rentebeløpet) jordbrukerne betaler på den lånte kapital og markedsrenten, tillegges PSE-delen av beregningene. Rentestøtten består for tiden hovedsakelig av det rentefrie investeringslånet gjennom LUF.

Eventuelle forbrukersubsidier legges til ved beregning av jordbrukets totalstøtte, TSE. Etter 1.7.1993 har det ikke vært gitt forbrukersubsidier på landbruksprodukter. Momskompensasjonen på en del matvarer, som ble innført fra samme tidspunkt, men opphevet f.o.m. 1.7.1996, har ikke vært inkludert i beregningene.

OECDs beregning for Norge

I tabell 11.1 er hovedtallene for OECDs beregninger for Norge gjengitt per 2012.

Tabell 11.1 OECDs beregninger for overføringer til jordbruket i Norge. Mill. kr

	1986–88	2008	2009	2010	2011
Total produksjonsverdi	17 354	22 423	22 868	23 999	24 439
PSE					
–skjermingsstøtte	9 274	8 501	9 267	9 750	8 530
–budsjettstøtte ¹	9 902	11 898	12 170	12 394	13 166
Sum	19 175	20 399	21 437	22 145	21 696
<i>PSE i prosent</i>	70	59	61	61	58
+ GSSE	848	2 001	2 139	2 362	2 143
+ «annet»	1 522	456	468	441	489
= Sum TSE	21 545	22 855	24 045	24 948	24 328

1) Budsjettstøtten i OECDs beregninger avviker noe fra tilskuddsoversikten i tabell 8.1. Dette skyldes bl.a. at prisnedskrivningstilskuddet til korn inngår i skjermingsstøttedelen og ikke i budsjettstøtten i OECDs beregning. Videre benyttes det noe ulikt kildemateriale

Utviklingen i ulike OECD medlemsland

I tabell 11.2 er utviklingen i PSE målt i prosent vist for en del av OECDs medlemsland. PSE-prosentene uttrykker støtten i prosent av produksjonsverdien i det enkelte land.

Tabell 11.2 Utviklingen i prosent PSE for noen land

Land	1986–88	2008	2009	2010	2011
Australia	10	4	3	3	3
Canada	36	13	17	17	14
EU ¹⁾	39	22	23	20	18
Island	77	52	51	47	44
Japan	64	48	49	53	52
Mexico	3	12	14	12	12
New Zealand	10	1	0	1	1
Norge	70	59	61	61	58
Sveits	76	56	60	54	54
Tyrkia	20	26	28	26	20
USA	22	9	11	8	8
OECD	37	21	23	20	19

1) Foreløpige tall

2) EU₁₂ til og med 1994, EU₁₅ etter 1995, EU₂₅ etter 2004

Kilde: OECD

11.2 Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene

GATT/WTO-avtalen, eller mer presist Uruguayrundens (UR) landbruksavtale fra 1994, innebar forpliktelser på tre hovedområder: (1) markedsadgang, (2) eksportstøtte og (3) intern støtte. Forpliktelsene skulle gjennomføres i løpet av perioden 1995–2000. De enkelte medlemsland notifiserer hvert år overfor WTO hvordan de oppfyller forpliktelsene på de ulike områdene³¹.

I dette dokumentet vil en kort redegjøre for de viktigste elementene i forbindelse med Norges oppfølging av den gjeldende GATT/WTO-avtalen.

Markedsadgang

Spørsmålet om markedsadgang er grovt sett knyttet til toll og kvoter.

Tollvernet

En viktig del av landbruksavtalen besto i at det kvantitative importvernet skulle erstattes med et tollbasert importvern. Det måtte derfor etableres et sett av tollsatser på landbruksområdet (tariffisering), noe Norge presenterte i de såkalte bindings- eller landlistene. Tollsatsen ble utregnet som differansen mellom verdensmarkedspris og administrerte, interne pris i basisperioden 1986–88 og varierer (for Norge) fra 0 til over 500 prosent.

I avtalen forpliktet landene seg til å redusere disse tollsatsene med minimum 15 prosent, men der et *aritmetisk gjennomsnitt* av alle tollposisjonene skulle gi en reduksjon på 36 prosent. Selv om gjennomføringsperioden var 1995–2000, valgte Norge å redusere sine tollsatser med en gang, dvs. i 1995. Tollreduksjonen var 15 prosent for de fleste «viktige» produkter, mens den var langt høyere for «ubetydelige» produkter og/eller på produkter som i utgangspunktet har svakt tollvern. Tabell 11.3 viser hovedelementene av tollreduksjonen.

Tabell 11.3 Tollreduksjoner iht. Norges bindingsliste – URs landbruksavtale

Prosentvis reduksjon	Produktgrupper (utvalg)
15	Kjøtt, melk og meierivarer, poteter, epler, pærer, konservesgrønnsaker, en del RÅK-varer
20	Egg, grønnsaker, moreller, jordbær
25	Havre
30	Korn ellers, mel
36	Frø
70–100	En rekke produkter som har lav toll i utgangspunktet/ingen/liten norsk produksjon

Kvoter

GATT/WTO-avtalen innebar videre at det enkelte land forpliktet seg til å sørge for at eksisterende importmuligheter ble opprettholdt. Der en hadde liten eller ingen import måtte det i tillegg opprettes minimums importkvoter på minst 5 prosent ved slutten av avtaleperioden (2000), målt i forhold til konsumet i basisperioden («*minimum access*»-

³¹ Disse notifikasjonene blir også lagt ut på WTOs nettsider

kvoter med om lag 1/3 av ordinær tollsats). Norge har bl.a. minsteimportkvoter for smør, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt og egg.

Det er likevel ikke noe krav om fysisk å importere disse minsteimportkvotene, bare at det skal legges til rette for slik import. Norske myndigheter har innført en auksjonsordning der potensielle importører byr på minsteimportkvotene. Det er Statens landbruksforvaltning som administrerer auksjonene.

Tabell 11.4 Minsteadgangskvoter (WTO) og tildelt auksjonert kvantum (tonn)

	1995	1999	2001	2003	2005	2007	2009
Storfekjøtt, fryst:							
- kvote	181	903	1084	1084	1084	1084	1084
- tildelt (som % av kvote)	83 (8)	244 (23)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)
Svinekjøtt, fryst:							
- kvote	230	1151	1381	1381	1381	1381	1381
- tildelt (som % av kvote)	34 (2)	1150 (83)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)
Sau/lam:							
- kvote	34	172	206	206	206	206	206
- tildelt (som % av kvote)	0	166 (81)	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)
Kjøtt av høns							
- kvote	116	200	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	6 (3)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)
Kjøtt av kalkun							
- kvote	116	200	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	0 (0)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	153 (69)	86 (39)
Kjøtt av ender							
- kvote	116	200	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	37 (17)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	179 (81)
Smør							
- kvote	366	533	575	575	575	575	575
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	181 (31)	575 (100)	575 (100)	575 (100)	167 (29)	518 (90)
Høseegg							
- kvote	626	1161	1295	1295	1295	1295	1295
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	77 (6)	1295 (100)	1295 (100)	1295 (100)	1295 (100)	648 (50)
Hvitkål							
- kvote		112	134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		11 (8)	10 (7)	0 (0)	134 (100)	134 (100)	134 (100)
Rødkål							
- kvote		112	134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		11 (8)	10 (7)	0 (0)	82 (61)	134 (100)	134 (100)

Kilde: www.slf.dep.no

Fra tabellen ovenfor ser vi at om lag hele kvoten er auksjonert ut for kjøttvarer og egg og stort sett også smør i 2001–2007, mens kvoten for hvit- og rødkål ikke er fylt opp alle år. Kvoter som er tildelt gjennom auksjon blir ikke nødvendigvis faktisk importert. Tallene for faktisk import i perioden vil dermed kunne ligge under auksjonert kvantum.

Nedenfor er det gjengitt kvotepriser, delvis i intervall, på de kvotene som kjøpes for å importere til Norge.

Tabell 11.5 Kvotepreiser for 2001–2009. Kr per kg

Kr/kg	2001	2002	2003	2005	2007	2009
Storfe kjøtt, fryst	0,62–1,25	1,13–1,16	6,20–6,22	23,01	50,74	31,63
Svine kjøtt, fryst	0,15–0,30	0,01–0,10	0,01	0,02	1,02	0,01
Sau/lam, fryst	5,35	0,61–0,66	2,00–2,05	0,59	26,52	10,00
Kjøtt av høns	0,07–0,10	0,01	0,01	0,41	1,10	0,01
Kjøtt av kalkun	0,02–0,03	0,01	0,01	0,03	0,02	0,01
Kjøtt av ender	0,42–0,45	0,01	0,01–0,02	1,34	0,13	0,01
Smør	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Høns egg	0,02–0,04	0,01–0,02	0,01–0,02	0,01	0,01	0,01
Hvitkål	0,01	0,01	-	0,01	0,01	0,01
Rødkål	0,01	0,01	-	0,01	0,01	0,01
Kalkunrullade	0,10–1,00	0,02–0,03	0,55–0,70	0,56	0,01	0,12

Kilde: *www.slf.dep.no*

Eksportstøtte

Dersom et produkt blir eksportert til lavere pris enn den innenlandske engrosprisen, er dette å regne som eksportstøtte ifølge GATT/WTO-avtalen.

GATT/WTO-avtalen krever at subsidiert eksport skal reduseres med 21 prosent i volum, og at eksportsubsidiene skal reduseres med 36 prosent i verdi i løpet av 6 år fra 1995.

Tabell 11.6 Mengde av faktisk subsidiert eksport (1000 kg)

	1995	2000	2009	2010	2011	Forpliktelse
Storfe kjøtt	638	1 119				1 497
Svine kjøtt	508	1 418	1 499	3 099	2 023	3 791
Sau/lam	122	30				681
Fjørfe kjøtt	59	-				22
Egg	1 448	1 165	1 187	1 130	974	1 578
Smør	4 382	3 678	3 363	2 215	409	5 873
Ost	18 894	16 154	12 332	12 382	12 792	16 208
Mysepulver	92	-				24
Frukt og grønt	-	-				664
Honning	-	-				14
Bearb.landbr.varer						

Kilde: Norges notifikasjon til WTO.

Tabell 11.7 Verdi av faktisk subsidiert eksport (mill. kr)

	1995	2000	2009	2010	2011	Forpliktelse
Storfe kjøtt	18	33				35
Svine kjøtt	8	26	30	72	45	87
Sau/lam	2	1				18
Fjørfe kjøtt	2	-				1
Egg	19	17	17	17	14	17
Smør	51	52	40	12	1	53
Ost	400	237	135	141	140	246
Mysepulver	3	-				-
Frukt og grønt	-	-				1
Honning	-	-				-
Bearb.landbr.varer	25	27	26	32	26	36
Sum	528	393	248	274	226	494

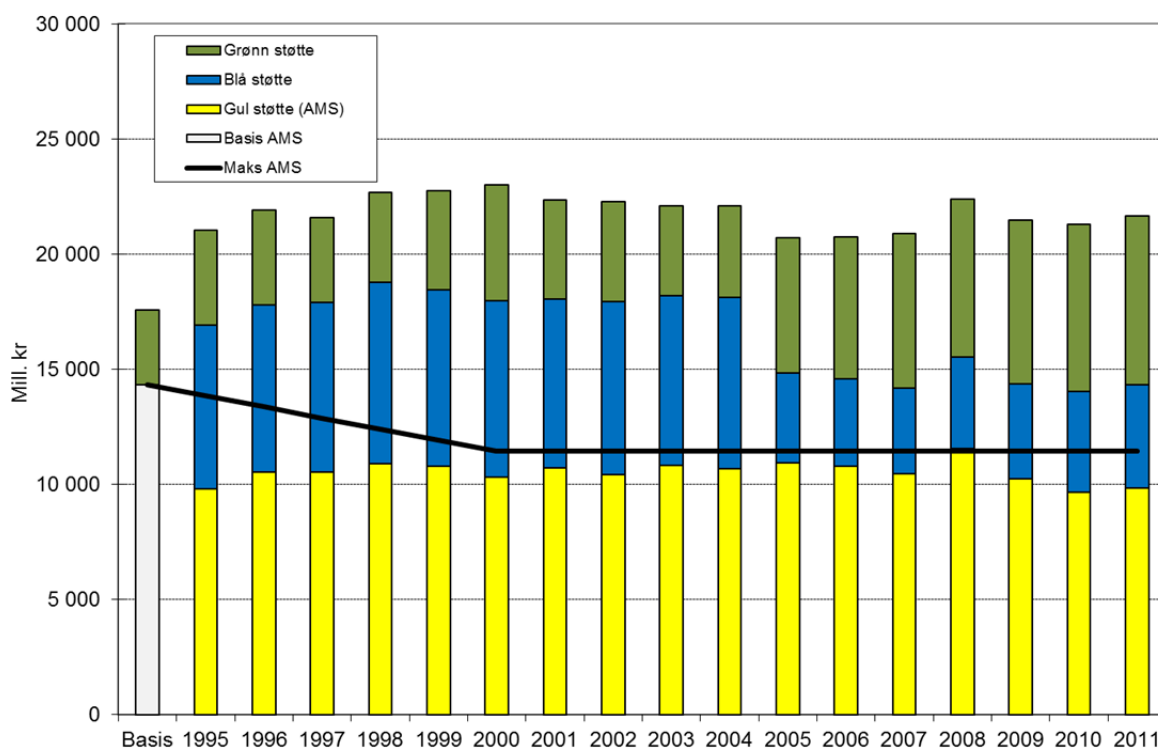
Kilde: Norges notifikasjon til WTO.

Tabell 11.6 og tabell 11.7 viser Norges subsidierte eksport med hensyn på hhv. mengde og verdi. Norge har benyttet seg av muligheten for å overføre «ubenyttet eksportstøtte» fra et år til senere år. 2000-forpliktelsen gjelder imidlertid absolutt, og en ser at denne gir reelle begrensninger (for eksempel ost), sett i forhold til den subsidierte eksporten gjennom hele perioden. Opplysningene her er hentet fra Norges notifikasjoner til WTO, der 2011 er siste året det foreløpig er notifisert for.

Internstøtte

Uruguay-runden forpliktet medlemslandene til å redusere den nasjonale, eller interne støtten til landbruket, beregnet ved hjelp av AMS, med 20 prosent i løpet av 6-års perioden (1995–2000). AMS, Aggregate Measurement of Support, er summen av den direkte støtten over statsbudsjettet og en beregnet markedsprisstøtte («skjermingsstøtte»).

«Skjermingsstøtten» i AMS beregnes som differansen mellom innenlandske *målpriser* (dvs. ikke markedsprisene) og en fast verdensmarkedspris, beregnet som gjennomsnittet av tre-årsperioden 1986–88. Dette avviker således en del fra metoden skjermingsstøtten beregnes på i OECDs PSE-beregninger, der en nytter løpende markedspriser, både norske og internasjonale.

Figur 11.1 Utvikling i nasjonal støtte til norsk jordbruk, sammenholdt med reduksjonsforpliktelsene iht. GATT/WTO-avtalen

Kilde: Norges notifikasjoner til WTO.

Ved beregningen av budsjettstøtten i AMS, holdes to deler av støtten utenfor; «grønn» og «blå» støtte. Den «grønne» støtten er klassifisert som «lovlig» og er unntatt reduksjonsforpliktelser. Den «blå» støtten inngikk i beregningen av den opprinnelige «Basis AMS», dvs. det som skulle være utgangspunktet for reduksjonsforpliktelsene, men kunne i gjennomføringsperioden tas ut av AMS.

Det som for Norges del gjenstår som «gul støtte», dvs. reduksjonspliktig AMS, er således den tidligere omtalte «skjermingsstøtten», samt annen direkte produksjonsrelatert støtte, i hovedsak grunntilskudd og frakttilskudd. «Skjermingsstøtten» utgjør det alt vesentligste av norsk AMS. Den «grønne» støtten skal være produksjonsnøytral og er unntatt fra reduksjonsforpliktelser. Norge har for 2004 notifisert i underkant av 4 mrd. kr som «grønn» støtte overfor WTO. Blant disse er avløserordningen, utbetalinger fra Landbrukets Utviklingsfond og andre bygde-utviklingstiltak og støtte til prisnedskrivning av norsk korn viktigst.

Hovedkriteriet for «blå» støtte er at det er knyttet produksjonsbegrensninger til støtten. For 2011 har Norge notifisert «blå» støtte på 4,5 mrd. kr. Norge har notifisert driftstillegget i melkeproduksjonen, produksjons-tillegget i husdyrproduksjonen og distriktstillegg for melk og kjøtt som «blå» støtte. AK-tillegget ble fra 2005 notifisert i «grønn» boks.

Figuren over viser Norges oppfølging av reduksjonsforpliktelsene mhp. nasjonal støtte. «Basis AMS» ble beregnet på grunnlag av gjennomsnittet av årene 1986–1988. En skilte ikke her mellom «gul» og «blå» støtte. Tallene er basert på de norske notifikasjonene, der 2004 er det siste året en har notifikasjoner for.

Som en ser av figuren over, har en fram til nå oppfylt kravet til reduksjonsforpliktelser, dvs. en ligger under maksimalt tillatt støttenivå. Et unntak er 2008 der

notifisert AMS lå om lag 100 mill. kr over taket. Samtidig ser en at AMS legger viktige føringer for utformingen av virkemidlene i norsk jordbruk. Det har alt blitt gjennomført både «tekniske» og reelle tilpasninger for å sørge for at notifisert AMS ligger under tillatt støttenivå på 11,4 mrd. kr.

Ser en nærmere på tallene, er det en klar tendens at det er markedsprisstøtten («skjermingsstøtten») som har økt, mens den direkte prisstøtten er redusert. Det er først og fremst innenfor husdyrproduksjonene at en har hatt økning, dels som følge av økte målpriser, dels som følge av økt produksjon.